

OÑATIKO EUSKERIA

The background is a complex, layered collage. It features various textures and colors, including deep reds, purples, and greys. There are faint, overlapping images of what might be clothing or architectural elements, but they are mostly obscured by the abstract patterns and colors. The overall effect is one of artistic chaos and depth.

F Egillia: Joseba Egibar

Oñatiko euskeria

Ezagutu, aztartu, egin

*Roberto Altuna Erle
Kepa Elortza Odriozola
Koldo Zumalde Barrena*

*Moldatzailliak:
Aintzane Agirrebeña Ubera
Juan Martin Elexpuru Arregi
(Badihardugu Euskera Elkartea)*

Oñatiko Udala

Izenburua: Oñatiko euskera

Egilliak: Roberto Altuna, Kepa Elortza, Koldo Zumalde

Moldatzailliak: Aintzane Agirrebeña Ubera, Juan Martin Elexpuru Arregi. (Badihardugu Euskera Elkartea).

Azentua atala: Maider Irizar

Sintaxixa atala: Idoia Etxeberria

Azala: Joxan Iza

Argitaratzaillia: Oñatiko Udala.

Maketaziñua eta inprentia: Gertu, Oñati.

Ikusentzunezkuak: www.ahotsak.com

Ikusentzunezkuaren ediziñua: Haizea Odria.

Argazkixak: Joseba Egibar

Irudiz Komunikazioa

Jerardo Elortza

Luis Lonbide

Zubia Fondua

Andres Arlanzon Fondua

Jesus Mari Arzuaga Fondua

Oñatiko Udal Artxibua

Arantzazuko Santutegiko Artxibua

Mapak: Badihardugu Euskara Elkartea

Koldo Zuazo

Grafikua: Soziolinguistika Klusterra

Lege Gordaillua: SS-83-2014

ISBN: 978--84-616-7855-6

Hau lanau cc-by-sa lizentziapeian banaketan da.

*Aitta-ama eta anai-arrebai;
emazte eta seme-alabai eta
Koixkar Garaiko famelixa osuari, bihotz-bihotzez.*

*Neure ama eta izeko Xabiñari, hainbeste urtetan
lagundu dostaillako gure euskeriarekin.*

*Hartu geben berbia
zorgosten hobia.*

Jerardo Elortzari, gure maixu eta lagunari.

ESKARRIK ASKO!

*Roberto Altuna Erle
Kepa Elortza Odriozola
Koldo Zumalde Barrena*

Aurkibidia

ALKATIAREN AGURRA.....	13
1. SARRERIA.....	15
1.1. Itturrixak.....	17
1.2. Ikusentzunezkuak.....	20
1.3. Transkripziñuak eta idaztarauak.....	21
1.4. Oñati: kokapena eta euskeria.....	22
1.4.1. Kokapena.....	22
1.4.2. Oñatiko berbetiaren kokapena euskalkixen artian.....	24
1.5. Oñatiko euskeriaren ezaugarri nagusixak.....	27
1.6. Euskeriaren egoeria gaur.....	30
1.6.1. Oñatiarron hizkuntza-gaittasuna.....	30
1.6.2. Espero leikien euskeriaren ebaleria.....	30
1.6.3. Datu nagusixen irakurketia.....	30
1.7. Azkenengo berbak.....	32
2. EZAUGARRI FONETIKUAK.....	33
2.1. Bokalismua.....	33
2.1.1. Mugatzaillien reglak.....	33
2.1.2. Bokal luziak.....	37
2.1.3. Diptongo eta hiatuak sortutako zenbait aldaera.....	43
2.1.4. Aldaera nagusixak.....	44
2.2. Kontsonantismua.....	48
2.2.1. Bustiduria.....	48
2.2.2. d > r billakaeria.....	48
2.2.3. Txistukarixen neutralizaziñua.....	49
2.2.4. Kontsonante galerak.....	49
2.3. Azentua.....	50
2.3.1. Azentu-eremua: berbiaren zuztarra.....	50
2.3.2. Euren azentuari eutsi xaein kanpotik hartutako berbak edo mailleguak.....	51
2.3.3. Azentuaren bidez esangurik bereizi.....	51
3. EZAUGARRI MORFOLOGIKUAK.....	55
3.1. DEKLINABIDIA.....	55
3.1.1. Deklinabidiaren gaiñeko oharrak.....	55
3.1.2. Izenen deklinabide-tablak.....	61
3.2. DETERMINATZAILLIAK.....	69
3.2.1. Mugatzailliak.....	69
3.2.2. Zenbatzailliak.....	73
3.2.3. Determinatzaillle zihaztubagiak.....	75

3.3. IZENORDAIÑAK	76
3.3.1. Pertsona izenordaiñak	76
3.3.2. Izenordain zihaztubagiak	79
3.3.3. Izenordain alkarkarixak eta bihurkarixak	82
3.4. ERATORPEN-ATZIZKIXAK	84
4. ADITZ SINTAGMIA	91
4.1. OÑATI ALDEKO ADITZAREN BEREZITTASUNAK	91
4.1.1. Aditz laguntzaillak	91
4.1.2. Partizipua eta aditz izena	92
4.1.3. Pluralgillak	96
4.1.4. Galdegaixa aditza bera danian	96
4.1.5. Beste berezittasun batzuk	97
4.1.6. Jokaera berezixa dakoin aditzak	97
4.1.7. ARI IZAN aditz lokuziñuaren ordezkua	99
4.1.8. GURA IZAN aditza NAHI IZANen ordezkua	100
4.1.9. Egittura berezixak	103
4.1.10. Aditz tringuak	104
4.1.11. Aditz eragillak	104
4.1.12. Tratamientuak	106
4.2. ADBERBIXUAK	108
4.2.1. Denpora-adverbixuak	108
4.2.2. Leku-adverbixuak	109
4.2.3. Modu-adverbixuak	111
4.2.4. Mailla-adverbixuak	113
4.2.5. Iritzi-adverbixuak	116
4.3. ADITZ-TABLAK	117
4.3.1. Aditz laguntzaillak	118
4.3.2. Aditz tringuak	141
5. SINTAXIA	149
5.1. PERPAUS BAKUNA	149
5.1.1. Adierazpen perpausak	149
5.1.2. Agintte perpausak	150
5.1.3. Harridura perpausak	151
5.1.4. Galde perpausak	152
5.2. JUNTADURAZKO PERPAUSAK	153
5.2.1. Emendiozko juntagailluak	153
5.2.2. Juntagaillu hautakarixak	153
5.2.3. Aurkaritzako juntagailluak	154
5.2.4. Alborakuntzaz egindako juntaduria	154
5.3. MENDERAGAILLUAK	155
5.3.1. Perpaus osagarrixak (edo konpletibuak)	155
5.3.2. Perpaus erlatibuak	158
5.3.3. Konparaziño perpausak	158
5.3.4. Ondorixo perpausak	161
5.3.5. Denpora perpausak	161
5.3.6. Moduzko perpausak	164

5.3.7. Helburu perpausak	166
5.3.8. Kausa perpausak	167
5.3.9. Perpaus kontzesibuak	168
5.3.10. Baldintzazko perpausak	169
5.4. LOKAILLUAK	172
5.4.1. Emendiozkuak	172
5.4.2. Hautakarixak	173
5.4.3. Aurkaritzakuak	173
5.4.4. Ondorioxozkuak	175
5.4.5. Kausazkuak	176
6. HIZTEGIXA.....	177
7. ESAERA ZAHARRAK ETA ESAPIDIAK	267
7.1. ESAERA ZAHARRAK.....	267
7.2. PERTSONEN GORABEHERAKIN LOTUTAKO ESAMOLDIAK.....	273
7.3. KONPARAKETAK (baiño -ago).....	278
7.4. ONOMATOPEIAK	280
7.5. BESTE ESAMOLDE BATZUK	282
7.6. NATURAREKIN ETA EGURALDIXAREKIN LOTUTAKO ESAMOLDIAK	297
7.7. EGURALDIXAREN GAIÑEKO BERBAK	298
8. OÑATIKO ERAN ESKRIBITTEKO IDAZTARAU EDO ARGIBIDIAK	301
8.1. SARRERIA.....	301
8.2. IDAZTARAUAK.....	303
8.2.1. Orokortasunak	303
8.2.2. Arauak	304
8.2.3. Deklinaziñuaren inguruan jakin biharreko nagusixak.	310
8.2.4. Bokalismua (berba akabera batzuen eskribittekko moduaren gaiñian).....	313
8.2.5. Gehigarrixak	315
8.2.6. Ohar orokorra	319
9. AKABERAKO BERTSUA.....	321
10. BIBLIOGRAFIXIA.....	324

F Oñatiko udaletxia
Euskararen Eguna 2012
Egillia: Irudiz komunikazioa, Oñatiko Udala

Alkatiaren agurra

Zenbat aldiz ez ete dogu entzun oñatiar emakume nahiz gizakume euskaldun zahar eta jatorra, edo norbera be, oñatieraz jardun ordez, ustez askoz egogixagua dan hala moduzko gipuzkeran jo eta su.

Beste gauza askorekin pasaitten xakun letxe, kanpokua betik etxekua baiño hobia.

Nik be aitortu bihar dot gerora izan dotela gure herriko euskalki edo azpieuskalkixaren benetako balixuaren kontzientzia. Urte batzuk badira Gotzon Garatek artikulu interesgarrixa idatzi ebela Deba baillarako hizkeren inguruan, euren artian Oñatikuaren birtudiak aittatuaz. Zela bizkaierako gure euskalki zahar honetan iñun baiño hobeto mantenu diran euskerazko molde zahar asko. Kasu askotan, gaiñera, askoren ustez okerrak ziran egittura eta esamolde asko, mendebaldeko euskalki zaharraren aztarna bizixak zirala ondorioztatu eben aittatu doten euskal filologo haundixak. Beraz, esan biharrik eztago oñatiarrok benetan harro egoteko arrazoiak dittugula, agoz ago jaso dogun altxor bizixau mantenu izanagatik.

Alde horretatik, Oñatiko Udaletik esker ona adierazi gura gosteke esku artian dakozun liburu hau jorraketan jardun dauein banako eta eragille ezbardiñairi, egindako lan bikaiñagatik.

Eutsi degixogun ba gure euskeriari, baiña batez be gure oñatiera ederrari!

Zorretan gagoz gure arbasuakin, zor dostegu gure seme-alabairi.

MIKEL BIAIN BERRAONDO

Orain dala urte batzuk, 1996ko akaberan 1997ko hasiera inguru horretan, herriko talde batek, BERBA izenarekin bautizatu gebernak, Oñati aldeko berbetia aztartu eta eskolaraketako moduan jasoteko premiñia ikusi eben; izan be, ondoren go lerruetan esplikaitten saiatuko garien arazo haundi batzuk ikusten gittuen gai honen inguruan:

Alde batetik herriko jende nagusixa: euskaldun ona, euskeraz egogi moldaitteko inñolako ardurarik ez eukana, baiña bakarrik agoz eta lamelixa eta lagun arteko harremanetan ebalten ebena. Eta beste eginkizun ofizialaguetarako erderara jo edo z elabait konponketan zana. Eta gaiñera, sortu barrixa zan euskeriori, hau da, 'batua' esaten doguna, ez euen a ondo entenditten, eta haren aurrian be nehikua arrotz sentittten zana. Gure nagusixak konpleju haundixakin bizi izan daue euskeria, ekixeinñak etxerako bakarrik balixo osten, eta entzuten zittuain bestiak, euskera batua edo erderia, etzittuain hain ondo ezaguketan.

Beste aldetik, gazte jentia. Horreik, berriz, euskeraz jardun arren, kasurik onenian nagusixen euskeria nahastuta eta txarrenian galduta eukain. Eten haundixa ikusten zan aittajaun-amandrien berbetatik aitta-amarenera, eta orainddik haundixagua horreiñetik seme-alabienera. Gaztien jarduna euskerazkua zala esaten geben, baiña aurreko belaunaldixak jaso ez euen beste eragin askoren menpekua: euskera batuarena, eta erderaana, gaztelaniarena batez be, eta kanpoko beste hizkuntza batzuena be bai: ingelesa, frantsesa eta abarrena. Eta berbeta horrekin moldaitten zala agoz zein eskribiuaz, etxian eta lagunartian eta baita bizitza publikuan be: eskolan, komunikabidietan, administraziñuan eta enparauetan. Bardintsu herrixan zein kanpuan, bertakuakin zein kanpokuakin, nagusixakin zein euren adiñekuakin. Hau da, batetik ikusten zan transmisioñuaren sekulako etena, eta, bestetik, komunikaziño premiña guztiai eredu bakar batekin erantzuten osteilla. Hizkuntziaren galeria eta pobrezia ikusten geben hor.

Berba taldiak arazo horreiri erantzuna emun guran herriko euskeria ondo aztertu eta jaso bihar zala eritzi otsan. Asmua zan herriko berbetia liburu batian jaso eta herriko ikastetxe eta eragille guztien eskuetan ifinttia, zaharrakandik gaztiakanako transmisioñua ondo egin, eta, gure hizkuntza-ondaria kultur mailla batera jasuz, bizitzako eguneroko esparru guztietan ebalteko modukua izan zedin, bai etxian eta kalia, bai eskolan eta fabriketan, edota bizitzako beste edozein zeregiñetan, nola agoz hala idatziz.

Taldiak zeregin horretan jardun eben bizpahiru urtian, baiña tamaiña horretako lan batek eskaketan eben bihar besteko iraupena eta dedikaziñua eskiñi eziñaren ondorioxoz, taldia sakabanaketan fan zan, eta lana be, neurri batian behintzat, baztertuta geratu zala esan bihar dogu.

Ondoren, baiña, herriko euskaltegixak heldu otsan lanari eta mende honen lehenengo hamarkadan *Berba* taldiak egindako lanari segiuaz, bide horretatik sakonduaz, puntu asko argittuaz eta hobetuaz, zenbait ikastaro emun izan dittu herriko ikastetxietako maisu-maistrandako. Ikastaruok harrera ona izaten ebeilla ikusitta, hau da, biharra eta eskaeria hor egozela ikusitta, lana hobeketako eta egunen batian kaleraketako gogua edo griñia sekula etxakun itxungi euskaltegiko irakasloi.

Urtiak aurrera oiazen eta lana ezkebela buruketan ikusitta, herriko udalari planteau gotsan esku artian geukan material guztia batzeia eta alkarte bateri eskinketia lanori berak akabau egixen. Udalak onartu eben proposamena eta 2012ko martixan Euskal Herri daneko euskalkixak lantzeen eta hola euskeria bera hobeto ezaguketan eta zabalketan dabillen alkarte bateri eskiñi otsan lanau, *Badihardugu Alkartari*, hain juxtu be. Alkarte honek eskura jarri xakon materialak moldau dittu eta AHOTSAK proiektuan jasota eukan herritarren grabaziño asko be ebali dittu bertako lekuko bizixen euskeriagaz osoketako.

Azkenian hemen dago emaitza, urte askoren lan eta nekiaren emaitza, egixa esanda. Hasieran asko ziran gure galderak, gaur egun hainbat erantzun be badakogu. Oñarri sendo bat egindda dago eta hemendik aurrera datozeiñendako lana samurragua izango da. Gu ezkiñan hasi hutsetik, gure aurretik be makiña bat lan egin euen fr.C. Izaguirrek, fr.L. Villasantek, Manuel Ume-rez Goribargoitik, San Migel parrokixako abadiak: Leonardo Zabaletak, Leonardo Guridik, Leandro Igartuak eta Felix Arrazolak; Bedita Larrakoetxea abade laterandarrak, Gerhard Bahr hizkuntzalari alemanak, Joxe Otalorak, Jerardo Elortzak, Maider Irizarrek, Iñazio Irizarrek... Eurai eskerrak emuteko erarik onena gure lan hau eskinketia izango da.

Udalari eta udal teknikarixai be eskerrak emun gura dostegu, euren pultza-kada ekonomiko eta tekniko barik ezingo zalako lan hau aurrera eruan, eta, era berian, *Badihardugu Alkarteko* Aintzane Agirrebeña, Idoia Etxeberria eta Juan Martin Elexpururi, euren lan eta kontseju barik be nekez etara ahal izango gebelako aurrera liburu hau.

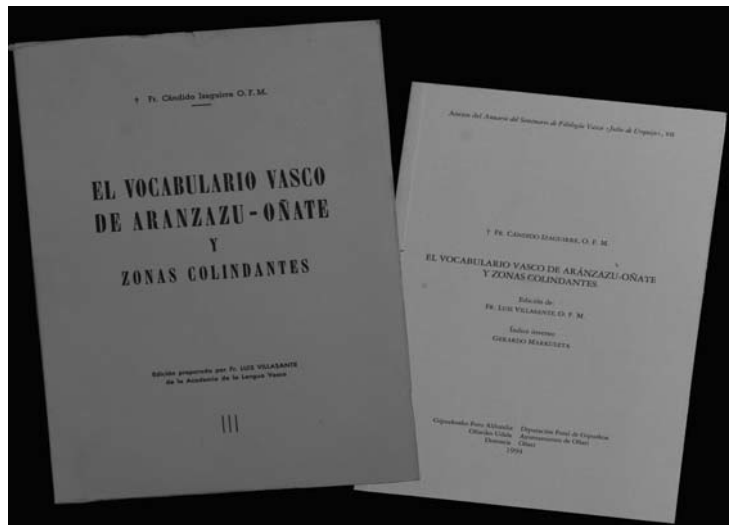
Merezi izan dau. Akaberabageko lan honek guri asko erakutsi dosku, eta uste dogu etxeko hizkeriaren eta hizkuntza batuaren arteko zubixa samurketako balixoko dauela. Hona hemen, ba, oñatiarron eskuetan ifintten dogun lanabesa geure berbetia hobeto ezagutu, bere barruan gordeten dittuen aberastasunaz jabetu, eta, geure hizkundiarekin lotsatu biharrian harrotu eta poztu gaittezen, eta, billur eta konpleju barik edonun ebali degigun.

Hala izan dadilla!

10.1. Itturrixak eta aurrekarixak

10.1.1. Itturrixak

Liburu honetan agerketan diran ezaugarrixak jasoteko hainbat itturritatik eran bihar izan dogu. Hiru egilliok oñatiarrak gara, aspalditik dihardogu Oñatiko euskertia aztarketan, eta azkenengo urtietan dozenaka lagunegaz ibilli gara geure herriko berbetia jasoten eta geure berezittasunak azterketan. Egindako alkarritzetak be asko izan dira, gehixentsuenak Oñatiko Udalak finantziatutako eta *Badihardugu Alkartiak* aurrera eruandako *Ahotsak* proiektuaren barruan egindakuak. Proiektu horretan jente nagusixari alkarritzetak egitten xako, berbetia, ohitturak eta agozko historia jasoteko asmuarekin.

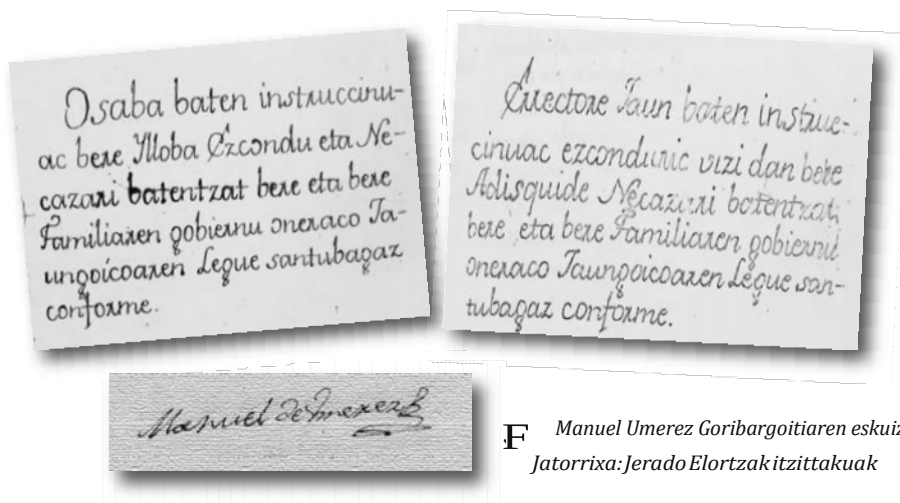
F Ezkerreko argazkixan, Candido Izaguirre frantziskotar urretxuarra gaztetan, eta eskumakuan bere hiztegiaren bi ediziñuak: bata, 1971kua, ezkerrian; eta bestia, 1994kua, eskuman, Gerardo Markuletaren erderazko aurkibidiarekin.

Oñatiko Ahotsak-eko hiztunak

Alkarrizketatuko lekuko danak oñatiarrak dira, Oñatin jaixuak, betik bertan bizi izan diranak, eta gehixenak 70 urtetik gorakuak. Auzo danetako lekukuak alkarrizketau dira

Lana biribilketako, zenbait liburu eta idazlan be aztartu dittugu, nahiz eta gure berbetan idatzittako lan gehixegirik ez egon.

Manuel Umerez Goribargoitiaren eskuizkribuak
Jatorrixa: Jerado Elortzak itzittakuak

Aittaketakuak dira ondorengiak:

- Fr. Candido Izaguirrerren *‘El vocabulario vasco de Aranzazu y zonas colindantes’*.
- Juan Martin Elexpururen *‘Bergara aldeko hiztegia’*.
- Toribio Etxeberriaren *‘Flexiones verbales y lexicón del euskera dialectal de Eibar’*.
- Serafin Basauri eta Asier Sarasuaren *‘Eibarko Hiztegi Etnografikoa’*.
- Badihardugu Euskera Alkartiak argitaratutako *‘Deba Ibarreko aditz-taulak’*.
- Eibarko Udalak argitaratutako *‘Eibarko euskara’*.
- Bergarako UNEDek argitaratutako *‘Bergarako euskera’*.
- Jone Larrañagaren *‘Antzuolako hizkera’*.
- Koldo Zuazoren *‘Deba Ibarreko euskeria’*.
- Jerardo Elortzaren artikuluak eta testuak.

10.1.2. Aurrekarixak

Esku artian dakozun lan hau ezta hutsetik sortutakua, pentsaittekua danez, aurretik egindako beste zenbait lanen ondorengua edo frutua baiño. Gorago esan dogun moduan, euskaltegiko irakasliok segidia emun gotsan *Berba* taldiak ekinddako lanari eta urtien puruz material dexente pillaketan eta argittaraketan be fan giñan *Kontzejupetik* herriko aldizkarixan: 1996ko bagilletik 2002ko agorrera (67 ale) *‘Geure berbetia hobetu guran. TTIRRI-TTARRA’* izeneko orrialdia eta 2007ko abendutik 2009ko mariatzera (17 ale) *‘Oñatiko euskeria’* izenekua. Saixo harein frutuak be badira, bestiak beste, urte horreittan argittaratu gittuen beste bi lan honeik: 2002xan, *Oñatiko euskeriaren aditz-atalak* eta, 2005ian *Badihardugu Elkartiaren bidez, Oñatiko Aditz-aulak*. Geruago, udalaren web orrixan lanok zintzilikaittia etorriko zan, eta hemen aittaketakuak dira, lehen esandakuez gain, pdf-n jasotako bi dokumentu interesgarri: Candido Izaguirrerren hiztegixa eta Manuel Umerezen eskuizkribua.

Holaxe, pittinka-pittinka, nahikua moldauta itzi gittuen fonetika, morfologia eta aditzaren atalak. Bestetik, lexikua be batzen fan giñan, etxequai eta senidiai lehenengo, eta, herriko komestante onai gero, arreta jarritta. Hartara, bi hiztegi mardul samar prestatu gittuen, bata gaika sailkatuta (arbolak eta landarak, bedar eta lorak, erremintak eta ontzixak...) eta, bestia, atzizkixak, esaerak eta esamoldiak batzen zittuena.

Material horreik *Badihardugu Elkartiaren* esku ifiñi ziran lehen esan dogun moduan eta bertako bi lagunek, Aintzane Agirrebeñak eta Juan Martin Elexpuru moldau daue liburua, gramatika arluari helduta bata eta hiztegixari bestiak.

F Arabako Gaubea baillarako Anakleto Salazar agustiñuari, 1911ko garagarillian egin xakon omenaldixan, Kale Zaharrian ifiñittako pankartia. Anakleto 103 urterekin hil zan Oñatiko agustiñuen komentuan.

Azentuaren atala, berriz, Maider Irizarrena da, eta syntaxixarena Idoia Etxeberriarena.

Gramatika arloko azalpen lihorrak ilustraitteko ejenpluetara jo dogu eta horrein artian bi eratakuak topauko dittuzue, batzuk guk asmautakuak, izenik barik datozenak, eta beste batzuk AHOTSAKeko grabaziñuetatik jasotakuak, izen eta guzti datozenak.

1.2. Ikusentzunezkuak

Liburu honekin batera DVD bat be jasoko dozu. Teknologixa barrixen arluan azkenengo urtietan izandako aurrerapenak kontuan hartuta eta gaur egungo baliabide teknikuak gure esku izanda, horixe da gure herriko berbetia jaso eta zabalketako biderik onena. Eztoгу esango, beraz, DVDa liburuaren lagungarri danik, aldrebes baiño: DVD horretan topauko dozu benetan Oñatiko euskeriaren jatortasuna eta bizittasuna, orrixotan baiño.

Pasarte danak Oñatiko hiztunenak dira. Horreik danak *Ahotsak* proiektuaren barruan grabau dira eta *Badihardugu Alkartiak* itzi dosku.

1.3. Transkripziñuak eta idaztarauak

Herri bateko hizkeria jaso eta azterketako orduan, arazo haundixenetako bat transkripziñuak egittia da. Orain dala urte batzuk transkripziño itxi-itxixak egi-tten ziran, laburdura eta kontrakziño guztiakin; transkripziñuak ziran hizkerak jasoteko eta ikerketako aukera bakarra. Gaur egun, herrixetako hizkerak Mini-disc, DVD eta CDRom-etan gordeten dira. Transkripziñuak, beraz, hizkeria az-terketako ebalu biharrian, dibulgaziñorako ebalten dira gehixenbat. Hori kontuan izanik, geuk be bide horretatik jo dogu.

Lekuko edo hiztunen pasartiak jaso dittugunian idazkera fonetikua ebalu dogu. Hau da, agozkera errespetauaz, eta hiztunak dabixen agozkeria zuzen-zuzenian papelera ekarten saiatu gara, laburdurak, elipsixak eta gaiñetiko fenomenuak aintzat hartuaz.

Azalpenetan eta ejenpluetan Oñatiko eran eskribittekko arau edo gomendixuai egin dostegu jaramon. Arau horreik eztira hutsetik sortutakuak; zuztarra dakoi: *Badihardugu Alkartiak* Deba ibarreko azpi-euskalkixak idazteko aholkuak dira. Guk horreiri begira idatzi dogu liburu hau.

Arau honein barri izan gura badozu, jo egizu liburu honen azkenengo atalera eta han ikusiko dittuzu xehetasun guztiakin.

Tildiak eta kortxetiak:

Jakiñekua da euskeraz eskribitterakuan ez tala tilde edo azentu grafikorik ebal-ten eta liburu hau arau orokor horri jarraituaz idatzitta dago, baiña kontuan harturik liburu honen asmua edo helburua pedagogikua izan gura dauela batez be, berba edo aditz forma batzuetan tildiak markau egin dittugu, herrittarrak eta irakurliak, oro har, jakin degixen berba horren azentu-golpia nun dan. Ho-laxe jokatu dogu azentuaren kapituluan, eta prosodia gordetiagatik edo esan-guria desbardinketiagatik azentua markaittia inportantia zala eritzi xaugunian.

Bestalde, kortxetiak ebalu dittugu forma idatzittik agozkora alde haundixa egue-nian. Testu idatzixa lehenengo eta ondoren kortxete artian esan edo entzuten dan modua. Adb: *Uriarte [úxarte]*

1.4. Oñati: kokapena eta euskeria

1.4.1 Kokapena

Oñati Gipuzkuako hego-mendebaldian dago. Herrigune osua, mendi berde eta muiñoz inguratuta, ibar zabal batian; konprobauta ezpadago be, hau ei da izen honen esanguria: “muiñoz ugarixa dan lekua”. Oña: gaintxua, gaiñeria; eta *-ti* atzizkixa, ugarittasuna adierazten dauena.

Itsasuaren maillatik 231,4 metrora dago eta 108,2 kilometro karratuko azaleria dako -Gipuzkuako haundixena-. Bertan dago Debagoixeneko gaillurra, Artzanburu mendixa, 1.368 metrorekin.

Oñatiko koordenadak, barriz, honeitxe dira:

Ipar latitudia: 43° 02' 35"; ekialde luzeria: 1° 18' 30". Neurri horreik, Madrilleko meridianotik jasota dagoz; beraz, Greenwichetik 3° 41' 16"-ra gagoz.

Herri gehixenetan pasau izan dan moduan, Antzinarotik Aro Garaikidera arte, herriko bizitza auzotan banatu izan da:

- **Arantzazu** (hegoaldian), Oñatiko auzorik garaixena - 600/700 m.- eta famaia santutegixagatik.
- **Araotz** (hego-sartaldian), Agirreko Loperen oiñetxia bertan ei eguen.
- **Uribarri** (hego-sartaldian), XIV. mendeko dokumentu batek dixuenetz, Iriberrri moduan ezaguketan zana.
- **Lezesarri** (hegoaldian) Liñatzibar moduan be ezagutua.
- **Urrusula** (hego- sartaldian), Urrexola moduan be ezagutua.
- **Murgixa** (hego-sortaldian), XIV. mendeko dokumentu batian aittatua.
- **Olabarrieta** (sortaldian), baserri gehixen dakon auzua.
- **Berezaio** (hegoaldian), Aloña mendi azpitan dago.
- **Garagaltza** (hego-sartaldian), San Juango ermittia inguruan dakola.
- **Goribar** (sartaldian), kanposantu barrenian.
- **Zañartu** (sartaldian), Oñatik dakon ingururik polittenetakua, hantxe dago Santa Kutz elizatzua.
- **Torrauzo** (ipar-sartaldian), Erdi Aruan Lazarraga esaten xakon.
- **Garibai** (ipar-sartaldian), Garibaitarren oiñetxia bertan dago. Esteban de Garibai historiagille mondraguetar famaia oinetxia.
- **Santxolopeztegi** (ipar-sartaldian), Santxolopeztegi, Antsolopetegi nahiz Madalena edo Maala moduan ezaguketan dana.
- **Zubillaga** (ipar-sartaldian), antziñako burdiñolakatik ospetsua.
- **Larraña** (ipar-sortaldian), Narria edo Laharria moduan be ezagutua.

Herri gehixenetan, baserrihetako langintzaia itzi ahala, auzuak inddarra galtzen fan dira, eta, ondorixoz, herriko erdiguniaren inddarbarriketia etorri da. Hori, industrializaziñuarekin batera gertatu da. Oñatin be hori pasau da, eta auzuak eguneroko loleku edo astegoixenhetako bigarren bizileku bihurtu dira. Baserriko bizimodutik bizi dan jentia oso urrixa da, famelixa edo lagun bakanak dirala esan leike.

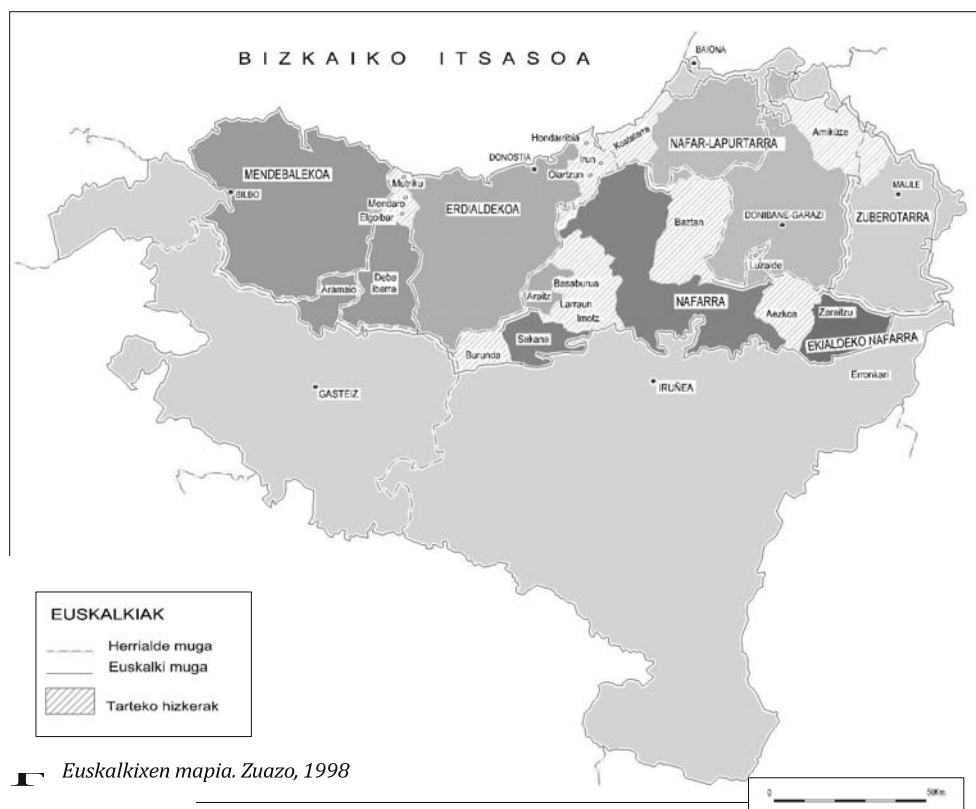
2013ko zemendixan erroldatik jasotako datuak kontuan hartuta, Oñatik 11.202 bizilagun dittu.

1.4.2 Oñatiko berbetiaren kokapena euskalkixen artian

Orain dala mende eta erdi, XIX. mendiaren bigarren erdialdian, Luis Luciano Bonaparte Printzipiak euskeriaren dialektuak edo euskalkixen azterketan jardun eben, eta harek egindako ikerketetan zortzi euskalki bereizketara ailegau zan: bizkaiera, gipuzkeria, lapurteria, zubereria, sortaldeko behe-nafarrerria, sartaldeko behe-nafarrerria, iparraldeko goi-nafarrerria eta hegoaldeko goi-nafarrerria.

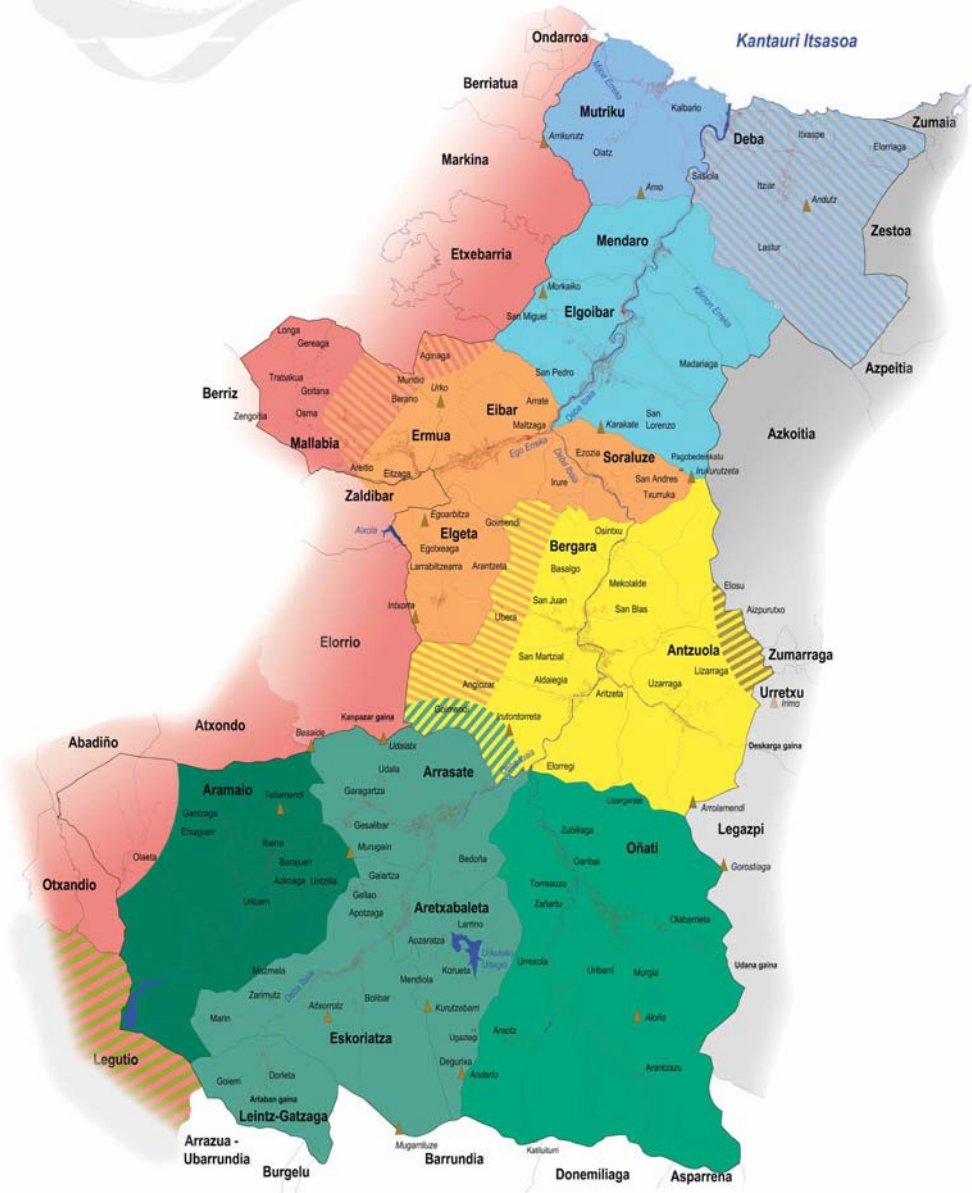
Esan bihar da, goixan aittatutako euskalkixen mugak eztatozela bat probintzieta-kuakin. Hola, esaterako, bizkaiera izeneko euskalkixa Bizkaixan ez eze Araban eta Gipuzkuako zati on baten be egitten da, Deba arruan, hain justu be. Horri jarraituaz, Gipuzkuako sartaldia (Deba errekarua) bizkaieraren eremukua da.

Lege orokorraren arabera euskalki batetik besterako pasua ixixa igarri bagekua izaten da, hemen izan ezik; izan be, leku honetan bizkaieratik gipuzkerarako saltua oso-osokua, bat-batekua eta bortitza dala esan bihar da. Oñatik eta Legazpik edo Oñatik eta Zegamak, oso urrian egon arren, oso berbeta desbardiñak dakoi euren artian. Oñatiarrak gipuzkeria egitten dauenari *'kiputz egitten dau'* edo *'behetar egitten dau'* esaten xao, horrek argi eta garbi erakusten dau bereizten dittuela berbeton aldiak.

 Euskalkixen mapia. Zuazo, 1998

DEBƏ İBƏRREKƏO HİZKƏRƏK

F *Egillia: Luis Lonbide*

Oñatiko hizkundia, beraz, bizkaieraren barruan kokaketan da. Koldo Zuazok 1998xan eginddako banaketa barrixaren arabera mendebaldeko euskeran. Eta mendebalde horren barruan sortaldeko aldaeran.

Gure hizkeriak badako antz eta bardinttasun ugari Leintz aldeko eta sasue batian Arabako lautadan berba egitten zan euskeriarekin. Oñati eta Araba, Elgeako mendizerratik bestaldian, hain urrian egonda eta lurralde bixen artian egon ziran harreman ugarixak -Oñati Gebarako kontiaren feudua izan zan- goguan hartuta, pentsau bihar dogu leku hartan berba egitten zan euskeriak antz haundixa izango ebela Oñatin eta Leintz baillaran egitten danarekin.

Leintz baillarako euskaria Oñatikuaren oso antzekua da; hala eta be, badagoz euren arteko desbardittasunak, bertakuak igarten dittueñak. *Hori leiztarkerixia da* esango dau oñatiar batek, bertakua eztan eta Leintz aldeko berezittasunen bat entzun orduko.

Azken urte honeittan Koldo Zuazok euskalkixen mapa barrixa egin dau (Zuazo, 1998). Sei euskalki bereizten dittu eta Bonapartek bizkaieria deittu otsan hari *mendebaldeko euskalkixa* esaten xao. Bertan sartzen dittu Gipuzkuako Deba eskualdeko herrixak eta Arabako Legutio eta Aramaixo herrixak. Deba ibar osuaren azterketia egitterakuan (Zuazo, 1999), hiru multzotan sailkaketan dau bertako euskaria: **Debagoixenekua** (batetik, Oñatiko aldaeria eta, bestetik, Leintz haranekuak: Leintz Gatzaga, Eskoriatza, Aretxabaleta, Arrasate eta Aramaixo), **Debaerdikua** (Antzuola, Bergara, Soraluze, Elgeta, Eibar eta Ermua) eta **Debabarrenekua** (Elgoibar, Mendaro eta Mutrikuko hizkerak). Edozein modutan be, Debaerdikuen artian bi talde bereiztu leikiela dixo autoriak, Bergara aldekoa (Antzuolakuarekin batera) eta Eibar aldekoa (Soraluze, Elgeta eta Ermua barru).

Autore berari jarraituaz, mendebaldeko euskalki garbixa da Oñatikua, Debagoixeneko hizkerakin senidetuta, baiña aldaera propio batekin.

1.5. Oñatiko euskeriaren ezaugarri nagusixak

Aitta Kandido Izagirrek, Arantzazuko frantziskotar eta euskalki aztartzaille urretxuarrak bere “*El vocabulario vasco de Aranzazu-Oñate y zonas colindantes*” ikerlanian zixuenez: “*Gure izkundiak xi-xau asko dako*”. Xi-xau horrek emun xao Oñatiri bere berezko berezittasuna. Hori dala eta, ezta arrarua izaten berba askotan “x” hori topailla:

- i + a, e, o, bokalen artian tartekaitten da. Esate baterako: *haundiXa, txikiXa, gehiXago, haundiXena, biXena, baliXo, karapaiXo...* Bakanago, baiña baita i + i, u bokalakin be: *iXixa, giXixak, piXua, iXutu...* Beste bokal batzuen artian be bai: *uXatu, muXu, goXo...* Eta, azkenik, aditz forma askotan be bai: *Xat, Xako, Xao, Xatzu, leiXo, degiXen...*
- Oñatin joeria dago -a- bokala bikoizketako edo luzaketako -a- beria dakin berbetan: *Beillotzaako ardixa, Gesaltzaatik xatok, Lizartzaan pasau dok hori, neskaak, andraak, larraan dabil, ixixaan nago, lelaatu, lumaatu, zornaatu...*
- Akaberako -o bokalari -a erakuslia gehiketan baxako, hau izaten da emaitza: *goxo — goxua, moko — mokua, auzo — auzua, -o->-u-* bihurketan da. Gauza bera pasaitten da akabera daguen -e bokalari erakuslia eransten xakonian, orduan -e->-i- bihurketan da. Esate baterako: *bete — betia, esne — esnia, ate — atia...*
- Sarri, berba baten akaberia -a darian, eta -a organikuen kasuan bereziki: *anaia — anai, makila — makil, ...* gipuzkeran -a hori desagertu egiten da. *Urbia — Urbitik, Vitoria — Bitorikoa, gauz bat, eliz ederra.* Oñatiku, berri, ez, hemen eutsi egiten xangu -a organikuari: *Urbixatik, Bittorixakua, gauza bat, eliza ederra, anae zaharrena, makilla politta...*
- Oñatiko euskeriak badako beste berezittasun bat, oso nabarmena: azen-tua, hau da, azentu tonikua edo intentsidadekua. Bizkai eta Gipuzkuako berbetaak nahikua entonaziño launa dakoi; Zuberuan eta Erronkarin, berri, alderantziz, igarteko moduko entonaziñodun hizkeria ebalten daue. Oñatikuak be badako azentu hau, ez zuberotarra edo erronkariarra bestekua, baiña nehikua garbixa, hala be: *baso / basúa* = (el) bosque; *baso / básua* = (el) vaso; *mando / mándua* = (el) mando, *telebisiñuaren mándua ikusi dozue?*; *mando / mandúa* = (el) mulo, *gure mandúa ikusi dozue?*; *árte / ártia* = (el) arte, *ártia xakok horrek*; *árte / artía* = (el) encino, *artía egur gogorra dok*; *dóministiku bat* = un estornudo; *dénpora askúan*; *góizegi...*
- Gipuzkeran nominalizaziñuen kasuan -tzen eta -tzeo ebalteko joeria dago. Oñatiko euskeriak -ketan eta -ketako ebalten dittu. Adibidez: *ezkaiitu ezaguketan, hori apurketako inddar haundixa bihar da.* Gipuzkeriak, berri: *ez gaitu ezagutzen, hori apurtzeko indar handia behar da.*

- Aditz forma askotan pluralgille markia galdu egin dogu eta objektu singularra edo plurala dan ezto gu markaitzen aditzian: **zaurixa dako** eta **zaurixak dako**; **laguna etorri xat** eta **lagunak etorri xat**; **ogi bat emun dost** eta **bi ogi emun dost**; **egixa esan notsan** eta **egixak esan notsan**. Holakuetan kasu bixetarako adizki bera ebalten dogu.
- Bustidurak edo kontsonantiak busteia oso normala da Oñatiko azpieuskalkixan **iñ, ill, itt, indd, iltt**. Adibidez: *dittu, sarittu, aittaitta, inddarra, egindda, ordainddu, astinddu, baiña, baiño, aillegau, oillua, hilttera, ibiltten...*
- *di-ti* atzizkixa Oñatin **dui-tui** ebalten da. Adibidez: harizti – **hariztui**, pagadi – **pagadui**, korosti – **korostui**, arboladi – **arboladui**...
- Oñatiko azpieuskalkixak badittu hainbat eta hainbat berba berezko: **urjel** -urri edo eskasa esateko-, adib.: *`urjeltxo dago arbixa`*; **ost-** aurritzixa -zerua edo zeruarekin zerikusixa dakoin gertaeren barri emuteko-, adib.: *ostaize, ostargi, ostargittu, ostarku, ostarre, ostrai, ostondo...*; **zurgua** -bi saillen arteko lerrua edo mugia-, adib.: *iria zurguan zuzenebaga`*; **jare** -utzi-; **ittoia** -ukuilua-; **ebali** -erabili-; **txirrinkia** -gurpila-.
- **e->-a alternantzia** Hauxe da gure euskaria azterketaruzkuan topau dogun beste ezaugarri inportante bat: berba eta aditz forma askotan emuten da -e->-a alternantzia. Herritar batzuk esaten daue berba edo aditz forma bera -e- rekin eta beste batzuk -a- rekin. Emuten dau goral dian (Arantzazu, Araotz...) -a- dala korrientiagua eta behealdian (Torreazua, Garibai, Zubillaga...), berriz, -e-. Eta kalia bata zein bestia entzuten dira. Arazo honen aurrian, batzuetan forma baten alde egin dogu, baldin eta euskera batuak hala onartutako formia ebalten badau, eta beste batzuetan bixak onartu eta ebalitugu, baldin eta bixak indartsu eta bardin samar ebalten badira.

Ikusi degigun zein diran berba eta aditz honeik:

e>a eregiduria/r/aurrian:

berdin>bardin; baserri>basarri; berriketa>barriketa; bazter>baztar; bider>bidar; entierro>entiarro; errazoaia>arrazoia; eskerrik asko> eskarrik asko; haserre>hasarre; izter>iztar; piper>pipar...

berba arruntetan:

andragei>andragai; bazkerixa>bazkarixa; emakume>emakuma; eregin> eragin; geiztua>gaiztua; hemen>hamen; nehikua>nahikua...

deklinabide kasuetan:

umiei>umiai; umieiri>umiari; umiekin>umiakin; umiendako>umiandako...

aditz formetan:

zittuein>zittuain; otsein>otsain; eukein>eukain; dadin>dedin; degixen>dagixen; degixola>dagixola...

Araozgo aldaeria

Araotz Oñatiko hego-sartaldian kokatuta daguen auzua dogu eta bere barruan auzouna dexente dittu: Agerre, Aizkorbe, Jausoro, Ugaran, Uriarte [úxarte], Madiña, Zubixa, Aratzurti eta Gerneta.

Bertako berbetia Oñati aldeko beste berbeten aldiari desbardiña da, eta auzo horretako jentiaarekin harremanak dakonak segiduan igarten xao hango desbardiñtasunari eta hanguai adar soñuan *aaztarrak* dirala esaten doste.

Zeintzuk dira, ba, bertako ezaugarri horreik? Hona hemen nagusixenak-edo:

a) e->-a- alternantzian -a- egittia:

ongilla, langilla, gaizkilla, adarjola, danborjola, puxetajoilla, liñajoilla, edala, egosla, ikusla, agintzailla, ereintzailla, perratzailla...

b) Bokak luziak egittia:

Pelotaari, segalaari, dantzaari, aasaldian, andra jaasua, artaazittu, eraatzi, jaatzi, txaar, saator, sartzeen, batzeen, azaak, neskaak, txixaan, aldeerdi, aldeeria...

c) -AU eta -Iurekin akabotako aditzen aditz-izenak: -UTEN egittia:

Asmauten, entrenauteen, kontauteen, pregunteen, atrebiuteen, entendiuteen, eskribiuteen, konfundiuteen...

1.6. Euskeriaren egoeria gaur

1.6.1. Oñatiarron hizkuntza-gaittasuna

EUSTATEk 2006. urtian egindako *Biztanleriaren eta Etxebizitzaren Estatistikaren* txostenaren arabera, hiztunen hiru laurdenak baino gehixeago, %76,7 zihatzen esanda, euskaldunak giñan Oñatin. Beste zati batek (%13,0), euskalduna izan barik, baeukan euskeriaren zelabaitteko ezagutzaia, ulermen maillan, behintzat, eta gaiñetiko %10,3 erdalduna zan, euskaria ez entendi ezta berba bat ere egiteko gauza etzan. Horreitxek dira Oñatiko herritarren hizkuntza-gaittasunaren gaiñian argitaratu diran daturik barrixenak. 2011n antzeko operazio estatistiko bat egin dau EUSTATEk, baiña datu horreik eztira oraindiok argitaratu.

1.6.2. Espero leikien euskeriaren ebaleria

Zelako harremana dago ezagutzaiaren eta ebaleriaren artian? Gure kasuan: Oñatin neurtutako ebaleria (%64,0 euskeraz) zer da, haundixa ala txikiña, bertako herritarren artian euskaldunok osoketan dogun kopurua kontuan hartuta? (esandako moduan, %76,7 giñan euskaldunak 2006xan).

Pregunta horri erantzuteko, bere garaixan J.L. Alvarez Enparantza *Txillardegik* eredu matematiko bat garatu eben, eta horren arabera Oñatiko ebaleria %51,4kua izan biharko litzake.

Laburbilduaz:

Hizkuntza-gaittasuna, 2006xan: %76,7

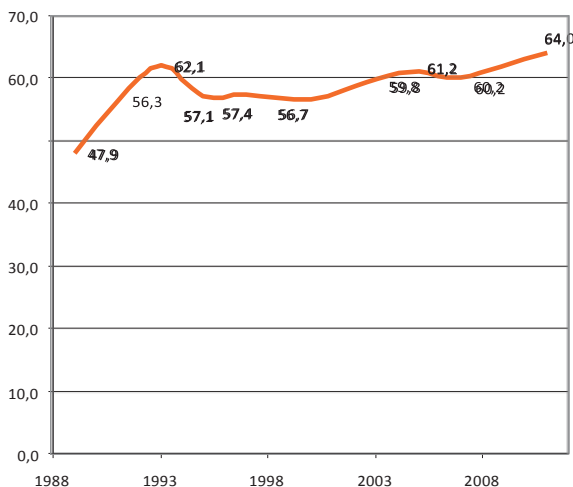
Ebalera erreala, 2011n: %64,0

Espero leikien ebaleria, 2006xan: %51,4

1.6.3. Datu nagusixen irakurketia

Hona hemen 2011. urteko udazkenian, **Oñatiko Udalak** eskatuta, **Soziolinguistika Klusterrak** egindako *Oñatiko hizkuntza-erabileraren kale-neurketa, 2011* ikerketiaren ondorixo nagusixak:

- Gure behaketiaren arabera, %64,0kua izan da Oñatin euskeriaren ebaleria. Alkarrizketa gehixenak, hortaz, euskeraz izan dira. Gaiñetikuak gaztelaniaz (%35,6) edo beste hizkuntza batzuetan (%0,4) izan dira.
- Billakaeriari dagokixonez, gora egin dau euskeriaren ebaleriak Oñatin azkenengo hogeta bi urte honeittan: %47,9kua zan euskeriaren kale-ebaleria 1989. urtian, eta %64,0kua izan da 2011n.
- Alde esanguratsuak antzemuten dira hizkuntza-portaeria adiñaren arabera aztertu ezker. Umiak (2-14 urte) eta gaztiak (15-24 urte) dira euskaria gehixen

EUSKARAREN KALE
ERABILERAREN BILAKAERA.
OÑATI, 1989-2011 (%)

Iturriak: 1989 eta 2007 bitarteko datuak
Oñatiko Udalaren eskariz Laixan
Euskara Elkarateak egindako hizkuntza
erabileraen kale neurketetatik hartu

eskariz Soziolinguistika Klusterrak
egindako Oñatiko hizkuntza

ikerketatik.

ebalten daueiñak, %83,8 lehenenguk eta %77,6 bigarrenak. Helduak (25-64 urte) eta adiñekuak (65 urtetik gorak), berriz, gutxiago ebaltzen daue euskeria: helduen %53,2 entzun dittugu euskeraz eta adiñekuen %52,6. Azpimarraketako modukua pentsaitten xaku umietan eta gaztietan ezagutza-maillatik hurrian edo mailla hori gaindittuta agerketan xakula ebaleria. Hau da, zelabait esateko, gaztiak eta umiak dakoin ezagutza-maillarekin, ezin dala emun ebalera haundixagorik.

- 2007ko neurketatik hona, umien ebaleriak gaillurrian jarraiketan dau, eta asko igo dau helduen eta adiñekuenak. Gaztietenak behera egin dauen arren, orainddiok be haundixa da ebalera-tasia, bai helduen ebaleriarekin konparaitten badogu, eta bai gaztien hizkuntza-gaittasuna zenbatekua dan aintzat hartzen badogu.

- Azken mende laurdenian izan dan billakaeria aztertuta, umien, gaztien eta helduen billakaera positibua aittatu biharra dago, hiru talde horreittan igo egin da-eta euskeriaren ebaleria. Adiñekuen artian aurkako joeria antzemuten da, nahiz eta azken neurketatik hona euskeriaren ebaleriak gora egin dauen horrein artian be.

- 2011ko neurketiaren arabera, umiak gehixago egitten daue euskeraz euren artian dagozenian, nagusixakin dagozenian baiño. Nagusixak, berriz, gehixago egitten daue umiakin dagozenian, euren artian umerik eztaguenian baiño.

1.7. Azkenengo berbak

Sarrera honen hasieran esan dogu orain dala hamasei-hamazazpi urte hasi gina lan hau egiten, eta, azkenian, berau kaleraketako ordua ailegau dala. Ikusten dogu, lantegi honetan urte askuan jardun arren, orainddiok be badaguela hobeketak, eta ezta, seguru asko gure ahalmenak eta ezagutzaia tarteko, hasieran amestu izan geben maixulan biribil hori, galdera danairi erantzuna emungo ostena eta gai honen gainian katedria ezarriko ebena. Baiña, hala eta be hemen dago gure emaitza. Espero dogu abixapuntu eta oinarri ona izatia geure berbetiak agozkotik idatzira emun bihar dauen saltua emun degixen, eta ondoren etorriko diran lanai lagunketako.

Bukaketako, ba, animau gura dogu hemendik gai honen gainian kezka edo lantzeko gogua dakon edozein herritar, maixu-maistra dala, filologua dala, kazetarixa dala, edota euskaltzale sutsua dala beste barik, parte hartzeko eskuartian dakon lan hau sakonketan eta hobeketan. Zorionez, badaguelako orainddiok zer egin -hiztegi arluan, testu-antologixan, grabaziño eta transkripziñuetan- eta danon artian asmau geikielako zela egin. Azken finian, geure kulturari sakonketan eta transmisinuan jardutia da proposamen honen asmua.

Izan ziralako gara, eta garielako izango dira.

2

Ezaugarri fonetikuak

Oñatiko hizkeria mendebaldeko euskalkixaren aldaeratako bat da: mendebaldiarekin etorten da bat ezaugarririk gehixenetan. Fonetika arluan be hala da, nahiz eta zenbait kasutan mendebaldeko joeretatik urrindu eta erdialdeko ereduaren alde egin.

2.1. Bokalismua

2.1.1. Mugatzaillien reglak

Beste leku askotan letxe, Oñatin be berbiari mugatzaillia (-a) eransten xakonian, bokal aldaketak suertaitten dira. Alkarketan diran bokalen arabera, aldaketok bost klasetara errendiu geike:

-A + A > -IA: *ahizpia, alabia, babia, denporia, erripia, errotia, gauzia, hormia, itxuria, segia...*

-E + A > -IA: *atia, arratsaldia, barria, bestia, bidia, etxia, haserria, odolostia, potia, semia, torria ...*

-I + A > -IXA: *arbixa, ardixa, bekokixa, belarrixia, egixa, jantzixa, mendixa, zaldixa, zelaixa ...*

-O + A > -UA: *artua, astua, bertsua, kalbarixua, lastua, liñua, mazua, talua, tontua, zigarrua, zulua...*

-U + A > -UA: *apustua, burua, dirua, kaikua, kantua, lekua, mosua, ordua, ortua, postua, sua...*

Oncoren, banan-banan eta esaldixetan ifiñitta, mugatzaillien reglen adibide batzuk ikusiko dittugu euskera batuko formakin konparauaz:

OÑATIN	BATUAN
1. -A + A = -IA Zure illobiak emun dosren osrikaditr ezra barri- ketakua izan. -TZAA + A = -TZAIA / -GINTZAA + A = -GINTZAIA lehenago labra/1/zaia era ikazkintzaia ziran gure ogibidiak <u>Salbuesuen</u> dira izen berezi moduan ebalten diranak: aiua, ama, aiua iua, amama, osaba... -A + A = A Zure airro era a111a plazan ageriziran <u>Baiña kontuz 2aztelaniatik maille; a utako diuton 20 eta hiatu ekin:</u> -LA + A = -IA Oñatiko industria oso garaaruta daguela esan leike. -IXA + A = -IXIA Gaur eg1mianfh 1rerüia ala karnazrhio eztakit zein dan karuagua.	1. -A + A = -A Zure ilobak emtm didan ostikada ez da berri- kerakoa izan. -TZA + A = -TZA / -GINTZA + A = -GINTZA Lehenago labran1Zll era ikazgintzoziren gure ogibideak. <u>Salbuespen</u> dira izen berezi moduan erabihzen direnak: aita, ama, aitaia, a itona, amama, osaba ... -A + A = A Zure airo eta amct plazan ageri ziren -IA + A = -IA Oñatiko industria oso garatura dagoela esan daiteke. -IA + A = -JA Gaur eguneanfr uraregio ala hararegio ez dakit zeinden garestiagoa.
2. -E + A = -JA G11re etiak zurezko habiok dako.	2. -E + A = -EA Gure erxeok zurezko habeak dauzku.
3. -1 + A = -IXA Arzo goizian ikusi neben Ka/e Barrixon udan erosi zebeñ kotxe gorrixo11rixo1horixo //1aundixa.	3. -1 + A = -IA Atzagoizean ikusi nuen Kafe Barrian 11dcmersizenuen korxe gorr iolzuria/horiolhand io.
4. -O + A = -UA Irsasua hasarrekeran danian, gizonik harruena be apaldu egillen da.	4. -O + A = -OA /tsasoo hasarrerzen denean, gizonik harroena ere apald11 egiten da.
5. -U + A = -UA Rekreo-orduan nere gelako 11111/uak golpefta11ndixa harr11 dau burnon.	5. -U + A = -UA Jo/as-ord11011 niregelako 11111r11okkofpe handia harru du buruon.

A amaieradun berbak

Orainguan pittin bat gehixago zihaztuko dogu mugatzaillien lehenengo reglia -**A + A = -IA**, eta lege horren barruan gertaketan diran zenbait gorabehera argi-
ketan saiatuko gara.

Atzizki batzuk -a luzia egitten daue eta horregatik, forma berezixak sortzen dira Oñatiko euskeran¹:

-tzaa + -a > -tzaia

-gintza + -a > -gintzaia

Hona hemen zenbait adibide: *alkatetzaia*, *artotzaia*, *bedartzaia*, *bizitzaia*, *dirutzaia*, *ezkontzaia*, *hargintzaia*, *ikazkintzaia*, *jendetzaia*, *labrantzaia*, *lokatzaia*, *txofertzaia*... (eta ez *alkatetzia*, *artotzia*...)²

*Ta eukitten xuan telleriatan eukitten dauen moduan sekaderuak, egurren zerak, **lokatzaia** sikaketako. (Migel Jauregialtzo)*

*Aiuntamientuak egin eben arreglau (...) eta horren gainian dago **bizitzaia**, hor bizi zan maisua. (Jesus Urzelai)*

Izen berezi moduan ebalten diran berbak eztira aldaketan mugatzaillia gehi-
ttutakuan: *aitta*, *ama*, *aittaitta*, *amama*... Hau da *arrebia/ahizpia/llobia/etorri* da esa-
ten dogu baiña, berriz, *aitta/ama/aittaitta* etorri da.

Baiña *ama* berbiak animalixa bateri egitten xaonian erreferentzia, orduan izen
normal moduan ebalten da, esate baterako: *txarramia*; *katamia*; *txahal honen amia*;
nun da amia? (basaurdiarena, adibidez)

Erderazko azentuaren eragiñez sortutako **beste salbuespen bat** be badago -a-z
amaittutako berba honetan: *sofá*→*sofa* (baiña *butaka*→*butakia*; *kasta*→*kastia*).

Atal hau amaitzeko, aittatu bihar da Oñatiko euskeran ondo gorde dirala er-
dialdeko euskalkixan sarritan esaten eztiran -a itsatsittakuak: *astakerixa*, -*xia*;
gauza, -*ia*; *makilla*, -*ia*; *memorixa*, -*xia*, *industria*, -*ia*, *farmazia*, -*ia*... Eta izen pro-
piuak: *Bittorixa/Bittorixaraiño*, *Urbixa/Urbixatik*.

¹ Koldo Zuazoren 'Arabako euskara' (ASJU, XXIII-1, 1989) artikuluan datorrena: "Azkuek (MV, 74) Arrasaten jasotako *alkatetzaia*, *argintzaia*, *maistrutzaia*, *artotzaia*, *bedartzaia* edota Kandido Izagirrek (1965, 197-198) Oñatin bildutako *bizitzaia*, *lokatzaia*, *urkitzaia*... S. Altubek, Azkueren lan honi egindako iruzkinean jakitera emango zuenez (MV, III, 18-19), abs. mugag. -tza / abs. sg. -tzaia omen da Leintz eskualdean bete ohi den arau orokorra. Oñatin, aldiz, -tzaa / -tzaia ei dago (FHV, 111), bertoko eskuizkribuak lekuko: *ezcontzaia* (erg. sg.), *necazaritzaia* (=de la agricultura), etab. Esan, bidenabar, -tza / -tzaia horien ordeztu, -tzara / -tzarie (*lokatzara* / *lokatzarie*, *bizitzara* / *bizitzarie*...), -r- bat tartekatuz alegia, jaso zituela Izagirrek (1965, 198) Eskoriatzako Bolibar zein Mazmela auzoetan eta Aramaioko Etxaguenen".

² Salbuespena da *laguntza* > *laguntzia*.

E amaieradun berbak

Orokorrian, *-e + a > -ia* egitten da, baiña badagoz salbuespenak, bestiak beste, *-be/-pe* atzizkixa dakoin berbak. Honek *-be/-pe + a > -beia / -peia* egitten daue (*eliz-peia*, eta ez *elizpia*):

kerizpe + -a = KERIZPEIA
arkupe + -a = ARKUPEIA
harripe + -a = HARRIPEIA
haizpe + -a = HAIZPEIA
kontzejupe + -a = KONTZEJUPEIA
aiñubee + -a = AIÑUBEIA

Aditz-izenak: *batzeia, hartzeia, kentzeia, sartzeia, ohitzeia...*

Berba honek be emaitza bera emuten dau:

kate + -a = KATEIA

Berba monosilabuak eta *behe, xehe...* modukuak bardin jokaketan daue:

ke + -a > keia
mehe + -a > mehia
behe + -a > behia
xehe + -a > xehia

I amaieradun berbak

I amaieradun berbetan, berba amaierako *-i* eta *-a* mugatzaillian artian *-x-* epen-tesisa sartzeia da gure artian normalena: *-i + -a > -ixa: jaixa, mahaixa, zelaixa, ar-dixa, txikixa, argazkixa...*

Eta bardin beste bokalekin be: *-i + -e, -o > -ixe, -ixo: aixo, behixok, haundixena, goi-xenian...*

I amaieradun berbetan be badira salbuespenak, baiña berba gutxi batzuk beste-rik ez:

pitxi + a > pitxia. Adib.: zure pitxia oso politta da.
txitxi + a > txitxia. Adib.: txitxia asko gustaitten xatzu, ezta? (Ume-berberia)
bitxi + a > bitxia. Adib.: kontu bitxia entzun dot.

O amaieradun berbak

Baillara osuan moduan *-o + -a, -e, -o > -ua, -ue, -uo* egitten da Oñatin be:

asto + a = ASTUA
mando + a = MANDUA
lelo + a = LELUA
mantso + a = MANTSUA
zozo + a = ZOZUA

oillo + a = OILLUA
pultso + a = PULTSUA
oillasko + a = OILLASKUA

U amaieradun berbak

Moltzo honetako berbak eztira aldaketan deklinabideko kasuak hartzen dittuenian:

kardu + a = KARDUA
porru + a = PORRUA
liburu + a = LIBURUA
santu + a = SANTUA
putzu + a = PUTZUA
arku + a = ARKUA
ulu + a = ULUA

2.1.2. Bokal luziak

Bixkaiko sartaldian eta Deba arruan (Oñatin, batez be) gorde dira onduen bokal luziak³. Batzuetan ezta samurra izaten entzundakua bokal luzia ala azentudun bokal bakarra dan esatia. Tarteko kontsonantia galduaz alkarren ondoko tinbre bereko bokalak batzeko jokeria eukitten daue-eta.

Berba pare batzuetan, bokala bakarra ala bikutza izatiaren gorabeheran egoten da esangura bat ala bestia hartzeia:

bakar bat / baakar bat `badakar bat'
beratu / beeratu `beheratu'
gorra / goorra `gogorra'
laua / lauuna `laua'
sartu / zaartu `zahartu'

BOKAL LUZIAK NOIZ:

Oñatin ugarixak dira bokal luzien kasuak, eta bertako euskeriaren ezaugarrixetako bat dala be esan leike. Bokalen batek ondokua asimilaitten dauenian sortu leike, esate baterako, bokal luziak: *beekuein* `bazeukaten'; *faateko* `joateko'; *horra-atiok* `horregatiok'; *txikitxuua* `txikitxuagua'... Edo berba alkatu eta eratorrixetan be ohikuak dira: *bizitzaa*, *mandaatari*, *lelaatu*, *aldeardi*...

³ Zuazoren arabera, arkaismo honek galtzera egin du aspaldian, baina oraindik indartsu dago Oñatin, batez ere Arantzazu eta Araotz auzoetan; eta Oñatirekin muga egiten duen Aretxabaletako Goronaeta auzoan ere ba omen dira. (Zuazo, 2006)

Hona hemen kasuak, banan-banan:

AA

a) Berbiak *a* beria dakonian eta nominatibo pluralian deklinaitten dogunian bi *aa* egitten dogu. Adibidez:

Frákaak, kukufrakaak, neskaak, alabaak, andraak, elizaak, loraak, ermittaak, zapataak, teillaak, ikuslaak, ikustzaillaak, ezarlaak, kajaak, kargaak, kipulaak, landaraak, emakumaak, txarrikumaak, jolaak, sortaak, larraak, arropaak, askaak, ixaak, bernaak, pantorrillaak, lekaak, erlaak, entzulaak, eraak, sokaak, belaak, kumaak, arbolaak, ahátaak...

Loiñaak baiña bandaraak e!

Hik dakok pelotaak!

Bernaak bistan dako zu.

Nora fan dittuk pa neskaak?

Askaak garbittu biharrian dagoz

Ikusi dittuzu nere zapataak?

Porru-patataak ondo ifintten ditxuai Diotxuenian.

Kipulaak eta lekaak pe eder askuak agiri ziran Maritxuren ortuan.

Eraak izaten dira.

Eta gero gaiñetiko deklinaziño kasuetan be *aa* bikotx hori errespetaitten jarraitetan dogu, **pluralian** dagozen ondoko ejenpluetan ikusiko dogun moduan:

ZEIÑENA: alabaana da; neskaana da

ZEIÑENDAKO: neskaandako ezta ezer geratu

ZEIÑEKIN: alabaakin fan da; neskaakin geratuta dago

ZEIÑENGANA: neskaakana fan da

ZEIÑENGANAÍÑO: neskaakanaiño fan da

ZEIÑENGATIK: neskaakatik egin xok

Eta *a* luziaketan diren **NUN** eta **ZELA** kasuetan be (**NUN** kasuan, beti singularrian):

NUN: árbolaan dago; larraan dabil; ingraan `ingle'; urgeldixaan

ZELA: akitixaan; ixixaan nago; izar-likaan nago

b) Berba alkartu, eratorri edo deribauetan be badira bokal luziak: *banaandu, pillaatu, lelaatu, lumaatu, bixaaleku* (basuan ganaduak lotarako etzitten diran lekua), *bixaamona, aldeerdi* ('makal'), *joskintzaa, pelotaari...*

Hona hemen talde desbardiñak, moltzoka:

- **ATU** akaberia dakoin aditzak **-AATU** egitten daue:

Haizaatu, aixaatu, akulaatu, artzaatu, berdaatu, boldaatu, ebaaldu `mover', eraatu, garaatu, gixixaatu, haizaatu, hauspaatu, izarraatu, kirriskatu, laiñaatu, larraatu, lelaatu, lepaatu, likaatu, lokatzaatu, lotzabaatu, lumaatu, maillaatu, maittaatu, mazaatu, metaatu, oriaatu, puxetaatu, sardaatu, sebaatu, segaatu, zornaatu, zulaatu...

Bihatz hau zornaatuta dakot.

Aloña azpixa berdaatu xon? (Ertzilgo Frantziska Ormazabalen esana)

Eta aditz-izenetan be mantenu egitten da *aa* luzia: *haizaaketan, artzaaketan, li-kaaketan, lokatzaaketan, maillaaketan, metaaketan...*

- Aurrerago ikusi dogun moduan, zenbait atzizkik be *a* luzia egitten daue:

-TZAA eta -GINTZAA: *alarguntzaa, bidegintzaa, fraidetzaa, hargintzaa, joskintzaa, korostitzaa* `acebal', *maixutzaa...*

Fraidetzaa gogorra izan eben.

Joskintzaa gutxi egin dot nik.

Hargintzaa danak eztira bardiñak.

Heriotzaako eguna.

Leku izenetan:

*Kútulatzaa*⁴

Arientzaa

Gesaltzaa

Beillotzaa

Liñátzaako gaiña

Liñátzaandi

-TZAAR atzizkixa

andratzaarra, argitzaarra, elefantetzaarra, mutiltzaarra...

-AARI, -LAARI, -KAARI

pelotaari, segalaari, dantzaari, artzaari, mandátaari, bixittaari, lotzaari, albaittaari, jótealaari, akúlaari, basórakaari, mendikaari, eginkaari...

- c) Beste zenbait berbetan *a* luziori berba barruan agerketan da, eta kasu honetan ezta argixa arrazoia:

Aasalde, aasaldian

Jaáso, jaásua: (Adib.: andra jaásua)

Saále, saália (artasaale, artasaalia) (Izaguirre, 1970; 203. or.)

Saasi `zarzal', *sasixa*

Saátor, saátorra

Teillaatu

⁴ Adibidez: *Kútulatzatik ñatok; Arientzaatik xatorran.*

Artaazi / Artaazittu
Patáari egon / Fatáari egon
Jan - jaaten
Jaátor
Jaátorriko gaitza
Albaitte txaarra
Orraatz
Albandorraatz
Aldaar / aldáer / aldeer egon

Beste zenbait aditzetan be bai:

Eraantsi. Adib.: txakurra eraantsi
Eraatzi. Adib.: ardixa eraatzi
Jaatzi. Adib.: arbolatik jaatzi

Zuazoren esanetan, berba horreittako batzuk jatorriz berba alkartuak izan leikiela abisaitten doskue bokal bikutzak (*artaazi, orraatz, jaator, saator...*) baiña beste kasu batzuetan eztago garbi arrazoia (*txaarra, jaaten...*) (Zuazo, 2006).

d) Zenbait aditz laguntzailletan be ikusten dira bokal luziak:

*Emun **xaat***
*Esan **xostiaan***

EE

a) -DU edo -TU silabakin akabotako aditzen forma burutubagia -TZEEN egitten da, bi silabako aditzetan:

Haustu - haustzéen
Hartu - hartzéen
Sartu - sartzéen
Batu - batzéen
Kendu - kentzéen
Landu - lantzéen
Laundu - launtzeen
Mindu - mintzéen
Sortu - sortzéen
Poztu - poztzéen
Bildu - biltzéen
Moztu - moztzéen

Busti ezta -tu / -du amaierako aditza, baiña bardin jokaketan dau: bustzéen (nahiz eta bustitten be esaten dan).

b) Beste berba batzutan be agerketan da:

Auteeste. Adib.: etxérako auteestia dauko
Ateeta. Adib.: atéeta dana
Aldéerdi. Adib.: aldéerdi xamar nabil
Aldéeria. Adib.: Horrain aldeeria ezta ona izango.
Txittik pee etxok etára

II

a) -IU silabiarekin akabotako aditzen forma burutubagia -IITTEN egitten da:

Sasiu – sasiñtten
Koskiu – koskiñtten
Konfundiu- konfundiiñtten
Segiu – segiñtten
Eskribiu – eskribiñtten
Entendiu – entiñtten
Atrebiu – atrebiñtten
Atendiu – entiñtten

b) Beste berba batzuetan be agerketan da:

Íñurrixa (=gaztaiña klase ona)

OO

Berbiak *a* beria dakonian eta nominatibo plural hurrekuan deklinaitten dogu-
nian bi *oo* egitten dogu. Adibidez:

*Frákook, neskook, alabook, teillook, kipulook, arropook, bernook, pantorrillook, ar-
bolook...*

Eta gero gaiñetiko deklinaziño kasuetan be *oo* bikotx hori errespetaitten jarrai-
ketan dogu, esate baterako:

NUN: hortxe árbolootan dago
ZEIÑEN: alaboona da
ZEIÑENDAKO: neskoondako eztok ezer geratu
ZEIÑEKIN: alabookin fan da
ZEIÑENGANA: aldeko neskookana faten bahaiz, astindduko haue
ZEIÑENGANAÍÑO: neskookanaiño gaur alperrik fango zara!
ZEIÑENGATIK: neskookatik egin dau

Hona hemen zenbait adibide:

*Zer itxura dakoi arbolook?
Bernook ondo ziñiñak ekarri dittuzu.
Nora fan dittuk pa neskook?
Honeik askook gaur bertan garbittu bihar dira.
Ikusi dittuzu nere zapatook?
Gaurkuan porru-patatook erreta jan biharko ditxuagu.
Kipulook eta lekook danak aldatu bihar dira.
Androok eztaue pakian izten.
Lehengunian ikuslookin ondo konpondu ziñain?*

UU

Berbiari inddarra edo espresibidadia emun guran egitten da batzuetan *uu* luzia:

*Aguur!
Uutikan!
Abrúuziuta itzi nau!
Buruua fan!
Luuze jo dau!
Han eguna luuze bai luuze faten zan!*

LETRA BAT GALTZETIK DATOZEN BOKAL LUZIAK

-D- letria galdu:

*Basokaa bat = basokada bat
Lepaa bat = lepada bat
Akulukaa bat = akulukada bat
Bizkarkaa bat = bizkarkada bat
Besaartekaatxo bat = besaartekadatxo bat
Unaa bat = unada bat
Albáaskaa bat = alboruzkada bat
Meéliña = medialinea
Islaa =islada
Plegaak etaa= plegadak etara `sacar pliegues'.
Pletaak egittekuak = pletadak egittekua (tiro zaratia etaratekua).*

-G- letria galdu:

*Gatzaa = Gatzaga
Zumarraa = Zumarraga
Lepo-maala = lepo-magala (behixaren lepotik behera txintxiliz daguen azala)
Íltaixa= igitaixa*

-R- letria galdu:

Albéraa sartu = *alberara sartu* 'albotara'.
Bikotxetaa egin = *bikotxetara egin*
Bixárotaa = *bixárotara* 'a sestear el ganado'
Okaanak = *okaranak*
Albookia egin = *alborokia egin*
Koostuixa, koosteixa = *korostuixa, korosteixa*
Kootza = *korotza*
Íngreetaño = *ingretaraiño*
Etaa, etaata = *etara, etarata*
Zurríxaa bat = *zurrixara bat* 'garrote'
Zarráa bat = *zarrára bat*

Bi bokal bardiñak alkartu (batuan gehixenetan berba honeik hatxez idazten dira):

Meetu, meeketan = *mehetu, meheketan*
Mee-mee = *mehe-mehe*
Maatsa = *mahatsa*
Lur-meetan = *lur-mehetan*
Zaar = *zahar*
Oostu

2.1.3. Diptongo eta hiatuak sortutako zenbait aldaera

● -ae > -ai eta -oe > -oi

Oñatin orainddiok entzun leike **-ae** amaieradun berben forma zaharrak: *anae*, *gaztae*...

Behintzat hiru anae txiuzan. (Gregorio Lizarralde)

Gero erosi egin giñuan, gure anae difuntuak, Pedrok, makiña bat aldiz intentau xuan, aurretik, haxe erostia. (Enrike Guridi)

Gurian esaten euen moduan jakinddako klientiak egoten ziren, euk(ik)o zittuein 20, 30 edo 40 gaztae ta gehixenak hango dendarixak-eta erueten euen. (Jose Mari Kortabarria)

Dana dala, ezaugarri hau nagusixenen agotan entzuten da gehixenbat eta gaztien artian galduaz doa⁵. Bardin pasaitten da *oe* > *ue* bukaeriarekin: gaztiaguen artian -oi egitten dan arren (*sasoi, frontoi*...) zaharraguak -ue esaten daue (*sasue, frontue, balkue*...):

Hor sasue haretan eta geruago be Elosun, Urrunaga eta Nafarreten euskeraz itten zan onddiok inguru horretan. (Jerardo Elortza)

⁵ Dana dala, *anae* oso ohikua da.

• Erderatik hartutako berbetan, berbia diptongua edo hiatua dan desbardin jokaketan dogu, *-ia* amaitzen diran berbetan.

- *ia* (diptongua: bokal bikotia silaba baten esaten da): *-ia + a > -ia*

colonia → *kolonia* → *kolonia*

farmacia → *farmazia* → *farmazia*

gracia → *grazia* → *grazia*

India → *India*

industria → *industria* → *industria*

sustancia → *sustantzia* → *sustantzia*

Joera nagusixa hau da, baiña hala eta guztiz be badira **salbuespenak**. Adibiderako:

academia → *akademixa* → *akademixia*

envidia → *inbirixa* → *inbirixia*

familia → *famelixa* → *famelixia*

memoria → *memorixa* → *memorixia*

- *ía* (hiatua: bokal bakoitza silaba desbardiñian esaten da): *-ixa + a > -ixia*

armería → *armerixa* → *armerixia*

carnicería → *karnazerixa* → *karnazerixia*

ingeniería → *ingenirixa* → *ingenirixia*

lotería → *loterixa* → *loterixia*

relojería → *erlojerixa* → *erlojerixia*

ortografía → *ortografixa* → *ortografixia*

filosofía → *filosofixa* → *filosofixia*

Eta beste asko: *baterixia, fotografixia, paketerixia, porterixia ...*

Auzi hau erabagitteko esango dogu berba ezagun eta korrientetan, hau da, gure lexikuan aspalditxo sartu ziranetan (adibidez: *carnicería* → *karnazerixa* → *karnazerixia*) legiori betik beteten dala, baiña oraintsu ikasi dittugunetan, berriz, ez. Kasu honeittan erderatik edo euskera batutik hartu dogun moduan esaten dittugu (adibidez, *autonomia*). Esate baterako: *autonomia bihar da*. Honen antzera, **salbuespen dira**, bestiak beste, *amnistia, ekonomia, fantasia, merkantzia, poesia, polizia...*

Beste batzuetan berba batek bi ahoskera euki leike: ‘*filosofía*’ gaixa edo zientzia esateko, eta berba arrunta bihurketan danian, berriz: ‘*filosofixia*’; esate baterako: *haren filosofixia etzan edozelakua*.

2.1.4. Aldaera nagusixak

Atal honetan hiztun guztiak (edo gehixentsuenak) bardin ahoskaitten dittuein berbak eta neurri batian arautzat jo leikien aldaera-moltzo nagusixak bakarrik sartu dittugu. Garbi dago agozko jardunian beste milla txandaketa be gertaketan dirala, *ixa* hiztunak adiña, baiña ezin da esan horreik Oñatiko berbetiaren ezaugarri diranik, lekuko bakoitzaren idiolekto edo berbakeraren barrukuak baiño.

2.1.4.1. Amaierako -e > -a

Ikusi dogun moduan, -a eta -e amaieradun berbak mugatzaillia hartzen daueiñian emaitza berbera dakoi (-a/-e + -a > -ia). *Batuan* -e amaieradunak diran berba asko gurian -a amaieradunak dira, eta horrek zalantzia sortu leike zenbait kasutan. Adib.: *agura, altara, andra, basaurda, bela, erla, kuma, landara, lora, ota, sarda, una, emakuma, jola...*

Hau dana izaten zan lokatzauna bat garai haretan. (Iñaxio Zubia)

Han lora batzuk edo ipintten (di)ttugu. (Jesus Urzelai)

Lehenengo adibidian ikusten dan moduan, -kume eta -une berbak -kuma eta -una egitten dogu eta, ondorioxoz, eurekin osotutako berbak be -a-dunak izaten dira betik: *txorikuma, katakuma, txakurkuma, antxuma, baltzuna, gorriuna, erreuna...*

Salbuespen dira, barriz, eztiralako -a amaieradun bihurketan, bi berba honeik: *amandre, -ia / amandria, -ia* (nahiz eta *andra* esan) eta *ule* (nahiz eta *betulak* esaten dan).

2.1.4.2. e>a eregiduria /r/ aurrian

Dardarkari azkarraren aurrian e>a eregittia gertaketan da sarri mendebaleko berbetetan (beste euskalki batzuetan be topau leike adibidiak). Oñatin be hau beteten dauein hainbat adibide topau leike, salbuespen ugari egon arren.

Bokal arteko dardarkari azkarraren aurrian askotan emuten da billakaera hori: *hasarre, txarri, barri, barriketa, entiarro, sarrailla...*⁶ Eta baita berba akabera be: *bidar, iztar, pitxar, baztar, taillar, pipar, uzkar, muskar...*⁷

Hala ta be, esan dogun moduan, hainbat salbuespen dagoz.

1.- Berba hasieran eztirudi gertaketan danik: *errez`erraz`, erro, errape, erramu`ereinotz`, erreka, erregaldaria, herri...*

2.- Badirudi salbuespen dirala berba hasieran beste e bat dakoin berbak: *eper, ezer, eder...*

3.- Baita -ker amaieradun beste zenbait be : *oker, aker, esker...*

4.- Amaitzeko, salbuespen da, Durangaldian eta Lea-Artibain modura, Bizkaiko sartaldian eregitteko joeria dakon *gerri*.

5.- Dardarkarixa kontsonante baten aurrian badago, orduan eztago bokal eregi-durarik gehixenetan: *aterpe, atertu, berba, berna, bertan....* Kasu honetan salbuespen dira eregiduria egitten dauein berbak: *eguardi, bardin, zarba* (‘zerba’), *aztartu, partika* (burdixaren zatixa)...

⁶ Oñatin *barri* eta *barriketa* esaten da, baiña gero berriz ebalten da. *Baserri* berbiaren kasuan be, inguruko beste hizkera batzuetan ez bezala, Oñatin e-dun formia (*baserri*) ebalten da. *Entiarro*-n kasuan, bixetarako adibidiak dagoz.

⁷ *Bazter* eta *tailler* e-kin esaten dira, *bider* bixetara agiri da.

2.1.4.3. -e->-a- izan aditzian

-e->-a- billakaeria gertaketan da *izan* aditzeko lehenaldiko forma batzuetan:

nintzen > ***nintzan***

ginen > ***giñan***

zineten > ***ziñain***

ziren > ***ziran***

2.1.4.4. i- / u- txandakaketia berba hasieran

Oñatiko euskeran be topau leike mendebaldeko euskalkixaren ezaugarritzat hartu izan dan txandakaketia:

irin / ***urun***

ile / ***ule***

irten / ***urten***

izain / ***uzan***

igel / ***ugaratxo***

Baiña billakaera hori ezta gertaketan Bizkaiko berbetetan arruntak diran beste honeittan: *igarixan* egin (**uger*) eta *izen* (**uzen*). Ezta be, hedadura murrizagua dakoin honeittan: *iturri* (**uturri*), *ikusi* (**ukusi*), *intxaur* (**untxaur*), *ipoiñ* (**upoiñ*).

i/u txandakaketak ugarixak dira euskaraz, baiña ezta samurra kasu guztiak sailkaketia. Oñatiko euskeran be badira adibidiak, *urriñ* edo *ikutu*, esate baterako.

2.1.4.5. -o->-u- NUN galdetzailliaren eratorrixetan

Nun galdetzailliaren eratorrixetan -o->-u- billakaeria beteten da:

non > ***nun***

nondik > ***nundik***

nongo > ***nungo***

2.1.4.6. Gaztelaniazko -(i)ón amaieradun mailleguetan

Gaztelaniatik maillegaitten diran -(i)ón amaieradun berbak -(i)oi ahoskaitten dira normalian.

frontón > ***frontoi***

peón > ***pioi***

limón > ***limoi***

botón > ***botoi***

salón > ***saloi***

avión > ***abioi***

Hala ta be, jende nagusixaren agotan ohikua da *frontue, piue, limue, botue, salue* eta *abiuna* entzutia, baita *kamiona* eta *gorriona* be (ikusi 2.1.3. puntua):

*Eta eskoria horrekin hau **kamiona** hemen Olabarrietan, Alejo Ugartek ekarri eben **kamiona** transporterako eta bere interesa zan ba hor bide ona egotia. (Iñaxio Zubia)*

*Hori erosi giñuan guk hiru soziok, zerratxua, bertako zera aspertu egin zuan zerran, eta zerria saldu eta **kamiona** erosteko, **kamiona** erosi xuan. (Pedro Irizar)*

*Frentia hasi zanian hemen etorri zan arioplanuak, **gorrionak** baiño gehixau. (Jesus Urzelai)*

Comunión berbaren kasuan *komunixo* ebalten daue oñatiar gehixenak, baiña *komunio* be entzun leike jente nagusixaren agotan:

*Eta **komunixua**, **komunixua** nun egin zendun?*

***Komuniua**? Oñatin. (Rosario Kortabarria)*

*Eta gaztetan ba lehenago akordaitten naiz horreik **komuniua** egin gebenetik eta zezzer baiña asko ez. (Jose Mari Larrañaga)*

Araotzen -una aldaeradun formak nagusitten dira: *kamiuna, abiuna, gorriuna, komuniuna...*

2.1.4.7. *Gaztelaniazko -ción / -sión amaieradun maillegetan*

Gaztelaniatik maillegaitten diran *-ción* eta *-sión* amaieradun berbak *-(z)iño* ahoskaitten dira Oñatin.

manifestación > manifestaziño
administración > administraziño
producción > produziño
afición > afiziño
fundición > fundiziño
sesión > sesiño
ocasión > okasiño

2.1.4.8. *a>e / u, i/*

Bizkaiko ixa herri guztietan eta Debagoixeneko hizkera gehixenetan be arau dan asimilaziño hau (*dirua > dirue; ikatz > iketz*) ezta beteten Oñatiko euskaran. Ikusi adibiderako:

*Bai, **maixua** kanbixau egin zan bai, **maixua bialdu** euen Herediatik zera, [...]
eta nik maixuakin fatia gura neben eta fan nintzan maixuakin, eta maixuen etxian
egon nintzan. **Orduan tontia** portau nintzan, **orduan** han geratu banintza, ma-
kiña bat enpeñu egin nontan bertan geraketako, baiña nik ezetz, etxera etorri **bihar**
nebola, ta etxera etorri nintzan. (Rosario Kortabarria)*

2.2. Kontsonantismua

2.2.1. Bustiduria

l, n, t eta *d* kontsonantiak *i* baten ondoren busti edo palatalizau egitten dira. Adibidez:

i + l = ill: *billotsa* `bildotsa', *billurtu* `beldurtu', *dabillela*, *ebillen*, *erpillak*, *frailia*, *ibillaldixa*, *illunkaran*, *korapillak*, *mutilla*, *pillosik* `biluzik', *oillaskua*, *txirikilletan*...

i + n = iñ: *antxiña*, *baiña*, *baiño*, *egiñaz* `eginaz', *errotaraiño*, *eukaiñak* `zeukatenak', *giñanian*, *ifiñi*, *oiñez*, *txikiñori* `txiki hori'...

i + t = itt: *aittajunak*, *baserrittik*, *ekarri tta* `ekarri eta', *eragitteko*, *eregitteko*, *eukitten*, *garbittu*, *gittuen* `genituen', *goittik*, *honeittan*, *ibillitta*, *ijitto*, *ittuako* `itoiko', *maitte-maitte*, *zurittutakuan*...

in + d = indd: *astuakin dda* `astoarekin eta', *behixakin dda* `behiaarekin eta', *egindda*, *egin dda kitto* `egin eta kito', *finddu*, *inddarra*, *nindduen*, *orainddiok*,...

in + t = intt: *ifintten*...

il + d = ildd: *bilddu*, *biribilddu*, *kankailddu*, *kilinddu*, *kukilddu*, *maspilddu*, *mutilddu*, *pusilddu*, *trankilddu*, *zailddu*...

il + t = iltt: *ibiltten*, *hiltten*, *hilttera*...

Adibidietan ikusten dan moduan, bustidura hori emunkorra da Oñatin berba barruan ez eze berba artian be egitten da-eta (*ein dda kitto*, *astuakin dda behixakin*...).

[*dda*] ahoskautakua `eta' danian *eta* idatziko dogu eta ez *dda*.

2.2.2. d > r billakaeria

Bokal arteko *d > r* billakaeria sarritan emuten da.

edo > ero

edozein > erozein

idi > iri

edan > eran

moduko > moruko

partidua > partirua

segiduan > segiruan

udan > uraan

abade > abare

inbidia > inbirixa

hadi > hari

udazken > urazken / uraätzen

udaberri > urabarri

mesede > mesere

madari > marai (maraixa)

Eta arau honi jarraituaz, *-d-* kontsonantia bokal artian dakon *-ada* atzizkixak be holaxe jokaketan dau:

-ada > -ara : abixara, basokara, besartekara, purrustara, bizkarkara, katillukara, otzarakara, tarratarra, labankara, ostikara, burrundara, zartara, harrikara...

2.2.3. Txistukarixen neutralizaziñua

Lau txistukarixak neutralizau egitten dira eta bi bakarrik esaten dittugu:

- <z> eta <s> neutralizau egitten dira eta <s> ahoskaitten dogu betik: *sa-artu, sornia, satarra, sabala, serua...* Baiña idazterakuan *batuan* letxe s eta z errespetau egingo dittugu.
- <tz> eta <ts> be neutralizau egitten dira eta <tz> emuten daue gehixenetan: *otzua, atzua, pentzau, hautza, sailhetza, billotza...*⁸ Kasu honetan be idazterakuan *batuko* moduan s eta z ezbardinddu egingo dittugu.

2.2.4. Kontsonante galerak

Bokal artian sarri ahuldu edo galtzen dira kontsonantiak, batez be herskari agostunak (*b, d, g*) eta *r* dardarkarixa⁹.

-D- letria galdu:

Bisuskaak artzéen = Bisuskadak hartzen

-G- letria galdu:

igitaixa > iútaixa

-R- letria galdu:

korostui, korostei > koostui, koostei

korotz > kootz

etara > etaa

⁸ Baiña *itxasua* (*i*-ren eragiñez seguru asko)

⁹ Adibide gehixago 2.1.2. puntuan.

2.3. Azentua

Oñatiko euskeriak badako ezaugarri nabarmen bat, azentu toniko edo intentsi-
dadekua, hain zuzen be, ez Zuberuako edo Erronkariko hizkerak bestekua, baiña
bai nehikua garbixa eta argixa. Horrexegatik, ba, atal honetan azentuaren ingu-
ruko zertzelada nagusi batzuk ikusiko dittugu.

Gure azentuak, normalian, eredu bateri jarraiketan xau, ez betik, baiña. Berba ba-
tzuk, berbiagatik beragatik edo testuinguruagatik regla nagusi horretatik kanpo
geraketan dira; hori dala eta, guria “azentu mugikorreko” bariedadia dala dixue
adittuak.

Oñatiko euskeran, gehixenetan, ondoko azentu-ereduari jarraiketan xako: **ez-
kerretik hasitta, lehenengo edo bigarren silabia izaten da azentuduna**. Ikusi
degigun silaba desbardiñeko berbak zela hartzen dauein azentua:

- a) berba silababakarretan bakar horretan: *bí, géuk, láu...*
- b) bisilabikuetan lehenengo silaban: *áittak, ásko, búelta, éguen, éguzki, éusla
(éuslia), éutsi (éutsixa), hórri ezta járamonik be!... Baiña, erdú honá!*
- c) Eta hiru silabakuetan nahiz hirutik gorakuetan bi azentu ikusten dira, ba-
tetik azentu nagusixa bigarren silaban eta gero bigarren maillako azentua
azkenengo silaban: *aldíko, andría, astúa, berándu, etózenián, haundíxorrekín,
txiríkillétán...*

Dana dala, ‘euskera’ berbia salbuespena da: *éuskera, éuskeriá, éuskeraz, éuskerazkó;
frákaak (fraka berezi batzuk)*.

Ikusi degigun esaldi batzuk:

*Fernández igéltseruak égin dáu sukáldia.
Éztaikit nóiz etórriko dirán igéltseruak gurera.
Lagúnak esán dáu.
Lagúnak esán daué.*

Txillardegiren¹⁰ esanetan, arrazoi argi barik azentu-eredu irregularra dakoin
berba batzuk jatorrizko erro monosilabotan oinarrituta egon leike: *ártearte*
‘artera arte’, *ártian* ‘artean’, *átzera, áurrera* ‘aurrera’, *áurretik, béstia* ‘bestea’,
úmiak ‘umeak’.

2.3.1. Azentu-eremua: berbiaren zuztarra

Azentu nagusixa hitz-zuztarrari jarten xako: atzizkixak edo deklinabideko edo-
zein kasu-marka gehittuta be, azentua silaba berberan agerketan da:

*Basérrittar, basérrittan, basérrittako, basérrikua, basérrittik...
Astúa, astúagaz, astúakin, astúetan, astúorri...*

¹⁰ Txillardegi [José Luis Alvarez Enparanza], 1985, *Euskal Azentuaz*, Donostia: Elkar, 296. or.

*Lúr, lúrra, lúrrakin, lúrrian, lúrreko...
Hóla, hólaxe, hólakua, hólakuekin, hólakorik...*

*Ijítuak pasau dira.
Ijítuak saldu nontan astua.
Ze ijíttok saldu otsun, ba?*

*Basérrixak eztau bizitteko emuten.
Basérrira goiaz astegoixenian.
Ze basérri dago saltzeko?*

Ikusten danez, *baserri* edo *ijitto*-k betik leku berian dakoi azentua, edozein numero eta kasutan deklinatuta be. Orduan singularra edo plurala izan, azentua ezta mobitten.

Baiña beste berba askok azentu mugikorra dakoi Oñati aldian. Testuinguru batzuetan azentua aldatetan da, adibidez:

- a) Aditz bisilabotan aditz hori laguntzailliarekin doianian edo bakarrik doianian:

*ésan baiña esán nontan, esán nosten;
ítzi baiña itzí egidak, itzí egidazue.*

- b) Oso autonomia gutxiko diran partikula batzuk azentua aldatu eragitten daue: **barik**, **ba-**, **ez**, **ezin**:

barik →	<i>Hártu tarta pusketa bat</i>	eta	<i>Hartú barik ez geratu.</i>
ba →	<i>Aítta etxóstian ebillén</i>	eta	<i>Aítta baébillen zerbaittetan.</i>
ez →	<i>Berandu aillégau giñán</i>	eta	<i>Azkenian ézkiñan aillegau.</i>
ezin →	<i>Uhetik hasi jaikitten, eta ézin!</i>	eta	<i>Atzo ezín izan nintzan jaiki uhetik egun osuan.</i>

2.3.2. Euren azentuari eutsi xauein kanpotik hartutako berbak edo mailleguak

Erderatik hartutako berba edo maillegu batzuk, euskal berba bihurtutakuan eurak erderan eukain azentua gorde daue euskeran be, adibidez:

Bákia edo pákia, bázkaldu, dénporia, dírua, kália, kánpuan, kórruan, kótxia, métrua, múndua, nóbixia, Pázkuetan, ségiakin, trápuakin, zérua, zópia...

2.3.3. Azentuaren bidez esangurak bereizi

a) Singularra eta plurala

Berbeta batzuetan, berbia singularra edo plurala izan, azentua leku diferentian egoten da; Oñatiko euskeran ez:

astúa/astúak
basérrixan/basérrittan
egúnian/egúnetan
eskólako/eskóletako
lagúnarekin/lagúnakin
trájiari/trájiari
úmiagana/úmiakana

b) Baiezko BA- eta baldintzazko BA-

Oñatiko berbetan, azentuaren bittartez jakitten da **ba-** partikulia baieztapen-
nekua ala baldintzazkoa dan:

Errásoia be baéukeiñ. (baieztapena)
Dénporia báukeiñ, zergatik etziran ba etorri? (baldintzazkoa)

c) Deikixak

Berba bat deiki letxe ebalten danian, azentua akaberan eruaten dau:

Neutra	Deikixa	Ejenpluak
<i>úme</i>	<i>umé</i>	<i>úme bat eta umé</i>
<i>neskátillia</i>	<i>neskatillía</i>	<i>neskátilla bat eta neskatillía</i>
<i>mutíkua</i>	<i>mutikuá</i>	<i>mutíko bat eta mutikuá</i>

Eta bardin izen propiuakin be:

Ánton / Antón
Jóxe / Joxé
Lóurdes ikusi dot / Lourdes, etorriko zara?

d) Esangura bana dakoin berba-pariak (azentua nun, halako esanguria)

Kanpotik hartutako berba edo maillegu batzuk erregularra eztan azentua eka-
rri daue, eta euskal azentu-moldedun berba batzukandik hortantxe apartaiten
dira. Hona hemen esangura banako berba-pare batzuk:

artía (arte, arbola klasia) / ártia (trebetasuna)
asía (aza, jatekua) / Ásia (kontinentia)
astía (zazpi egunak) / ástia (heldulekua)
basúa (arbolaz betetako parajia) / básua (eranontziza)
betía (hutsik eztaguena) / bétia (astixa, aukeria)
elízia (elizkizunak ospaketako lekua) / élizia (buelbaka dabillen aparatua)
emía (arra eztana) / émia (“m” letria)
erría (erreduria) / érria (“r” letria)
mandúa (ganadua) / mándua (aginttia)
zorúa (burutik ondo eztabillena) / zórúa (zapata-zorua edo lurra)
usúa (hegazitxa) / úsua (ohitturia)

Adibide moduan, oñatierako testu bat azentua markauta.

jaikittakuán / ítten geben / lénengo / ganáuak / gobernau / ittúako / lának / béixak / jáitzi / aspíxak / sítzak / etáa / éta / jána / bota / ganáueiri / jána / émun / tá olakuak / géo / géuk / armósau / armósaitten gebén / saldía / tá / géro / gáíñian / esnía / sópakiñ / éta / géro / átzea / bérri / ganáueiri / émun / bérdia eró / beár-ondua eó / dáuena / éta / géo / faáten giñán / soóra / tá / ítten gittuén e / sóuan / bá / soóko / lának / atxúrrian eró / éitten gen / géo / etórten giñán / etxéa / éta / báskaldu / báskaitteko / ifíñtten gebén e / babía / órduan / étzan / béste / gáusaik eta / babía / ifíñtten gebén / éta / babía / jan da / póstreipe / étzan / eóten / éta / géo / báskaldutakuán / bá / andrók / ítten gittuén e / ontzízak / garbíttu ta / sukáldia / jaso ta / ólakuak / éta / gisónak / bá / dénporia / béukeiñ / siesta purtxo bát / éta / ola /

Oñatikuan idatzitta

Jaikittakuan, egitten geben, lehenengo, ganaduak gobernau, ittuako lanak: behiak jaitzi, azpixak, sitsak atara, eta jana bota, ganaueiri jana emun; eta holakuak. Gero, geuk armozau. Armozaitten geben saldia, eta, gero, gaiñian, esnia zopak. Eta gero, atzera berriz, ganauairi emun, berdia edo, bedar-ondua edo, dagueña. Eta gero, faten giñan sorora, eta egitten gittuen soruan, ba, soroko lanak: atxurrian-edo egitten geben. Gero, etorten giñan etxera eta bazkaldu. Bazkari-teko ifintten geben babia. Orduan etzan beste gauzarik-eta, babia ifintten geben. Eta babia jan eta postrerik be, etzan egoten. Eta, gero, bazkaldutakuan, ba, androk egitten gittuen ontzizak garbittu eta, sukaldia jaso eta, holakuak; eta gizonak, ba, denporia baeukein, siesta apur bat eta, hola.

Batuan idatzitta

Jaikitakoan, egiten genuen, lehenengo, ganaduak gobernau, itoiko lanak: behiak jetzi; azpiak, satsak atera; eta jana bota, ganaduei jana eman; eta horrelakoak. Gero, geuk almortzatu. Almortzatzen genuen salda, eta, gero, gainean, esnea zopekin. Eta, gero, atzera berriz, ganaduei eman, berdea edo belar-ondua edo, dagoena. Eta, gero, joaten ginen sorora, eta egiten genituen soroan, bada, soroko lanak: aitzurrean edo egiten genuen. Gero, etortzen ginen etxera, eta bazkaldu. Bazkaltzeko ipintzen genuen baba. Orduan ez zen beste gauzarik, eta baba ipintzen genuen. Eta baba jan, eta postrerik ere ez zen egoten. Eta, gero, bazkaldutakoan, bada, andreok egiten genituen ontziak garbitu eta, sukaldea jaso eta, horrelakoak; eta gizonek, bada, denbora bazeukaten, siesta apurtxo bat eta, horrela.

3.1. Deklinabidia

3.1.1. Deklinabidiaren gaiñeko oharrak

3.1.1.1. *Mugabagia*

Oñati aldian mugabagia *batuko* eredutik asko urrinddu barik ebalten da.

Zenbakixakin: *Hamar etxetan sartu da ura. Hiru mutillei eskatu dostei karneta.*

ZER, ZEIN eta ZENBAT galdetzailliakin: *Zer ordutan etorri da? Zein neskari galdu xako? Zenbat ikaslek aprobau daue?*

Baiña zenbatzaille mugabagiak, zenbakixak eta ZENBAT galdetzailliak singularreko deklinabidia eruatzen daue honelakuetan:

-Urte askuan egon da itxitta taberna hori, hamar urtian bai gutxienez.

-Zenbat urtian esan dozu?

Denboraldixa osorik hartzen danian, singularra. Urte (edo egun, edo beste edozein denbora-unidade) zehatzei erreferentzia egitten xakonian, mugabagia: *Azkenengo hogeitertian hiru urtetan bakarrik geratu naiz herriko jaixetan.* (1996xan, 1999xan eta 2003an, adibidez).

3.1.1.2. *Deklinabide kasuak*

Atal honetan berezittasunen bat dakoin deklinabide kasuak edo argibideren bat bihar daueiñak agertuko dittugu bakarrik.

- **NOR pluralian eta NORK singular eta pluralian -AK** da kasu markia.

Aditzak argiketan dau:

*Txakúrrak galdu **dira**. (NOR, pl.)*

*Txakúrrak jan **dau**. (NORK, sg.)*

*Txakúrrak jan **daue**. (NORK, pl.)*

- **NORI** kasu pluralerako hiru-lau forma dittugu: -AI eta -AIRI / -EIRI (bartzutan **-aidi/-eidi** ahoskauta): *neskai* eta *neskairi/neskeiri*.

*Nik abariei **danairi** esaten dostet... (Alejo Ugarte)*

*Lurrian hilda egozen**ai**, hilddaku**ai**, erropak kendu eta jantzi, e? Hotzagatik. (Jose Mari Kortabarria)*

*Ta gero antzuketan zirenian etxera faten ziran, eta hola zortzixan edo ardix**airi** bisitta bat ittera mendira (Manuel Goitia)*

*Beste ze batzue**iri** preguntatu biharko lezkixo hori. (Nikolas Ugarte)*

Mugabagian, berbia kontsonantez akabaitten danian **-e** loturazkua sartzen dogu: *bi lagune**i**; zein txapele**i**? Mikeleri...*

- **NOREN/ZEIÑEN, NUN**

-N da kasu markia genitibuan¹¹ (NOREN) eta inesibuan (NUN).

Singularrian, **-E, -I, -O** edo **-U** akabaitten diran berbetan bardiña da genitibua (NOREN), eta inesibua (NUN). Azentuak edo testuinguruak bereizten dittu:

Etxían kolória (NOREN) vs. Etxían geratu da (NUN)

Hona hemen genitiboko zenbait adibide, singularrian eta pluralian:

Semiarena [semiana] da (sing.) / Semiena da (pl.)

Neskiaren [neskian] kuartuan (sing.) / Neskaan kuartuan (pl.)

Andriaren [andrian] poltsia (sing.) / Andraan poltsak (pl.)

- **NORENTZAKO/ZEIÑENTZAKO eta NORENDAKO/ZEIÑENDAKO**

-(e)NDAKO eta -(e)NTZAKO dira destinatiboko kasu marka ebalixenak Oñatin:

¹¹ Genitibuan **-RE** ezta entzuten, izenordaiñetan izan ezik. Hala eta be, idazterakuan osorik idaztia erabagi dogu, bai genitibuan eta baita honen gaiñian eraikittako atzizki guztietan (ikusi idaztarauak 8.2.3 puntuan)

Semiarendako [semiandako], harendako, Pellorendako [Pellondako]...

*Guk kopixadora baten lanak egitten gixuan, ze**andako**, malluk**andako** eta, horre**inddako** modeluak edo zerak egitteko. (Enrike Guridi)*

*Hangua be ibiltten zuan hemen etxerik etxe San Martiñ**entzako** garixa eta artua batzen. (Jose Mari Larrañaga)*

-TAKO ebalten da izenorde pertsonal gehixenetan: *neretako, zuretako, guretako, hiretako*. Baiña 2. pertsona pluralian **-NDAKO**: *zuendako*.

*Nehikua zuan gure**tako**. (Pedro Irizar)*

*Zure garaixan igual ja Olatetik etorriko zan zuend**ako** inddarra? (Kepa Elortza)*

Eta **-NTZAT** be entzun leike: *lagunantzat, amantzat...*

● NOREKIN / ZEIÑEKIN eta NO(RE)GAZ / ZEIÑEGAZ

-(re)KIN eta **-(G)AZ** dira sozietiboko kasu markak. **-(G)AZ** mugatu singularrian eta mugabagian bakarrik ebalten dogu: *amagaz, umiagaz, bi umegaz, nahikua lanegaz...*

*Aitta zaharr**akin** ibiltten zan, bizikleta zaharrag**az** eta kanbixua-eta jarri notsan gero, eta hareg**az** harik eta ezkondu arte. (Bittor Olalde)*

Mugatu pluralian -AKIN atzizkixa ebalten da: *lagunakin etorri naiz (lagun asko)*.

*5 urte izaten ziran marist**akin**, eta nik igual sei urte egingo nittuan maristetan. (Nikolas Ugarte)*

Laguntzia edo kidesasuna adieraztiz gain, sozietibuak batuko ZEREZ (instrumentala) eta NORENGAN (bizidunen inesibua) kasuen zenbait eremu be hartzen dittu (Ikusi ZEREZ eta NORENGAN).

● ZEREZ / NORTAZ

Singularrian eta pluralian ezta ixa inoiz ebalten. Mugabagian bai, berriz: *oinez etorri, harriz bete, buruz ikasi, eskuz jokatu...* Denboria adierazteko be bai: *egunez etorri, gabaz fan*.

- a) -(re)KIN ebalten da gehixenetan ZEREZ instrumentalaren lekuan: atxurrarekin jo, koliairekin pegau, eskobiarekin garbittu...*
- b) -(re)KIN ebalten da gehixenetan 'NORTAZ pentsau, akordau...' adierazteko: Zurekin pentsaitten egon naiz / Amarekin akordau nintzan...*
- d) -(G)ATIK, berriz, 'NORTAZ preguntau, zerbait esan...' adierazteko: Alkatiatatik preguntau daue / Kristonak esan dittu zuregatik...*

- e) *-(re)N GAIÑIAN berba egin, diskuti...': Zeren gainian zabiltzai berbetan?/ Politikariaren gainian urten xuan diskusiñuak. / Elizariaren, hormiaren, neskiaren, nobixiaren, parrokiariaren... gainian gabiltz berbetan.*

Ikusi degigun puntu honen gainian egindako azterketa batek zer emun dauen; honeitxek izan ziran herriko bi lekukori egindako galderak:

- 1) *Entzun dozu ezer hortaz?*
- 2) *Hontaz eta hartaz jardun geben*
- 3) *Eguraldixaz dabilte berbetan*
- 4) *Kotxiaz egon dira barriketan* ⇒ *Erantzuna: kotxiak ezta barriketan egitten (Kotxiaz, -GAZ sozietibua ulertu ebelako, alegia)*

Emundako erantzunak:

- 1: *Lehenengo lekukua*
- 2: *Bigarren lekukua.*
- 1: *Entzun dozu ezer horren gainian/horretaz/hortaz?*
- 2: *Zerbait entzun dozu gauza horren gainian/horregatik/hortaz?*
- 1: *Honen eta horren gainian jardun geben. Honegatik eta horregatik hizketan edo jardunian ibilli gñan. Hontaz eta hartaz ibilli gñan.*
- 2: *Horregatik eta haregatik jardun geben.*
- 1: *Eguraldixen buruz / gainian dihardue.*
- 2: *Eguraldixagatik berba egitten dabilte.*
- 1: *Etxien gain berba egitten ibilli dira.*
- 2: *Kotxien gainien / kotxiaz buruz barriketan ibilli dira.*
Etxiaz buruz / etxien gainian / etxien buruz / etxien gain barriketan ibilli dira.

• NORUNTZ

NORUNTZ kasua singularrian asko ebalten da: *Etixeruntz xoian Joxepa / Kaleruntz nentorrela... Pluralian eta mugabagian askoz gutxiago.*

Zine ostian egozen hareik, Bidebarrietaruntz egozen etxe hareittan? (Jerardo Elortza)

ALDERA eta ALDERUNTZ be ebalten dira zentzu beretsuarekin: *Kale aldera, kale alderuntz; etxe aldera, etxe alderuntz.*

Gero sartu behetik gora eta hemen Tetuan kalera sartu eta Trianatik bueltan Bidaurreta aldera bueltia. (Alejo Ugarte)

● NORENGAN

Oñatiko euskeran **ezta -(ren)GAN atzizkirik ebalten. -(re)KIN** entzuten da bere lekuan: *Eztakot konfiantzarik zurekin / Hik eztok Jangoikuarekin sinisketan. / Bada-kozu bape federik horrekin?*

● NORENGANDIK/ZEIÑEGANDIK, NORENGANA/ZEIÑEGANA

Bizi-bizirik dagoz bizidunen deklinabideko ablatiboa (NORENGANDIK) eta adlatiboa (NORENGANA), nahiz eta -G- eztan entzuten, oso poliki eta ondo ahoskatuaz berba egitten daueiñen aguetan izan ezik¹²: *Nobixia(g)ana noia. / Ama(g)andik ikasi neben.*

Mugatu pluralian **-akandik, -akana** (eta bardin: **-akanaiño, -akatik**) formak ebalten dira Oñatin: *Andriagana [andriana] noia (sing.) / Andraakana noia (pl.)*

NORENGANA kasuan 'hasarre' berbiarekin ebalten dan espresioño polit bat ikusi degigun:

*Zu betik nigana hasarre.
Zergatik zagoz nigana hasarre?
Guregana hasarre.
Hasarre dago haregana.*

Kasu honeik danak 'norekin hasarre'-ren ordezkua dira.

● NORENGANUTZ, NORENGANAÍÑO

Oso gutxi ebalixak.

● NORENGATIK/ZERGATIK

-(G)ATIK ebalten da:

*Zu, aitta eta amak eginddako pekatuagatik, bautizau bako pertsona bat linbora zeatik fan bihar dau? (Alejo Ugarte)
Orduan ez, txondorrik ez. Neguan ez gixuan ifintten. Edurragatik. (Juane Urkia)*

NORENGATIK kasuaz gain, NORTAZen zenbait testuingurutan be ebalten da. (Ikusi NORTAZ).

¹² Tabletan -g- ifiñi egin dogu, eta -n- be bai, herriko hizkera jasuan dihardugunian berbak osorik idaztia aholkaketan dogu-eta (ikusi idaztarauak 8.2.3 puntuan).

Laburpen moduan esango dogu hiru deklinabide-kasutan ditudugula desbardinttasun haundixenak euskara batuaren aldia:

- *NORI* mugatu pluralian hiru forma entzuten dira: **-AI**, eta **-AIRI / -EIRI**.
- *NOREKIN* kasuagaz batera **NOGAZ** kasua asko ebalten dogu, baiña betik mugatu singularrian edo mugabagian.
- Bizidunen lekuzko kasuak mugatu pluralian doiazenian **-KA** egitten dogu:
-akandik, -akana, -akanaiño, -akatik.

3.1.1.3. Birdeklinaketa

Deklinabide atzizki bateri beste bat erantsi leikixo.

- a) *NOREN* kasuan beti birdeklinau leike: *Klementarena, neriarekin, lagunarenian...*
- b) *Taberna* edo establezimientuen izenetan asko ageri da: *Luisenian, Anttonenian, Pakorenian, Txaketuarenian, Txurrukarenian, Otamendirenian...* [Luisenian, Anttonenian, Pakonian, Txaketuanian, Txurrukanian, Otamendiñian...]
- c) Eta baita zerbitzu batera zoiazela esateko: *medikuarenera noia, notari-xuarenera, dentistiarenera, okulistiarenera...*
- d) **-KO** erantsi leikixo kasu askori: *egurrarendako, egurrezko, etxerako, etxeruzko, etxeraiño...* Eta orduan, berriz deklinau leike: *egurrarendakua, egurrezkuakin, etxeruzkuan...*

3.1.2. Izenen deklinabide-tablak

3.1.2.1. Berba arrunten deklinabidia

Mugatu singularra

	Akaberia	Bizibagiak	Bizidunak
NOR	-konts. → -bok. { -a (aldapa) -e (etxe) -i (mendi) -o (hauspo) -u (esku)	txapel lurr aldapi etxi A mendix hauspu esku	lagun (neska) neski (seme) semi A (txarri) txarrix (asto) astu (maixu) maixu
ZERIK		----	----
NORK		aldapi AK	neski AK
NORI		aldapi ARI	neski ARI
NOREN		aldapi AREN	neski AREN
NORENAKO NORENTZAKO		aldapi ARENAKO ARENTZAKO	neski ARENAKO ARENTZAKO
NORGATIK / ZEIÑEGATIK		txapel aldapi esku AGATIK	lagun neski AGATIK
NOREKIN NOGAZ		aldapi AREKIN AGAZ	neski AREKIN AGAZ
ZEREZ		-	-
ZERTZAT		-	-
NUN		txapeli lurri AN aldapa	
NUNGO		txapele lurre aldapa etxe KO mendi hauspo esku	
NUNDIK		txapele esku TIK herri RIK	lagun neski AGANDIK
NORA		txapele esku RA	lagun neski AGANA
NORAKO		txapele esku RAKO	
NORAIÑO		txapele esku RAIÑO	lagun neski AGANAIÑO
NORUNTZ		txapele esku RUNTZ	-

Mugatu plurala

	Akaberia	Bizibagiak	Bizidunak
NOR	-kots. → -bok. { -a (aldapa) -e (etxe) -i (mendi) -o (hauspo) -u (esku)	txapel lurr aldapa etxi AK mendix hauspu esku	lagun (neska) neska (seme) semi AK (txarri) txarrix (asto) astu (maixu) maixu
ZERIK		---	---
NORK		txapel AK	neska AK
NORI		txapel AI / AIRI	nesk AI neska AIRI
NOREN		txapel EN	neska AN semi EN
NORENDAKO NORENTZAKO		txapel ENDAKO ENTZAKO	neska ANDAKO semi ANTZAKO ENTZAKO
NORGATIK / ZEIÑEGATIK		txapel lurr aldapa etxi AKATIK mendix hauspu esku	lagun neska semi AKATIK txarrix astu maixu
NOREKIN NOGAZ		txapel AKIN	neska AKIN semi
ZEREZ		-	-
ZERTZAT		-	-
NUN		txapel lurr aldapa + -e= -e etxe + -e= -ie mendix ETAN hauspu esku	-
NUNGO		txapel lurr aldapa + -e= -e etxe + -e= -ie mendix ETAKO hauspu esku	
NUNDIK		txapel lurr aldapa + -e= -e etxe + -e= -ie mendix ETATIK hauspu esku	lagun neska semi AKANDIK txarrix astu maixu
NORA		txapel ETARA	lagun AKANA
NORAKO		txapel ETARAKO	
NORAIÑO		txapel ETARAIÑO	lagun AKANAIÑO
NORUNTZ		txapel ETARUNTZ	lagun AKANUNTZ

Lekuzko kasuetan, bizibagiak deklinaitterakuan, -e- ebalten da gero eta gehi-xago: *etxietan, mendixetan, hauspuetan, eskuetatik...* nahiz eta *i-z* akabotakuak -e- barik be entzuten dan: *mendittan, herrittan, jaittan, ardittan, zelaittan...*
Noruntz kasuan plurala apenas ebalten da.

Mugabagia

	Akaberia	Bizibagiak	Bizidunak
NOR	-kots. → -bok { -a (aldapa) -e (etxe) -i (mendi) -o (hauspo) -u (esku)	txapel lur aldapa etxe mendi hauspo esku	lagun neska seme txarri asto maixu
ZERIK		txapel IK esku RIK	lagun IK maixu RIK
NORK		txapele K lurre	lagune K maixu
NORI		txapele I lurre RI aldapa	lagune I maixu RI
NOREN		txapele N lurre REN aldapa	lagune N maixu REN
NORENAKO NORENTZAKO		txapele NDAKO aldapa RENTZAKO	lagune NDAKO maixu NTZAKO
NORGATIK / ZEIÑEGATIK		txapele GATIK esku	lagune GATIK maixu
NOREKIN NOGAZ		txapele KIN lurre REKIN aldapa txapele GAZ lurre aldapa	lagune KIN maixu REKIN lagune GAZ maixu
ZEREZ		mendi Z oine esku	lagune Z maixu
ZERTZAT		txapel TZAT esku	lagun TZAT maixu
NUN		txapele TAN esku	
NUNGO		txapele TAKO esku	
NUNDIK		txapele TATIK esku	lagune GANDIK maixu
NORA		txapele TARA esku	lagune GANA maixu
NORAKO		txapele TARA esku	
NORAIÑO		txapele TARAIÑO esku	lagune GANAIÑO maixu
NORUNTZ		etxe TARUNTZ mendi	lagune GANUNTZ maixu

Bokalez akabotako danak *esku* edo *maixu* letxe. Hizkera jasuan *maixurik* hobetsi bihar da *maixuik*-en ordeztu. *l-z*, eta *-au*, *-ae*, *-ue* eta *-oi-z* akabotakuak partitibuan, *-rik* hartzen daue: *txarririk*, *eulirik*, *peskaurik*, *gaurik*, *azaurik*, *anaerik*, *gaztaerik*, *gal-baherik*, *melokotuerik*/melokotoirik, *botuerik*/botoirik, *kantuerik*/kantoirik, *lehuerik*/lehoirik, *morroirik*, *txipiroirik*...

Noruntz kasua mugabagian apenas ebalten da.

3.1.2.2. Pertsona izenen deklinabidia

	<u>Kontsonantez akab.</u>	<u>Bokalez akab.</u>
NOR	Mikel	Arantxa
ZERIK	Mikel IK	Arantxa RIK
NORK	Mikel eK	Arantxa K
NORI	Mikel eRI	Arantxa RI
NOREN	Mikel EN	Arantxa REN
NORENDAKO	Mikel ENDAKO	Arantxa RENDAKO
NORGATIK / ZEINERGATIK	Mikel eGATIK	Arantxa GATIK
NOREKIN	Mikel EKIN	Arantxa REKIN
NOGAZ	Mikel eGAZ	Arantxa GAZ
ZEREZ	Mikel eZ	Arantxa Z
ZERTZAT	Mikel TZAT	Arantxa TZAT
NORENGANDIK	Mikel eGANDIK	Arantxa GANDIK
NORENGANA	Mikel eGANA	Arantxa GANA
NORENGANAÍÑO	Mikel eGANAIÑO	Arantxa GANAÍÑO
NORENGANUNTZ	Mikel eGANUNTZ	Arantxa GANUNTZ

-I-z akabotakuak -ri : Anastasiri, Eliri, Iñaxiri, Patxiri, Peliri...

3.1.2.3. Leku izenen deklinabidia

	<u>Kontsonantez akab.</u>	<u>Bokalez akab.</u>
NOR	Araotz Goribar	Zubillaga Uribarri
ZERIK	Araotz IK Goribarr	Zubillaga RIK Uribarri
NORK	Araotze K Goribarre	Zubillaga K Uribarri
NORI	Araotze RI Goribarre	Zubillaga RI Uribarri
NOREN	Araotz EN Goribarr	Zubillaga REN Uribarri
NORENDAKO	Araotz ENDAKO Goribarr	Zubillaga RENDAKO Uribarri
NORGATIK / ZEIÑEGATIK	Araotze GATIK Goribarre	Zubillaga GATIK Uribarri
NOREKIN	Araotz EKIN Goribarr	Zubillaga REKIN Uribarri
NOGAZ	Araotze GAZ Goribarre	Zubillaga GAZ Uribarri
ZEREZ	Araotze Z Goribarre	Zubillaga Z Uribarri
ZERTZAT	Araoz TZAT Goribar	Zubillaga TZAT Uribarri
NUN	Araotze N Goribarre	Zubillaga N Uribarri
NUNGO	Araoz GO (1) Goribar	Zubillaga KO Uribarri
NUNDIK	Araoz DIK / TIK (2) Goribarre TIK	Zubillaga TIK Uribarri
NORA	Araotze RA Goribarre	Zubillaga RA Uribarri
NORAKO	Araotze RAKO Goribarre	Zubillaga RAKO Uribarri
NORAIÑO	Araotze RAIÑO Goribarre	Zubillaga RAIÑO Uribarri
NORUNTZ	Araotze RUNTZ Goribarre	Zubillaga RUNTZ Uribarri

-I-z akabotakuak -ri : Oñatiri, Legazpiri, Hernaniri, Berastegiri...

(1) Araotzeko.

(2) Araotzetik. Gaur egun *Paristik*, *Eibartik* da normalena, baiña *Parisetik*, *Pari-seko*, *Eibarretik*, *Eibarreko* be entzun leike, adiñekuen agotan, batez be.

AUZO IZENAK

Oñatin herrixaren luze zabalian makiña bat auzo dagoz. Eurak izentaitteko izen desbardiñak ebaltzen dittugu eta deklinaitteruzkuan be joera desbardiñak ikusten dira.

	LEKUZKO KASUAK				
	NUN	NUNGUA	NUNDIK	NORA	NORUNTZ
ARANTZAZU	Arantzazun	Arantzazukua	Arantzazutik	Arantzazura	Arantzazuruntz
ARAOTZ	Araotzen	Araozgua	Araozdik	Araotzera	Araotzeruntz
AURREKOMENDIXA (2)	Aurrekomendixan	Aurrekomendikua	Aurrekomenditik	Aurrekomendira	Aurrekomendiruntz
BEREZAIO (3) 'Santa Lutzia'	Berezaon	Berezaokua	Berezaotik	Berezaora	Berezaoruntz
GARAGALTZA 'San Juan'	Garagaltzan	Garagaltzakua	Garagaltzatik	Garagaltzara	Garagaltzaruntz
GARIBAI	Garibain	Garibaikua	Garibaittik	Garibaira	Garibairuntz
GORIBAR 'Kasablanka'	Goribarren	Goribargua	Goribardik	Goribarrera	Goribarreruntz
LARRAÑA 'Narria' goikua eta behekoa.	Larrañan	Larrañakua	Larrañatik	Larrañara	Larrañaruntz
LEZESARRI	Lezesarrin	Lezesarrikua	Lezesarritik	Lezesarrira	Lezesarriruntz
MURGIXA (4) 'Asentzio'	Murgixan	Murgikua	Murgitik	Murgira	Murgiruntz
OLABARRIETA 'Olabarta'	Olabarrietan	Olabarrietakua	Olabarrietatik	Olabarrietara	Olabarrietaruntz
SANTXOLOPETEGI 'Txantxilipizti' 'Madalena'	Santxolopetegin	Santxolopetegikua	Santxolopetegitik	Santxolopetegira	Santxolopetegiruntz
TORREAUZO 'San Pedro'	Torreaizon	Torreauzokua	Torreauzotik	Torreauzora	Torreauzoruntz
URIBARRI	Uribarrin	Uribarrikua	Uribarritik	Uribarrira	Uribarriruntz
URREXOLA (E. Jaurilaritza/ Euskaltzaindia) URRUXOLA (Udala)	Urrexolan	Urrexolakua	Urrexolatik	Urrexolara	Urrexolaruntz
	Urruxolan	Urruxolakua	Urruxolatik	Urruxolara	Urruxolaruntz
URRUSULA (auzotarrak)	Urrusulan	Urrusulakua	Urrusulatik	Urrusulara	Urrusularuntz
ZAÑARTU	Zañartun	Zañartukua	Zañartutik	Zañartura	Zañarturuntz
ZUBILLAGA	Zubillagan	Zubillagakua	Zubillagatik	Zubillagara	Zubillagaruntz

Oharrak:

- 1) Auzuaren izen nagusixaren azpizan bigarren maillan ebaltzen diran beste izen batzuk be jarri dittugu.
- 2) Nahiz eta berez 'Aurrekomendixa' auzua ez izan, bertan dagozen baserrixak (Sarramendi, Koroso, Lizargarate, Korosbizkar [Koixkar]...) auzo nortasun haundixa dakoillako eta leku-izen hori oso ezaguna dalako jarri dogu zirrin-dara honetan.

- 3) Lehenagoko zaharrak-eta **Berezau** esaten ei euen eta hortik: BerezaUN, BerezaUTIK, BerezaURA... etab.
- 4) *Murgixa* izen propixuaren akaberako *-a* ezta berezkua, Azkoittia, Azpeittia, Ermua, Hondarribia, Iruñea... berben kasuen modukua da.
- 5) Noruntz kasua ezaguna baldin bada be, honen lekuan `aldera' posposiziñua ebalten dogu gehixenetan: *Zubillaga aldera, Araotz aldera, Zañartu aldera, Aurrekomendi aldera...*

KALE-AUZO, KALE eta KANTOIAK

Zenbait kale-auzo, kale eta kantue izenen deklinaziñuarekin be zalantzak sortu leike. Hona hemen arazoren bat emuten dauein izenak, deklinabide-tabletan:

	LEKUZKO KASUAK				
	NUN	NUNGUA	NUNDIK	NORA	NORUNTZ
Kale-auzuak					
ERREKALDE OLAA (1)	Olaan	Olaakua	Olaatik	Olaara	Olaaruntz
SAN LORENTZO (2)					
Kale-auzo barrixak					
BIDEBARRIETA (3)	Kalegoixenan	Kalegoixenakua	Kalegoixenatik	Kalegoixenara	Kalegoixenaruntz
KALEGOIXENA (4)	Kurtiderixan	Kurtiderixakua	Kurtiderixatik	Kurtiderixara	Kurtiderixaruntz
KURTIDERIXA	San Martiñen	San Martingua	San Martinddik	San Martiñera	San Martiñeruntz
SAN MARTIN					
UGARKALDE					
URBIETA					
Kaliak					
ATZEKO	Atzeko	Atzeko	Atzeko	Atzeko	Atzeko
MENDIKO	Mendiko	Mendiko	Mendiko	Mendiko	Mendiko
PATRUE KALIA(5)	Patrua kalian	Patrua kalekua	Patrua kaletik	Patrua kalera	Patrua kaleruntz
PORTU	Portu	Portu	Portu	Portu	Portu
SAN ANTUE	San Antue	San Antue	San Antue	San Antue	San Antue
SAN JUAN	San Juan	San Juan	San Juan	San Juan	San Juan
KALE BARRIXA	Kale Barrixan	Kale Barrikua	Kale Barrittik	Kale Barrira	Kale Barriruntz
KALE ZAHARRA	Kale Zaharrian	Kale Zaharrekua	Kale Zaharretik	Kale Zaharrera	Kale Zaharreruntz
KANPANTXO	Kanpantxon	Kanpantxokua	Kanpantxotik	Kanpantxora	Kanpantxoruntz
PLAZIA	Plazan	Plazakua	Plazatik	Plazara	Plazaruntz
ABENIDIA	Abenidan	Abenidakua	Abenidatik	Abenidara	Abenidaruntz
(Etorbidia)					
ARBOLEDA	Arboledan	Arboledakua	Arboledatik	Arboledara	Arboledaruntz
(Zuhaiztia)					
SANTA MARIÑA	Santa Mariñan	Santa Mariñakua	Santa Mariñatik	Santa Mariñara	Santa Mariñaruntz
IBARRA (6)	Ibarran	Ibarrakua	Ibarratik	Ibarrara	Ibarraruntz
Kantoiak					
NAPARRENEKUA...	<i>Naparreneko,</i>				
GERRIKO	<i>Gerriko</i>				
	kantoiian	... kantuekua	... kantoittik	... kantuera	... kantueruntz
KANTONOSTE (6)	Kantonosten	Kantonostekua	Kantonostetik	Kantonostera	Kantonosteruntz

Oharrak:

- 1) *Olaa* leku-izena, *a* luzia edo geminatuarekin, hiru mendian han egon zan olatik, Lazarragatarren olatik, etorriko da seguruenez. Gaur egunian auzuari *Olakua* esaten xaugu.
- 2) Oraingo *San Lorentzo* auzua sasue bateko *Narria behekoa* izenarekin ezaguketan zanaren zati bat da.
- 3) *Bidebarrieta* kale baten izena izan arren, kale horren inguruan egindako beste kaliairi be *Bidebarrieta* esaten dostegu.
- 4) Gure fonetikia errespetauaz *Kalegoixena*, modu ofizialian *Kalegoiena* bada be. Ikusten dozuenez, izen propixo moduan deklinauta dago.
- 5) Moltzo honetako kale-izenak sarritan berba bakarra moduan hartzen dira eta ondorixoz *Atzekokalen*, *Mendikokalen*, *Patrukekale*, *Portukalen*... eta abar entzuten da.
- 6) *Ibarra* eta *Kantonoste* be izen propixo moduan deklinauta dagoz.
- 7) *Noruntz* kasua ezaguna baldin bada be, honen lekuan `aldera' posposiziñua ebalten dogu gehixenetan: *Olaa aldera*, *San Martin aldera*, *Patrue kale aldera*, *Ibarra aldera*...

3.2. Determinatzailliak

Hiru modutakuak izan leikie `izena + adjetibua´ moltzua zihazten dauein determinatzailliak: 1) *Mugatzailliak*; 2) *Zenbatzailliak*; 3) *Determinatzaillie zihaztubagiak*.

3.2.1. Mugatzailliak

3.2.1.1. Artikulua

Gaiñerako determinatzaillien antzera `izena + adjetibua´ moltzua mugaketan dau artikulua. Nominatiboko mugatu singularraren (-a) eta mugatu pluralaren (-ak) bittartez adierazten da.

Tarte hortan euen Arrue fabrikia. (Nikolas Ugarte)

*Mahaittik behera jausten ziran ogi apurra**k**. (Miren Uriarte)*

Pluraltasunaz gain hurrekotasuna be adierazi leike **plural hurrekuaren bittartez**. Deklinabide-tabletako sei lehenengo kasuetan ebalten da gehixenbat, eta -a- eta -e-ren lekuan -o- jarrixaz egitten da: *eskuok, eskuoi/eskuoiri, eskuon, eskuondako/eskuontzako, eskuokin...*

*Lehenauko zahar**rok** badauku gere merittuak, e? (Manuel Goitia)*

3.2.1.2. Erakusliak

Erakusliak be izenaren edo `izena + adjetibua´ moltzuaren erreferentzia mugaketan daue, baiña balixo erakusliarekin. Hiru gradu desbardiñetakuak izan leikie, gertutasunaren arabera: *hau/honeik* (1.gradua), *hori/horreik* (2. gradua), *ha / ha(re)ik* (3. gradua)

Erakusle arruntak

	HAU	HORI	HA
NOR	s. hau p. honeik	hori horreik	ha haik / hareik
NORK	s. honek p. honeik	horrek horreik	hak / harek haik / hareik
NORI	s. honi p. honeiri	horri horreiri	hari hairi / hareiri
NOREN	s. honen p. honein	horren horrein	haren harein
NORENDAKO	s. honendako p. honeindako	horrendako horreindako	harendako hareindako
NORGATIK / ZEIÑEGATIK	s. honegatik p. honeikatik	horregatik horreikatik	haregatik hareikatik
NOREKIN	s. honekin p. honeikin	horrekin horreikin	harekin haikin / hareikin
NOGAZ	s. honegaz p. honeigaz	horregaz horreigaz	haregaz hareigaz
ZEREZ	s. hontaz p. honeittaz	hortaz horreittaz	hartaz hareittaz
NUN	s. honetan p. honeittan	horretan horreittan	haretan hareittan
NUNGO	s. honetako p. honeittako	horretako horreittako	haretako hareittako
NUNDIK	s. honetatik p. honeittatik	horretatik horreittatik	haretatik hareittatik
NORA	s. honetara p. honeittara	horretara horreittara	haretara hareittara
NORAKO	s. honetarako p. honeittarako	horretarako horreittarako	haretarako hareittarako
NORAIÑO	s. honetaraiño p. honeittaraiño	horretaraiño horreittaraiño	haretaraiño hareittaraiño
NORUNTZ	s. honetaruntz p. honeittaruntz	horretaruntz horreittaruntz	haretaruntz hareittaruntz
NORENGANDIK	s. honegandik p. honeikandik	horregandik horreikandik	haregandik ha(re)ikandik
NORENGANA	s. honegana p. honeikana	horregana horreikana	haregana ha(re)ikana
NORENGANAIÑO	s. honeganaiño p. honeikanaiño	horreganaiño horreikanaiño	hareganaiño ha(re)ikanaiño
NORENGANUNTZ	s. honeganuntz p. honeikanuntz	horreganuntz horreikanuntz	hareganuntz ha(re)ikanuntz

Oharrak:

- 1) Hirugarren gradurako formetan *haik, hairi, hain, hainddako, haikin...* be entzuten dira.
- 2) ZEREZ kasu instrumentalaren erakusliak bi aldaera hartu leike: a) *Hontaz*, ohikuea dana. b) *Honez*. Zenbait esapide egiñetan ebalten dana: *honez gain, horrez gain, honezkero, horrezkero...*¹³

Oin ha honezkero hilda dago (Gregorio Lizarralde)

- 3) NORUNTZ eta NORENGANUNTZ kasuak apenas ebalten dira.

¹³ Adib.: Entzun dozue zeozer hontaz, hortaz, hartaz? Zer dakitzue kontu hortaz?

Erakusle inddartuak

	HAUXE	HORIXE	HAXE
NOR	s. hauxe p. honeitxek	horixe horreitxek	haxe hareitxek
NORK	s. honetxek p. honeitxek	horretxek horreitxek	haretxek hareitxek
NORI	s. honetxeri p. honeitxeri	horretxeri horreitxeri	haretxeri hareitxeri
NOREN	s. honetxen p. honeitxen	horretxen horreitxen	haretxen hareitxen
NORENDAKO	s. honetxendako p. honeitxendako	horretxendako horreitxendako	haretxendako hareitxendako
NORGATIK / ZEIÑEGATIK	s. honetxegatik p. honeitxekatik	horretxegatik horreitxekatik	haretxegatik hareitxekatik
NOREKIN	s. honetxekin p. honeitxekin	horretxekin horreitxekin	haretxekin hareitxekin
NOGAZ	s. honetxegaz p. honeitxegaz	horretxegaz horreitxegaz	haretxegaz hareitxegaz
ZEREZ	s. honetxez p. honeitxez	horretxez horreitxez	haretxez hareitxez
NUN	s. honetxetan p. honeitxetan	horretxetan horreitxetan	haretxetan hareitxetan
NUNGO	s. honetxetako p. honeitxetako	horretxetako horreitxetako	haretxetako hareitxetako
NUNDIK	s. honetxetatik p. honeitxetatik	horretxetatik horreitxetatik	haretxetatik hareitxetatik
NORA	s. honetxetara p. honeitxetara	horretxetara horreitxetara	haretxetara hareitxetara
NORAKO	s. honetxetarako p. honeitxetarako	horretxetarako horreitxetarako	haretxetarako hareitxetarako
NORAIÑO	s. honetxetaraíño p. honeitxetaraíño	horretxetaraíño horreitxetaraíño	haretxetaraíño hareitxetaraíño
NORUNTZ	s. honetxetaruntz p. honeitxetaruntz	horretxetaruntz horreitxetaruntz	haretxetaruntz hareitxetaruntz
NORENGANDIK	s. honetxegandik p. honeitxekandik	horretxegandik horreitxekandik	haretxegandik hareitxekandik
NORENGANA	s. honetxegana p. honeitxekana	horretxegana horreitxekana	haretxegana hareitxekana
NORENGANAIÑO	s. honetxeganaiño p. honeitxekanaiño	horretxeganaiño horreitxekanaiño	haretxeganaiño hareitxekanaiño
NORENGANUNTZ	s. honetxeganuntz p. honeitxekanuntz	horretxeganuntz horreitxekanuntz	haretxeganuntz hareitxekanuntz

Oharrak:

1) NORUNTZ kasua, berriz, oso gutxitan ebaltzen da.

Erakusliak inddarketako -TXE- edo -XE- ebalten dira:

Horreitzek bixak. (...) Bai, bai, egun **honeitzek**. (Gregorio Lizarralde)

Nik esaten notsan Oñatin ta abade danairi eta gura neuke egotia kasik **horrexe-kin** Donostiako obispuakin be, aber zer esaten dauen. (Alejo Ugarte)

Hirugarren gradurako formetan *haitxek, haitxeri, haitxen, haitxendako, haitxekin...* be ebalten dira:

Garixa? Ba egitten ziren hola sortak, bai? Eta **haitxek** ifiñi hola puxeta-harrixen moduan, bai? Eta hantxen, danba, danba, hantxe. (Rosario Kortabarria)

Adibidietan ikusten dan moduan, normalian -txe- inddartzailia deklinabide-atzizkixan aurretik jarten da. Baiña lekuzko kasuetan (nun, nungo, nundik, nora eta noraiño) inddartzailia tartian barik, akabera be entzuten da gradu danetan; hau da, deklinabide-atzizkixan aurretik edo ondorian fan leike: *honetxetan/honetantxe, honetxetako/honetakotxe, honetxetatik/honetatitxek, honetxetara/honetaraxe, honetxetaraiño/honetaraxeraiño...*

Egun **honetantxe** 61 urte.

Erakusliak izenaren ezker-eskuma

Erakusliak eta erakuslietan oiñarrittutako adberbixuak inddartu gura diranian, izenaren ezker eta eskuma aldan ifintten dira:

Hau mahaixau nora eruan bihar da?

Hori etxeori noiz bota bihar daue?

Ha gizona ikusten dozue zetan dabillen?

Honeik bentanoneik konpondu biharrian dagoz, ba.

Horreik traste zaharorreik ezkutau egizue kamarara.

Hareik kajatzarrareik herrikuai etara ezker, zer moduz?

3.2.2. Zenbatzailliak

Zenbatzailliak determinatzaile-sintagmiaren zenbatasuna adierazten daue. Hiru moltzotan banatu leike: 1) *zenbatzaile zihaztuak* (*bat, lau, bost, hamar, ehun...*) 2) *zenbatzaile zihaztubagiak* (*asko, gutxi, batzuk, puska bat...*) 3) *zenbatzaile orokorrak* (*guzti, oso eta dana*).

3.2.2.1. Zenbatzaile zihaztuak edo numeralak

Hona hemen **bat** eta **batzuk** determinatzailliak deklinauta:

	<i>Bat</i>	<i>Batzuk</i>
Zein	bat	batzuk / batzuren batzuk (1)
Zeñek	batek	batzuek / batzuren batzuek (1)
Zeñeri	bateri	batzuei / batzui / batzueiri
Zeñen Zeñena	baten batena	batzuen batzuen
Zeñekin Zeñegaz	batekin bateguz	batzuekin -
Zeñendako	batendako	batzuendako batzuentzako
Zeñen gainian	baten gainian	batzuen gainian
Nun	baten	batzuetan
Nungo	bateko	batzuetako
Nundik	batetik	batzuetatik
Nora	batera	batzuetara
Norako	baterako	batzuetarako
Noraino	bateraino	batzuetaraino
Noruntz	bateruntz	batzuetaruntz
Norengan	(ordezkua) batekin	(ordezkua) batzuekin
Norenganako	(ordezkua) batendako	(ordezkua) batzuendako
Norengandik	bategandik	batzuekandik
Norengana	bategana	batzuekana
Norenganaino	bateganaino	batzuekanaino
Zeñegatik	bategatik	batzuegatik

(1)[batzun batzuk] eta [batzun batzuek] ahoskautu.

Zenbatzaille zihaztuak, *bat* eta *bi* izan ezik, izenaren aurretik faten dira sintagman. *Bat* zenbatzaillia betik determinatzaille-sintagmiaren amaieran faten da, sintagma mugaketan, eta horregatik batzuetan mugatzaille zihaztugabetzat hartzen da (zenbatu leikien izenakin):

*Ba baserri zahar-zahar **bat** da hori.* (Rosario Kortabarria)

*Han ermittatxo **bat** egoten zan garaitxo baten.* (Inazio Guridi)

Bi

Bi zenbatzaillia izenaren ezkerretara zein eskumatara ifintten da, berbeten arabera. Leku batzuetan aukerakua da: *etxe bi / bi etxe*. Debararrenian, Antzuolan, Bergaran eta Oñatin ezkerrian ifintten da gehixenetan: *bi etxe*.

*Hori euen lehen albuana, alboko **bi** posten erdixan euen, eta han gainian euen organua.* (Jabier Bikuña)

*Ezebez, **bi** tornillotxo, mahai bat, bueno mahaixa ba, banku bat.* (Enrike Guridi)

*Hantxe egin neben **bi** urte-edo.* (Gregorio Lizarralde)

Hala be, Oñatin eskumaldian be ebalten da batzuetan:

*Albo **bittatik**.* (Alejo Ugarte)

*Egun **bittako** jana.* (Ugarte)

*Orduan papelori artian ondo aprobetxaitten zan, alde **bittatik** eskribiuta.* (Miren Uriarte)

*Erriel **bi** ta merienda.* (Pilar Barrena)

*Eskola **bi**, eskolak zittuan horreik, mutikuena...* (Iñaxio Zubia)

3.2.2.2. Zenbatzaille zihaztubagiak

Zihaztu bariko kopurua adierazten daue eta batzuk izenaren aurretik eta beste batzuk ondorian (edo bixetara) be agerketan dira:

*Han mutil **pilla bat** hil zan.* (Jose Mari Kortabarria)

***Makiña bat** tiro entzun geben, baiña bizirik etorri ziren behintzet atzera be bai, ta pozik.* (Rosario Kortabarria)

*Eta gero beraketan euki eztatik nun, **pozuren baten** beraketan.* (Baxili Madina).

*Guk nola harenarrixak [ebalitten] gittuan, **zulon bat** baldin baeuen be, atzera harri barrixa sartu eta zerakin, buztin **puska batekin** zera ifiñi eta ya esta!* (Pedro)

*Hareik gero umiak jan xuein **nehikua** ogi.* (Miren Uriarte)

Bai, hemen kaletik etorten zuan jente **asko** eskolara, hona. (Jose Mari Larrañaga)

Denpora **gutxi** eta lan **asko**. (Iñaxio Zubia)

Gerran suertia euki giñuan, artillerixia tokau xakuan eta oñatiar **mordua** egon gitzuan alkarrekin. (Pedro Irizar)

Zeatik agertu dira **hainbeste** lapur? (Alejo Ugarte)

Eztogu solfeo **larregi** euki sekula, larregi ez, gutxi! (Bittor Olalde)

Gero bapebe jaso barik be egon da urte **batzuk** e? (Karmen Garitaonandia)

Gero irakurteko afiziñua **pittin bat** euki neben. (Jesus Urzelai)

Ortuan ze **gutxi** eukitten geben, tomate **banaka batzuk** eta... baiña **gutxi** eukitten gittuen. (Rosario Kortabarria)

3.2.2.3. Zenbatzaille orokorrak

Guzti, oso eta dana dira zenbatzaille orokorrak.

Ba elektrezista, elektrezista, eta harrezkero ba bizi **guztia** horixe, elektrezista. (Felix Arregi)

Eguna? Egun **osua** eta hurringo eguna be bai ixa, zati bat. (Bitoriano Etxezarreta)

Sei urtetik suerte haundi barik hil xaten neri ama eta ba badakizu, sei urteko personia ta artian eztakuei gauza **danak** goguan geldiketako abilidadiori. (Miren Uriarte)

3.2.3. Determinatzaille zihaztubagiak

Zein, ze(r), edozein eta edozer dira Oñatiko euskeran ebalten diran determinatzaille zihaztubage nagusixak:

Zein lekutan jaixo ziñan zu? (Jerardo Elortza)

Eta ze ikasketa klase edo ze irakusten otsuein? (Kepa Elortza)

Ni **edozein** gauzetara atrebiu naiz beti. (Karmen Garitaonandia)

Edozer reparaziño egin bihar bazan fundiziñuan horrekin ibiltten nintzuan. (Bitoriano Etxezarreta)

3.3. Izenordaiñak

3.3.1. Pertsona izenordaiñak

3.3.1.1. Pertsona-izenordain arruntak

NOR	ni	hi	ha	gu	zu	zuek	hareik
NORK	nik	hik	harek	guk	zuk	zuek	hareik
NORI	neri	hiri	hari	guri	zuri	zuei	hareiri
NOREN	nere	hire	haren	gure	zure	zuen	harein
NORENA	neria	hiria	harena	guria	zuria	zuen	hareña
NOREKIN	nerekin	hirekin	harekin	gurekin	zurekin	zuekin	hareikin
NOGAZ	nigaz	higaz	haregaz	guregaz	zugaz	zuegaz	hareigaz
NORENTZAT	neretzako	hiretzako	harentzako	guretzako	zuretzako	zuentzako	hareintzako
NORENDAKO (1)	neretako	hiretako	harendako	guretako	zuretako / zeretako	zuendako	hareinddako
NORTAZ (2)	----- nere gainian	----- hire gainian	----- haren gainian	----- gure gainian	----- zure gainian	----- zuen gainian	----- harein gainian
NORENGAN (3)	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
NORENGANDIK	neregandik	hiregandik	haregandik	guregandik	zuregandik	zuekandik	hareikandik
NORENGANA	neregana	hiregana	haregana	guregana	zuregana	zuekana	hareikana
NORENGANUNTZ (4)	----- nere aldera	----- hire aldera	----- haren aldera	----- gure aldera	----- zure aldera	----- zuen aldera	----- harein aldera
NORENGANAIÑO	nereganaiño	hireganaiño	hareganaiño	gureganaiño	zureganaiño	zuekanaiño	hareikanaiño
NORENGATIK	neregatik	hiregatik	haregatik	guregatik	zuregatik	zuekatik	hareikatik

Oharra:

- 1) *neretako** ondo dago okerra da, horren orde: *nere ustian / nere ustez ondo dago; nik uste dot ondo daguela.*
- 2) *Nitaz, hitaz, hartaz...* gurian eztira ebalten, eta forma horrein orde: *nere gainian, hire gainian...*
- 3) Kasu honetan bihurkarixak dittugu: *neure buruarekin / buruagaz...*
- 4) *Nireganantz, hireganantz...* gurian eztira ebalten, eta forma horrein orde: *nere aldera, hire aldera...*

3.3.1.2. Pertsona-izenordain indartuak

NOR	neu	heu	bera	geu	zeu	zeuk	eura/ok
NORK	neuk	heuk	berak	geuk	zeuk	zeuk	eura/ok
NORI	neuri	heuri	berari	geuri	zeuri	zeuei	eure/oi
NOREN NORENA	neure neuria	heure heuria	beraren berarena	geure geuria	zeure zeuria	zeuen zeuena	eure/on eure/ona
NOREKIN NOGAZ	neurekin neugaz	heurekin heugaz	berarekin beragaz	geurekin geuregaz	zeurekin zeugaz	zeuekin zeuegaz	eure/okin euregaz /ogaz
NORENTZAT NORENDAKO	neuretzako neuretako	heuretzako heuretako	berarentzako berarendako	geuretzako geuretako	zeuretzako zeuretako	zeuentzako zeuendako	eure/ontzako eure/ontdako
NORTAZ	neure gainian	heure gainian	beraren gainian	geure gainian	zeure gainian	zeuren gainian	eure/on gainian
NORENGAN *							
NORENGANDIK	neuregandik	heuregandik	beraregandik	geuregandik	zeuregandik	zeuegandik	eure/okandik
NORENGANA	neuregana	heuregana	beraregana	geuregana	zeuregana	zeuekana	eure/okana
NORENGANANTZ	neure aldera	heure aldera	beraren aldera	geure aldera	zeure aldera	zeuen aldera	eure/on aldera
NORENGANAINO	neureganaino	heureganaino	berareganaino	geureganaino	zeureganaino	zeueganaino	eure/okanaino
NORENGATIK	neuregatik	heuregatik	beraregatik	geuregatik	zeuregatik	zeuegatik	eure/onkatik

* Ik. 76. orriko 3. oharra

Hirugarren pertsonako izenordain inddartuak

	3. p. sing. 1. gradua	3. p. sing. 2. gradua	3. p. sing. 3. gradua	3. p. plur. 1. eta 2. graduak	3. p. plur. 3. gradua
NOR	berau	berori	bera	eurok	eurak
NORK	beronek	berorrek	berak	eurok	eurak
NORI	beroni	berorri	berari	euroiri	eureiri
NOREN	beronen	berorren	beraren	euron	euren
NORENA	beronena	berorrena	berarena	eurona	eurena
NOREKIN NOGAZ	beronekin beronegaz	berorrekin berorregaz	berarekin beragaz	eurokin -----	eurekin, eurakin -----
NORENTZAT NORENDAKO	beronentzako beronendako	berorrentzako berorrendako	berarentzako berarendako	eurontzako eurondako	eurentzako eurendako
NORTAZ	----- beronen gaiñian	----- berorren gaiñian	----- beraren gaiñian	----- euron gaiñian	----- euren gaiñian
NOREGANDIK	beronegandik	berorregandik	beragandik	eurokandik	eurakandik
NOREGANA	beronegana	berorregana	beragana	eurokana	eurakana
NOREGATIK	beronegatik	berorregatik	beragatik	eurokatik	eurakatik

Oharra:

Bokal arteko -r- bigunak eztira entzuten (*beonen*). Eta Norengandik, Norengana eta Norengatik kasuetako -g- hori be ez (*beoneandik*).

Bigarren graduak erakusle inddartu honeik badakoi beste funtziño bat, BERO-RIKA tratamenduarena, baiña hau alde batera itzitta eta oraingo funtziño honetan, aittaketan dogun pertsonia edo gauzia gure aurrekaldian daguenian ebalten dogu. Esate baterako:

*Esan egixok **berorri**!*

*Jertsei honegaz fango naiz? Bai, **berorregaz** ondo zagoz.*

NoreGAN/ZEIÑEGAN kasuaren ordeaz, NoreKIN/ZEIÑEKIN kasua ebalten dogu: Bere gaiñian eztako konfiantzarik edo bere buruarekin eztako konfiantzarik.

NOGAZ kasuaren pluralan be *eurokin, eurekin, eurakin*, ebalten dogu.

3.3.2. Izenordain zihaztubagiak

3.3.2.1. *Galderazko izenordainak*

	NOR	ZEIN	ZER
Nominatibua	nor	zein	ze / zer
Ergatibua	no(r)k	zeiñek	zek / zerk
Datibua	nori	zeiñeri	zeri
Jabetza- genitibua	noren	zeiñen	zeren
Soziatibua	norekin nogaz	zeiñekin zeiñegaz	zerekin zegaz
Destinatibua	norendako	zeiñendako	zerendako
Motibatibua	norengatik	zeiñegatik	zergatik
Ablatibua	norengandik	zeiñegandik	zertatik
Adlatibua	norengana	zeiñegana	zertara
Muga-adlatibua	norenganaiño	zeiñeganaiño	zertaraiño

Quien zentzuarekin ZEIN entzuten da ja bakarrik, baiña adiñekuen artian bizi-rik dagoz NOR, NOK eta beste danak. Batuaren eragiñez, NOR gero eta gehi-xago entzuten da berriz be.

Neri **nok** esan nontan? (Pilar Barrena)

Ezkiña baten jarri eta jun ta etorri **zeiñek** azkarrago egin. (Jose Mari Larrañaga)

Honenbeste izara ta hainbeste eztakit **zer** ta hainbeste badakit **nor** ta... (Baxili Madina)

*Zetako formia, esanguran behintzet, ezta zertarako-rekin nahastu bihar.

Zetako eztostak lehenago esan? dixue adiñekuak “zergatik” zentzuan.

3.3.2.1. Galderazko izenordaiñetatik eratorritakua

	EZER	ZERBA1T	ZEOZER	EDOZER	ZERA	IÑOR	EDOZEIN
Nominatibua	ezer	zerba it	zeoze(r)	edozer	zera	iñor	edozein
Enrntibua	eze(r)k	zerba ittek	zeoze(r)k	edoze(r)k	zerak	iño(r)k	edozeiñek
Datibua	eze(r)i	zerba itteri	zeoze(r)i	edoze(r)i	zera(r)i	iño(r)i	edozeiñei
Jabetza-genitibua	eze(re)n	zerba itten	zeozen	edoze(r)en	zeran	iño(re)n	edozeiñen
Soziatibua	eze(re)kin ezegaz	zerbaittekin zerba ittegaz	zeozekin zeozegaz	edoze(re)kin edozeregaz	zerakin zeragaz	iño(re)kin iñogaz	edozeiñekin edozeiñegaz
Destinatibua	eze(re)ndako	zerba ittendako	zeozendako	edoze(r)endako	zerandako	iño(re)ndako	edozeiñendako
Motibatibua	eze(r)gatik	zerba ittegatik	zeoze(r)gatik	edoze(r)gatik	zeragatik	iñogatik	edozeiñegatik
Ablatibua	eze(r)tatik	zerba ittetatik	zeozetatik	edoze(r)tatik	zeragandik	iñogandik	edozeiñegandik
Adlatibua	eze(r)tara	zerbaittetara	zeoze(r)tara	edoze(r)tara	zeragana	iñogana	edozeiñegana

0
...H

0
e
7"
:s.
>

g:
bi
ca
e

0>
...i.
e
ca
5.

ZERA sailleko izenordaiñak ahaztu edo gerorako itzi dogun berba baten lekuan ebalten dira, lapsusa beteteko:

***Zerak** esan dost, Julianek.*

***Zereko zerak** egingo xok, Erromako obispuak.*

*Bai, hori **zerakin** garbittuko dogu, zure txaketiarekin.*

Hona hemen galderazko izenordaiñetatik eratorritako izenordaiñen adibide gehixago:

*Bueno, urtebete bat pasau ñuan ta gero, duro bat etxakuan **iñok**, duro bat **iñok** be etxakuan, eta ha irabaztera, ni hasi nitzuan fabrikan Fanderixan. (Pedro Irizar)*

*Karobixa kargaitten be, ezeben **edozeiñek** kargaitten karobixa, e? (Rosario Kortabarria)*

*Eta gero hola, ba emuten xaten **zeozer** jaten etxien euen a **zeozer** jaten ta faten ziren, eta Frantzia aldera. (Jabier Bikuña)*

*Pelotia botateko eta sapaonetan **ezer** erabagitteko ha leheningo. (Pilar Barrena)*

*Baiña nik banekixen nola hango gizona basuan zan eta **ezeren zerik** ez eukana. (Alejo Ugarte)*

3.3.3. Izenordain alkarkarixak eta bihurkarixak

3.3.3.1. Alkar

NOR	alkar
NORK	-----
NORI	alkareri
NOREN NORENA	alkarren alkarrena
NOREKIN NO(RE)GAZ	alkarrekin alkarregaz
NORENTZAT NORENDAKO	alkarrentzako alkarrendako
NORTAZ	alkarren gaiñian
NUNGO	alkarrekuak
NORENGAN (1)	alkarrengan alkarrekin/alkarrendako = alkarrentzako
NORENGANDIK	alkarregandik
NORENGANA	alkarregana
NORENGANUNTZ (2)	alkarren ondora
NORENGANAIÑO	alkarreganaiño
NORENGATIK	alkarregatik

Oharrak:

- 1) Kasu honen ordeztu *alkarrekin* eta *alkarrendako/alkarrentzako* kasuak ebalatzen dittugu.
- 2) Kasu honen ordeztu *alkarren ondora* posposiziñua ebalten dogu.

Alkar izenordaiñak eztako berezko erreferentziarik, testuinguruko aurrekari plural batek emuten xau erreferentzia:

*Eta gero gerria etorri zuan ta, gerran suertia euki giñuan, ez giñuan euki geuk, artillerixia tokau xakuan eta oñatiar mordua egon gitzuan **alkarrekin**, araoztarrak be bai. (Pedro Irizar)*

*Kordela ona preparau leheningo eta gero lau hankak **alkarrengana** juntau, hankak lotu. (Pedro Irizar)*

3.3.3.2. *Bihurkarixa: X-en burua*

Izenordain honek be eztako berezko erreferentziarik eta, *alkar*-en antzera, aurrekari batetik jasoten dau erreferentzia:

*Eta nik esan neben, nik esan neben, **neure buruari** esan notsan, nik egin ttuan lanak, mendixen lana ondo egitten, ni etorri nintzan moduen etorri, hau pekatua bada etxagok ez zerurik eta ez infernurik. Neuk **nere buruari**, e? (Manuel Goitia)*

*Azkenian **bere burua** galdu eztakit ez eben egin, semiak emun otsan disgustuakin. Bai, gizona fiña zuan-ta. (Pedro Irizar)*

3.4. Eratorpen-atzizkixak

-ADA/-KADA [-ARA/-KARA]. Aditzari lotutako ekintzia edo ekintziaren ondorixua adierazten dau.

Zaparrada	Agokada
Atximurkada	Ostikada
Eskukada	Labankada
Besartekada	Harrikada
Bizkarkada	Haginkada
Katillukada	Pultzakada
Otzarakada	Tarratada
Betekada	Purrustada

-ALDI. Aurretik doian berbiaren denboratasuna markaitten dau.
ALDIk aldixak eukitten dittu.

Barriketaldi	Lanaldi
Bidealdi	Miñaldi
Egonaldi	Onaldi
Ekiñaldi	Udaldi
Fanaldi	Umealdi
Joaldi	Uraldi

-AMIL. Gehixenetan goitik behera amilketan dan zerbait.
HitzAMIL honek balixoko ahal dau zerbaittetarako.

Edurramil	Lurramil
Garramil	Uramil
Harramil	

-ANTZ. Aurreko berbiak adierazten dauenaren ikutua dako.
Esandakuari ANTZ emuteko egogixa oso.

Bilddur antz	Izotz antz
Egarri antz	Jai antz
Gose antz	Logura antz
Hil antz	Min antz
Hotz antz	Usain antz

-ARO. Zerbaitten sasoia edo garaixa.
Zer litzake berbARO barik gure herrixa?

Goizaro
Gauero
Hotzaro
Illunkaro

Lanaro
Loaro
Onaro
Suaro

-BAGIA. Zerbaitten faltia erakusten dau.
BAGIAk jantzi egitten dau ezerbagia be.

Eguzkibagia
Ganorabagia
Hezibagia
Ibillibagia
Ikasibagia

Iñausibagia
Kaudelbagia
Lotsabagia
Odolbagia
Onbagia

-BEGI. Zerbaittek (eguzkixak, haiziak...) joten dauen lekua.
BEGIk betek abegixa.

Eguzkibegi

Haizebegi

-BERA(-PERA). Sorrerako aditzak adierazten dauen ekintza hori izateko samurtasuna adierazten dau.

Egarbera
Gilibera

Izarpera
Hozbera

-DUI/-TUI. Ugarittasuna adierazten dau (arbola eta landariena batez be).
Egur zaharra DUIIn leiala.

Abardui
Albiztui
Ameztui
Arantzadui
Arboladui
Artedui
Asundui
Basadui
Egurdui
Gaztaiñadui
Hagindui
Hardui
Hariztui
Hartxingadui

Hostradui
Hurriztui
Illarradui
Intxaurdui
Iradui
Korostui
Lertxundui
Lizardui
Mahastui
Okarandui
Ooldui
Otadui
Pagadui
Piñudui

Oñatikoeuskeria - ezagutu, aztatu, egin

Sagastui
Sasidui
Txaradui

Zakardui
Zakutadui

-DURA/-TURA

Erretura
Ohittura

Tristura

-DURIXA

Jakitturixa

-ERA/-KERA. Aditzari lotutako ekintzia edo ekintziaren ondorixua adierazten dau.

Joera
Sendoera
Luzeera
Zabalera
Sakonera

Esaera
Hizkera
Izakera
Jazkera
Euskera

-ETA. Atzizki honek aurreko berbiarekin ekintzia moduketan dau.
ETAren arrimuan etekiña betik haundixa izaten da.

Bedarreta
Bertsueta
Egurrreta
Ireta
Orbeleta

-GEI. Zerbait izan gura dauena edo zerbait egitteko balixo dauena.
GEIxa bihar ezer egingo bada.

Abadegei
Amagei
Andragei
Azpigei
Fraidegei
Harigei
Haundigei
Hazigei
Idigei

Langei
Mojagei
Olaazirigei
Ondagei
Salgei
Senargei
Sisgei
Sugei
Uztarrigei

-GURA. Zerbaitten desiua adierazten dau.

Guk asko GURA xau guriari, itxura danez, baiña ezta nahikua.

Azkura
Barregura
Berbagura
Botagura
Jakingura

Jolasgura
Kakagura
Logura
Negargura
Txixagura

-KERA. Zerbaitten eria edo modua.

KERAk tankeria emuten xau.

Berbakera
Gorpuzkera
Hizkera
Ibilkera

Jaixokera
Jaskera
Jazkera
Jokera

-KIZUN. Aditzoiñak adierazten dagueña egitteko modukua dala (*damukizun*) edo egitteko dagueña (*ikuskizun*) adieraten dau.

KIZUNek jazkizuna.

Ikuskizun

Jazkizun

-KOR. Aditzoiñak adierazten dauena egitteko joeria edo samur egitten dana.

KORrek berbiari korbatia ifintten xau.

Ahazkor
Aldakor
Apurkor
Berekor
Egoskor
Errukikor
Errukor
Etenkor
Etxekor
Gazikor
Gilikor
Haizekor
Hauskor
Hegazkor
Hordaikor
Iheskor
Iraunkor

Itzulkor
Izarkor
Kantsakor
Minkor
Pegakor
Puskakor
Pusuniakor
Saltakor
Sentikor
Siniskor
Sufrikor
Sustakor
Ustelkor
Uxakor
Zartakor
Zatikor

Oñatikoeuskeria - ezagutu, azartu, egin

-KOTE. Haundittasuna adierazten dau.

Mutikote
Gizonkote

Gizenkote

-KUTZ = KOTX. Multiplua adierazten dau.

Bikutza, hirukutza, laukutza...

Bikotxa, hirukotxa, laukotxa...

-MEN. Aditzari lotutako ekintzia gauzaketako gaittasuna adierazten dau.
Men-mena baiña ez MENgela.

Izurramen

Urkamen

-TO. Haundittasuna adierazten dau.

Gizato

-TZA. Hiru esangura ditu: 1. Egintza edo tasun abstraktua. 2. Ugarittasuna. 3. Ogibidia edo jardueria.
TZAri ezetza emutia latza.

Alkatetza
Artotza
Askotza
Bedartza
Bizitza

Dirutza
Ezkontza
Hargintza
Jentetza
Txofertza

-TZAAR. Haundittasuna adierazten dau.

Gizontzaar
Aguretzaar
Andratzaar
Neskatzaar
Eskutzaar

Ogitzaar
Obispotzaar
Belatzaar
Areoplanotzaar

-TEGI. Lekua adierazten dau.

Artegi
Ahunztegi
Bildostegi
Egurtegi
Erlategi
Gaztategi
Haustegi

Karetegi
Lantegi
Oillategi
Sagardotegi
Sistegi
Sutegi
Txarritegi

OFIZIUAK

Gure hizkuntziak lehengo ofizio zaharrak ederki asko izentaitteko bidiak egin dittu. Ogibide barrixak urteten daue eta sarri horretan be eztoqu jakitten.

-GILLA

Demandagilla	Ikazgilla
Ebagilla	Langilla
Egilla	Okerzilla
Ehungilla	Ongilla
Gaizkilla	Uztargilla / Uztarrigilla

-GIN/-KIN

Banastagin	Sugin
Berbagin	Talagin
Bihargin	Teillagin
Gizagin	Ultzezin
Hargin	Umegin
Ikazkin	Uztarrigin
Liñagin	

-GIN/-KIN atzizkixa, bestalde, zertan galderiari erantzuten ebalten dogu askotan. Lan hori egitten dabilhela adierazten dau :

Banastagiñan	Suginan
Barrikagiñan	Teillagiñan
Buzkanzgiñan	Talagiñan
Gaztagiñan	Txirrinkagiñan
Kakagiñan	Txixagiñan
Masagiñan	Txokolategiñan
Puxetagiñan	Umegiñan

Eta lanbidia bera adierazteko -GINTZA atzizkixa ebalten da:

-GINTZA

Altairugintzaia	Ikazkintzaia
Euskalgintzaia	Liburugintzaia
Fillaragintzaia (liñu-lan bat)	Liñagintzaia
Hargintzaia	

-JOILLA/-JOLA

Adarjoilla
Adarjola
Danborjola
Harrijoilla
Jola

Liñajoilla
Panderojola
Puxetajoilla
Soiñujola
Tronpajola

-LA

Edala
Egosla
Entzula
Epailla
Erasla
Erosla

Eusla
Ezarla
Gorula
Ikusla
Jala

-TZAILLA

Agintzailla
Egintzailla
Emuntzailla
Ereintzailla
Erretzailla
Eustzailla
Harlantzaila
Harrapatzailla
Ikustzailla
Ipurgarbitzailla

Ittotzailla
Kentzailla
Moztzailla
Orraztzailla
Perratzaila
Sartzaila
Subitzaila
Zaintzailla
Zorrotzailla
Zuritzaila

4

Aditz sintagma

Belaunaldi gaztiori nahastuta eta murriztuta aillegau xaku aditza, eta adiñeko jentia askoz zuzenago eta aberatsago badarabil be, berihela ikusten da murrizketa eta nahasketia aspalditxo aillegau zala, gutxi ebalten diran aditz formetara batez be, ahalezkora, subjuntibora edo NOR-NORiko 1. eta 2. pertsonetara, esate baterako. Kontuan izan bihar da, gaiñera, *batuko* paradigmetan agerketan dan forma asko eta askoren kidiak biharbada eztirala hemen iñoiz ebaliz izan.

Pentsau leiken moduan, ezta lan samurra herri-euskerako aditz-tablak osoke-tia, irizpide dialektologikuak eta arau-emailliak uztartu gura badira, behintzat. Aditz tablen sarreran agerketan da arazo honi emun xaugun urtenbidia.

4.1. Oñati aldeko aditzaren berezittasunak

4.1.1. Aditz laguntzailliak

Euskera batuaren aditz-sisteman lau aditz laguntzaille ebalten dira: IZAN, EDIN, EDUN eta EZAN. Oñatieran, barriz, bizkaieraren moduan bost: IZAN, EDIN, EDUN, EUTSI eta EGIN. Laburtuta hola ifiñi leike geure aditz laguntzaillien eskemia:

	INDIKATIBUA: Oraiña Lehena Baldintzazkuak	AHALEZKUA SUBJUNTIBUA AGINDDUERIA
NOR eta NOR-NORI	IZAN (Batuan letxe) zuztarra: -za- Adib.: <i>naiz, nintzan, banintz, nintzake... xat, xaten, ballat / balitxat, litxakit...</i>	EDIN (Batuan letxe) zuztarra: -di- Adib.: <i>neike, nadin, hadi... neikixo, dakidan, hakixo...</i>
NOR-NORK	EDUN (Batuan letxe) zuztarrak: -o-/-au-/-eu- Adib.: <i>dot, neben, baneu, neuke...</i>	EGIN (Batuan EZAN) zuztarra: -gi- Adib.: <i>neike, degidan, egizu...</i>
NOR-NORI- NORK	EUTSI (Batuan EDUN) zuztarra: -euts- Adib.: <i>dotsut, notsun, banotsu, notsuke...</i>	EGIN (Batuan EZAN) zuztarra: -gi- Adib.: <i>neikixo, degixodan, egidazu...</i>

4.1.2. Partizipiu eta aditz-izena

-**ATU** akaberia dakoin aditzak Oñati aldian **-AU** emun daue aditz barrixetan: *pentsau, kantsau, kanbixau, altzau*. -**IDU** akaberadunak, berriz, **-IU**: *entretenu, mobiu, konsegiu*.

*Eta **dezidiu** neben ama nola neukan eta arrebia Olabarretan, ba hareik ezin nekiela **abandonau**. (Alejo Ugarte)*

*Gaztaia? Ba ointxe egitten dan letxe, gatzeixa emun esniari, gogorketan zanian **batii** dana, eta gero hola eskuakin batu mamiñori eta gero bota gaztalontzira, eta estutu fuerte, eta etara eragin dakon gazurok eta gaztaia. (Rosario Kortabarria)*

-**KI** batukua Oñati aldian **-GI** egitteko **joeria** dago: *ebagi, erabagi, eregi, esegi...* Baiña: *jagi eta jaiki*, azkeneko hau normalian.

*Harik eta garixak **ebagi** arte han zeukan tareia. (Baxili Madina)*

*Baiña artian **eregi** barik. (Bitoriano Etxezarreta)*

*Eta hurringo egunian gero, goizian zortziretan **jaiki** eta “alborada” esaten otsein zerian eta etxerik etxe batzen ibiltten giñan. (Bittor Olalde)*

-**TA** eransten da **partizipiuak egitteko**: *apurtuta, jota, jarritta...* -(R)IK be entzun leike, baiña oso gutxitan; esate baterako ‘IZAN BIHAR’ aditz-lokuziñuaren atzian doianian: *Etorririk izan bihar dau./Partidua galdurik izan bihar daue*.

-**KO** da **gertakizuneko aspektua**: *pentsauko, ibilliko, beteko...* Baiña -**GO** ebalten da -**N** eta -**L-z** akabotaketan: *jango, hilgo, esango...*

Aditz-izenak egiteko ugarittasun haundia dakogu:

- ✓ -ITTEN eta (Araotzen) -UTEN ebalten dira -AU eta -IU akabotako aditzetan: *asmaitten / asmauten; kontaitten / kontauten; pentsaitten / pentsauten; eskribitten / eskribiuten; leitten / leiuten; mobitten / mobiuten.*
- ✓ -KETAN ebalten da -TU, -DU, akabotako aditzetan, aditzok, hiru silaba edo gehixagokuak baldin badira. Esate baterako: *agerketan, apurketan, beroketan, ezkonketan, hasarraketan.*
- ✓ -TU, -DU akabotako aditzak bi silabakuak badira, berriz, -TZEN egiten dogu: *hartzen, sartzen, sortzen, galtzen.*
- ✓ -A, -E, -I, -O, -N, -L, -ZTU akabotako aditzetan -T(T)EN egiten dogu: *botaten, beteten, ebalten, egiten, etorten, hiltten, ifintten, ixten, jakitten, jasoten, janzen, ibiltten, izaten, mozten...*¹⁴

Hona hemen, garbiago ikusteko, aditz-izenen formak tauletan:

-AU(-EU): Latinezko *-are* akaberia dakoin aditzetan dakoi euren jatorrixa gehixenak. Esate baterako: *pinttau, estudixau, esplikau, preguntau...*

asmau	borrau	kontau	pentsau
asmaitten	borraitten	kontaitten	pentsaitten
asmauko	borrauko	kontauko	pentsauko
asmaittia	borraitia	kontaitia	pentsaitia
asmaitteko	borraitteko	kontaitteko	pentsaitteko

Araotzen aldaera bat egiten da:

asmau	borrau	kontau	pentsau
asmauten	borrauten	kontauten	pentsauten
asmauko	borrauko	kontauko	pentsauko
asmautia	borrautia	kontautia	pentsautia
asmauteko	borrauteko	kontauteko	pentsauteko

-TU / -DU akaberak eta hiru silaba edo gehixago dakoin aditzak. Esate baterako: *zabaldtu, bardinddu, ulertu, galdetu, orraztu, hotzittu, bihurrittu, biderkatu, gehittu, ohostu, mihaztu, miaztu, zorroztu, zihaztu, eskastu, ahaztu, garraztu, us-teldu, lokatzaatu, kankinddu...*¹⁵

agertu	apurtu	berotu	ezkondu
agerketan	apurketan	beroketan	ezkonketan
agertuko	apurtuko	berotuko	ezkonduko
agerketia	apurketia	beroketia	ezkonketia
agerketako	apurketako	beroketako	ezkonketako

¹⁴ *busten-bustitten*, bixak entzuten dira.

¹⁵ Salbuespenak: *bazkaldu-bazkaritten; afaldu-afaritten*

-TU / -DU akaberak eta bi silaba bakarrik dakoin aditzak. Esate baterako: *batu, sartu...*¹⁶

hartu	sartu	sortu	galdu
hartzen, hartzeen	sartzen	sortzen, sortzeen	galtzen
hartuko	sartuko	sortuko	galduko
hartzela	sartzela	sortzela	galtzela
hartzeko	sartzeko	sortzeko	galtzeko

-ZTU bukaeria dakoin aditzak -TEIA egitten daue (baiña gero -TEN, eta ez -TZEN). Esate baterako: *sistu, laztu, hoztu...*¹⁷

moztu	piztu	poztu	puztu
mozten	pizten	pozten, pozketan ¹⁸	puzten
moztuko	piztuko	poztuko	puztuko
mozteia	pizteia	pozteia, pozketia	puzteia
mozteko	pizteko	pozteko, poztuteko	puzteko

Itxi, itzi, hasi eta hazi aditzak be molde honetakuak dira:

itxi	itzi	hasi	hazi
ixten	izten	hasten	hazten
itxiko	itziko	hasiko	haziko
ixteia	izteia	hasteia	hazteia
ixteko	izteko	hasteko	hazteko

-A, -E, -I, -O, -N, eta -L akabotako aditzak -T(T)EN eta -T(T)IA egitten daue normalian. Hamen moltzoka:

-I bukaeradun aditzak. Esate baterako: *erantsi, erantzi, euki, ikasi, jantzi...*¹⁹

ekarri	etorri	ikusi/ekusi
ekarten	etorten	ikusten/ekusten
ekarriko	etorriko	ikusiko/ekusiko
ekartia	etortia	ikustia/ekustia
ekarteko	etorteko	ikusteko/ekusteko

¹⁶ -tu / -du akaberak dakoinak eta bi silabakuak diranak -tzen egitten daue normalian, baiña badago salbuespenik. Adibidez: *zainttu - zainketan; gehittu - gehiketan*.

¹⁷ 2.1.2. puntuan azaldu dogun moduan, -tu / -du amaierak dakoin aditzen aditz-izenak bokal luziak egitten dittue. Bardin pasaiten da -ztu akaberak dakoinakin: *laztu-lazteen; poztu-poztéen; hoztu-hozteen*. *Busti* aditzak be honen antzera jokaketan dau batzuetan, nahiz eta *bustitten* be ebalten dan: 1) *bustéen*; 2) *bustzeen*; 3) *bustitten*.

¹⁸ *Eta bardin sistu-rekin*: 1) *sisteera noia*; *sistéen dabiltz*; 2) *siskeetan dabiltz*.

¹⁹ -gi amaieradun aditzak be -t(t)en egitten daue: *ebagi*: 1) *ebaten* 2) *ebagitten*; *erabagi*- *erabagitten*.

Bizi izan, euki eta ibilli aditzak -TTEN eta -TTIA egitten daue bustiduriaren eragiñez:

bizi	euki	ibilli
bizitten	eukitten	ibiltten
biziko	eukiko	ibilliko
bizittia	eukittia	ibilttia
bizitteko	eukittek	ibiltteko

-O bokalaz eta -L kontsonantiaz akabaitten diran aditzak.

igo	itto	jaso	jo	hil
igoten	ittoten	jasoten	joten	hiltten
igoko	ittoko	jasoko	joko	hilgo
igotia	ittotia	jasotia	jotia	hilttia
igoteko	ittoteko	jasoteko	joteko	hiltteko

-E eta -A bokalez akabaitten diran aditzak.

bete	erre	gorde	ase	bota
beteten	erreten	gordeten	aseten	botaten
beteko	erreko	gordeko	aseko	botako
betetia	erretia	gordetia	asetia	botatia
beteteko	erreteko	gordeteko	aseteko	botateko

-N letraz akabaitten diran aditzak.

egin	izan	jakin	fan/fuan
egitten	izaten	jakitten	faten/fuaten
egingo	izango	jakingo	fango/fuango
egittia	izatia	jakittia	fatia/fuatia
egittek	izateko	jakittek	fateko/fuateko

Hona hemen zenbait adibide:

*Pago zezpalak eta **izaten** ziren onenak, gaztaiñazkuak kee baltzagua **botaten** euela ta, haik kolore txarra **emuten** otsailla ta, pagua **ekarten ibiltten** giñan gu be.* (Rosario Kortabarría)

*Han nik eztakit zenbat lagun egongo giñan baiña bastante, bastante jente **egoten** giñan, **akordauten** naiz ni.* (Miren Uriarte, Araotz auzoa)

*Ta han **pentsauten** dan gauziaz, gero **intentaitten** dozu aber ondo **urteten** dan.* (Manuel Goitia, Araotz auzoa)

*Nik ardixak **mozten** nitxuan hamalau urte ezkerre korriente, e?* (Pedro Irizar)

4.1.3. Pluralgilliak

Oñatin ezta pluralgillerik ebalten NORI dakoin aditzetan:

Zapatia galdu xako. / Zapatak galdu xako.
Intxaurra emun dost. / Intxaurrak emun dost.
Karamelu bat emun otsan. / Karamelu batzuk emun otsan.

-IT da NOR-NORK-eko pluralgillia, batuan letxe:

Lapitza erosi dot. / Lapitzak erosi dittut.

4.1.4. Galdegaixa aditza bera danian

Esaldixan *aditza* bera danian azpimarratu gura dogun osagaixa, bi kasu bereizi bihar dira:

- a) Adizki perifrastikuak. Azpimarratu gura dogun osagaixa adizki perifrastikua danian, *egin* aditzaz balixaitten gara:

*Zer pasau xakon ba Antoniori? Lanian ebillela **jausi egin** zan.*
*Etorri egin da? Bai, **etorri egin da**, baiña eztau lanik egin.*
*Gure mutikuak-eta arroza etxuain bota e, **jan egin** xuain.*
*Egin egin xuagu, orain **ikusi egin** bihar zela geraketan dan!*
Egin egin bihar, jango baldin bada!
Egin egik egin, egin egin bihar badok!

- b) Adizki tringuak. Kasu honeittan aditza bera errepikaitten da batzuetan, eta bestela *ba-* aurrizkixan bittartez inddarketan da aditza. Adibidez:

*Eguna **fan doia**, eta gu ezer be egin barik!*
*Bueno, ni **fan noia**. Bixar arte!*
*Ibilli gustora **dabil** hareikin, baiña eztau txikitarik be irabazten!*
*Ameriketatik **etorri zatozela** entzun dot, egixa da hori?*
*Euki **baxakok**, baiña emutekua eztok!*
*Jakin **baxakik** harek berarendako lain!*
*Izan gura dauena **izango da**, baiña eztau asko erakutsi!*
*Ibilli **ibilliko** da billa, baiña kostauko xako topaittia!*
*Etorri **etorriko** da. Ez alperrik!*
*Egon **badago**, baiña garesti!*
*Medikua **izan bada**; titulua badako behintzat eta, baiña praktikia falta xako.*
Baxakixagu guk.
Badatoz.

Aditza bera be askotan errepikaitten dogu beste esangura batzuk adierazteko, harriduria, baieztapena... eta abar. Adibidez:

*Nik **ikusi dot** ikustekua!*
*Harek esan **dittu** esatekuak!*

*Ha jarri xat jartekua!
Eginddakua egindda!
Ikasittakua ikasitta!
Saldutakua salduta!
Kendutakua kenduta!
Konpondu biharrekua konponketako!
Zuzendu barikua zuzenketako!
Argittu barikua argiketako!*

4.1.5. Beste berezittasun batzuk

- a) **Iraganaldiko 3. pertsonia hasierako z- barik** entzuten da: *eben, etorren, otsan*. Forma batzuk betik entzun dira z-rekin: *zan, zittuan, ziharduan...*
- b) **XAT/XAOT(*)**: Aditz laguntzaille hau bi lekutan ebalten dogu indikatiboko NOR-NORI eta NOR-NORI-NORK-en, hain zuzen be: *Umia etorri xat. / Gizurra esan xaot; Alkondaria zikinddu xat (neri). / Alkondaria zikinddu xaot (hari)*.
- c) **NOTSAKE/NISKIO**: Bi aditz laguntzaille mota ebalten dira. (Ik. tablak).
- d) **-GIÑAN**: asko entzuten da *egitten* zentzuan: *kakagiñan, txixagiñan, bigiñan, hormagiñan, olaazirigiñan...*
- e) **-KIN**: ZEIÑEKIN edo ZEREKIN *pentsau, sinistu, enamorau, konfiau, ahaztu, poztu...* esaten da eta ez ZEIÑENGAN edo ZERTAZ.

4.1.6. Jokaera berezixa dakoin aditzak

- a) **hasarratu** eta **ernegau** Nor eta Nor-Nori erara jokaketan dira.
Hasarratu egin da. / Hasarratu egin xako.
Jokabide berbera dakoi **amorratu** eta **berotu** aditzak 'hasarratu' esan-guriarekin ebalten diranian.
- b) **pentsau** be Nor-Nori erara jokatu leike 'iruditu' esanguria badako.
Zeuri ondo pentsaitten baxatzu, hartu, eta ezpaxatzu hala pentsaitten, itzi.
- c) Baitta **akordau** be.
Etxat akordaitten zela zan. ('gogoratu' zentzuan)
Akordau barik nenguen horrekin. ('konturatu' zentzuan)

(*) ik. N-N-N indikatiboko tablia.

- d) **damutu** aditza be Nor-Nori erara jokaketan da betik.

Sarrittan damutu izan xat hara fatia.

Sekula etxat damutu eskola honetara etortia.

- e) **kunpliu** eta **egin** be Nor-Nori eran ebalten dittugu.

Sarramendiko tiuari laurogeita hamar urte kunpliu xako.

Neri hirurogeita hamasei urte egin bihar xat, eta ha be eztabil urrin, hirurogeita hamaika urte egin bihar xako-eta.

Gure estankoko tiari aurten larogei urte egin xako.

- f) **ekin** Nor erara be jokaketan da.

Hamalau urte orduko tailler baten ekin nintzan lanian.

Maionesia gauza gozoren bat dalakuan ekin dira jaten kutxarilliarekin.

- g) Mendebal osuan legeez, iragankorrek (transitibuak) dira **urten, igo, jar-dun** eta **jarraitu**.

Jaixan urten dozue inora? Ez, eztoqu inora urten.

Inurrategi gaztiak ordubete azpittik igo eben Aizkorrira.

Nun dagoz ba umiak? Hor puzzle bat egitten dihardue.

Guk honaiñotxe garbittu dogu, hemendik aurrera jarraituko dozue zuek?

- h) **inporta izan** aditza Nor, Nor-Nori, Nor-Nork eta Nor-Nori-Nork eretara jokaketan da.

-Eztakot zure gustuko zapatak.

A.Ezta inporta, dakozunak eruango dittut.

B.Eztau inporta, dakozunak eruango dittut.

-Oraingo honetan Jose Luisek eztau bat be aprobau.

A.Horri etxako bape inporta!

B.Horri etxau bape inporta!

A.Inporta ezpaxatzu egingo dostazu mesedetxo hau?

B.Inporta ezpadotsu egingo dostazu mesedetxo hau?

- i) Gaur egunian **bizarra moztu** edo **bizarra kendu** esaten badogu be, badago beste modu zaharragua hori esateko, **bizarra egin**, hain zuzen be.

Jaiki, bizarra egin eta armosau, horreik izaten dittuk nire lehenengo lanak.

Goizian bizarra egitteko astirik be etxuat euki.

Orainddiok bizarra egitteko ñagok.

- j) **balixo izan** aditza Nor-Nork eta Nor-Nori-Nork moduan, eta **kostau** aditza, berriz, Nor eta Nor-Nori eretara jokaketan da.

Zenbat balixo dau horrek? Orain ehun euro balixo dau.

Kantuak penak ahazketako balixo xao.

Hau gutxiago kostau da.

Asko kostau xako erretiari izteia.

4.1.7. ARI IZAN aditz lokuziñuaren ordezkua

Prozesuaren jardueria adierazteko *ari izan* zabaldu dau euskera batuak. Hori esateko, barriz, *ibilli*, *egon*, *fan*, *jardun*, *ebali* eta *ekin* aditz laguntzailleez bali-xau dira mendebaldeko euskeran eta baita Oñatin be. Ikusi degigun, banan-banan aukera danak:

Ibilli

Ibilli aditz laguntzaillia, batez be, mobimientua edo ekintzia adierazten dauen aditzakin ebalten da. Baita luzaroko prozesuetan be.

Etxe zuriketan dabiltzeilla dixue, baiña eztaue aurrerakada haundirik egin.
Jarraitzailliak zarataka dabiltz goiz osuan.
Kartetan ebillela, konortia galdu eben.
Eskuz ibilli gara pelotan, eta orain ezin xaot boligrafuari heldu.

Egon

Batez be, prozesu geldixa edo momentukua adierazteko ebalten da.

Ibilli zatez isiltxuago, umia lo dago-eta.
Etzatez hurreratu, ernegaitten dago-eta.
Mendiko kalia jaixo zan, jausten eguen etxe zahar batian.
Txistua jotzen eguela, mutiko pillia hurreratu xakon.

Fan

Gehixenetan -TEN + *fan* edo -TUAZ + *fan* perifrasisetan ebalten dogu, hola momentuko jardueria adierazizaz.

Aloña ingurutik pasaitten dabillen abioi hori jausten doiala emuten dau.
Landara hori igarketan doia.
Lora hori itzi bake-bakian bentajan doia-eta.
Zerua garbittuaz doia.
Gu zahartuaz goiaz.
Zer moduz aitta, baxoiak gogortuaz?

Jardun

Ekintzak adierazteko ebalten da. Nor-Nork erako aditzakin.

San Josetan Garaiñekuak ez euen jairik hartu, lanian jardun euen.
Hormia jasoten badihardugu-eta, ia ba laister akabaitten dogun etxia!
Zertan dihardue gazte horreik?
Sukaldera sartu naizenian, amak babia ifintten ziharduen.

Ebali

Nor-Nork eran agerketan da.

*Hareik dabixe martxia, hareik!
Zer dabik ba inguru honetan? Susatan. Ikusi dok bakarren bat?
Hemen dabitzue umiak ala amarenian itzi dittuzue?
Zer xabillagu, mutillak! Danak mozkortuta, ala?*

Ekin

Ekin aditzak esangura bat baiño gehiago dako. Hau da, zeozer egitten ahaleginketia izan leike batetik; eta, bestetik, zeozer egitten hasteia be bai. Horrez gain, zerbait egitten segittia be izan leike. Hiru aditz laguntzailliak onarketan dittu, eta zeri ekin eta zertan ekin galdera bixairi erantzunez ebalten da.

*Anae bixak ekin ziran burrukan eta ezin apartau.
Ekin xako miñak berriz be!
Ekin otsain kantuan!
Goiz hartan ekin baotsan ekin otsan edurrari, eguardirako belaunetarañoko edurak ziran kalia.*

4.1.8. GURA IZAN aditza NAHI IZANen orde

Gura izan aditza ebalten dogu nahi izan-en orde.

GURA IZAN aditza / ZER-ZEINĖK

Orainaldixa / Singularra

	Neutra	Agozkua	Alokutibua (hika)	
Nik	gura dot	gurot	<i>gura xuat</i>	<i>gura xonat</i>
Hik	gura dok/n	gurok/guron	_____	_____
Harek	gura dau	gura dau	<i>gura xok</i>	<i>gura xon</i>
Guk	gura dogu	gurou	<i>gura xuagu</i>	<i>gura xonagu</i>
Zuk	gura dozu	gurozu	_____	_____
Zuek	gura dozue	gurozue	_____	_____
Hareik	gura daue	gura daue	<i>gura xuai</i>	<i>gura xonai</i>

Oraiñaldixa / Plurala

	Neutra	Agozkua	Alokutibua (hika)	
Nik	gura dittut	gurattut	<i>gura ditxuat</i>	<i>gura ditxunat</i>
Hik	gura dittuk/n	gurattuk/n	_____	_____
Harek	gura dittu	gurattu	<i>gura ditxuk</i>	<i>gura ditxun</i>
Guk	gura dittugu	gurattugu	<i>gura ditxuagu</i>	<i>gura ditxunagu</i>
Zuk	gura dittuzu	gurattuzu	_____	_____
Zuek	gura dittuzue	gurattuzue	_____	_____
Hareik	gura dittue	gurattue	<i>gura ditxuai</i>	<i>gura ditxunai</i>

Adibidiak:

Sasuekua: *Gabeko hamarrak eta **gurataez** lanera fan bihar, hau markia!*

Edadekua: *Zer **gura dozu** ba, lanik egin barik bizittia?*

Sasuekua: ***Gura, gura**, bai, baiña **gura izatia** da bat eta ahal izatia beste bat.*

Edadekua: *Bueno, bueno, zure edadiarekin eztakozu ardurarik gabaz lanera fateko. **Gurago neuke** neuk be gabaz lana egitteko bagegontz.*

Sasuekua: ***Gura, gura...** hillaren azkenian kobrau **gura**.*

Lehenaldixa / Singularra

	Neutra	Alokutibua (hika)	
Nik	gura neben	<i>gura ñuan</i>	<i>gura ñonan</i>
Hik	gura hian/hianan	_____	_____
Harek	gura eben	<i>gura xuan</i>	<i>gura xonan</i>
Guk	gura geben	<i>gura giñuan</i>	<i>gura giñonan</i>
Zuk	gura zebein	_____	_____
Zuek	gura zebein	_____	_____
Hareik	gura euen	<i>gura xuain</i>	<i>gura xonain</i>

Lehenaldixa / Plurala

	Neutra	Alokutibua (hika)	
Nik	gura nittuan	<i>gura nitxuan</i>	<i>gura nitxonan</i>
Hik	gura hittuan/hittunan	_____	_____
Harek	gura zittuan	<i>gura zitxuan</i>	<i>gura zitxonan</i>
Guk	gura gittuan	<i>gura gitxuan</i>	<i>gura gitxonan</i>
Zuk	gura zittuen	_____	_____
Zuek	gura zittuein	_____	_____
Hareik	gura zittuain	<i>gura zitxuain</i>	<i>gura zitxonain</i>

Adibidiak:

Etxekua: Atzo goizian etorri ziran neska-mutillak zer **gura euen?**

Aldekua: Loterixia **saldu guran ebiltzen.**

Etxekua: Eta erosi zosten?

Aldekua: **Gura izan neben**, baiña momentu haretan eneukan dirurik.

Etxekua: *Geuk be numero batzuk gura gittuan, ba.*

Aldekua: **Gura zebeilla** jakittera, zuekana bialduko nittuan.

GURA IZAN aditza / ZER-ZEINERI-ZEINĖK

Orainaldixa

		Neutra	Alokutibua (hika)	
Nik	amari asko	gura XAOT²⁰	<i>gura TXAT</i>	<i>gura TXANAT</i>
Hik	amari asko	gura XAOK/XAON	_____	_____
Harek	amari asko	gura XAO	<i>gura TXAK</i>	<i>gura TXAN</i>
Guk	amari asko	gura XAUGU		
		XAOGU	<i>gura TXAUGU</i>	<i>gura TXANAGU</i>
Zuk	amari asko	gura XATZU	_____	_____
		XAOTZU		
Zuek	amari asko	gura XATZUE	_____	_____
		XAOTZUE		
Hareik	amari asko	gura XAUE		
		XAOUÉ	<i>gura TXAI</i>	<i>gura TXANAI</i>

²⁰ Ikusi NOR-NORI-NORK tablia 4.3.1 puntuan.

Lehenaldixa

		Neutra	Alokutibua (hika)	
Nik	amandriari asko	gura NOTSAN	<i>gura NITXAN</i>	<i>gura NITXANAN</i>
Hik	amandriari asko	gura OTSAN	_____	_____
Harek	amandriari asko	gura OTSAN	<i>gura TXAN</i>	<i>gura TXANAN</i>
Guk	amandriari asko	gura GOTSAN	<i>gura GITXAN</i>	<i>gura GITXANAN</i>
Zuk	amandriari asko	gura ZOTSAN	_____	_____
Zuek	amandriari asko	gura ZOTSAIN	_____	_____
Hareik	amandriari asko	gura OTSAIN	<i>gura TXAIN</i>	<i>gura TXANAIN</i>

Adibibiak:

A : Eztakitzu Patxik zenbat **gura xauen** Amaiari.

B : A, bai! Zer ba?

A : Patxik berak kontau dost ezkonguran dabiltzeilla.

B : Ezta izango! Konturatuta nenguen bai, Patxi Amaiaren ondorian ebillela aspaldi-txo honetan.

A : Ba ikusten danez, alkar oso maitte daue eta datorren udabarrizan, hor urrin barik ezkonduko dira.

B : Alkarrerri hainbeste **gura baxaue** ezkonketia onena.

A : Horixe da horixe, sasoian pikuak!

4.1.9. Egitturaberezixak

ADITZ NAGUSIXA(-R)IK + IZANGO + DAGOKIXON ADITZ LAGUNTZAILLIA

Aditzarekin gabiltzan honetan, bada aditz-perifrasi berezi samarra, *dudia, zalantzia* edo *ustia* adierazteko ebalten doguna: `aditz nagusixa(-r)ik + izango + dagokixon aditz laguntzaillia´ forman emunda etorten dana.

Hemen ezta agiri eta fanik izango da honezkero.

Ontzixak fregaderan ikusi dittut eta zerbait janik izango dau.

Araba aldian be eurixa egiñik izango dau.

Lora honeik zer egitten daue hemen? Estherrek itzirik izango dittu.

Eztaikit ezer baiña, Donostiara fan diran ezkerro, erosirik izango dittue pelota partidurako entradok.

Hori nik persona hori eneben hainbeste ezagaturik izango. (Baxili Madina)

ADITZA(R)IK + IZAN BIHAR

Beste egittura honen bidez be antzeko esanguria adierazten dogu sarritan.

Araba aldian be euri apurren bat egiñik izan bihar dau. (=Araba aldian be, seguruenez, euri apurren bat egingo eben).

Aldeko Pedro Marik ekarririk izan bihar dittu perretxiko horreik. (=Aldeko Pedro Marik ekarriko zittuan, seguruenez, perretxiko horreik).

Adibide gehiago:

Gaur goizian baten bat ibillirik izan bihar xok hemen, gauzak ikara egindda dagoz-eta.

Gerra ostian oso gaizki pasau izanik izan bihar xuan, eta horregatik alde egin xuan.

Akaborik izan bihar dittu hango lanak eta bueltan datorrela abixau dosku.

Goizian urlixak alkatiarekin egonik izan bihar dau.

Egiñik izan bihar xok egittekoren bat orainguan be.

Egonik izan bihar dira alkatia eta bixak.

4.1.10. Aditz tringuak

Egon, ibilli, fan, etorri, jakin, eruan, ekarri, euki, ebali, jardun eta esan-ek (dixo...) jokaera tringua be badakoi (ikusi tablak 4.3.2 puntuan). *Jardun* aditza bizi-bizirik dago eskualdian, Euskal Herriko leku gehixenetan ez bezala.

Dirudi, derizkion, darixola, autso, ekatzu... bezalako adizki tringo bakartuak be entzuten dira. Noizbait ebalittako adizkixen azken arrastuak emuten daue.

4.1.11. Aditz eragilliak

Eragin

Eginen faktitibua. *Arazi* ezin da zuzenian izenakin ebali eta *eragin*, berriz, bai: *negar, barre, lo, lan...* *eragin*.

Zuri lana eragittia baiño hoba da norberak egittia.

Zein etorri bihar da guri etsamiñia eragittera?

Betik eztako obligaziño zentzua:

Behixak larrara etara bihar dittut jan eragittera.

‘Mobiú’, ‘ikara egin’ zentzuan:

Eragixotzu manibelari bestekaldera.

‘Zerbait sortzeia’ zentzuan:

Horrek eragitten dost neri bihotzerria (edo barria, poza...).

Bi bide dagoz aditz eragilliak egitteko:

a) **`Izena+ egin´** aditzak= *eraginen* bidez egitten daue, *batuko* moduan.

Berba egin dot → Berba eragin dost

Umiak barre egin dau → Umiari barre eragin xaot; edo berak neri barre eragin dost

Neskatilliak negar egin dau → Neskatillari negar eragin xaue (beste batzuk)

Ondo egin dot lo → Infusiño honek ondo lo eragin dost

Lapurrak iges egin daue → Txakurrak lapurrai iges eragin doste

b) Gaiñeko aditz danak *batuan* ARAZIren bidez eta gurian ERAGINen bidez egitten dira. Eta *batuan* aditz eragilliak sortzeko eskema honi jarraitetan xakon moduan,

Nor → nor-**NORK**

Nor-nork → nor-**NORI**-nork

oñatieran edo euskalkixan beste honi:

Nor → nor-**NORI**-nork

Nor-nork → nor-**NORI**-nork

*Etorri naiz → Etorrarazi ninduen
Etorri eragin nostan*

*Joango naiz → Joanaraziko dut
Fango naiz Fan eragingo xaot*

*Esan dut → Esanarazi dit
Esan dot Esan eragin dost*

*Ohea egin dut → Ohea eginarazi didate.
Ohia egin dot Ohia egin eragin dostai.*

*Ekarri beharko du → Ekarrarazi biharko diogu
Ekarri biharko dau Ekarri eragin biharko xaugu*

*Gogoratzten dizuet → Gogorarazten dizuet...
Akordau eragitten dotsuet...*

-t(t)era bihartu

Esapide hau be sarritan ebalten dogu gure artian. Ohartu gaittezen aditz la-guntzaillia betik *Nor-Nork* modukua dala.

Berarekin fatera bihartu nau.
Kontratua firmaittera bihartu gaittue.
Barriz be egittera bihartu naue.

4.1.12. Tratamientuak

Hiketa

Hitanua bizi-bizirik dago, kalian eta auzuetan batez be. Oñatiko kalian adiñeko askok egitten dau eta gaztiak be gero eta gehixago ahaleginketan dira. Dana dala, emakumaak gutxiago ebalten daue.

Hitano alokutibuan *x-* ebalten da aditz hasieran, oraiñaldixan: *xuat, xonat, xaki-xat, xakon...* eta EZ ezezko partikulia aurretik dakonian, *-tx-* bihurketan da: *etxuat, etxonat, etxakixat, etxakon...*

Menpeko perpausakin ezta forma alokutiborik ebalten:

Etxuat uste etorriko danik.
Denpora ona egingo dauela esan xok Pellok.
Preguntau egixok noiz datorren.

Ebalera hau aldrebestu egin da aspaldixan, gaztien agotan batez be, eta holako esaldi okerrak entzuten dira: *Etxuat uste etorriko dokenik*/ Denpora ona egingo xokela esan xok Pellok*/ Preguntau egixok noiz xatoken**. Hitanozko forma alokutibuak eztaue *-LA, -N, -LAKO* edo horren moduko atzizki menperatzaillerik onarketan. Zuzenketan saiaketia merezi dauen arazua da.

Menpeko aditza 'hi' edo bigarren pertsonakua danian, berriz, jarri ahal xako atzizkixa aditzari:

Harek esan xok heuk dakokela kiltzia.
Pentsaitten xonat hi gizurretan habillela nerekin.
Emuten xon sekula eztonala gizonik ikusi.

Baldintzan bada alokutiborik? Gramatikarixak ezetz dixue. Adiñekuen berbe-tiari erreparauta konturatu gara zenbat eta zaharragua eta hiztun hobia izan, or-duan eta gutxiago ebalten daueilla alokutibua baldintzan.

Nik hori jakin izan baneu, enintzuan fango.
Ha nor balitz, etzuan huskerixa horregatik hasarretuko.

Edozein modutan, gaur egun jente gehixenak darabil alokutibua baldintzako forma gehixenetan eta ontzat emun biharko dira holako esaldixak be:

Nik hori jakin izan bañuk, enintzuan fango.
Ha nor balitzuk, etzuan huskerixa horregatik hasarretuko.

Berorika

Tratamentu hau be egitten zan sasoi baten jente inportantiarekin: alkatiarekin, abadiarekin, maixuakin, notarixuarekin edo medikuarekin, adibidez, eta etxe batzuetan, baita gurasuakin be. *Jango dau hamarretakotxo bat berorrek?/ Noiz etorriko da berori ama konfesaittera?* Hirugarren pertsonako aditza ebalten da. Menpekotasuna adierazten dau trataera honek eta gaur egun ezta ebalten, adar-soiñuan edo aspaldiko kontuak esateruzkuan ezpada.

4.2. Adberbixuak

4.2.1. Denpora-adberbixuak

4.2.1.1. *Iñoiz, noizbait (noizbaitten, noizbaitteko, noizbaittetik, noizbaittera)*

*Eta azkenian, **noizbaitten** dezidiu neben eta hasi nintzan holaxe. (Bittor Olalde)*

*Porke orain **iñoiz** periodikuan ikusten dot nik idatzizak hola “Cartas al Director” ta zera... (Nikolas Ugarte)*

4.2.1.2. *Bestelako denpora-adberbixuak*

***Noizian** behin beste kamiontxo bat ibiltten zan. (Jesus Urzelai)*

*Sapakonetan? Bueno, plazako bankuak harrapaittera **aguro**. (Pilar Barrena)*

***Antxiña** zan hori, gu mutikuak! (Gregorio Lizarralde)*

*Ez, mahaiko ez, **artian** holako kargurik ezkiñaukan. (Alejo Ugarte)*

*Ni enaiz fan **aspaldixan**. (Baxili Madina)*

*Hori esaten dau, gure Estebanek esaten dau, hori ikusi zebe ba **atzo**, horrek, ta ama uztarrixa topauten hasi biharko zara. (Miren Uriarte)*

***Urtero** gaiñera programia egitten xuagu, e? Hogeta sei urte egin xuagu **aurten**. (Felix Arregi)*

*Eta gero **atzera** horreik tapau egin gittuan. (Jabier Bikuña)*

***Gaur** egurra, **bixar** be egurra, **etzi** be egurra, holaxe egon naiz ni. (Karmen Garitaonandia)*

*Hori esaten nostan **sarri**. (Jabier Bikuña)*

*Eztozu **sekula** egin sapakonetan? (Pilar Barrena)*

*Orain ha **honezkero** hildda dago. (Gregorio Lizarralde)*

*Eta Errotan ibilli ondoren, gero **berihela** fan ziñan Legazpira edo **bixen bittartian** beste nunbaitten ibilli ziñan?*

*Eta gero **oraintxe** dakon kursua errekiak. (Nikolas Ugarte)*

*Domeketan eguraldi ona eguenian **betik** juntaitten ziran. (Jose Mari Kortabarría)*

***Puntuan** etorri da (orain dala gutxi).*

***Puntukotxe** bazkaldu egin bihar-eta, enoia orain ezer jatara (laister, berihela..).*

***Aurki** datoz gabonak!*

*Zu etorri **aurtxuan** fan da ulixa.*

4.2.2. Leku-adberbixuak

4.2.2.1. Adberbixo erakusliak

NUN	hamen / hemen	hor	han
NUNGO	hamengo / hemengo	horko	hango
NUNDIK	hamendik / hemendik*	hortik	handik
NORA	hona	horra	hara
NORAKO	honako	horraiko	haraiko
NORAIÑO	honaiño	horraiño	haraiño
NORUNTZ	honuntz	horruntz	haruntz

*hemetik be sarri entzuten da.

Hona hemen NORUNTZ kasuko adibide batzuk:

*Oso ezaguna neben Ameriketako horreikatik, bertara fanda hara, **harutz** fateko ba, notiziak jakittiatatik (Baxili Madina)*

*Hor behian zein xabin ba? Hankak ikusten nittun han ittuako atetik pikupeien hankak **harutz** ta **honutz**. (Miren Uriarte)*

Adberbixo erakusle inddartuak

NUN	hementxe hamentxe	hortxe	hantxe
NUNGO	hemengotxe hamengotxe	horkotxe	hangotxe
NUNDIK	hemenditxek* hamenditxek	hortitxek	handitxek
NORA	honaxe	horrax	haraxe
NORAKO	honaakotxe	horraakotxe	haraakotxe
NORAIÑO	honaiñotxe	horraiñotxe	haraiñotxe
NORUNTZ	-	-	-

*hemetitxek be sarri entzuten da.

Oñatiko euskeran *hamen* eta *hemen*, bi aldaerak ebalten dira, adibidietan ikusi leikien moduan:

*Hala desagertu zan eta **hona** pasau zan eta segittuan afusilau euen, eta guk **han** segiu geben, eta **handik** gero Elorrixora bittartian... (Alejo Ugarte)*

***Hemen** erredonduan eukitten dau holako zenefatxo bat, eukitten eben, **hau** zulua beheraiño **hemen**, sua egitteko, **hemen honaiño** hola, ezta? Hemen eukitten eben*

*hola, zenefatxo bat, eta **hemen** hasten zan harrixa ifintten, karia egitteko harrixa bueltan ifintten zan, eta **hor** askotan, **hor** apurtu egitten zan hori. (Pedro)*

*Eta gero **handik** zuzen-zuzen urteten eben **honaxe** zubi ingurura urteten eben errekiak. (Nikolas Ugarte)*

*Nik pasau dot bizimodua **hamendi-hamendi-hamendi**, tarraz-tarraz-tarraz, **honaiñotxe** ailegau naiz, azkenian oso tarraztu. (Karmen Garitaonandia)*

4.2.2.2. Ber- aurrizkidunak

*Ber- aurrizkidunak indartzaille moduan ebalten dira: **hamen bertan**, **hor bertan**, **han bertan**.*

NUN	bertan	bertantxe
NUNGO	bertako	bertakotxe
NUNDIK	bertatik	bertatitxek
NORA	bertara	bertaraxe
NORAKO	bertarako	bertarakotxe
NORUNTZ	-	-
NORAIÑO	bertaraiño	bertaraiñotxe

*Ni **bertan** jaixua naiz baiña nik eztakot goguan hori. (Enrike Guridi)*

*Aitta **bertakua** eta ama Koruetakua. (Rosario Kortabarria)*

*Bai, bai, bertan, **bertan**, kriada **bertara** joan nitzan, **bertan** egon nitzan. (Karmen Garitaonandia)*

*Hor **bertantxe** erreten geben. (Pedro)*

4.2.2.3. Zihaztubagiak

Honeitxek dira Oñatin ebalten diran adverbixo zihaztubage nagusixak

IÑUN	NUNBAIT (1)	EDONUN (3)
iñungo	nunbaitteko	-
iñundik	nunbaittetik	-
iñora	nunbaittera (2)	-

(1) Nunbaitten.

(2) Norabait, norabaittera.

(3) Edozer, edozertan, edozertarako... Eta edozein, edozeiñekin... ebalten badira be, leku-denporazko edonun, edonundik, edonora... formak eztittugu ebalten. Baiña *nun edo nun* eta *nunahi* formak, barriz, bai.

Hori beste **iñun** eztozue ikusi, e? (Iñaxio Zubia)

Ez! Han **iñundik** urteterik... (Bitoriano Etxezarreta)

Han **nunbaitten** eguen gure etxia. (Karmen Garitaonandia)

Nunbaittetik etorritakua bada hori. (Pilar Barrena)

Alkarregaz alkartu eta **norabaitterako** biajia bazan, ba iasta. (Manuel Goitia)

Modeluak hareik Arantzazun han egongo dira oranddiok, **nunbaitten** han egongo dira hareik modeluak, bota ezpadittue egin behintzet **norabait**. (Jabier Bikuña)

Eta batzun batzuk fan bihar plazara edo **nunbaittera**. (Rosario Kortabarria)

4.2.2.4. Bestelakuak

Txapelen etxetik Ultzegiñenen etxe arte bixan **bittartian**, egur pozuak onak egindda, e? (Migel Jauregialtzo)

Han bide **kontran**, han be egon zan karobi zulua. (Pedro)

Nik apaiza oso **hurrian** euki dot hau Uribarrira etorten dan Don Sabino be. (Baxili Madina)

Ez eguen **urrin**. (Miren Uriarte)

Hementxe **aldian** xakuat gaiñera. (Pedro Irizar)

Baiña horreik **atzekaldian** bertan eukitten daue sua be, **barruan** ez baiña **aldamenian**. (Karmen Garitaonandia)

Hori eguen lehen **albulan**, alboko bi posten **erdixan** eguen, eta han **gaiñian** eguen organua. (Jabier Bikuña)

Zerria ipiñi euen han, Akelen etxe **ostian**. (Inazio Guridi)

4.2.3. Modu-adverbixuak

4.2.3.1. Adverbixo erakusliak

Leintz baillaran eta inguruko beste hizkera batzuen aldian desbardin²¹, *-n* bari-riko formak ebalten dira Oñatin (*hola, hala...*):

Guk **hola** ezagutu geben (...) Hori oraingo gaztiak eztaue ikusi, baiña guk hori **holaxe** ikusi dogu eta... (Nikolas Ugarte)

Baiña ... **halaxe**, guk **hala** jarraitu, guk “paso a paso” jakitten geben nundik nora topau bihar dan perretxikua. (Bitoriano Etxezarreta)

²¹ Ormaetxeak (2006) eta Sarasuak (2005) *-n*-dun adverbixuak jasoten dittue Aramaixon eta Eibarren, esaterako.

4.2.3.2. Zihaztubagiak

Zelabait, nolabait, iñola, iñundik iñora, ezertarako be.

Eta gero etxera etorri ta holaxe, **zelabait**. (Joxe Mari Kortabarria).

4.2.3.3. -TO atzizkidunak

-TO atzizkixa ebalten da Oñatin adberbixuak sortzeko (*ondo, hobeto, politto, ederto...*):

Eta **politto-politto-politto**, leheningo bizikletia hartu nebenian San Prudentzioraiño fan nintzan. (Bittor Olalde)

Orain lana **hobeto** dago partiuta. (Nikolas Ugarte)

Badakit eskolan **ondo** zagozela eta aparejadoriari lagundu bihar xatzu, ta bueno, ba orduan hala hasi nintzan. (Alejo Ugarte)

Baiña -ki be ebalten da, nahiz eta gutxiago (geizki, ederki...):

Gloria, Gloria, eztaik Gloria, kantuan **ederki** egitten ebena? (Alejo Ugarte)

Eta sartzen naiz ogera eta **ederki** asko egoten naiz. Ederki asko. (Baxili Madina)

Teruelen pasau geben oso oso **geixki**. (Jose Mari Kortabarria)

4.2.3.4. -TA atzizkidunak

Aditzari -ta atzizkixa gehittuta be sortzen dira modu-adberbixuak:

Eta hurrengo urterako be ja **itxitta** lekua. (Jose Mari Kortabarria)

Arrebia bestia kalera **ezkonduta** eguen. (Bitoriano Etxezarreta)

4.2.3.5. Bestelakuak

Asko dira bestelako modu-adberbixuak. Hona hemen batzuk:

Dana **hutsik** dago. (Jose Mari Kortabarria)

Hari mehe-mehe-mehe baten **txintxilizka** gagozela han danok. (Baxili Madina)

Edo bai, hiruta erdittan urten hemen bai, eta asaldeko lau ta erdittan egoten zan automobilla Arantzazun, **aintxintxika** egin ta harrapo. Ha harrapaitten gebe-nian **gustora**. (Bitoriano Etxezarreta)

Danak **tiki-taka, tiki-taka** patuan moduan. (Miren Uriarte)

Afarixa emun dosku, fregaua ta danak egindda umia gobernau, umiari bueltia eragin eta artian **zarataka** zabiltz? (Karmen Garitaonandia)

Bestela zu bazabiltz dana **errez**, dana **errez**, handik eztozu bururik kantsaitten.
(Manuel Goitia)

Maria, **elegante** egitten ebena tanguan, Gloria eta horreik ziren lagun haundixak.
(Alejo Ugarte)

Derrigor bihar. (Bitoriano Etxezarreta)

Han ibiltten giñan **billurrez aidian**. (Jabier Bikuña)

Bai zera, esnia etxian jateko lain euki ezkeru **pozik**! (Rosario Kortabarria)

Otadui-txikiñera **beraiz** fan bihar don.

Gaur **majo** egin dogu lo.

Aurreko mendixan baserrixak **mihatz** dagoz.

Ortozik katarrua harrapauko dozue.

Zer dabitzue **pillozik** edo **narru gorrixan**?

Sarden ibilli bihar da, **sarden**!

Edur hau kendu dauenian apur bat, bihorrak hasi dittuk **akitixan**!

4.2.4. Mailla-adberbixuak

Mailla-adberbixuak edo graduatzailliak aditza, adjetibua edo beste adberbixo bat maillakatu leikei eta era askotakuak dagoz. Sei moltzotan banatu dittugu:

4.2.4.1. Erabateko ezeztapena adierazten daueiñak: bape (be)

BAPE (BE)

Etxat **bape be** ondo pentsaitten harek egin dauena.

Etxat **bape** gustaitten euren arteko girua.

Horrekin **bape** ondo konponketan bahaiz, badakok nehikua meritua.

4.2.4.2. Nehikotasuna adierazten daueiñak: nehikua, dexente, samar

NEHIKO edo NEHIKUA

Arbixak, arbixak be bai, hori be **nehikua** gogaikarrixa zan. (Baxili Madina)

Hemen Zubillaga auzo dezentia zan, Zubillaga haundixa, **nehiko** haundixa ta orain baiño gehixago, jente gehixago biziko zan-eta seguramente. (Jesus Urzelai)

Gure gizona geixorik egon zan pleurakin, eta **nehiko** geizki gaiñera. (Karmen Garitaonandia)

Gaurkoz egin xuagu nehikua eta lar. (Koldo Zumalde)

DEXENTE

Artaazixau **dexente** hobia da beste hori baiño.
Lehengo egunian **dexente** eran giñuan konturatu barik!
Zapatuko etsamiñak **dexente samar** urten nostan.

SAMAR

Orain ja berandu **samar** da mendira fateko.
Orain hurringuan hotz **samar** egon ziran gurekin.
Atzeratu **samar** nabil lan horregaz.

4.2.4.3. Osotasuna eta erabatekotasuna adierazten daueiñak: oso, asko, izugarri, ikaragarri, guztiz, ziharo

OSO

Bart **oso** berandu, baten bat etxian sartu zala konturatu nintzan.
Gaztae hau **oso** ona da gero!
Egun hartan gure ama larri eguen **oso**!
Oso nerbiosua zan maixua be. (Nikolas Ugarte)

ASKO

Asko gustaitten xaku eskiaittia eta igari egittia.
Polit **askua** da neska hori!
Ondo asko daki horrek zer egin bihar dauen.
Eta beste batzuk, berriz, horri begiratu etxauenak, ule eder **askuakin** orainddiok be badabitz. (Nikolas Ugarte)

IZUGARRI

Izugarri karutu da bizimodua azkenaldi honetan.
Izugarri estimaitten da holako jentiaren borondatia
Zelakua izan da pelikulia? **Izugarri** politta.

IKARAGARRI

Ikaragarri kostau xat kotxia arrankaittia.
Etorri, etorri hau ikustera, **ikaragarrixa** da (ikaragarri politta da).
Ulixari **ikaragarri** gustaitten xakon Donostiara fan, han eguna pasau eta etxera etortia.

GUZTIZ

Zapata horreik **guztiz** zulatuta dagoz.
Angel eta Migel **guztiz** desbardiñak ziran.
Pellok esan dauenarekin **guztiz** conforme!

ZIHARO

Gure Joxe **ziharo** amentzerauta ikusten dot mahastuixokin!
Hori burutik egindda ete daguen **ziharo**!
Ze ete da **ziharo** pobriak izatia e? (Karmen Garitaonandia)

4.2.4.4. Larregikotasuna adierazten daueiñak: larregi

LARREGI

Gaurkoz, nehikua eta **larregi** jan dogu.
Eztakit zela akabo bihar dauen, **larregixan** ikusten dot-eta.
Gaiñezka egingo dosk, **larregi** bete dok-eta!

4.2.4.5. Beste zenbait mailla-adverbixo: hain, erdi, ondo, huts, benetan, majo, bapo

HAIN

Nik sarritan pentsau izan dot, **hain** abanzau doia “la tecnología moderna”, gauza danak, lehen ehun gizonak egitten (zi)ttuenak gaur hamarrek egitten (di)ttu.
(Alejo Ugarte)

ERDI

Erdi lo nago orainddiok!
Neri okelia **erdi** egindda gustaitten xat, gorrixa egon dadilla.
Erdi brometan bota dau, baiña arrazoirik etxako falta.

ONDO

Alkarrekin bizittia ezkondu barik? **Ondo** modan dago ba hori azkenaldi hontan!
Edur honekin **ondo** poliki etorri bihar izan gaittuk, gurera eztok iñor etorri bidia zabalketara-eta.
Gaztae hori **ondo** gozua da, ba!
Gizon hori **ondo** umilla da, ba!
Ondo politta da, ba!²²

Ondorengo ejenpluetan, barriz, **ondo** adverbixua eta *asko* graduatzaillia:

Ondo asko egin dau berba²³.
Ondo asko esan dau.
Ondo asko xakik horrek hemen zer daguen!

²² Ondo politta = polit askua.

²³ Ondo asko = oso ondo.

HUTSA

Batzuetan lelo **hutsa** zariela pentsaitten dot.
Horreiri ez eskatu ezer, alper **hutsak** dira-eta.
Gizon hori lan **hutsa** da. (Koldo Zumalde)

BENETAN

Gaurko gaixa **benetan** interesgarrixa izan da.
Gustau xatzu erregalua? Ederra **benetan**!
Bazkari honek **benetan** karu urten dosku!
Baiña gogorra izan zan, **benetan** gogorra. (Baxili Madina)

MAJO

Majo pasau dogu!
Edurra **majo** sendatu xok orainguan.
Hirurogei urterekin jubilauta, **majo** bizi da hori!
Majo konponketan zarai zuek gura dozuenian!
Zuek pakian itzi ezkeru, **majo** egingo dozue lo.

BAPO

Bapo geratu nauk!
Gabera arte **bapo** zagozai!

4.2.5. Iritzi-adberbixuak

Erropak garbiketara? Bai, bai, dudarik be ez, hori **duda barik**. (Nikolas Ugarte)
Eta bakaziñuak eukitten gittuan agostuan, arbixa ereittekara garaixan, ta **jakiña**,
bakaziñuak hartu biharrian jolas egittekara, ittaurren egittekara, bueno, bueno. (Baxili Madina)
Bai ba, eskolako sarreran zan, oraindiok akordaitten naiz nun. (Nikolas Ugarte)
Beinke-beinke, arrazoi galanta dakoza orain bota dozun horretan.
Neskatillia ikaratuta **seguru be**, hango ingiraunia ikusitta.

4.3. Aditz-tablak

Hona hemen aditz-tablak ikusteko orduan, goguan hartzeko ohar batzuk:

- a) Gure herriko aditz-tablak egittiak, lantzeiak eta ikastiak euskal aditza hobeto ebalteko balixo bihar daue. Herrikua eta Batukua oiñarrixan bardiñak dira, bizkaieraren ezaugarri komunetan izan ezian. Herrikua ondo egittiak eta erakustiak zubi-lanerako zein hizkuntzaren batasuna erakusteko balixo bihar dosku, bestela eleuke ikastia mereziko eta alper lana izango litzake.
- b) Ondoren datozen tablak *Deba Ibarreko Aditz-taulak 6*, hau da, Aretxabaleta, Eskoriatza eta Leintz Gatzagako Aditz-taulei begira, batetik, eta Labayru Ikastegiko *Bizkai euskeraren jarraibide liburua*. *Lehenengo pausuak* izenekuari jarraituta bestetik, osotu dittugu.
- c) Tabletako laukitxuetan lau aditz forma ikusiko dittuzue: 1) Oñatiko forma neutrua, adib.: naiz. 2) Euskera batuko forma neutrua, adib.: naiz. 3) Gizonaren herriko forma alokutibua, adib.: *nauk*. 4) Andriaren herriko forma alokutibua, adib.: *naun*.
- d) Subjuntiboko aditz laguntzailliak egitteko dabilgun EGIN aditz erruaren -g- idatzi egin dogu nahiz eta Labayru Ikastegiak kendu egitten dauen esanaz -g- hori gordetia argigarria dala hiru bokal batzen diranian: *dagian, dagien, dagiezan...*, baiña aukeran itziaz idaztia edo ez. Guk danetan gordeko dogu berbak bere osotasunian idaztiaren aldeko hautua egin dogulako.
- e) NOR-NORI-NORK / Subjuntibua- Oraineko tablak aditz laguntzaillietan -e-rekin idaztia erabagi dogu: *degixen, degigun, degixodan, degixon...*; *dagixen, dagigun, dagixodan, dagixon...* eta abarren orde, Labayru Ikastegiko liburuari jarraituaz.
- f) Adizki batzuetan -a- luziak idatzi dittugu *hiri* (g) kasua adierazteko.
- g) Kuadruetan ebalten dittugun izenordain pertsonalez gain, beste honeik be entzuten dira: *haik, zueiri, hairi* eta *hak*.

4.3.1. Aditz laguntzaillia

NOR/IZAN

	INDIKATIBUA		BALDINTZIA	ONDORIXUA	
	Oraiña	Lehena		I	II
NI	naiz naiz <i>nauk</i> <i>naun</i>	nintzan nintzen <i>nintzuan</i> <i>nintzonan</i>	banintz (2) banintz <i>banintzuk</i> <i>banintzun</i>	nintzake nintzateke <i>nintzukek</i> <i>nintzuken</i>	nintzaken nintzatekeen <i>nintzukien</i> <i>nintzukienan</i>
HI(g)	haiz haiz	hintzan hintzen	bahintz (2) bahintz	hintzake hintzateke	hintzaken hintzatekeen
HI(a)	haiz haiz	hintzanan hintzen	bahintz (2) bahintz	hintzake hintzateke	hintzaken hintzatekeen
HA	da da <i>dok</i> <i>don</i>	zan zen <i>zuan</i> <i>zonan</i>	balitz (2) balitz <i>balitzuk</i> <i>balitzun</i>	litzake litzateke <i>litzukek</i> <i>litzuken</i>	zan zatekeen <i>zuan</i> <i>zunan</i>
GU	gara gara <i>gaittuk</i> <i>gaittun</i>	giñan / gintzan ginen <i>gintzuan</i> <i>gintzonan</i>	bagiña / bagintza bagina <i>bagintzuk</i> <i>bagintzu(na)n</i>	giñake / gintzake ginateke <i>gintzukek</i> <i>gintzuken</i>	giñaken / gintzaken ginatekeen <i>gintzukien</i> <i>gintzukienan</i>
ZU	zara zara	ziñan / zintzan zinen	baziña / bazintza bazina	ziñake / zintzake zinateke	ziñaken / zintzaken zinatekeen
ZUEK	zarai zarete	ziñain / zintzain zineten	baziñai / bazintzai bazinete	ziñakei/kiei / zintzakei zinatekete	ziñakein/kiein / zintzakein zinateketen
HAREIK	dira dira <i>dittuk</i> <i>dittun</i>	ziran ziren <i>zittuan</i> (1) <i>zittunan</i>	balira balira <i>balittuzak</i> <i>balittuzan</i>	lirake (3) lirateke <i>littukek</i> <i>littuken</i>	ziran ziratekeen <i>zittuan</i> <i>zittunan</i>

Aldaerak:

(1) txiuzan; (2) banintza, bahintza, bahintzan, balitza; (3) lizkiez.

NOR/*EDIN

	AHALERIA		SUBJUNTIBUA		AGINTTERIA
	Oraina- Hipot.	Lehena	Oraina	Lehena	
NI	neike naiteke / ninteke <i>ñeikek</i> <i>ñeiken</i>	neikien nintekeen <i>ñeikian</i> <i>ñeikiñan</i>	nadin nadin	nedin nendin	
HI(g)	heike haiteke / hinteke	heikien hintekeen	hadin hadin	hedin hendin	hadi hadi
HI(a)	heiken haiteke / hinteke	heikiñan hintekeen	hadin hadin	hedin hendin	hadi hadi
HA	leike daiteke / liteke <i>llekek / xeikek</i> <i>lleken / xeiken</i>	zeiken zitekeen <i>llekian / xeikian</i> <i>llekenan / xeikiñan</i>	dadin / dedin dadin	zedin zedin	bedi/dedilla bedi
GU	gei(n)ke gaitezke / gintezke <i>geikek</i> <i>geiken</i>	gei(n)kien gintezkeen <i>geikian</i> <i>geikiñan</i>	gaittezen (1) gaitezen	gatezan gintezzen	
ZU	zei(n)ke zaitezke / zintezke	zei(n)kien zintezkeen	zatezen (1) zaitezen	zatezan zintezzen	zatez zaitez
ZUEK	zei(n)kei zaitezketete / zintezketete	zei(n)kiein zintezketeten	zatezain zaitezten	zatezein zintezten	zatezai zaitezte
HAREIK	leikei / leizke daitezke / litezke <i>llekiei / xeikei</i> <i>llekenai / xeikinai</i>	zeikiein zitezkeen <i>llekiein/xeikiein</i> <i>llekenain/xeikiñain</i>	dittezen (2) daitezen	zittezen zitezen	bittez/dittezela(3) bitez

Aldaerak:

(1) gaittian, zaittian; (2) diezen; (3) diezela

Adib.: Ura iragazi dedin [dein] behera.

Amil hori geratu dadinain [daiñain].

NOR-NORI/Indikatibua - Oraina

	NERI	HIRI(g)	HIRI(a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
HA	xat zait <i>xatak</i> <i>xatan</i>	xak zaik	xan zain	xako zaio <i>xakok</i> <i>xakon</i>	xaku zaigu <i>xakuk</i> <i>xakun</i>	xatzu zaizu	xatzue zaizue	xate zaie <i>xatek</i> <i>xaten</i>
HAREIK	xat zaizkit <i>xatak</i> <i>xatan</i>	xak zaizkik	xan zaizkin	xako zaizkio <i>xakok</i> <i>xakon</i>	xaku zaizkigu <i>xakuk</i> <i>xakun</i>	xatzu zaizkizu	xatzue zaizkizue	xate zaizkie <i>xatek</i> <i>xaten</i>

NOR-NORI/Indikatibua - Lehena

	NERI	HIRI(g)	HIRI(a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
HA	xaten zitzaidan <i>xatan</i> <i>xatanan</i>	xaken zitzaian	xanan zitzainan	xakon zitzaion <i>xakuan</i> <i>xakonan</i>	xakun zitzaigun <i>xakuan</i> <i>xakunan</i>	xatzun zitzaizun	xatzuen zitzaizuen	xaten (2) zitzaien <i>xatian (3)</i> <i>xatenen</i>
HAREIK	xaten zitzaizkidan <i>xatan</i> <i>xatanan</i>	xaken zitzaizkian	xanan zitzaizkinan	xakon zitzaizkion <i>xakuan</i> <i>xakonan</i>	xakun zitzaizkigun <i>xakuan</i> <i>xakunan</i> (1)	xatzun zitzaizkizun	xatzuen zitzaizkizuen	xaten (2) zitzaizkien <i>xatian (3)</i> <i>xatenen</i>

Aditz forma berberak ebaltzen dira orain eta lehenaldixan singularrera eta pluralerako: *bidian otsua(k) agertu xat/xaten*.

- (1) Araotzen *xakunen* be bai.
- (2) Beste aditz-forma hau be entzuten da: *xatein*
- (3) *xatien* be bai.

NOR-NORK / Indikatibua - Oraina

	NI	HI (g)	HI (a)	HA	GU	ZU	ZUEK	HAREIK
NIK		haut haut	hau(na)t haut	dot dut <i>xuat</i> <i>xonat</i>		zaut zaitut	zauet zaituztet	dittut ditut <i>ditxuat</i> <i>ditxonat</i>
HIK (g)	nauk nauk			dok duk	gauk gaituk			dittuk dituk
HIK (a)	naun naun			don dun	gaun gaitun			dittun ditun
HAREK	nau nau <i>naixok</i> <i>naixon</i>	hau hau	hau hau	dau du <i>xok</i> <i>xon</i>	gau gaitu <i>gaixok</i> <i>gaixon</i>	zau zaitu	zaue zaituzte	dittu ditu <i>ditxuk</i> <i>ditxon</i>
GUK		haugu haugu	haugu haugu	dogu dugu <i>xuagu</i> <i>xonagu</i>		zaugu zaitugu	zauegu zaituztegu	dittugu ditugu <i>ditxuagu</i> <i>ditxonagu</i>
ZUK	naizu nauzu			dozu duzu	gaizu gaituzu			dittuzu dituzu
ZUEK	naizue nauzue			dozue duzue	gaizue gaituzue			dittuzue dituzue
HAREIK	naue naute <i>naixuai</i> <i>naixonai</i>	haue haute	haue haute	daue dute <i>xuai</i> <i>xonai</i>	gaue gaituzte <i>gaixuai</i> <i>gaixonai</i>	zaue zaituzte	zaue zaituztete	dittue dituzte <i>ditxuai</i> <i>ditxonai</i>

Nork = guk danian, bokal arteko -g- askotan ezta entzuten;

Nor = 3. p. pl. danian, ezta esaten hasierako di- ; *ttut*, *ttugu*, *ttuzu*... entzuten da.

NOR-NORK/Indikatibua - Lehena

	NI	HI (g)	HI (a)	HA	GU	ZU	ZUEK	HAREIK
NIK		hinddudan hindudan	hinddudan (1) hindudan	neben nuen <i>ñuan/nixuan</i> <i>ñonan/nixonan</i> (3)		zindduten zintudan	zinddueten zintuztedan	nittuan nituen <i>nitxuan</i> <i>nitxonan</i>
HIK (g)	nindduan ninduan			hian / huan huen	gindduan gintuan			hittuan hituen
HIK (a)	ninddunan nindunan			hian / huan (1) huen	ginddunan gintunan			hittu(n)an hituen
HAREK	nindduen ninduen <i>nindduan</i> <i>ninddunan</i>	hindduan hinduen	hindduan (1) hinduen	eben zuen <i>xuan</i> <i>xonan</i>	gindduen gintuen <i>giñuan/gixonan</i> <i>giñonan/gixunan</i>	zindduan zintuen	zindduain zintuzten	zittuan zituen <i>(zi)txuan</i> <i>(zi)txonan</i>
GUK		hinddugun hindugun	hinddugun hindugun	geben genuen <i>giñuan</i> <i>giñonan</i>		zinddugun zintugun	zindduegun zintuztegun	gittuan genituen <i>gitxuan</i> <i>gitxonan</i>
ZUK	nindduzun ninduzun			zeben zenuen	gindduzun gintuzun			zittuen (1) zenituen
ZUEK	nindduzuen ninduzuen			zeuen / zebein zenuten	gindduzuen gintuzuen			zittuein (1) zenituzten
HAREIK	nindduein ninduten <i>nindduain</i> <i>ninddunain</i>	hindduein hinduten	hindduein (1) hinduten	euen (2) zuten <i>xuain</i> <i>xonain</i>	gindduein gintuzten <i>gindduain</i> <i>ginddunain</i>	zindduein zintuzten	zindduein zintuzteten	zittuain zituzten <i>(zi)txuain</i> <i>(zi)txonain</i>

(1) Forma pleonastikuak ebalten dira askotan hikako emakumiendako adizkixetan: *hinddudanan*, *hianan/hunan*, *hinddunan*, *hinddunain*... Eta 2. pertsonako adizki batzuetan be *zittuzun*, *zittuzuen* esaten dogu *zittuen*, *zittuein*, esan biharrian.

(2) *ebein/euein* be bai.

(3) *nik* ha *ñunan* be bai.

NOR-NORI-NORK / Indikatibua - Oraina (singularra eta plurala)

	NERI	HIRI (g)	HIRI (a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NIK		dostat diat	donat dinat	xaot * diot <i>txat</i> <i>txanat</i>		dotsut dizut	dotsuet dizuet	dostet diet <i>xostiat</i> <i>xostenat</i>
HIK (g)	dostak didak			xaok* diok	doskuk diguk			dostek diek
HIK (a)	dostan didan			xaon* dion	doskun digun			dosten dien
HAREK	dost dit <i>xostak</i> <i>xostan</i>	dosk dik	don din	xao* dio <i>txak</i> <i>txan</i>	dosku digu <i>xoskuk</i> <i>xoskun</i>	dotsu dizu	dotsue dizue	doste die <i>xostek</i> <i>xosten</i>
GUK		dostagu diagu	donagu dinagu	xaugu/xaogu* diogu <i>txaugu</i> <i>txanagu</i>		dotsugu dizugu	dotsuegu dizuegu	dostegu diegu <i>xostiagu</i> <i>xostenagu</i>
ZUK	dostazu didazu			xatzu/xaotzu* diozu	doskuzu diguzu			dostezu diezu
ZUEK	dostazue didazue			xatzue/xaotzue* diozue	doskuzue diguzue			dostezue diezue
HAREIK	dostei didate <i>xostai</i> <i>xostanai</i>	dostai diate	donai dinate	xaue/xaoue* diote <i>txai</i> <i>txanai</i>	doskue digute <i>xoskuai</i> <i>xoskunai</i>	dotsue dizute	dotsuei dizute	dostei diete <i>xostiai</i> <i>xostenai</i>

Aditz forma berberak ebaltzen dira singularrian eta pluralian:

harek neri sagarra(k) emun dost/nostan.

* Oñatiko etxe batzuetan, Arantzazu eta Araotz aldekuetan guk dakigula, orainddiok bereizten dira *xat* eta *xaot*; lehenengua NOR-NORIrako: *alkondaria zikinddu xat*; eta bigarrena NOR-NORI-NORKerako: *nik hari alkondaria zikinddu xaot*. Arrazoi horregatik eta euskera batuan be bereizketa hori egiten dalako, geuk be ondo ikusi dogu aditz-forma honeik jasotia. Dana dala, jasota dakogun kasu bakarrak *nik*, *hik* eta *harek* pertsonakuak dira.

Adibidiak: *Neuk esango xaot. Nik etxaot gizurrik esan. Zer esan xaok/xaon guregatik? Gizurra galanta esan xao harek.*

NOR-NORI-NORK / Indikatibua - Lehena (singularra eta plurala)

	NERI	HIRI (g)	HIRI (a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NIK		nistan nian	nistanan ninan	notsan nion <i>nitxan</i> <i>nitxanan</i>		notsun nizun	notsuen nizuen	nosten nien <i>ñostian</i> <i>ñostenan</i>
HIK (g)	hostan hidan			hotsan/hitxan hion	hoskun higun			hostian hien
HIK (a)	hostan (2) hidan			hotsan/hitxan (2) hion	hoskun (2) higun			hosten (2) hien
HAREK	nostan zidan <i>xostan</i> <i>xostanan</i>	ostan zian	onan zinan	otsan zion <i>txan</i> <i>txanan</i>	oskun zigun <i>xoskuian</i> <i>xoskunian</i>	otsun zizun	otsuen zizuen	osten zien <i>xostian</i> <i>xostenan</i>
GUK		gistan genian	gistanan geninan	gotsan genion <i>gitxan</i> <i>gitxanan</i>		gotsun genizun	gotsuen genizuen	gosten (1) genien <i>gistian</i> <i>gistanian</i>
ZUK	nostazun zenidan			zotsan zenion	zoskun (2) zenigun			zosten (2) zenien
ZUEK	nostazuen zenidaten			zotsain zenioten	zoskuein (2) zeniguten			zostiein (2) zenieten
HAREIK	nostain zidaten <i>xostain</i> <i>xostainian</i>	ostain ziaten	onain zinatzen	otsain zioten <i>txain</i> <i>txainian</i>	oskuen ziguten <i>xoskuain</i> <i>xoskunain</i>	otsuen zizuten	otsuein zizueten	ostein zieten <i>xostein</i> <i>xosteinian</i>

Beste aditz-forma honeik be entzuten dira: (1) *gisten*. Baita forma pleonastiko (2) honeik be, hik (andria) kasukuak: *hostanan*, *hotsanan/hitxanan*, *hoskunian*, *hostenan*. Eta zuk guri *oskuzun*; zuek guri *oskuzuein*; zuk hareiri *ostezun* eta zuek hareiri *ostezuein*.

NOR-NORI/Baldintzia

	NERI	HIRI(g)	HIRI(a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
HA	ballat balitzait <i>ballatak</i> <i>ballatan</i>	ballak balitzaik	ballan balitzain	ballako balitzaio <i>ballakok</i> <i>ballakon</i>	ballaku balitzaigu <i>ballakuk</i> <i>ballakun</i>	ballatzu balitzaizu	ballatzue balitzaizue	ballakue balitzaie <i>ballakuek</i> <i>ballakuen</i>
HAREIK	ballat balitzaizkit <i>ballatak</i> <i>ballatan</i>	ballak balitzaizkik	ballan balitzaizkin	ballako balitzaizkio <i>ballakok</i> <i>ballakon</i>	ballaku balitzaizkigu <i>ballakuk</i> <i>ballakun</i>	ballatzu balitzaizkizu	ballatzue balitzaizkizue	ballakue balitzaizkie <i>ballakuek</i> <i>ballakuen</i>

Aditz forma berberak ebaltzen dira singularrian eta pluralian.

Forma honeikin batera behin baino gehixagotan entzun leike beste honeik be: *bali(t)xat*, *bali(t)xatak/n*, *bali(t)xak/n*, *bali(t)xako*, *bali(t)xakok/n*, *bali(t)xaku*, *bali(t)xakuk/n*, *bali(t)xatzu*, *bali(t)xatzue*, *bali(t)xakue* edo *ballate*.

NOR-NORI/Ondorixua

	NERI	HIRI(g)	HIRI(a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
HA	litxakit litzaidake <i>litxakitek</i> <i>litxakiten</i>	litxakik litzaiake	litxakin litzainake	litxakixo litzaioke <i>litxakixok</i> <i>litxakixon</i>	litxakigu litzaiguke <i>litxakiguk</i> <i>litxakigun</i>	litxakizu litzaizuke	litxakizue litzaizueke	litxakixe litzaieke <i>litxakixek</i> <i>litxakixen</i>
HAREIK	litxakit litzaizkidake <i>litxakitek</i> <i>litxakiten</i>	litxakik litzaizkiake	litxakin litzaizkinake	litxakixo litzaizkiok <i>litxakixok</i> <i>litxakixon</i>	litxakigu litzaizkiguke <i>litxakiguk</i> <i>litxakigun</i>	litxakizu litzaizkizuke	litxakizue litzaizkizueke	litxakixe litzaizkieke <i>litxakixek</i> <i>litxakixen</i>

Aditz forma berberak ebaltzen dira singularrian eta pluralian.

NOR-NORK / Baldintzia

	NI	HI(g)	HI(a)	HA	GU	ZU	ZUEK	HAREIK
NIK		bahinddut bahindut	bahinddut bahindut	baneu banu <i>bañuk</i> <i>bañun</i>		bazinttut bazintut	bazinttuet bazintutzet	banittu banitu <i>banitxuk</i> <i>banitxun</i>
HIK (g)	banindduk baninduk			baheu bahu	baginttuk bagintuk			bahittu bahitu
HIK (a)	baninddun banindun			baheu bahu	baginttun bagintun			bahittu bahitu
HAREK	baninddu banindu	bahinddu bahindu	bahinddu bahindu	baleu balu <i>balluk</i> <i>ballun</i>	baginttu bagintu	bazinttu bazintu	bazinttue bazintuzte	balittu balitu <i>balitxuk</i> <i>balitxun</i>
GUK		bahinddugu bahindugu	bahinddugu bahindugu	bageu bagenu <i>bagiñuk</i> <i>bagiñun</i>		bazinttugu bazintugu	bazinttuegu bazintuztegu	bagittu bagenitu <i>bagitxuk</i> <i>bagitxun</i>
ZUK	banindduzu baninduzu			bazeu bazenu	baginttuzu bagintuzu			bazittu bazenitu
ZUEK	banindduzue baninduzue			bazeue bazenute	baginttuzue bagintuzue			bazittuei bazenituzte
HAREIK	baninddue banindute	bahinddue bahindute	bahinddue bahindute	baleue balute <i>balluai</i> <i>ballunai</i>	baginttue bagintuzte	bazinttue bazintuzte	bazinttuei bazintuztete	balittue balituzte <i>balitxuai</i> <i>balitxunai</i>

Nor = ni danian, aditz-formak hola entzuten dira: *baniñuk*, *baniñun*, *baniñu*, *baniñuzu*, *baniñu-*
zue, *baniñue*.

NOR-NORK / Ondorixua

	NI	HI(g)	HI(a)	HA	GU	ZU	ZUEK	HAREIK
NIK		hindduket hinduket	hindduket hinduket	neuke nuke ñukek ñuken		zinttuket zintuzket	zinttukiet zintuzketet	nittuke nituzke nitxukek nitxuken
HIK (g)	ninddukek nindukek			heuke huke	ginttukek gintuzkek			hittuke hituzke
HIK (a)	nindduken ninduken			heuken huke	ginttuken gintuzken			hittuke hituzke
HAREK	nindduke ninduke niñukek niñuken	hindduke hinduke	hindduke hinduke	leuke luka llukek lluken	ginttuke gintuzke gintxukek gintxuken	zinttuke zintuzke	zinttukie zintuzkete	littuke lituzke litxukek litxuken
GUK		hinddukegu hindukegu	hinddukegu hindukegu	geuke genuke giñukek giñuken		zinttukegu zintuzkegu	zinttukiegu zintuzketegu	gittuke genituzke gitxukek gitxuken
ZUK	ninddukezu (*) nindukezu			zeuke zenuke	ginttukezu gintuzkezu			zittuke zenituzke
ZUEK	ninddukezue(*) nindukezue			zeukiei zenukete	ginttukezue gintuzkezue			zittukiei zenituzkete
HAREIK	ninddukie nindukete niñukieik niñukiein	hinddukie hindukete	hinddukie hindukete	leukiei lukete lleukieik lleukiein	ginttukiei gintuzkete gintxukieik gintxukiein	zinttukie zintuzkete	zinttukiei zintuzketete	littukiei lituzkete litxukieik litxukiein

Nor = ni danian, aditz-formak hola entzuten dira: *niñukek*, *niñuken*, *niñuke*; nor = ha danian, berriz, *neke*, *leke*, *geke*... entzuten da.

(*) *nindduzuke* eta *nindduzukei* be entzuten dira.

Neskaan hiketan: Oraina-Gerua: *Holakoren bat tokau ezkeru, zer egingo heuken?*

Lehenaldixan: *Holakoren bat tokau ezkeru, zer egingo hunan?*

NOR-NORI-NORK / Baldintza erreal²⁴

	NERI	HIRI (g)	HIRI (a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NIK		banistan banian	banistanan baninan	banotsan banion <i>banitxan</i> <i>banitxanan</i>		banotsu banizun	banotsue banizuen	banosten banien <i>bañostian</i> <i>bañostenan</i>
HIK (g)	bahostan bahidan			bahotsan/bahitxan bahion	bahoskun bahigun			bahostian bahien
HIK (a)	bahostan bahidan			bahotsan/bahitxan bahion	bahoskun bahigun			bahosten bahien
HAREK	banostan bazidan <i>baxostan</i> <i>baxostanan</i>	baostan bazian	baonan bazinan	baotsan bazion <i>batxan</i> <i>batxanan</i>	baoskun bazigun <i>baxoskuan</i> <i>baxoskunan</i>	baotsun bazizun	baotsuen bazizuen	baosten bazien <i>baxostian</i> <i>baxostenan</i>
GUK		bagistan bagenian	bagistanan bageninan	bagotsan bagenion <i>bagitxan</i> <i>bagitxanan</i>		bagotsun bagenizun	bagotsuen bagenizuen	bagosten bagenien <i>bagistian</i> <i>bagistinan</i>
ZUK	banostazun bazenidan			bazotsan bazenion	bazoskun bazenigun			bazosten bazenien
ZUEK	banostazuen bazenidaten			bazotsain bazenioten	bazoskuein bazeniguten			bazostiein bazenieten
HAREIK	banostain bazidaten <i>baxostain</i> <i>baxostanain</i>	baostain bazinate	baonain bazinaten	baotsain bazioten <i>batxain</i> <i>batxanain</i>	baoskuen baziguten <i>baxoskuain</i> <i>baxoskunain</i>	baotsuen bazizuten	baotsuein bazizueten	baostein bazieten <i>baxostein</i> <i>baxostenain</i>

Adib.:

Hori esan banistan, zeozergatik esan nistan. / Hori esaten banistan... / Hori esango banistan...

Atzo esan bazotsan, gaur eztakozu barriz zertan esan bihar. / Egunero esaten bazotsan... / Hori esango bazotsan...

Esan banitxan, esan nitxan! Dedios, damutu xatak ederki!

Kotxe barrixa atzo ekarri baostein, horrekin fango dira bodara, dudia ala?

²⁴ Indikatiboko lehenaldittik sortua.

NOR-NORI-NORK / Baldintza hipotetikua

	NERI	HIRI (g)	HIRI (a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NIK		banista banik	banona banin	banotsa banio <i>banitxa</i> <i>banitxan</i>		banotsu banizu	banotsue banizue	banoste (1) banie <i>bañostek</i> <i>bañosten</i>
HIK (g)	bahosta bahit			bahotsa (2) bahio	bahosku bahigu			bahoste (1) bahie
HIK (a)	bahostan bahit			bahotsa (3) bahio	bahoskun bahigu			bahosten (1) bahie
HAREK	balost balit <i>ballostak</i> <i>ballostan</i>	balosk balik	balon balin	balotsa balio <i>balitxak</i> <i>balitxan</i>	balosku baligu <i>balloskuk</i> <i>balloskun</i>	balotsu balizu	balotsue balizue	baloste balie <i>ballostek</i> <i>ballosten</i>
GUK		bagistau bagenik	bagistaun bagenin	bagotsa bagenio <i>bagitxak</i> <i>bagitxan</i>		bagotsu bagenizu	bagotsue bagenizue	bagoste bagenie <i>bagistek</i> <i>bagisten</i>
ZUK	banostazu bazenit			bazotsa bazenio	bazosku bazenigu			bazoste bazenie
ZUEK	banostazue bazenidate			bazotsai bazeniotte	bazoskue bazenigute			bazostei bazeniete
HAREIK	balostai balidate <i>ballostai</i> <i>ballostanai</i>	balostai baliate	balonai balinate	balotsai baliote <i>balitxai</i> <i>balitxain</i>	baloskue baligute <i>balloskuek</i> <i>balloskuen</i>	balotsue balizute	balotsuei balizute	balostei baliete <i>ballostei</i> <i>ballostenai</i>

(1) *baniste*, *bahiste* eta *bahisten* be bai.(2) *bahitxa* be bai.(3) *bahitxan* be bai.Adib.: *Esan balost, akordauko nintzake.*

NOR-NORI-NORK / Ondorixua, 1. modua (singularra eta plurala)

	NERI	HIRI (g)	HIRI (a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NIK		nistakek niake	nistaken ninake	notsake nioke <i>nitxake</i> <i>nitxaken</i>		notsuke nizuke	notsueke nizueke	nosteke nieke <i>ñostek</i> <i>ñosteken</i>
HIK (g)	hostake hidake			hotsake hioke	hoskuke higuke			hosteke hieke
HIK (a)	hostaken hidake			hotsake hioke	hoskuke higuke			hosteke hieke
HAREK	lostake lidake <i>lostakek</i> <i>lostaken</i>	lostaake liake	lunake linake	lotsake lioke <i>litxake</i> <i>litxaken</i>	loskuke liguke <i>loskukek</i> <i>loskuk</i>	lotsuke lizuke	lotsueke lizueke	losteke lieke <i>lostek</i> <i>losteken</i>
GUK		gostake geniake	gostaken geninake	gotsake genioke <i>gitxake</i> <i>gitxaken</i>		gotsuke genizuke	gotsueke genizueke	gosteke genieke <i>gistek</i> <i>gisteken</i>
ZUK	nostazuke zenidake			zotsake zenioke	zoscuke zeniguke			zosteke zenieke
ZUEK	nostazueke zenideke			zotsakie zenioke	zoscukie zenigukete			zostekie zeniekete
HAREIK	lostakie lidakete <i>llostakie</i> <i>llostakenai</i>	lostaakie liakete	lonakie linakete	lotsakie liokete <i>lotxakie</i> <i>lotxakenain</i>	loskuekie ligukete <i>lloskukie</i> <i>lloskukein</i>	lotsukie lizukete	lotsuekie lizuekete	lostekie liekete <i>llostekie</i> <i>llostekenai</i>

Aldaera hau be entzuten da (guk hiri): *gistakek/n*.

Adib.: *Aittak esan balost, amari kontauko notsake.*

NOR-NORI-NORK / Ondorixua, 2. modua (singularra eta plurala)

	NERI	HIRI (g)	HIRI (a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NIK		noskik niake	noskin ninake	noskio nioke <i>niskio</i> <i>niskion</i>		noskizu nizuke	noskizue nizueke	noskie nieke <i>niskiek</i> <i>niskien</i>
HIK (g)	hoskit hidake			hoskio hioke	hoskigu higuke			hoskie hieke
HIK (a)	hoskit hidake			hoskio hioke	hoskigu higuke			hoskie hieke
HAREK	loskit lidake <i>liskittek</i> <i>liskitten</i>	loskik liake	loskin linake	loskio lioke <i>liskio</i> <i>liskion</i>	loskigu liguke <i>liskiguk</i> <i>liskigun</i>	loskizu lizuke	loskizue lizueke	loskie lieke <i>liskiek</i> <i>liskien</i>
GUK		goskik geniake	goskin geninake	goskio genioke <i>giskio</i> <i>giskion</i>		goskizu genizuke	goskizue genizueke	goskie genieke <i>giskiek</i> <i>giskien</i>
ZUK	zoskit zenidake			zonskio zenioke	zonskigu zeniguke			zonskie zenieke
ZUEK	zoskitte zenidateke			zonskie zeniokete	zonskigue zenigukete			zonskiei zeniekete
HAREIK	loskitte lidakete <i>liskittek</i> <i>liskitten</i>	loskiek liakete	loskien balinate	loskie liokete <i>liskiek</i> <i>liskien</i>	loskigu ligukete <i>liskiguk</i> <i>liskigun</i>	loskizue lizukete	loskizuei lizuekete	loskiei liekete <i>liskiek</i> <i>liskien</i>

Adib.: *Esan balost, amari kontauko noskio.*

Oharra: Guk, zuk eta zuek pertsonen adizki danetan -s- letriaren aurrrian -n- letria tartekau leike, adib.: *gonskik, gonskin, zonskit, zonskitte...*

NOR-NORI/ Ahaleria²⁵

		Oraiña	Lehena	Hipotetikua
NI	HARI	neikixo nakiok <i>neikixok</i> <i>neikixon</i>	neikixon nenkiok <i>neikixuan</i> <i>neikixonan</i>	nekixo nenkiok
HI	HARI	heikixo hakiok	heikixon henkiok	hekixo henkiok
HA	HARI	deikixo dakiok <i>xeikixok</i> <i>xeikixon</i>	zeikixon zekiok <i>zeikixuan</i> <i>zeikixonan</i>	lekixo lekiok
GU	HARI	geikixo gakizkiok <i>geikixok</i> <i>geikixon</i>	geinkixon genkizkiok <i>geinkixuan</i> <i>geinkixonan</i>	gekixo genkizkiok
ZU	HARI	zeikixo zakizkiok	zeinkixon zenkizkiok	zenkixo zenkizkiok
ZUEK	HARI	zeikixue zakizkiokete	zeinkixuen zenkizkioketen	zenkixue zenkizkiokete
HAREIK	HARI	deikixue dakizkiok <i>xeikixozak</i> <i>xeikixozan</i>	zeikixon zekizkiok <i>zeikixuan</i> <i>zeikixonen</i>	lekixue lekizkiok

Agoz jasota: *Zenbaitteri hori esan be ezin leikixo egin.*

Horri ezin lekixo ezer sinistu.

Traktoriari konponketa hori samur egin lekixo.

²⁵ Labayruko ereduari jarraituaz eta NOR-NORI-NORK-etik bereiztiagatik.

NOR-NORK Ahaleria

		Oraiña- Hipotetikua	Lehena
NIK	HA/ HAREIK	neike dezaket/ nezake <i>ñeikek</i> <i>ñeiken</i>	neikien nezakeen <i>ñeikian</i> <i>ñeikenan</i>
HIK	HA/ HAREIK	heike dezakek-n / hezake	heikian / heikenan hezakeen
HAREK	HA/ HAREIK	leike dezake / lezake <i>llekek / xeikek</i> <i>lleken / xeiken</i>	zeiken zezakeen <i>llekian / xeikian</i> <i>llekenan / xeikenan</i>
GUK	HA/ HAREIK	geike dezakegu / genezake <i>geikek</i> <i>geiken</i>	geikien genezakeen <i>geikien</i> <i>geikenan</i>
ZUK	HA/ HAREIK	zeike dezakezu / zenezake	zeinkien zenezakeen
ZUEK	HA/ HAREIK	zeikei / zeikiei dezakezue / zenezakete	zeinkiein zenezaketen
HAREIK	HA/ HAREIK	leikei /leikiei dezakete / lezakete <i>llekiei / xeikiei</i> <i>llekenai / xeikinai</i>	zeikiein zezaketen <i>llekiein / xeikiein</i> <i>llekenain / xeikeñain</i>

NOR- NORI- NORK Ahaleria

		Oraiña-Hipotetikua	Lehena
NIK	HARI	neikixo / neixo diezaioket / niezaioke <i>neikixok</i> <i>neikixon</i>	neikixon niezaiokeen <i>neikixuan</i> <i>neikixonan</i>
HIK	HARI	heikixo / heixo diezaiokek-n / hiezaioke	heikixon hieziaokeen
HAREK	HARI	leikixo / leixo diezaioke/ liezaioke <i>lleikixok</i> <i>lleikixon</i>	zeikixon ziezaiokeen <i>xeikixuan</i> <i>xeikixonan</i>
GUK	HARI	geikixo / geixo diezaiokegu / geniezaioke <i>geikixok</i> <i>geikixon</i>	geikixon geniezaiokeen <i>geikixuan</i> <i>geikixunan</i>
ZUK	HARI	zeikixo / zeixo diezaiokezu / zeniezaioke	zeinkixon zeniezaiokeen
ZUEK	HARI	zeikixue / zeixue diezaiokezue / zeniezaiokete	zeinkixuen zeniezaioketen
HAREIK	HARI	leikixue / leixue diezaiokete / liezaiokete <i>lleikiozak</i> <i>lleikiozan</i>	zeikixuein ziezaioketen <i>xe(i)kixuein</i> <i>xe(i)kixonain</i>

Adibidiak:

Enkargu hau eruan zeikixo amari?

Lan hori egin zeinkixon izekori, eta ez zotsan egin. Nora begira egon zifian?

Jauna, egin zeikixo/ zeixo gizakume honi eskaketan dabillan agirixa?

NOR-NORI/ Subjuntibua- Oraina (Nor 3. singularra)

Apuntaittera noia, ahaztu ez	DAKIDAN	(Hori neri)
Apuntau egik hori, ahaztu ez	DAKIXAN	(Hori hiri, mutilla)
Apuntau egin hori, ahaztu ez	DAKIÑAN	(Hori hiri, neskia)
Apuntau degixela, ahaztu ez	DAKIXON	(hori hari)
Apuntau degigun, ahaztu ez	DAKIGUN	(Hori guri)
Apuntau egizu, ahaztu ez	DAKIZUN	(Hori zuri)
Apuntau egizue, ahaztu ez	DAKIZUEN	(Hori zuei)
Apuntau degixeilla, ahaztu ez	DAKIXEN	(Hori hareiri)

NOR-NORI Subjuntibua- Lehenaldixa (singularrian eta pluralian forma bardiñak)

Berba hori apuntau neben, ahaztu ez	EKIDAN	
Berba hori apuntau hian, ahaztu ez	EKIXAN	(mutilla)
Berba hori apuntau hian, ahaztu ez	EKIÑAN	(neskia)
Berba hori apuntau eben, ahaztu ez	EKIXON	
Berba hori apuntau geben, ahaztu ez	EKIGUN	
Berba hori apuntau zebe, ahaztu ez	EKI(T)ZUN	
Berba hori apuntau zeuen, ahaztu ez	EKI(T)ZUEN	
Berba hori apuntau euen, ahaztu ez	EKIXUEN	

Berba horreik apuntau nittuan, ahaztu ez	EKIDAN	
Berba horreik apuntau hittuan, ahaztu ez	EKIXAN	(mutilla)
Berba horreik apuntau hittuan, ahaztu ez	EKIÑAN	(neskia)
Berba horreik apuntau zittuan, ahaztu ez	EKIXON	
Berba horreik apuntau gittuan, ahaztu ez	EKIGUN	
Berba horreik apuntau zittuen, ahaztu ez	EKI(T)ZUN	
Berba horreik apuntau zittuein, ahaztu ez	EKI(T)ZUEN	
Berba horreik apuntau zittuain, ahaztu ez	EKIXUEN	

NOR-NORK/Subjuntibua²⁶- Oraina

	NIK	HIK (g)	HIK (a)	HAREK	GUK	ZUK	ZUEK	HAREIK
NI		nagixan nazaan	nagixenan nazanan	nagixen nazan		nagizun nazazun	nagizuen nazazuen	nagixein nazaten
HI (g)	hagidan hazadan			hagixen hazan	hagigun hazagun			hagixein hazaten
HI (a)	hagidan hazadan			hagixen hazan	hagigun hazagun			hagixein hazaten
HA	degidan dezadan	degixan dezaan	degixenan dezanan	degixen dezan	degigun dezagun	degizun dezazun	degizuen dezazuen	degixein dezaten
GU		gagixan gaitzaan	gagixenan gaitzanan	gagixen gaitzan		gagizun gaitzazun	gagizuen gaitzazuen	gagixein gaitzaten
ZU	zagittian zaitzadan			zagixen zaitzan	zagigun zaitzagun			zagixein zaitzaten
ZUEK	zagittien zaitzatedan			zagixein zaitzaten	zagigun zaitzategun			zagixiein zaitzateten
HAREIK	degidan ditzadan	degixan ditzaan	degixenan ditzanan	degixen ditzan	degigun ditzagun	degizun ditzazun	degizuen ditzazuen	degixein ditzaten

Adib.: Ekarri egidazu ogi apur bat bazkaldu degidan [deian].
Ridikulorik eztegitula egin, behintzat.
Bizikletan noianian kotxe batek jo bihar banau, jo nagixela.

²⁶ Laguntzaille honeik sortzeko dabilgun EGIN aditz erruaren -g- eskribu egin dogu, baiña esan ezta esaten, ezta esaten. (Ikusi idaztarauak 8.2.2 puntuan).

NOR-NORK/ Subjuntibua- Lehena

	NIK	HIK(g)	HIK (a)	HAREK	GUK	ZUK	ZUEK	HAREIK
NI								
HI (g)								
HI (a)								
HA	negixen nezan	hegixan hezan	hegixenan hezan	egixen zezan	gegixen genezan	zegixen zenezan	zegixein zenezaten	egixein zezaten
GU								
ZU								
ZUEK								
HAREIK	negixen niztan	hegixan hitzan	hegixenan hitzan	egixen ziztan	gegixen geniztan	zegixen zeniztan	zegixein zenitzaten	egixein zitzaen

Adib.: Ekarri nontan ogi apur bat bazkaldu negixen.

Ekarri oskun hiru-lau botilla ardau eran gegixen bere izenian eta geure gizenian.

NOR-NORI-NORK/ Subjuntibua- Oraina

	NERI	HIRI (g)	HIRI (a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NIK		degiadan diezaadan	degiñadan diezanadan	degixodan diezaiodan		degizudan diezazudan	degizuedan diezazuedan	degixuedan diezaiedan
HIK (g)	degistaan diezadaan			degixuan diezaioan	degiguan diezaguan			degixuen diezaiean
HIK (a)	degistenan diezadan			degixonan diezaionan	degigunan diezagunan			degixuenan diezaiean
HAREK	degidan diezadan	degian diezaan	degiñan diezan	degixon diezaion	degigun diezagun	degizun diezazun	degizuen diezazuen	degixien diezaie
GUK		degiagun diezaagun	degiñagun diezanagun	degixogun diezaiogun		degizugun diezazugun	degizuegun diezazuegun	degixuegun diezaiegun
ZUK	degistazun diezadzun			degixozun diezaiozun	degiguzun diezaguzun			degixuezun diezaiezun
ZUEK	degistazuen diezadzuen			degixozuen diezaiozuen	degiguzuen diezaguzuen			degixuezuen diezaiezen
HAREIK	degistein diezadaten	degiein diezaaten	degiñen diezanaten	degixuen diezaieten	degiguen diezaguten	degizuen diezazuten	degizuein diezazueten	degixiein diezaieten

Adib.: Eruan egizu automobilla taillerrera ulixa langillek konpondu degidan.
Itzi degixodan [deixuan] gura dau (utx diezaiodan gura du’).

NOR-NORI-NORK / Subjuntibua- Lehena

	NERI	HIRI (g)	HIRI (a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NIK		negixan niezaan	negixanan niezanan	negixon niezaion		negizun niezazun	negizuen niezazuen	negixien niezaien
HIK (g)	hegistan hieзадan			hegixon hieзаion	hegiguan hiezagun			hegixien hieзaien
HIK (a)	hegistenan hieзадan			hegixonan hieзаion	hegigunan hiezagun			hegixenan hieзaien
HAREK	egistan zieзадan	egixan zieзаan	egixenan ziezanan	(z)egixon zieзаion	egigun ziezagun	egizun ziezazun	egizuen ziezazuen	(z)egixien zieзaien
GUK		gegixaan genieзаan	gegixenan geniezanan	gegixon genieзаion		gegizun geniezazun	gegizuen geniezazuen	gegixien geniezaien
ZUK	zegisten/zeidan zeniezadan			zegixon zenieзаion	zegigun zeniezagun			zegixien zeniezaien
ZUEK	zegistein zeniezadaten			zegixuen zeniezaioten	zegiguen zeniezaguten			zegixien zeniezaieten
HAREIK	egistedan ziezadaten	egixian zieзаaten	egixienan ziezanaten	(z)egixuen zieзaioten	egiguen ziezaguten	egizuen ziezazuten	egizuein ziezazueten	(z)egixiein zieзaieten

Adib.: Eruan neben automobilla Erlenera, Pedrok konpondu egistan.

NOR-NORI / Agintteria

	NERI	HIRI(g)	HIRI(a)	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAREIRI
NI								
HI(g)	hakit			hakixo	hakigu			hakixue
HI(a)	hakit			hakixo	hakigu			hakixue
HA								
GU								
ZU	zakit			zakixo	zakigu			zakixue
ZUEK	zakitte			zakixue	zakigue			zakixue
HAREIK								

NOR-NORK / Agintteria

	NIK	HIK (g)	HIK (a)	HAREK	GUK	ZUK	ZUEK	HAREIK
NI		nagik	nagin	nagiala		nagizu	nagizue	nagiela
HA	degidan	egik	egin	begi degixela	degigun	egizu	egizue	begie degixeilla
GU		gagizak	gagizan	gagizala		gagizu	gagizue	gagiezala
HAREIK	degidan	egik	egin	begiz degixela	degigun	egizuz	egizuez	begiez degixeilla

NOR-NORI-NORK / Agintteria

	NIK	HIK (g)	HIK (a)	HAREK	GUK	ZUK	ZUEK	HAREIK
NERI		egidak	egidan	degidala		egidazu	egidazue	degidela
HIRI								
HARI		egixok	egixon	degixola	degixogun	egixotzu	egixotzue	degixuela
GURI		egiguk	egigun	degigula		egiguzu	egiguzue	degiguela
ZURI				degizula				degizuela
ZUEI				degizuela				degizueilla
HAREIRI		egixek	egixen	degixuela	degixegun	egixetzu	egixetzue	degixiela

Adib.: egixok [xok]: *Jare xok txakurrari fan dedin*
 egixon [xon]
 egixek [xek]: *Jare xek oilluui fan diezen*
 egixen [xen]

4.3.2. Aditz tringuak

FAN

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA
NI	noia <i>ñoiak/noixiek</i> <i>ñoian/noixien</i>	niñoian <i>nixoian</i> <i>nixoianan</i>	baniñoia <i>banixoia</i> <i>banixoian</i>
HI	hoia	hiñoia(na)n	bahiñoia
HA	doia <i>xoiak</i> <i>xoian</i>	xoian / ioian <i>zixoian</i> <i>zixoianan</i>	balixoia <i>balixoiak</i> <i>balixoian</i>
GU	goiaz <i>goiazak</i> <i>goiazan</i>	giñoiazan (1) <i>gixioazan</i> <i>gixioazanan</i>	bagiñoiaz <i>bagixoiak</i> <i>bagixioian</i>
ZU	zoiaz	ziñoiazan	baziñoiaz
ZUEK	zoiazai	ziñoiazain	baziñoiazai
HAREIK	doiaz <i>xoiazak</i> <i>xoiazan</i>	oiazan / ioiazan <i>zixioazan</i> <i>zixioazanan</i>	balixoiaz <i>balixoiazak</i> <i>balixioiazan</i>

(1) *gingoiazan*, *ginddoiazan* be bai.

Oharra: Lehenaldixan *noian*, *hoian(an)*, *zixoian*, *goiazan*, *zoiazan*, *zoiazain* eta *zixioiazan* formak be entzuten dira.

ETORRI

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA
NI	nator <i>ñatok</i> <i>ñaton</i>	netorren <i>ñatorran</i> <i>ñatonan</i>	banetor <i>bañetok</i> <i>bañeton</i>
HI	hator	hatorren (1)	bahetor
HA	dator <i>xatok</i> <i>xaton</i>	etorren <i>xetorran</i> <i>xetonan</i>	baletor <i>balletok</i> <i>balleton</i>
GU	gatoz <i>gatozak</i> <i>gatozan</i>	getozen <i>getozan</i> (2) <i>getozanan</i>	bagetoz <i>bagetozak</i> <i>bagetozan</i>
ZU	zatoz	zetozen	bazetoz
ZUEK	zatozai	zetozain	bazetozai
HAREIK	datoz <i>xatozak</i> <i>xatozan</i>	etozen <i>xetozan</i> <i>xetozanan</i>	baletoz <i>balletozak</i> <i>ballletozan</i>

(1) *hatorranan* (2) *gendozan* formak be entzuten dira.

IBILLI

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA	ONDORIXUA
NI	nabil <i>ñabik/nabik</i> <i>ñabin</i>	nebillen <i>ñabillan</i> <i>ñabiñan</i>	banebil <i>bañebik</i> <i>bañebin</i>	nebilke
HI	habil	hebillan	bahebil	hebilke
HA	dabil <i>xabik</i> <i>xabin</i>	ebillen <i>xabillan</i> <i>xabiñan</i>	balebil <i>ballebik</i> <i>ballebin</i>	lebilke
GU	gabiltz <i>gabiltzak</i> <i>gabiltzan</i>	gebiltzen <i>gebiltzan</i> <i>gebiltzanan</i>	bagebiltz <i>bagebiltzak</i> <i>bagebiltzan</i>	gebilke
ZU	zabiltz	zebiltzen	bazebiltz	zenbilke
ZUEK	zabiltzai	zebiltzain	bazebiltzai	zenbilkei
HAREIK	dabiltz <i>xabiltzak</i> (1) <i>xabiltzan</i>	ebiltzen <i>xabiltzan</i> <i>xabiltzanan</i>	balebitz <i>ballebiltzak</i> <i>ballebiltzan</i>	lebilkei

(1) *xabitzek*

Lehenaldixan aldaerak: *nabillen, gabiltzen, zabiltzen...*

Berba egitterakuan `tz' aurreko -l- a ezta esaten gehixenetan: *gabitz, zabitzai, bagebitz...*

Adib.: Orainddiok aidian nebilké. (Izaquirre, 1970; 184. or.)

EGON

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA
NI	nago <i>ñagok</i> <i>ñagon</i>	nenguen <i>ñaguan</i> <i>ñagonan</i>	banengo <i>bañegok</i> <i>bañegon</i>
HI	hago	henguen	bahengo
HA	dago <i>xagok</i> <i>xagon</i>	eguen <i>xaguan</i> <i>xagonan</i>	balego <i>ballegok</i> <i>ballegon</i>
GU	gagoz <i>gagozak</i> <i>gagozan</i>	gego(nt)zen <i>gegontzan</i> <i>gegontzanan</i>	bagego(nt)z <i>bagegozak</i> <i>bagegozan</i>
ZU	zagoz	zego(nt)zen	bazego(nt)z
ZUEK	zagozai	zego(nt)zein	bazego(nt)zai
HAREIK	dagoz <i>xagozak</i> <i>xagozan</i>	egozen <i>xagozan</i> <i>xagozanan</i>	balegoz <i>ballegozak</i> <i>ballegozan</i>

Lehenaldirako bi aldaera dittugu eta bixak nehikua indartsu: *neguen / nenguen, gegozen / gegontzen...*

Egon-en erroko -g- bokal artekua ezta esaten, eta forma laburraguak entzuten dira: *nau, gauz, zauzai, dauz, xauk, baheo, baleo...*

EUKI

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA
NIK	dakot <i>xakuat</i> <i>xakonat</i>	neukan <i>ñakuan</i> <i>ñakonan</i>	baneuko <i>bañekok</i> <i>bañekon</i>
HIK	dakok/n	heukan	baheuko (1)
HAREK	dako <i>xakok</i> <i>xakon</i>	eukan <i>xakuan</i> <i>xakonan</i>	baleuko <i>ballekok</i> <i>ballekon</i>
GUK	dakogu (4) <i>xakuagu</i> <i>xakonagu</i>	geukan <i>giñakuan</i> <i>giñakonan</i>	bageuko <i>bagekok</i> <i>bagekon</i>
ZUK	dako(t)zu	zeukan	bazeuko
ZUEK	dako(t)zue	zeukain	bazeukoi (2)
HAREIK	dakoi <i>xakuai</i> <i>xakonai</i>	eukain <i>xakuain</i> <i>xakonain</i>	baleukoi (3) <i>ballekoi</i> <i>ballekonai</i>

Lehenaldixan *neuken*, *neku*, *heku*, *hekon*, *eku*, *geku*, *zeku*, *zekuain*, *ekuain/ekuein* formak be entzuten dira.

- (1) *baheukan*, (2) *bazeukai* eta (3) *baleukai* formak be ebalten dira.
(4) *daku* esaten da agozko jardunian.

JAKIN

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA
NIK	dakit <i>xakixat</i> <i>xakiñat</i>	nekixen <i>ñakixan</i> <i>ñakiñan</i>	baneki <i>bañekik</i> <i>bañekin</i>
HIK	dakik/n	hekixan hekiñan	baheki
HAREK	daki <i>xakik</i> <i>xakin</i>	ekixen <i>xakixan</i> <i>xakiñan</i>	baleki <i>ballekik</i> <i>ballekin</i>
GUK	dakigu <i>xakixagu</i> <i>xakiñagu</i>	gekixen <i>giñakixan</i> <i>giñakiñan</i>	bageki <i>bagiñekik</i> <i>bagiñekin</i>
ZUK	dakitzu	zekixen	bazeki (*)
ZUEK	dakitzue	zekixein	bazekiei (*)
HAREIK	dakixe <i>xakixai</i> <i>xakiñai</i>	ekixein <i>xakixain</i> <i>xakiñain</i>	balekixe <i>ballekixek</i> <i>ballekiñain</i>

(*) bazekitzu eta bazekitzue be entzuten dira.

EKARRI

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA
NIK	dakart <i>xakarrat</i> <i>xakarnat</i>	nekarren <i>ñakarran</i> <i>ñakarnan</i>	banekar <i>bañekarrek</i> <i>bañekarren</i>
HIK	dakark/n	hekarren	bahekar
HAREK	dakar <i>xakark</i> <i>xakarn</i>	ekarren <i>xakarran</i> <i>xakarnan</i>	balekar <i>ballekarrek</i> <i>ballekarren</i>
GUK	dakargu <i>xakarragu</i> <i>xakarnagu</i>	gekarren <i>geñekarran</i> <i>geñekarnan</i>	bagekar <i>bageñekarrek</i> <i>bageñekarren</i>
ZUK	dakartzu	zekarren	bazekar
ZUEK	dakartzue	zekarrein	bazekarrei
HAREIK	dakarrei/ dakarde <i>xakarrai</i> <i>xakarnai</i>	ekarrein <i>xakarrain</i> <i>xakarnain</i>	balekarrei <i>ballekarrei</i> <i>ballekarnai</i>

Oñatieraz *ekarri* aditzak eztako pluralik.

Erroko -r-a batzuetan ezta entzuten: *dakat*, *dakak/n*, *xakak/n*, *xakanagu*...

Adib.: Gorputza Mondraguera doiai erretera, baiña gero hona dakarde. (Angeles Erle)

ERUAN

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA
NIK	doiat <i>xoiat</i> <i>xoianat</i>	neroian <i>ñeroian</i> <i>ñeroianan</i>	baneroia <i>bañeroiak</i> <i>bañeroian</i>
HIK	doiak/n	heroian	baheroia
HAREK	doia <i>xoiak</i> <i>xoian</i>	eroian <i>xiroian</i> <i>xiroianan</i>	baleroia <i>balixiroiak</i> <i>balixiroian</i>
GUK	doia <u>gu</u> <i>xoiagu</i> <i>xoianagu</i>	geroian <i>giroian</i> <i>giroianan</i>	bageroia <i>bagiroiak</i> <i>bagiroian</i>
ZUK	doia <u>zu</u>	zeroian	bazeroia
ZUEK	doia <u>zue</u>	zeroien	bazeroie
HAREIK	doiai <i>xoi<i>ai</i></i> <i>xoianai</i>	eroien <i>xiroien</i> <i>xiroienen</i>	baleroie <i>balixiroiek</i> <i>balixiroien</i>

Lehenaldiko formetan eta baldintzan *-er-* ezta entzuten [*noian, hoian, oian*].

EBALI

	ORAIÑA	LEHENA
NIK	dabit <i>xabillat</i> <i>xabiñat</i>	nebillan <i>nabillan</i> <i>nabiñan</i>
HIK	daabik/n	hebillan
HAREK	darabil <i>xabik</i> <i>xabin</i>	ebillen <i>xabillan</i> <i>xabiñan</i>
GUK	dabigu <i>xabillagu</i> <i>xabiñagu</i>	gebillan <i>gebillaan</i> <i>gebiñaan</i>
ZUK	dabitzu	zebillan
ZUEK	dabitzue	zebillain
HAREIK	dabixe <i>xabillai</i> <i>xabiñai</i>	ebillein <i>xabillain</i> <i>xabiñain</i>

Ibilli eta *ebali* aditzen formak nahastu egitten dira Oñatiko euskeran, askotan forma berberak dira-eta. Gaiñera, sarritan *ibilli* esaten da *ebali* -ren ordeez.

JARDUN

	ORAIÑA	LEHENA	BALDINTZIA
NIK	dihardut <i>xiharduat</i> <i>xihardunat</i>	niharduen <i>ñiharduan</i> <i>ñihardunan</i>	banihardu <i>bañiharduk</i> <i>bañihardun</i>
HIK	diharduk/n	hiardu(n)an	bahiardu
HAREK	dihardu <i>xiharduk</i> <i>xihardun</i>	ziharduen <i>xiharduan</i> <i>xihardunan</i>	balihardu <i>balliharduk</i> <i>ballihardun</i>
GUK	dihardugu <i>xiharduagu</i> <i>xihardunagu</i>	geniharduen <i>giñarduan</i> <i>giñardunan</i>	bagenihardu <i>bagiñarduk</i> <i>bagiñardun</i>
ZUK	diharduzu	zeniharduen	bazenihardu
ZUEK	diharduzue	zeniharduein	bazenihardue
HAREIK	dihardue <i>xiharduai</i> <i>xihardunai</i>	ziharduein <i>xiharduain</i> <i>xihardunain</i>	balihardue <i>balliharduai</i> <i>ballihardunai</i>

ESAN (*iño)

	ORAIÑA	LEHENA
NIK	dixot <i>dixuat</i> <i>dixonat</i>	nixon <i>nixuan</i> <i>nixonan</i>
HIK	dixok/n	hixon / hixonan
HAREK	dixo <i>dixok</i> <i>dixon</i>	zixon <i>zixuan</i> <i>zixonan</i>
GUK	dixogu <i>dixuagu</i> <i>dixonagu</i>	genixuan <i>gixuan</i> <i>gixunan</i>
ZUK	dixozu	zenixuan
ZUEK	dixozue	zenixuen
HAREIK	dixue <i>dixuai</i> <i>dixonai</i>	zixuein <i>zixuain</i> <i>zixoñain</i>

Gaur egun ez dira ohikueak *esan*-en adizki tringuak. Lehenaldiko formak ez dira entzuten; orai-ñaldikuetan *dixo* eta *dixue* dira ebalixenak.

ERITZI

Orainaldixa

	HARI	HAREIRI
NIK	deritzot	deritzet
HIK	deritzok/n	deritzek/deritzene
HAREK	deritzo	deritze
GUK	deritzogu	deritzegu
ZUK	deritzozu	deritzezu
ZUEK	deritzozue	deritzezue
HAREIK	deritze	deritzie

Lehenaldixa

	HARI	HAREIRI
NIK	neritzon	neritzen
HIK	heritzon	heritzen
HAREK	eritzon	eritzen
GUK	geritzon	geritzen
ZUK	zeritzon	zeritzen
ZUEK	zeritzuen	zeritzien
HAREIK	eritzuen	eritzien

Oharrak:

- Egixa esateko, gaur egunian oso gutxi ebaltzen da ERITZI aditza forma tringuetan. Izatekotan, 3. pertsonan eta noizian behin. Fr. Candido Izaguirrerengan (Izaguirre, 1970) esate batarako: *Berak eritzon lekuraiño* (99 or.), *Ondo eguela eritzonian* (190 or.).

- Aditz honen forma alokutiborik eztozu ifiñi, aditz neutruak eurak arraro samarrak egiten baxaku, zer esanik ez hittatuarenak. Gaiñera, iñoiz ebaliz izan diranik be, nork daki? Horrexegatik ez tittugu jarri.

5

Sintaxixa

5.1. Perpaus bakuna

Perpausak edo esaldixak dira sintaxixaren ataleko ardatza. Atal honetan esaldixak zelakuak izan leikien eta geure berbetan eurak lotzeko dagozen aukerak ikusiko dittugu. Perpaus bakunarekin hasiko gara, eta gero perpausak alkarketako moduak fango gara ikusten.

5.1.1. Adierazpen perpausak

Adierazpen perpausak berbetan diharduenaren jarrerria edo gogua eztaue erakusten, baieztapen edo ezeztapen soillak dira. Baiezko perpausetan, gehixen ebalten dan ordena hauxe da: **sujetua + osagarrixa + aditza**

Ni Antton naiz.

Migelek dirua ekarri dau.

Ezezkuetan, barriz, ordena normalena hauxe da: **sujetua + aditza + osagarrixa**

Ni enaiz Antton.

Migelek eztau dirua ekarri.

Perpausak markauak diranian, baiña, ordenia aldatu egitten da: elementuren bat markau gura bada, aditzaren aurrian jarten da (galdegaixaren lekuan).

***Zeñek** ekarri dau dirua?*

*Dirua **Migelek** ekarri dau edo **Migelek** ekarri dau dirua*

***Zer** ekarri dau Migelek?*

***Dirua** ekarri dau Migelek edo Migelek **dirua** ekarri dau*

Aditzaren ekintza inddartu gura danian²⁷, *egin* aditza sartzen da:

*Dirua **emun egingo** otsan.*
*Eskatu barik, **hartu egitten** eben.*

Adizkixak tringuak diranian, *ba-* ebalten da baiezkotasuna inddarketako:

Badatoz.
***Baxakixagu** guk.*

Edo aditza bera errepikaitten da bestela:

Egon badago.
Eguna fan doia

5.1.2. Agintte perpausak

Agintte perpausak agindduak emuteko ebalten dira.

Batzuetan **aditz jokatua** dakoi:

***Fan zatez** etxera.*
***Etorri hadi** bazkarittera.*

Eta beste batzuetan, **aditz jokatubagia**:

***Segi** barrura!*
***Etorri** hona!*
***Jan** babia!*

Ziharkako agindduak be badagoz:

-T(Z)EKO/-KETAKO

***Jasarteko** eta isilik egoteko esaten nontan betik.*
*Esan dost pazientzia **eukittek**o.*
*Eskatu dostai kontu hori **argiketako***
***Sartzeeko** esan dotsut!*

Subjuntibua + -(E)LA

***Fan dedilla** gura baldin badau, baiña ezteilla bueltan etorri.*

²⁷ Ikusi 4.1.4. atala.

5.1.3. Harridura perpausak

Edozein adierazpen perpaus harridurazko bihurtu leike, doiñua aldatu ezkerro. Baiña badagoz harriduria inddarketako beste egitura berezi batzuk be.

Horretarako erakusliak eta adberbixuak ebalten dira sarri:

***Hor** egongo ezta **ba**!*
***Hori** egingo ezto**k ba**!*
***Hau**x mutiko zalua jaten!*
***Horreik** zikiñak egoten dira **gero, e**!*
***Horixe politta**! Berak egin eta neuk ordainddu bihar!*
***Horixe dok, hori**!*
*Nere poza **ha** ikusi nebenian!*
***Hango** jan biharra!*

Galdetzailliakin be lortzen da holako esaldixak egittia:

***Zela** egin daue **ba hori, zela baiña**!*
***Zenbat** buruhauste!*
***Zeiñek** pentsau!*
***Noizbait** agertu zan etxian!*

Lokailluak be balixo daue horretarako: *ba, baiña, behinguan, behintzat...*

***Bai, ba**!*
*Ezta**kit, ba**!*
*Ezta **behinguan** urtuko **hori**!*
*Etorri haiz **behintzat**!*
***Baiña, baiña**,... zela esan leike hori!*

Esaldixaren ordena aldaketia eta berbak birritan esatia be normala da, enfasisa emuteko. Perpausa ezezkuari jartia da beste modu bat.

***Oso ona** da, **e, oso ona**!*
*Ezto**k ba** etorriko! Etorriko **ezto**k **ba**!*
*Ezta **ba** goizeko zazpiretan ailegau! Zazpiretan, **e**!*

Haundixa eta ederra moduko adjetibuak ebaltia be ohikua da:

***Haundixa ba** zuk lana eskaketia!*
***Ederra** egin dostazu!*
***Haundixa dok ba**! **Hau** be baxuagu!*
***Ederra** melokotoia!*
***Bai ederra**!*
***Jota** txipittuta eguen! ≠ Jo eta txipittuko neben!*

Harridura perpausetan asko agerketan diran beste berba batzuk: *Jesus Maria, horregatio, beinke ba, ai ama, ai ene, ene ba, joño, bai zera,...* Onomatopeiak be sarri ebalten dira.

5.1.4. Galde perpausak

Galde perpausetan informaziñua eskaketan da. Horretarako, askotan galde-tzailliak ebalten dittugu:

***Zenbat** kostauko da?*

***Zela** egingo dogu?*

***Zertan** ibilli zara?*

***Nundik** sartu da, ba, ur hori?*

Galde perpaus batzuetan bi erantzunen artian aukeratu biharra dago. ALA juntagaillua agerketan da holakuetan. EDO be nahikua zabaldu da, erderiaren eragiñez, baiña berez *ala*-z osatutakua da egitura jatorragua:

***Noiz** dator, gaur **ala** bixar?*

***Zela** gura dozu, banan-banan emutia **ala** danak batera?*

*Bazatoz **edo** hemen geraketan zara?*

Bigarren aukeria isilketan darian be ebalten dogu *ala* juntagaillu hori:

*Ez hator, **ala**?*

Bai ala ez erantzuteko galderak be badagoz. Normalian *ba*- ebalten da horretarako, eta ohikua da galderiaren bigarren zatixa esan barik izteia be:

***Bazatoz**?*

***Badakozu** dirurik?*

Diru konturik eta, aittatu daue?

Deba eskualde osuan moduan, erdialdeko euskeran ebalten dan *AL* partikulia ezta ebalten Oñatiko euskeran galderak egitterakuan:

Etorriko haiz?

Egingo dogu?

Badakitzu zela dakon izena?

Galdera erretoriko edo inddartuetan bai, berriz:

*Hola **al** dok ba!*

*Samurra **al** dok ba (hori egittia)!*

*Zezer egitten **al** geben ba eskola horretan!*

*Irabazten **al** geben ba ezer... huskerixia!*

*Esaten **al** eben ba gauza ganorazkorik!*

Galderetan dudia erakusteko, *ete* partikulia ebalten da:

*Etorriko **ete** dok?*

*Geure zain **ete** xagok, ba?*

*Zenbat balixo **ete** xok horrek?*

*Zenbat urte pasau **ete** dira?*

5.2. Juntadurazko perpausak

5.2.1. Emendiozko juntagailluak

ETA da juntagaillu nagusixa emendiozko juntagailluetan, hau da, juntagaillu kopulatibuetan. Modu askotara agerketan da, batez be agozkuan. Oñatin ETA, TA, DA eta ENDA ebalten dira. Bokalez akabotako berben ostian, ETA edo TA datoz. DA, berriz, konsonante batzuen atzetik. ENDA mendebaldeko euskeriaren ezaugarrietako bat da; isilune baten ostian esaten da normalian, ez bi sintagma lotzeko (EGLU-IV, 22. orr).

*Gaur edifiziuori Nemesio Zubiak dako. **Enda** hemen etorten ziran karreteruak tronkuakin honaiñotxe, **eta** hareik zela ekarten euen lokatzaia, hau dana izaten zan lokatzauna bat garai haretan. (Iñaxio Zubia)*

*Nik gure aitta difuntuari entzunda dakot, hor egon giñan bittartian, eurak lane-tik etxera **fan da** klaro, ogixa falta, **ta** klaro ogixa, **ta** nere anaia mutiko txikixa **ta** harek ezebela konpreniuten. **Enda** ogixa **ta** ogixa **ta** ogixa, isilddu be egin barik ogixen eske, mutikuori. (Miren Uriarte)*

5.2.2. Juntagaillu hautakarixak

EDO da gehixen ebalten dan hautakaritzako juntagaillua. Oñatin *edo* eta *o* aldaerak ebalten dira.

*Ba, izan leike, **edo** plomua, **edo** zinka, **edo** nikela, **edo**...
Aldekoren bat-**edo**, bestela parienteren bat-**edo**, ezagunen bat egoten zan askotan.
Etxekoren bat-**edo** ikusi dozue?
Han jarraitu giñuan beste urte pare bat-**edo**.*

Askotan esamoldiak sortzen dira juntagaillu honekin: *zela edo hala, haregatik edo honegatik, zirt edo zart, batera edo bestera...* adberbixo-esamoldiak dira asko.

Esaldi hautakarixetan ALA ondo gorde da inguru honetan:

Zer gura dozu, barrura sartu ala kanpuan geldittu?

Hori bai, galde-perpausen atalian aittatu dogun moduan, (ED)O be nehekua zabaldua dago galderetan, erderiaren eragiñez.

*Zuek eztozue hori egitten, **edo**?*

Ala eta edo ondo bereizketia komeni da.

Bardintasuna adierazten dauein esaldixetan, NAHIZ menderagaillu orokorraz gaiñera, ZEIN be ebalten da:

*Zurixa **nahiz** baltza, ogixa betik ogi.
Bardin dost zeuria **zein** neuria hartu.*

5.2.3. Aurkaritzako juntagailluak

Aurkaritza adierazteko BAIÑA da gehixen ebalten dan juntagaillua. Ezta beti leku batian agerketan. Esaldixaren hasieran, erdixan edo akaberan ebali geike.

*Ohian sartu bai, **baiña** ezin neben lorik hartu.*
***Baiña** han bi pezeta pagau bihar izaten zan hillian, eta bestian hiru.*
*Bagoiazela? Ezta ordua, **baiña**.*
*Atxintxiketan etorri naiz. Fan da, **baiña**, trena.*
*Langillia ez, **baiña**!*
*Ez izan **baiña** langillia!*

Sail honetan sartuko dogu EZE partikulia; BAIÑA-ren parekua da. Hau eran-tzunetan be ebalten da, eta esaldixaren akaberan jarten da:

*Gustora erosiko geke. Dirua dago urri **eze**. / Pobriak gara **eze**.*
*Domekan Urbixa aldera fan? Zahartu egin gaittuk **eze**.*
*Fango nintzake eskiaittera Aloña Mendikuakin. Berandu gabiltz **eze**.*
*Urori nundik sartu dan? Neuk be eztakit, hainbeste euri egin dau **eze**.*
*Zumataitzak ederrak egin zittuan hemen. Zikiñak zagozak **eze**.*
*Gizon ona da. Nagixa da **eze**.*

Aurkaritza adierazteko BESTERIK eta BAIÑO (hau gutxiago) be aukeran dittugu:

*Umiak eztau jan gura, ez goserik eztakolako, temia dakolako **baiño**.*
*Bat **besterik** eztot erosi.*
*Plaza danian lagun bat **besterik** eztot ikusi.*

5.2.4. Alborakuntzaz eginddako juntaduria

BAT..., BESTE...

***Bateko** jan biharra, **besteko** eran biharra...*
***Batian** ortua dala, **bestian** ganadua dala... betik lanpetuta.*
***Batetik** loguria, **bestetik** berua... zutik be ezin nintzan egon.*

NAHIZ..., NAHIZ...

***Nahiz** gizakumia, **nahiz** emakumia... danak ibiltten ziran soroko lanetan.*

BAI..., BAI... eta EZ..., EZ...

*Ondo egitten eben dantza, **bai** helduta, **bai** sueltuan...*
*Ez urik, **ez** argirik, **ez** biderik, ezebe ezkeukan gu bizi giñan etxe hartan.*

5.3. Menderagailluak

5.3.1. Perpaus osagarrixak (edo konpletibuak)

5.3.1.1. Adierazpen-perpausak

-(E)LA da gehixen ebalten dan menderagaillua perpaus osagarri edo konpletibo arruntetan.

Esan dotsut kotxian ekarri nauela.

Hamabost urterekin esaten nostain hemezortzi neukala.

Ezezkuetan, berriz, -(E)NIK da forma ebalixena.

*Hil **zanik** isilik euki euein, harik eta aboniokua jo arte.*

*Eneben pentsaitten hola jarriko **zanik**.*

Enekixen gaur etorrenik.

-(E)NA atzizkixa be ebalten da aditz eta predikatu jakin batzuekin Oñatin eta Deba ibar danian. Jakiñeko kontua danian ebalten da, adibidietan ikusi leikien moduan:

*Badakit hemengua **dana**.*

*Ezagun dozu Iñakiren alabia **zariena**.*

*Esan biharrik eztago apirillian eguraldi txarra egingo **dauena**.*

Badagoz, zihargalderen antzera, galdetzailliarekin eta -(E)N atzizkixarekin osotutako perpaus osagarrixak be. Kasu honetan, ZELA edo NOLA berbak lokaillu lana egitten daue. Batez be *esan* eta *kontau* moduko aditzakin ebalten da hau (Euskaltzaindia, 1999):

*Eta haren gaiñian errejak bueltan, akordaitten zara **zela** eukan terraza bat gaiñian eta bueltan errajak? (Pilar Barrena)*

5.3.1.2. Galde-perpausak edo zihar-galderak

Perpaus konpletibo arrunten antzerakuak dira, baiña azpitan galde-perpausia dakoi. Hona hemen zihar-galdera ebalixenak:

Aditzari -(E)N atzizkixa gehittuta sortzen dira zihar-galderak:

Amaiak jakin gura dau ia Aitor datorren.

*Eztaikit **nora** fan diran.*

Eztaikit fango nintzakien.

Eginddako esapidiak be ebalten dira sarritan: *batek daki, auskalo...*:

***Auskalo** nun dagozen.*

***Batek daki** zertan dabillen.*

Batzuetan IA edo gaztelaniatik maillegatutako ABER partikulia ebalten da zihar-galderia inddarketako:

*Eta gura neuke egotia kasik horrexekin Donostiako obispuakin be, **aber zer** esaten dauen.* (Alejo Ugarte)

*Ta ni soldau egon nintzala 22, 77ri 22 kendu, **aber zenbat** dian... 55 urte.* (Pedro)

*Neri gustaitten xaten bizikletia baiña, 56-57 urtekin bizikletan hasiko banintza ba... Eta **ia zeatik** ezetz, semia demandan.* (Bittor Olalde).

Bai-ez erako galde-perpausakin -(E)N ALA EZ egitturia ebalten da zihar-galderak osoketako:

*Orainddiok eztakigu badatorren **ala ez**.*

*Gustau xatzun **ala ez** jakin gura neke.*

5.3.1.3. Perpaus osagarri izenlagunak

Perpaus konpletibuen sail honetan gure alderdiko beste egittura bat aittatu bihar da. Kasu honetan izen batek (*susmua, errezelua, notizia, kontua* ...) gobernaitten dau perpaus osagarrixa. `-(E)N + izena + kasu-markia' egitturia dakoi halako perpausak:

*Laister etorriko dan **susmua/errezelua** dakot.*

*Eztakit, ba, egixa ete dan hainbeste milloi tokau **xakon kontua**.*

Deba ibarrian arrotza da `-(E)LAKO + izena + kasu-marka' egitturia ebalta. `Etorriko dalako zurrumurrua zabaldu da' barik, `etorriko dan zurrumurrua' esaten da gure artian. Jakiña, fan dan aspaldixan zabaldu dan *'etorriko denaren zurrumurrua' egitturia euskalgaiztua da, eta zuzendu biharrekua.

Dana dala, bai ebalten da egittura hori, baina izenik barik eta ondorian inesibua ifiñitta: `-(E)LAKO + inesibua'. -(E)LAKUAN eta -(E)LAKOTAN formak ebalten dira, aditzari lotuta:

*Neria **zalakuan** hartu neben zure guardasola.*

*Ni gaur eguena **zalakotan**.*

*Hemen hintz**alakotan** etorri nauk goizian.*

*Han sukaldian eguena Mari **zalakotan***

*Elizondon **zalakotan** etorri nauk, eta Maiñan dala orain berriz, hau dok markia hau!*

.

5.3.1.4. Aditz jokatubagedun perpaus osagarrixak

Perpaus konpletibuetan aditza jokatubagia danian, nominalizaziñua agerketan da (aditz-izena + kasu-markia). Baiezko perpausetan -T(Z)(E)IA/-KETIA eta ezezketan -T(Z)ERIK/-KETARIK dira gehixen ebaltzen diranak:

Bueltaka hari hazixa kentzeia izaten zan zailla. (Baxili Madina)

Ulia mozteia normala izaten zan hillian behin. (Nikolas Ugarte)

Hortan etxok mereziu ibiltterik. (Bitoriano Etxezarreta)

Aurreratu? Orduan ez euen aurreraketarik. (Pilar Barrena)

Soldadutzatik bueltau zanian, ez eguen itxuria oraingo legerik, eta etxian fabrikara bialketia gura izan ebein eta joan zan fabrikara Garaiñera, ta esan (e)i otsain itxoittekko apur bat, leister hots egingo otsailla. (Nikolas Ugarte)

Azkenengo perpaus horretan perpaus osagarri bat baiño gehixago ikusi leike. Tartian, -T(Z)EKO/-KETAKO (aditz-izena + -ko) egitturiarekin osotutako haxe: *esan (e)i otsain itxoittekko apur bat*. Hau be jokatu bariko aditzakin osotutako perpaus osagarrixa da. -T(Z)EKO/-KETAKO atzizkixakin osotutakuak, aginttera kutsua eukitten daue (ikus 5.1.2. puntua).

Zihar-galderak be osotu leikie jokatu bariko aditzakin; partizipiuva dabigu halakuetan:

Eztakit zer egin.

Eztot erabagi ez nora fan, ez zeñekin fan.

Zihargalderetan, gaiñera, galde perpausetan moduan, ETE partikulua ebaltzen da dudia erakusteko:

Hareik bertakuak ete ziran jakin gura eben.

Hau nundik nora agertu ete dan jakin gurako ñekek..

Jakin gurako neke nik gauza izango ete dan hori egitteko.

Jakin gura neben baten bat hemen bizi ete dan.

Etxakixat etorriko ete dan.

Zain egon edo itxaitten egon esapidiaarekin horixe bera pasaitten da. Kasu hone-tan, -KO markia agerketan da aditz laguntzailliaren partez:

Ama noiz etorriko zain nago.

Aitor itxaitten dago, bere txandia noiz aillegauko.

Antzerakua da ZEREN BEGIRA esamoldia be, esangura batekuak dira. Oso egi-ttura berezixa da hau:

Ogixa etorrixen begira nago. (= noiz etorriko zain nago)

Etxia akabauen begira dagoz ezkonketako.

Heuk bazkalduen begira gagozak.

Andria jubilauen begira nago biaje horixe egitteko.

Noiz sikatuen begira etxera ekarri eta plantxauteko.

5.3.2. Perpaus erlatibuak

-(E)N da gehixen ebalten dan atzizkixa erlatibozko perpausak osoketako:

*Antonio eta bere kuadrillakuak ziran Bergarako jaixetara gehixen faten ziranak.
Orain ni naiz hasarre daguena.
Nerekin etorri dan neskia araoztarra da.*

Batzuetan erlatibozko atzizkixaren ondorian daguen berbia isildu egitten da eta honen kasu-markia adizkixari gehiketan xako, justu -(e)n erlatibozkuaren atzetik:

*Migel bizi daneko goixan bizi zan ha.
Fotografixa hori soldaduzkara fan nintzanekua da.
Traje hori, berriz, gure Tomas ezkondu zanekea da.*

Egitten euenari kentzen xakon, pagau barik kentzen xakon, kalia dakonekotik ez dakonari emuten baotsain, tira, prezio bardiñian, ba, tira, baiña ez, oso geizki egon zan orduan baserrixa be bai, eta kalia be bai. (Karmen Garitaonandia)

Aditza jokatu barik, -TAKO/ -DAKO atzizkixa ebalten da:

*Zurekin etorritako laguna segiduan fan da etxera.
Zuk egindako lanak eztost balixo izan.*

5.3.3. Konparaziño perpausak

→ Bardinntasunezko konparaziñua:

a) Zelakotasuna: DUIN, MODUKO, LAKO

DUIN

*Egur hau beste hori duin ona da.
Lizarra haritza duin gogorra da.*

MODUKO

Lagun hori moduko mozolorik edo zelebrerik, eztot nik neure bizi danian ezagutu.

LAKO be ebalten da esaldi konparatibuetan Deba ibarreko berbeta batzuetan. Hau egitturiau arrotz samarra da Debabarrenian, Soraluzen, Bergaran eta Antzuolan. Oñatin, baiña, oso normala da:

*Uda danian eztau gaur lako egun berorik egin.
Gu lakuak zer egin bihar dogu leku horreittan?
Biharra lakorik etxagok espabilaitteko!
Hori lako bi-hiru lagunekin nehikua da hemen.
Gu lakuai erozein gauza egitten xaue.*

LAKOTXE be ebalten da; LAKOren parekua da, baiña inddartua.

*Haundiketan naizenian zu **lakotxia** izan gurako neuke.
Erregiari zer eskatuko dostegu? Muñeka bat zeinena **lakotxia** gura dozu?
Aittajauna **lakotxia** izateko orainddiok asko falta xatzu, mutikua!
Hik dakok hik arrautzak, banastia **lakotxiak**!*

b) Zenbatasuna: LAIN, MODUAN, BESTE, ADIÑA

LAIN Deba ibar osokua da. Destinatiboko atzizkixa eskaketan dau askotan:

*Geuretako **lain** badakogu, baiña sobra haundi barik.
Etxerako **lain** patata hartzen dau ortuan.
Bazkarittek **lain** ogi be ezton ekarri, baiña!
Gaurko **lain** egin xuat bai, eta etxera ñoiak. Bixar be zabalduko dau eguna-eta!*

Antzerako egitturia sortu geike MODUAN berbiarekin be:

*Geuretako **moduan** badakogu, baiña sobra haundi barik.
Defendittek **moduan** badakigu, baiña ondo-ondo be ez erderaz.*

BESTE

*Aurten **beste** perretxiko jatia kostauko xaku. (Ugarte)
Hik **beste** jaten xonat nik.*

ADIÑA [aiña]

*Orain **adiña** traste etzan ibiltten lehen.
Guk **adiña** lan egin orduko akordauko dira.
Zuek **adiñakuak** bagara geu be, e!*

c) Modua: ERARA, MODUAN, -EN PARE, LETXE / LEZ / LEITZ

Euskal Herri osoko MODUAN, alde batetik, eta, horrekin batera, LEGEZ (> LETXE), eta ERARA ebalten dira gure artian. Konparaziño perpausak izatiaz gaiñera, modu perpausak be badira honeik danok.

MODUAN da gehixen ebalten dana:

*Orduan ez eguen besterik, e! Orduan ez eguen fabrikarik eta, oraingo **moduan**,
bizimodua ba hemendik, bizimodua ba haxe aprobetxau egitten zan. (Pedro)*

LE(G)EZ / LE(IT)Z / LE(I)TXE (**leitzen** forma inddartua)

*Zenbat **lez** etorri dittun, ba?
Noiz **lez** etorriko don, ba?
Hemetik horra **leitz** ikusi neben aixaixa.
Zenbat gura dozu? Eztakit ba! Kilo bat **leitz**-edo!
Lo eguen ha harrixa **leitxe**.
Mutiko honek eraten dau ardaa ura **leitxe**.
Zuek be oiñez etorri zarai, ezta? Orduan, geu **letxe**!
Hi Pepe **letxe** bizi haiz.*

-EN PARE + aditza

*Oiñaztuaren **pare** ezkutau da.
Pedro aberatsen **pare** bizi da.
Leluen **pare** ibilli naiz jo hara eta jo hona.*

→ Desbardintasunezko konparaziñua:

a) Zelakotasuna: BAIÑO... -AGO, -KO/- (E)N ALDIAN

BAIÑO... -AGO

*Hemen han **baiño** hobeto bizi gara.
Miren Jon **baiño** haundixagua da.*

Graduatzailliak ebaltzen dira askotan holako konparaziñuak egitterakuan: *askoz, dezente...*

*Nere kotxia zuria **baiño askoz txikiñagua** da.
Ekarri dauen kotxia lehengua **baiño dezente hobia** da.*

-KO/- (E)N ALDIAN

*Hemen ondo bizi gara, **hango aldian**. Bai, horixe!
Horren **aldian** ikasle fiña zara zu!*

b) Zenbatasuna: (BAIÑO) GEHIXAGO / GUTXIAGO

*Lehen **baiño gehixago** irabazten da orain.
Gutxiago kejaitten ikasi bihar dozu.*

→ Korrelaziñuak

ZENBAT (ETA) -AGO... (ORDUAN ETA) -AGO

*Zenbat **urriñago**, hoba.
Zenbat **eta gehixago** iragazi, **fiñagua** geraketan da.*

GERO(AGO) ETA... -AGO

*Negua **gero eta hurrago** dago.
Geruago **eta** hobeto bizi gara.*

5.3.4. Ondorixo perpausak

Kausa eta ondorixua lotuta doiaz normalian. Ondorixo perpausak sortzeko bide bat zenbatzailliak edo mailla-hitzak ebaltia da. Konparaziño perpausen gertu-kuak dira. HAIN, HORREN, HAINBESTE, ...

Hain politta zan, *neria* zanik ezin *neben* sinistu.
Ezin izan *geben* etxetik *urten*, *hainbeste* euri egitten *eben*.

Askotan ondorixua ezkutuan geraketan da:

Hain lotsatixa zan gizajua...

5.3.5. Denpora perpausak

5.3.5.1. 'Noiz' galdetzailliari erantzuten dosten perpausak

→ Aldiberekotasuna. Ekintzak batera doiazenian:

-(E)LA atzizkixa asko ebalten da Deba ibarrian denpora esaldixak osoketako:

Hiru urte neukala, *Durangora fan giñan* bizi izatera.

-(E)NIAN be asko ebalten da:

Gu gaztiak giñanian mobilik ez eguen.
Pasiuan nabillenian zure etxe ondok pasaitten naiz.

Aditza jokaturbagia danielan, -T(T)IAN / -TZEIAN ebalten da.

Dirua ifinttian arreglau zan *dana*. (= ifiñi *zanian*)
Kiltzia sartzeian konturatu nintzan kiltza ha etzala *hangua*.

Arrotza da gure artian, barriz, fan dan aspaldixan zabaldu dan **-(e)larik** (*hiru urte neukalarik*).

-N DENPORAN

Ni harekin egon nintzan denporan ondo konpondu giñan.

(-N) DENPORA GUZTIAN

Nere denpora guztian eztot halakorik ikusi nik!

(-EN) BITTARTIAN / (-EN) ARTIAN / -(E)N ARTE GUZTIAN

Hik afaldu bittartian egingo dostat. (*Ugarte*)
Ondo nabillen artian lanian jarraituko dot.

Aditza + AHALA / AHALAZ BAT egitturia be ebalten da aldi bereko bi egoe-
rarekin:

*Jan **ahala** ekarten zittuain bildots txuletak.*
*Irabazi **ahala** gastaitten dau = Irabazi **ahala** irauzi.*
*Hi agertu **ahalaz bat**, hik emundako errekaduarekin akordau nauk.*
*Esan **ahalaz bat** alde egin dau.*

-T(Z)ER(A)(U)(Z)KUAN, -T(Z)ERA(U)(Z)KOTAN

Botateruzkuan konturatu naiz.
Sartzerauzkotan/sartzerazkuan ikusi neben.
Pasaitterauzkotan han ikusi dot erromauria apurtuta.

→ Ekintzak bata bestia baiño lehenago:

BAIÑO LEHENAGO

*Gu etorri **baiño lehenago** hemen egozen horreik.*

AURRETIK

*Gu etorri **aurretik** hemen egozen mutiko horreik.*

-(E)RAKO

*Gu etorri **giñanerako**, fanda egozen.*

→ Ekintzak bata bestiaren ostian:

BAIÑO GERUAGO

*Gu **baiño geruago** aillegau ziran hareik.*

(E)TA GERO

*Illundu **eta gero**, danak igualak izaten dira.*

-(T/D)AKUAN

*Etxera **fandakuan** jaso neben hango barri.*
Basotik etorritakuan egongo gara.

OSTIAN / ONDOREN / ONDUAN

*Bazkal **ostian** egongo gara.*
*Afal **ostian** bueltatxo bat emungo dogu Torretxebarriraiño.*
*Etxera fan **ondoren** ganaduak gobernaiten hasi bihar!*
***Bazkalonduan** kafia eta purua hartzen eben.*

TASEGITTUAN / SEGIDUAN / BERIHELA / PUNTU ORDUKO

Etorri **ta segittuan** ontzixak garbiketan hasten zan.

Bazkaldu **ta segiduan** etorri xakon nobixua billa.

Jan **eta berihela** fan zan lanera.

Puntu orduko bazkaldu egin bihar-eta, orain etzatezai hasi hamaiketakua egitten!

ORDUKO

Eguna zabaldu **orduko** hasten da oillar hori kantuan.

Agertu **orduko** konturatu nintzan hasarre eguen.

Etxian sartu **orduko** haren bullia ta zaratia!

5.3.5.2. 'Noiztik' galdetzailliari erantzuten dosten perpausak

-ETIK

Ni hona bizi izatera etorri nintzan**etik**, herrixa asko aldatu da.

(BEHIN)... EZKE(R)O

Behin ezkondu **ezkero**, etxetik urten be ez.

Behin laurogeita bi urtera **ezkero**, poliki ibilttia hoba.

Neri loguria etorten xatak **behin** ordu hontara **ezkero**.

Asteko egunairi lotuta be ebalten da: atzo, gaur, bixar, etzi... EZKERO.

Hemen **bixar ezkero** ezta arazorik izango bidetan ibiltteko.

Atzo ezkero eztot kiltza hori ikusi.

Txixarik egin barik **atzo ezkero**.

5.3.5.3. 'Noiz arte' galdetzailliari erantzuten dosten perpausak

Aditza + ARTE

Zapatak urratu **arte** ibiltten giñan dantzan.

HARIK ETA... ARTE

Etzara hemendik mobiuko, **harik eta** dana jan **arte**.

Harik eta eurak etorri **arte**, hemen egoteko esan doskue.

5.3.5.4. Maiztasuna adierazten dauein perpausak

-N BAKOITZIAN

Etorten zan **bakoitzian** billurrez aidian egoten giñan.

-(E)NETAN

*Fan naizen**etan**, ondo emun dostai jaten.*
*Etorri naizen**etan**, ondo hartu izan naizue.*
*Eskolara ezkiñan faten, eurixa **zanetan** eta holakuetan bakarrik, eta holakotxe bi-
zimodua pasaitten geben. (Rosario Kortabarria)*

5.3.6. Moduzko perpausak

Moduzko esaldixak zela galderiari erantzuten dosteiñak dira, eta Oñatin modu asko dagoz holakuak osoketako:

-TA/-DA

*Ondo estutut**a** jarri dot sokia.*
*Etxian egond**a**, eztozu lanik topauko.*
*Hola besuak kruzaut**a**, iñor etxatzu etorriko lana eskinketan, e!*
*Eria hartut**a** egin neike lan hori, baiña noiz hartuko doten eriori...*
*Gaurko gaztiak kantzaut**a** jaixo dira.*

Edadeko jentia -IK be ebalten dau:

*Bixak hill**ik** dira.*
*Badakit burutik fan**ik** dala.*
*Ixiar etxian dago? Ez, fan**ik** don, dakonak aldian eta dakixenak mingaiñian.*

-(E)NEZ

*Amak esan dostan**ez**, Mikel goiz fan zan uhera.*
*Entzun doten**ez**, enpresaren egoeria ezta bape ona.*
*Esan doskueiñ**ez**, inguru honetan bizi da.*
*Hori da jokalaririk onena, itxuria dan**ez**.*

BARIK²⁸

*Mobiu **barik** egon nintzan denporalian, iñork ez entzuteko.*
*Ikusi **barik** ezin da holakorik sinistu.*
*Ezertarako gogo **barik** ikusi neben aurrekuan.*

EZIÑIK / EZINDDA

Bi formak ebalten dira Oñatin²⁹:

*Mobiu **eziñik** geratu nintzan.*
*Kabiu **ezindda** eguen bere pozian.*

²⁸ BAGE ebalten dogu beste berba bateri eransten xaugunian, esate baterako: *ganorabagia, lotsabagia, burubagia, gatzbagia...* Berba hau GABE berbiaren metatesi edo silaba aldaketatik sortzen da *gabe* > *bage*.

²⁹ Larrañagak (1998) be bi formak ebalten dirala Antzuolan diño; Eibarren, oster, *ezinda* bakarrik ebalten ei da (Sarasua etab., 2005).

-(E)N MODUAN

Konparaziño-perpausetan ikusi dogun legez (5.3.3. puntua), *-(e)n moduan* modu-sintagmiak modua adierazten dau, baiña aldi berian konparau be egitten dau.

*Komeni xakon **moduan** egitten dittu horrek gauzak.*

*Eguneroko **moduan** pastillia hartu eta uheratu zan.*

*Domekeroko **moduan** Urbixara fan dok.*

*Jaieroko **moduan** gaur be etorri dok hona, mezia entzun eta soziedadian basoerdi bat eratera.*

LETXE be honen parekua da:

*Egunero **letxe**...*

*Domekero **letxe**...*

*Jaiero **letxe**...*

*Urtero **letxe**...*

*Betik **letxe**...*

-T(T)EKO / -TZEKO MODUAN

*Isilik egoteko **moduan** zagoz.*

*Ikusteko **moduan** jarri euen banderia.*

*Lan hau egitteko **moduan** zagozai?*

*Sarrerria librau egin bihar da mahai honeik sartzeko **moduan** izteko.*

Partizipua + -(A)Z

*Gu atzetik eta bera aurretik zixoian zigarrua **erriaz**.*

*Bueno, hasi egingo gara, falta danari **janaz** itxaingo xaugu.*

*Ibillix**az** ikasten da ibiltten eta atxintxika atxintxiketan.*

Partizipua + -(I)AN

*Zoratu bihar**rian** ibilli zan gure billa.*

*Egon**ian** arratsaldia luze faten da. Egona luzia da izan be.*

*Hori dok ibillix**an** ibilli.*

*Etxera etorteko esan nosten, baiña jardun**ian** geratu ziran prisa barik!*

-(E)LA

*Bizikletia eskuan neuk**ala** aillegau nintzan plazara.*

*Nik dakitt**ela**, Jon ezta etorri.*

*Gu totalmente geratu giñan... lorik egin barik, ezertarako gauza ezkiñ**ala**. (Alejo Ugarte)*

-ENAZ AURRERA

*Lan ugari dakogu bai, eta biharrenaz **aurrera** egin biharko dittugu lanok.*

*Lan pillia dakogu egitteko. Nundik ekingo xaugu? Samurren**az aurrera**!*

*Hasi apartaitten erropa horreik danak, baiña txarren**az aurrera**, e!*

5.3.7. Helburu perpausak

Gaztien artian gero eta gutxiago ebalten dan arren, nagusixenak orainddiok ebalten daue subjuntibua helburuzko perpausak osoketako:

*Aguazilla eruan daue, jaleorik ez**tedin** egon.*

*Tapia kendu xaot, apur bat hotzittu **dedin**.*

-T(Z)EKO gehixago ebalten da, hau da, aditza jokatu barik:

*Pañuelo moduan ibil**tteko** emun dotsut hori. (=ibilli degizun)*

*Erropia ondo zabalduta jartia komeni da, ondo sikak**etako**. (=sikau **dedin**)*

*Babia eta patatia salt**zako** dakogu.*

Sarri ebalten dogun beste egitura bat be bada, esanguraz aurrekuaren antzerakua: `aditz partizipua + ALDE(RA)´. Hona adibidiak:

*Kontu batzuk kontau **alde** alkartu gara tabernan.*

*Lana samurtu **aldera** behetik hasiko gara.*

*Etartetik urten dot pasiu bat egin **alde**.*

*Zela etorri haiz, ba? Hementxe ba, zerbaittetan lagundu **alde**.*

-T(Z)ERA be asko ebalten da, nunbaittera zertara goiazen esplikaitteko orduan.

*Fruterixara fan naiz, naranjak ero**stera**.*

*Tia-tio danak ama ikus**tera** etorri dira.*

*Pastela egit**tera** fan dira tianera.*

-T(Z)IA(GA)TIK eta -T(Z)IARREN egitturak, barriz, zergatixarekin lotuta dagoz. Helburuzko juntaillaak edo kausazkuak izan leizke (ikusi 5.3.8. puntua), eta batzuetan ezta erreza moltzo baten edo bestian sartzea.

*Hori ez ikus**tiagatik** pagau be egin leike!*

*Neri lagunket**tiagatik** egoten da etxian.*

*Zeu ikus**tiarren** etorri naiz.*

*Afraketak ez apurket**tiarren** ortozik egitten ei ebein pelotan.*

*Haruntz fateko ba, notiziak jakit**tiagatik**. (Baxili Madina)*

*Orduan presuak danak, animoso egot**tiarren**-ta, ba kanpotik emakume bat ifintten ostein kanpotik. (Alejo Ugarte)*

*Bai, basuetan be, otiakin nola egitten zan, otia nola erreten zan, ba otia ebagi eta otia etxera ekarri biharrian, basuan karobi zulua egin eta gero basuan erre, hurrago eukit**tiarren**. (Pedro)*

5.3.8. Kausa perpausak

-(E)LAKO da gehixen ebalten dana kausazko esaldixetan:

*Kantsauta nenguelako fan nintzan uhera.
Etzatoz, eztozulako gura.*

(E)TA

*Beste trago bat eskatu eben, ez eukan prisarik-eta.
Guazak hemendik, taberna danak itxi ditxuai-eta.
Etxera fan zan, oso kantzauta eguen-eta [eguen-da].*

Honen antzekua da `aditza + -(E)LA ETA' egitturia:

*Tourra zala-eta, Pirineotara fan gara aurtengo bakaziñotan.
Han egongo da onddion be zeatik teillatua uste dot bakarrik egin xauela-eta.
(Miren Uriarte)*

-T(ZE)IAGATIK eta -T(Z)IARREN kausazko esaldixetan be ebalten dira, ez bakarrik helburuzkuetan:

*Berandu etortziagatik/etortziarren pasau xatzu hori, mozoluori!
Landara horreitzek sartzeiagatik etorri naiz.
Euskeraz egittiatik, hori be bazittuan gero, izan zuan hori euskeraz egittiatik
kastigau euen, e? Denpora baten. (Jose Mari Kortabarria)
Bixkargin neu ibilli nintzan aurrenengo, ez da esatziarren baiña azkenengo erre-
tiradia esango dotsut nola zan. (Alejo Ugarte)*

NOLA... -N / ZELA... -N

Bi egitturak ebalten dira Oñatin.

Orain Urubillen be ba danok kalia nola bizi diran ba, batzun batzuk etorri egitten dira. (Inazio Guridi)

*Basuetan be, otiakin nola egitten zan, otia nola erreten zan, ba otia ebagi eta otia
etxera ekarri biharrian, basuan karobi zulu egin eta gero basuan erre, hurrago eu-
kittiarren. (Pedro)*

*Eta harek zela ekarten euen lokatzaia, hau dana izaten zan lokatzauna bat garai
haretan. (Iñaxio Zubia)*

*Zeatik gero, zela egon nintzan esan dotsuten mueblerixa horretan lanian... (Pilar
Barrena)*

ZE/ ZEATIK/ ZEATIK (EZE)

*Azaroko lehenengo zapatuan. Aurten bigarrena tokau dok zeatik lehenengua jai
zuan. (Felix Arregi)*

*Ba nik horretxeatik, bestela nik segiuko neuke, zeatik oso konforme neu en eta zer
haundixak emun nostain. (Alejo Ugarte)*

*Hemen Murgixan eta Berezaun eta honeittan be erreko zian (karobixak), danian, **zeatik** orduan sorua abonaitteko ez euen besterik ezer (Pedro).*

Esaldi luzietan gehixen bat, ZE eta ZEATIK (E)ZE be sarri ebalten dira:

*Eztot zinera fan gura, **zeatik eze** dirurik eztakot.*

*Prisaka etorri zan, **ze** esan nontan autobusa galduko ebela, bestela.*

*Kontuak kontaitten hantxe, lehenauko kontuak, lehenauko gerra karlisten gerrak-eta, horreik danak ibilliko zittuen bueltaka seguramente. **Zeatik eze**, gure amandriari entzunda dakot hemengo aittajuna fan zala behin gerria ikustera Aramaixora-edo, horra. (Jesus Urzelai)*

*Eta gu behintzet etorri giñan osorik, **ze** Teruelen izan ziran “un matadero”, han hil ziran, millakak hil ziran han. (Jose Mari Kortabarria)*

Bait- aurrizkixa (ez baitaukat dirurik) arrotza da, barriz, inguru honetan.

Erderako PORKE gero eta gehixago entzuten da, gaztien artian batez be, baiña hobe da aurretik aittatutako beste egitturetakoren bat ebaltia honen lekuan.

Bada zergatixa adierazteko beste aukera bat be gure alderdixan, partizipio hutsa ebalixaz egitten dana:

Hain politta izan, eta gura ez!

Dirua euki, eta zela eztozu, ba, erosi?

5.3.9. Perpaus kontzesibuak

Naparruan eta Gipuzkua gehixenian galduta daguen ARREN egitturia, bizirik dago Deba ibarrian:

*Piperrik be jakin ez **arren**, zeozer esango dau horrek.*

*Hareik bixak itxura baten ondo konpondu **arren**, bakoitzak bere bidia hartu eben.*

*Araba izan **arren** hori inguruori, hor euskaldunak baziran. (Jerardo Elortza)*

*Nik abariei danairi esaten dostet: gizur larregi dakola relijiñuak, eta norberak borondate dana ifiñi **arren** sinisketako, ba, kontzientziak ez dauela ametitten. (Alejo Ugarte)*

NAHIZ (E)TA

***Nahiz ta** nagusixak afusilau eta horreik danak egin, gu mutikuak kalia, libre egun guztia. (Felix Arregi)*

*Trena ifiñi ta gero makiña bat oiñez ibiltten zuan, trena pagau bihar zalako, **nahiz ta** zapata gehixau gastau. (Pedro Irizar)*

-AGATIK

Gure etxia baserrixa **izanagatik** pasillua ondo garbixa egoten zonan.

Bastante zaharragua **izanagatik** gurekin ibiltten zan.

Baiña bueno, ni neguan be igual-igual ibiltten naiz, oseake izotza goizian izugarrixa egiñatik **be**, bazkal ostian eguzkixa baldin badago, gertatu, eta, besterik ezpada, 50 km. egittera. (Bittor Olalde)

Partizipiu + -TA/-DA... BE

Asko zirala? Hamarrera etziran aillegauko, danak kontauta **be**.

Maiña edurrik egonda ezta **be**, paraje hotza da.

Hamar millue emunda **be** enintzan horrekin ezkonduko.

Akordauten hasitta **be**, desde luego, sekula ahaztuko etxatena da Zumarragan...(Miren Uriarte)

Txabolía etzan izaten karobixan gaiñian, e! Aurrekaldian. Eurixa edo eguraldi txarra egindda **be**, ba sikutan, norbera. (Pedro)

Lanerako idixak dira, ez behixak; onak izanda **be**, behixak behixak dira. (Manuel Goitia)

BA-... BE egitturia be aurrekuaren antzerakua da:

Dana jan baneben **be**, gosiak geratu nintzan.

Ekarri dot zeozer, jatordu bat izango bada **be**.

5.3.10. Baldintzazko perpausak

-TEN (BALDIN) BA-... (-KO/-GO)

Harek egitten zittuen gauzak ez zittuen egingo inok **be**, iñok **be** ez. Baten bat sillon jarritta egoten baldin bazan, ha sillia hotzittu arte ez zan jarriko. Banketa baten egoten bazan banketia garbittu egingo eben. Eskrupulosa, baiña hola, eskrupulosia, baiña bilddurgarrixa zan, e! (Karmen Garitaonandia)

Orain be gurera kartan bat etorten baldin bada, Madalena auzoa izango da, orain, etorten badira karta ofizialak ez, baiña etxekoren batek eskribitten baldin badau, Madalena auzua. (Jesus Urzelai)

Eta ezer sentitten baneben aguro etorteko etxera. (Pedro Irizar)

Beste urte pare bat edo hiru irauten badittut mundu hontan, ja kontau neke larrogei urte doiatela parrokiako koruan kantuan hasi nintzanetik. (Felix Arregi)

Eta faltaitten bazebe, hala, fuera! (Pilar Barrena)

-KO/-GO BA

Horrek be lana egin bihar, jango badau.

Eguzkixak berotu biharko dau (orainddiok), garixak helduko badira.

-KO BA-... -KO... -KE

Soiñeko hori ikusiko baleu, erosi egingo leuke.

Eta klaro, neri gustaitten xaten bizikletia baiña, 56-57 urtekin bizikletan hasiko banintza ba... (Bittor Olalde)

Horreik danok ikusten hasiko banitza ni jausi, jarritta egon ez ezkerro ni jausi egingo nitzake. (Karmen Garitaonandia)

(IZAN) BA-... -KO

Etxian geratu baziña, etxatzun holakorik pasauko.

Latzak pasautakuak danak eukitten dittugu goguan. Nik gauza polittak pasau banittu orduan etxatan akordauko. (Karmen Garitaonandia).

Eta etxian medikuak esaten nontan ba geldik egoteko, geldik edo... irakurri eta egin bihar baneru, ba apoiauta egitteko. (Bittor Olalde)

-T(T)ERA be ebalten da baldintzazko esaldixetan:

Iñork jakittera, haretzek jakingo dau.

Iñora fatera, Donostiara fango gara.

Iñork jakittera, Txapeleneko Nikolasek onduen.

Hori jakittera, neu be fango nintzuan.

Oñatin, aditz partizipiu + -ENAN (BE) eta aditz izena + T(Z)E(A)ZKOTAN (BE) be ebalten dittugu. Helburu esanguria dakoi batzuetan.

Hola biziengan [bizieran], hobeto hilttia.

Fanengan, oraintxe fan = Fateazkotan, oraintxe fan.

Egiñengan, ondo egin = Egiteazkotan, ondo egin.

Erosiengan, barrixa erosi, bihar dan modukua = Erosteazkotan, barrixa erosi, bihar dan modukua.

Esanengan, oraintxe esan bihar xangu = Esateazkotan, oraintxe esan bihar xangu.

Emunengan be, askorik ez emun = Emuteazkotan, askorik ez emun.

Janengan be, ez egizue askorik jan = Jateazkotan, ez egizue askorik jan.

Hola egoteazkotan, fan uhera.

Etxia saltzeazkotan, aguro ibilli.

Partizipiu + EZKE(R)O

Etixerako lain euki ezkerro, konforme!

Ohia librau ezkerro (jagi ezkerro), pozik!

Bapebe lokatzarik egon ezkerro, zikin-zikin egitten dira oiñetako honeik.

Bape ondo egon ezkerro, ha gaur etzan Bilbora fan barik geratuko.

Ezezkuetan, EZ partikulia aditzaren ostian jarten da:

*Fan bihar **izan ez ezker**, hobeto.*

*Gauzak bihar dan moduan **egin ez ezker**, holako gauzak pasaitten dira.*

*Pastilla horreik **hartu ez ezker**, gaizki ibiltten naiz.*

***Emun ez ezker**, hasarratu egitten da.*

***Ebali ez ezker**, segittuan hondatuko xatzu.*

EZIK

*Gero ifiñi edo jantzi **ezik**, botata hobeto.*

EZIAN

*Euririk egin **ezian**, ortua triste egoten da.*

*Panaderua laister etorri **ezian**, ogi barik gagoz bazkaritteko.*

5.4. Lokailluak

Lokailluak perpausaren maillatik gorako elementuak dira. Testu maillako lotura semantikua egitten daue posible.

5.4.1. Emendiozkuak

Emendiozko lokailluetan BE da ebalixena, BERE berbatik eratorritako lokaillua (batuko ERE). Kontsonante batzuen ostian [PE] ahoskaitten da:

*Ha **be** kuadrillakua geben.*

*Ogixa egitten **be** erakutsi nontan.*

*Hareik **be** [pe] etziran makalak!*

*Basuan **be**, konparaziño bateko Zapatan, egongo dira, egongo ziran karobi zu-luak.*

BE EZ eta BE BAI egitturak be ebalten dira:

*Gu ibiltten giñan karreteruak Urubil, Irazabalgua, Elorduikua ta Errekalde **be bai**, danak. (Inazio Guridi)*

*Berak ez eukan dirurik eta neuk **be ez**.*

(ETA) BAITTA (BE) / EZTA... BE

***Baitta! Baitta** kalia **be**. Orduan euskeraz egitten geben guk dana.*

***Ezta** arrimau **be**!*

EZ EZE egitturia be ebalten dogu Oñatin. Gipuzkerako EZ EZIK egitturiaren parekua izango litzake:

*Dirua **ez eze** beste zeozer **be** merezi dau mutil horrek!*

EZ BAKARRIK... BE

*Ez gosia **bakarrik**, egarrixa **be** bageukan.*

GAIÑERA

***Gaiñera**, honeik jentetzaia haundi honeik, etxat sekula gustau izan neri.*

*Langillia zan. Gizon haundixa zan, **gaiñera**.*

ETA GERO

*Langillia zan. **Eta gero** gizon argixa zan.*

*Umetatik egin bihar zan lana. **Eta gero** eskolia geukan.*

BEHINTZAT/ BEHINTZET

*Jatordu baterako lain izango dala, baiña haxe **behintzat** ekarri dauela, esku hutsik etorri ez bera.*

*Etorri da **behintzet**.*

GUTXIENEZ/ GUTXIENAZ

*Afari hartan bagegozen hogeita hamar lagun **gutxienez**.
Migel hil zala **gutxienaz** hamar urte izango dira.*

IZANGO BADA BE

*Banoia, **izango bada be**, dozena bat olaaziri sartu egingo dittut.
Bi arrautzatxo ekarri dittut, **izango bada be**.*

5.4.2. Hautakarixak

BESTELA da gehixen ebalten dan lokaillu hautakarixa:

*Dirurik baeguen hari erosten gotsan karameluak, eta **bestela** plazan txutxerixak asko egoten ziran. (Pilar Barrena)*

*Parte Axpurun egoten nintzuan ni, Maiñako bat xaguan han, Zezilio, han fijo, parada fijua han. **Bestela**, Heredian be bai; eta Zuazo, Zuazo Ganboan be bai, beste etxe baten. **Bestela**, dana astuakin, leku batera fateko hola ibiltten nitzan. (Juane Urkia)*

GAÑERAKUAN

***Gaiñerakuan**, ze esango dotsut, ba?*

*Guk ezkeben hola inportantziarik eukitten, saldia beuen, berakatzatza beuen berakatzatza, eta kipulia beuen kipulia, ta **beste gaiñerakuan** porru pusketa bat igual, ta holaxe. (Rosario Kortabarria)*

5.4.3. Aurkaritzakuak

BERRIZ / BARRIZ

Berriz aldaeria ebalten da gehixago Oñatiko euskeran:

*Hareik dantzana, eta gu, **berriz**, ba, begira.*

*Lehen jantzi, **berriz**, ahal zana janzten geben.*

*Batek begixa galdu eben, eta, bestiak, bestia sano etorri zan. (Rosario Kortabarria)
/ Eta zure anaia, **berriz**, hil egin euen; tio Joxe hil egin euen, **berriz**. (Alabia)*

*Faten gitzuan gu Eara beraniaittera, eta hango emakumiak egunero jokuan taberna onduan, eta hemen, **berriz**, guk etxakuagu ohitturarik. (Iñaxio Zubia)*

*Bai, baiña, klaro, ni ibilli nintzan han (ospittaleko eskolan) orain dala 46 urte; zu, **berriz**, orain dala 80 urte. (Kepa Elortza)*

DANA DALA (BE)

*Atzo eneben urten. **Dana dala (be)**, gustora egon nintzan etxian.
Dana dala, horrek be badako konponbidia.*

ARTIAN BE

*Kantzauta eguen, baiña **artian be**, ezin erretirau!
Ondo irabazi, eta **artian be**, ezin konformau. Hori dok gaitza hori!*

*Eta jergoiak? Jergoiak muelliakin, ezta? (elkarrizketatzaillia). Azpixan arto-mas-kalakin [...] egindda. (Alabia). Baiña **artian be**, gustora faten giñan ugera, gustora faten giñan **artian be**. (Rosario Kortabarría)*

*Eta gero gaiñera orduan dana atxurrakin asko lan gehixago egitten zan, eta gu pioneruak giñan zerbait urteten ebenian barrixa, segidan erosten euen, segidan erosten eben sororako onena, ezta? Baiña **artian be**, ba, **artian be**, lana egin bihar. (Baxili Madina)*

*‘Bai, horreik hola dittuk, baiña gu beste modu batera gabitzak’!, eta **artian be**, harek enostan zertu, eta **artian be**, etorri nintzan; kartzelatik urten eben **artian be**, baiña honeik eztirala gure modukuak izan! (Alejo Ugarte)*

HALA (TA) BE

*Ezta famelixakua. **Hala ta be**, etxekua da danondako.*

*Neuk famelixa moduan danak “de tu”, baiña hortik gaiñera, **halabe** karrera bat dakon gizona betik “usted” trataitteko legia da, karrera bat dakona “usted”, legez “usted” tratau bihar da. (Baxili Madina)*

*Alanbriakin zarrauta egoten txiuzan, alanbriakin zarrauta. Eta ezkiñatik menditarrren sendia egoten zuan **hala be**, pasua, pasua egoten zuan. (Migel Jauregialtzo)*

Batzuetan lokaillu honek ustia edo pentsamientua be adierazten dau, iritzizko aditzakin doianian:

*Jausi egin ete haizen hala be.
Bertan geraketia pentsau ete duan hala be.*

EDOZEIN MODUTARA / MODUTAN (BE)

*Esan notsana ez eben ondo entendi. **Edozein modutara be**, hobeto nenguen isillik.*

*Baiña honeik dira **edozein modutan** gerra ostetxoko kontuak, ezta? (Kepa Elortza)*

*Diskusiño haundixa egon zan **edozein modutan**, Obispua be kontratan jarri zan, ez? Mateo Mujika-eta, hor egon ziran gorabeherak.*

*Errekatik kanpora, baiña pozua egindda benetakua, e! Gure pozuak euko xuan ba, **edozein modutan be**, 20 bat metro kuadruak bai ura. (Migel Jauregialtzo)*

BESTELA BE

***Bestela be** etorri bihar neben.*

***Bestela be** asmauko eben horrek zer bait.*

OSTERA / EN KANBIO

Erderatik hartutako bigarren lokaillu hori be sarri ebalten da, baita edadeko jentiatien artian be. Ezta egitura jatorra, eta ahalik eta gutxien ebalten saiatu biharko giñake.

*Hareik danak fan ziran tabernara. Guk, **ostera**, ezkeukan gogorik.*

*Bai, diferentia izaten ziran, guria zan txikitxuagua, **en kanbio**, Urzelaikuak eta honeik ziran haundixaguak. (Pedro)*

5.4.4. Ondorixozkuak

BA

*Baekixenez Migel fango zala, **ba**, atia eregitta izten eben gabero.*

ORDUAN

*Baserrixan betik lanen bat eukitten geben. **Orduan**, ba, erdixetan ezkiñan eskolara faten.*

***Orduan**, zuk zer esaten dozu?*

***Orduan**, eztot ezer egingo?*

HORTAZ

*Nik eztakit ezebe. **Hortaz**, hobeto nago isillik.*

HARTARA / HORRETARA

*Etorri zatez bazkalostian. **Hartara**, tartia probaitteko aukeria eukiko dozu.*

HORTARA EZKERO > HORTA EZKERO > HORTA(RA)ZKO

***Hortarazko** etxaugu erregalorik egingo?*

*Hori hala bada, **hortarazko** hemen alper-alperrik gabiltz.*

*Gura dozuen dana egin bihar baldin badozue, maixua **hortarazko** sobran dago.*

***Horta(ra)zko**, fan egingo gara?*

*Hortara jarri ezker, mundua akabo egingo litzake. Zuek ezpadozue umerik ekarri bihar, zein da urtenbidia? **Hortarazko** zer, dana akabo?*

OSEA KE / ASI KE

Erderatik hartutako lokailluak dira, nagusixen artian be nehikua zabaldua dagozenak:

*Bederatzittan hasiko gara afaritten. **Asi ke**, badakitzue, aguro etorri!*

*Ni neguan be igual-igual ibiltten naiz (bizikletan), **oseake** izotza goizian izugarria egiñagatik be, bazkalostian eguzkixa baldin badago, gertatu, eta, besterik ezpada, 50 kilometro egittera. (Bittor Olalde)*

5.4.5. Kausazkuak

IZAN BE

*Eztozue gramolia ezagutu? **Izan be**, zuek umiak zarai-eta.*

*Hain kaikua da **izan be**!*

*Loiola leku ederra da **izan be**!*

ESKE

Eske erderatik hartutako lokaillua da, baiña hau be asko ebaltzen da. Eske asko esaten dauenari, eskian ete dabillen esaten xako.

*Enaiz fan. **Eske** buruko miñarekin jaiki naiz.*

Erderatik hartutako *lo ke* pasa egitturia be gero eta gehixago entzuten da. Ezta zuzena, eta eztako konponbide zailla: *pasaitten dana da edo kontua da* modukuak eballi biharko lirake.

Hiztegi guztiak aurrez egindako hiztegi eta bilketa-lanen zordun izaten dira gutxi edo asko. Hau be bai. Zorionez, Oñatin izan dira gure aurretik soro hau jorratu daueiñak. Gorago aittatu dogu Kandido Izagirre eta bere hiztegia, benetako altxorra. Leonardo Zabaleta abadiak be eskuizkribua itzi oskun, 1920xan egindako berba-zirrindara luze batekin.

Inguruko herrixetakuak be kontuan hartu bihar dira, berbak bardintsuak izaten dira-eta ehuneko haundi batian. Batzuk aittaketiarren: Martin Ugarteren *Legazpi Barrutiko itzen bilduma* (1995), Jone Larrañagaren *Antzuolako Euskara* (1998), Serafin Basauri eta Asier Sarasuaren *Eibarko hiztegi etnografikoa* (2003), Juan Martin Elexpururen *Begarako Hiztegia* (2004), Aitor Azpiazuren *Gipuzkoako Hegoaldeko Euskara* (2009).

Baiña ondoren datorren hiztegiaren iturri nagusixa Oñatiko agozko euskera bizixa da. Roberto Altunak eta Koldo Zumaldek urte askuan jardun daue berbak eta esaerak jasoten. Robertok Oñati osuan, eta Koldok Araotzen batez be. Bakoitzak zirriborro luze bana ondu dau, nun berbak, esaerak eta esapidiak bere esanguriarekin azalketan diran. Beste alde batetik, Oñatiko Natur Eskoliak argittu eta jantzi dittu animalixa, piztixa eta landaren kontuak.

Juan Martin Elexpururen eginkizuna izan da bi lan horrein bateraketia, hutsunaak betetia eta hiztegi formia emutia. Kepa Elortzaren esku fan dira koordinazio, oñatieraketa eta orrazketa lanak.

Berben esanguria Oñatiko berbaakin azaldu dogu gehixenetan. Baiña euskera batura eta erderara be sarri jo dogu, esplikaziñuak larregi ez luzaketiarren.

Esan bihar da hau eztala Oñatiko hiztegi integrala. Holako zerbait egitteko, Umerez, Zabaleta, Izaguirre, Jerardo Elortzaren lanak, Ahotsak-eko grabaziñuak eta abar aztertu eta hustu biharko lirake.

Noizbait egin biharko da hau be. Sekulako lana; adoria, dedikaziñua eta dirua eskatuko dauena.

Aabixa, -ia. Ahabia. `Arandano`.

Aafixo, **aapixo**, -ua. Apioa. *Apium graveolens*. `Apio`. Esaera honetan agerketan da; sorgiñari desafixua: -*Akixo*, *akixo*. -*Hemen dakot erruda eta aapixo*. (-Heldu horri! -Hemen daukat erruda eta apioa, eta beraz ezingo dostazu txarrik egin). Bergaran: -*El akixo*, *el akixo*. -*Bai*, *ezpaleuka erruda ta apixo*

Aazkarri, -xa. Haundixa, izugarrixa, tremendakua. *Horrek dako pazientzia aazkarrixa!* / *Eruana aazkarrixa bihar dok horrekin!*

Abadegei, -xa. Abadetzarako dan estudiantia. *Orain eztago abadegeirik*.

Abadesa, -ia. Abadiaren kriadia.

Abadianeko, -ua. Abadiaren etxian bizi dana.

Abao, -u, -ua. Abaraska. *Ezti-abau bat*. `Ezti bagia` edo `ezti bagekua`, barriz, argizarixa bakarrik dakonari esaten xako.

Abar, -ra, abarrak. Arakittatik urteten dauein abar mehienak, eskuakin apurtu leikienak.

Abardui, -xa. Abar ugari daguen lekua.

Abare, -ia. Apaiza.

Abarka, -ia. `Albarca`.

Abarkagille, -ia. Abarkak egitten dittuena.

Abe, -ia: 1. `Viga`. 2. Etxe batekuak dakoin ohitura edo ezaugarriren batek, etxe horretan jarraiketia. Etxeko jenerua harrotasunez erakusteko ohituria dakoin etxe batekuakaittik esan leike: *Horrek abiorrek jarraituko dau etxe horretan.* / *Horri abiak jarraiketan xau* (ohitura bera dakon etxe harretako baten bategatik-edo). Ohitura edo ezaugarri txar nahiz onakin ebalu leike.

Abendu, -a. `Diciembre`.

Aberats, -a. `Rico`.

Abixara, -ia. Abiada. `Velocidad`. **Abixaran**. Abixara haundixan. *Pasau zan ariopla-nua tremendako abixaran*.

Abixau. 1. Abixua emun. *Hau daguen moduan, etxeko baten bateri abixau biharko xangu*. 2. Abiatu (Olabarrietan). *Noiz abixauko gara?* / *Ama abixau da*.

Abixu, -ua. Abisua. *Nork emungo dau juntia ren abixua?*

Abonau. Ponderau. Goratu. Baten baten gainian ondo berba egin. -*Zelakua ete da datorren emakume hori?* -*Mielangelek abonau dau behintzat.* / *Itzork egindakua ez hainbeste, baiña eurla majo abonau daue horreik*.

Abre, -ia. Haize hotza. Korrientia, afruentia. *Abre gaiztua*. *Abre gogorra.* / *Hau abria, hemen eztago kristaurik egoterik.* / *Ala, etxera, hemen daguen abriagaz!*

Abruziu. Gogait egindda itzi. Lur jota itzi. *Lagun horrek hainbeste berba egitten dau, jota abruziuta itzi nau*.

Adar, -ra. 1. `Cuerno`. **Adarra jo**. `Tomar el pelo`. *Hau dok hau adar jotia!* 2. Tantei, araki edo abar bat ebagi edo apurtu ondoren han geldiketan dan markiar esaten xako. `Nudo`. 3. `Sirena de fábrica`. *Frantzi-iparra jotan ebenian Patrizione ko adarra entzuten zan Koixkar aldian*. 4. Zakilla.

Adar-azal, -a. `Frenillo`. **Adar azala bota**. Adar-azala apurtu. *Kontuz gero, adar azala bota barik!*

Adarjole, -ia. Adarra jotan dauena, adarjolia, tronpajolia. *Hori lako adarjolerik!* / *Adarjolia da hori bikaiña*. Sin. **adarjoilla**.

Administradore, -ia. `Administrador`. *Dukiaren administradoria*.

Administrau. `Administrar'. Irabazten do-
zuna ondo administraitzen badozu, aurrera
egingo dozu!

Afaloste, -ia. Afari ondorengo denporia.
Afaloste egin: San Juan sua egin. *Han
eguen afalostia!*: basuan su haundi bat ikus-
ten danian.

Afan, -a. Gogo haundixa. Amorrua. *Zuza-
tarako afana gehittuaz doia aspalditxuan./
Orain fubolerako daguen afana sinistuezina
da.*

Afari, -xa. `Cena'.

Afari-merienda, -ia. Zazpirak aldera-edo
egitten dan jatordua.

Afraketa, -ia. Abarketa.

Afraketagille, -ia. Afraketak egitten di-
ttuena.

Afruente, -ia. Eguraldi txarra. Erasua, ko-
rrientia, erauntsixa. Haize hotza. *Badakar
afruentia.*

Agertu. 1. Azaldu, etorri. `Aparecer'. *Iñork
gutxien uste ebanian agertu zan Kandido./Bi-
xar danontzako lana izango dogu, zeintzuk
agertuko zarai?* 2. Geratu. *Honeiri lagunketara
noiak, badakik zer egoeran agertu diran!*

Aginddu. 1. `Mandar'. Aginketako ona da
ha! 2. `Prometer'. Askok aginddu oskuein eta
gero bapebe emun ez; lotsabage galantak!

Agintzaille, -ia. Aginketakua, aginketia
gustaitzen xakona. *Ni enaiz sekula agintzai-
llia izan.*

Ago, -ua. `Boca'. **Agozabalka**. Arrosinka.
*Goiz osua agozabalka pasau dot. Agua neurri
euki edo izan.* Pentsau barik bota agora
datorrena. *Hori dok hori agua neurri euki-
ttia!* Horrek bota xok botatekua! *Agua neurri!*

Agobero, -ua. Harrokerixak esatia gustai-
tzen xakona. *Agobero samarra da./ Makiña
bat agoberokerixa entzun dogu.*

Agopeian berba egin, esan. Norberaren-
tzako eta oso baju berba egin.

Agor, -ra. 1. Iraila. 2. Fruturik emuten ez-
tauena. *Ahalegin, saio, urte... agorra.*

Agortu. 1. Hustu, lihortu. *Iturri hau udaran
agortu egitten da.* 2. Emutiari itzi. *Amerike-
tatik etorren iturrixa agortu zanian gaizki pa-*

sau euen etxe hartan.

Agozikin, -ña. Berba "zatarrak" esanzalia.
Sin. agozikiñeko.

Aguantau. `Aguantar'. *Miñez aguantau
ezindda!*

Aguazil, -la. Udaltzaina.

Aguro. Bizkor.

Agustu, -a. Abuztua.

Ahardi, -xa. Txarri eme haundixa. **Sin. txe-
rrieme, urdeme.**

Ahari, arai, -xa. `Carnero'.

Ahari-buru, arai-buru, -a(k). Eguzkixa ur-
teterakuan agertu eta eurixa dakarrean
laino biribillak.

Ahata, -ia, ahataak. Ahatea.

Ahazkor, -ra. Gauzak ahazketan xakona.

Ahi, -xa. Esne, urun eta azukarrarekin egi-
tzen dan ore gozua. *Ahixa janda, caballero!*

Ahizpa, -ia. `Hermana de hermana'. Ala-
ben artian, bata bestiarendako dana.

Ahuntz, -a. `Cabra'.

Ahuntzerla, -ia, ahuntzerlaak. Erlabixo txi-
kixa. **Ik. erlabixo.**

Ahunztika, -ia. Sei bat hillabeteko ahuntza.
Hona hemen txikiñenetik haundixenera:
1) antxuma 2) ahunztika 3) ahuntza.

Ahuzkera. **Ik. arreske.**

Aidaatu. 1. Eguraldixa edo erlainua jaso.
*Aidaatuko dau? Bai, eguardirako aidaatuko
dau, bai!* 2. Burua jaso, inddartu. *Aber uda-
barrixarekin batera aidaaketan garien!* 3. Az-
toratu. *Bakaziño aurtxuan ume danak aidaa-
tuta ebiltzen!*

Aidante. Tente, bizkor, gogor. *Aidante ga-
biltz ba./ Azken bolara honetan oso aidante da-
bil gure gizona*

Aide baltz, -a. Ardixen gaitza; berihela hil-
tzen dira.

Aide, -ia. Haize apurra, airia, girua. *Hango
aidiak (Erriogakuak) ikaragarriko mesedia egin
dost. Aidiak jota egon.* Lepo ingurua go-
gortuta euki, adibidez. *Aidiak jota dau, bu-
rua mobiu ezinka.*

Aillegau. 1. Heldu. *Papela aillegau da gurera.*

2. Esan-edo; 'le llegó con que...' esanguria euki leike. *Joxeaz zera aillegau ei xate: urten be eztauela egitten, etxian sartuta bizi dala.*

Aillorba, -ia. *Trigonella foenum-graecum*. 'Al-holva'. Bedar klasia, ganaduari emuten xakona.

Ailuska ibilli. Potruan saltaittera jolas egin, personia makurtuta edo belauniko.

Aiña, -ia. Iñudia. Bi klase ei egozen: **aiña freskia**: titixa emuten ebena; **aiña sikua**: umia zainttu bai, baiña titirik emuten ez ebena.

Aingeru lora, -ia. *Calendula arvensis*. Hilerri-lilia.

Aingeru, -a. 'Angel'. **Aingeruak dantzaz/jolasian hasi dira**. Hodeixa datorrenian trumoe hotsa hasten darian esaten da.

Aiñubee, -ia. Laiotza. Leku itzaltsua; eguzkixak jotzen eztauen aldia. *Paraje aiñubeia.*

Airoso. Airoski, ibillera bizkorraz. *Airoso asko fan dira Maritxu eta gizona arboledatik behera!*

Aitta. 'Padre'.

Aitta-amak. Gurasuak.

Aittaerran, -ak. 'El suegro y la nuera'.

Aittagiñarreba. 'Suegro'.

Aittaitta. Aitona. Aittajuna.

Aittaitta-amamak. Aitona eta amona.

Aittajauna, **aittajuna**. Aitaita. *Aittajauna bat, hiru aittajauna.*

Aittakotzaar, -ra. Asko hazi danari esaten xako. *Hi egin haiz aittakotzaarra!*

Aittamena emun. Ohar bat egin. 'Advertir'.

Aittaorde, -ia. 'Padrastro'.

Aittapuntako, -ua. 'Padrino'.

Aittatu. Aipatu. *Aittatu notsan zure kontua, e!*

Aitzakixa, **atxakixa**, -ia. Aitzakia. *Lanik ez egitteko aitzakixa billa ibiltten da betik.*

Aixai, -xa. Azeria. **Aixaixak bustititeko euri-rixa**. Euri gutxitxo edo euri-lanbrua egin dauenian esaten da

Aixal-ar, -ra. Aixai arra.

Aixalbuztan, -a. *Equisetum arvense*. Azeri-buztana. 'Cola de caballo'.

Aixal-eme, -ia. Aixai emia.

Aixal-harrapatzaile, -ia. Aixaixak harrapa-ttendittuena.

Aixalko, **Axelko**. Ipuñetako pertsonajia. *Axelko eta Otsoko. Axelko ibilli*. Egixa gordeten eta igeskor ibilli.

Aixalkuma, -ia. Aixai kumia. Neska kas-kariñari be esaten xako.

Aixal-txakur, -ra. Aixaixak harrapaiteko txakurra.

Aixar, -ra. Izutia, beldurtia. Sin. **uxaka**, **bi-llurti**.

Aixeko bialekua. Bialeku haundixa. *Aixeko bialekua hartu bihar dozu.*

Aixen, -a. 1. Liana igokari danairi emuten xaten izena. 2. Mahatsonduaren adarrak. 'Sarmiento'. *Mahatsa be aixenian faten da.*

Aixkomente. Gehixenetan, normalian. *-Hurrengo astian ama mokorretik operau bihar daue. -Trankil egon zatez, operaziño horrek aixkomente ondo urteten dau-eta./Ha aixkomente bazkalduta etorten da./ Santa Lutziara faten gara pasiaittera aixkomente, baiña gaur Zañartu aldera fatia pentsau dogu.*

Aixotu. Aizkoria edo beste edozein erre-mintta zorroztu gorritu ondoren, baiña gero galtzairutu barik. *Aixotu eta gero atxurra gaixotu.*

Aizkolari, -xa. Aizkora-jokuetan parte har-tzen dauena.

Aizkora, -ia. 'Hacha'.

Akabau, **akabo**. 1. Bukatu, amaittu. *Akabo dozu lana?* 2. Hil. *Harrapaitten badot, akaboko xuat!*

Aker, -ra. Ahuntzaren arra.

Aketo, -ua, Takarra, bihotz gogorrekua. *Gizonezkuakin ebaltzen da. Gizon aketo bat; gizon aketo samarra da! Ik. aketona.*

Aketona, -ia. Takarra, bihotz gogorrekua. 'Mujer brava'. *Emakume aketonia, gero!*

Akitixan Saltoka eta atxintxika jolasian le-txe. Ganaduak egitten daue. *Edur hau kendu*

dauenian apur bat, bihorrak hasi dira akitixan!

Akobardau. Koldartu. *Jausi zanetik akobardauta dago.* Ant. **balientetu.**

Akordau. 1. Gogoratu. *Akordaitten zarai soldau denporan zela ibiltten giñan?* 2. Konturatu. *Akordau barik nenguen horrekin./ Denporia akordau barik faten da.*

Akulo, -ua. Ganaduaire eragitteko puntan ultze zorrotza dakon makillia.

Alanbra, -ia. 'Alambre'. **Alanbraan ibilli.** Juxtu-juxtuan, larri ibilli. *Aurtengo eskolia alanbraan ikusten dot./ Milosevic-en gobernua alanbraan xagok.*

Alanbre-kiski, -xa. Arantzak dittuen alanbria.

Alatu. 1. Demanda egin, hasarre egin. *Egin eztozulako alatu dotsu./ Zuk alatu dostazu neri, baiña azkenian horrelaxe urten dau.* 2. Hotzak gogortu. *Hotzak minddu.* *Eskuak alatuta geratu xat./ Ezin dot ezer egin, eskuak alatuta dakot-eta.*

Albaitte, -ia. Arnasestua. *Harek dako albaittia! Albaitte txarra dakozu.* **Albaatan, albaitten.** Arnasestuka. *Albaitten dagoz (ardixak, behixak...).*

Albadorraatz, -a. Zakuak josteko orraatzia.

Albardau. Urun-arrautzaatu prejitteko. *Penkak albardauta oso gozuak geraketan dira.*

Albazara bat emun. Buruarekin golpia emunalbotara.

Albeera fan. Sigi-saga fan. Sin. **xaguka-xaguka fan.**

Albenittu. 'Hilvanar'.

Alberga, -ia. Uraska.

Alberretxiko, -ua. *Prunus armeniaca.* Albertxikoa. 'Albérchigo'.

Albista, -ia. Notizia. *Albista bat bialdu./ Albista bat ekarri.*

Albitz, -a. *Brachypodium pinnatum.* 'Lástón'. Lur pobreetako bedar arrunta. Sin. **zezen bedar.**

Albiztui, -xa. Albitza ugari dagon lekua.

Albo, -ua. 1. Alboa. *Berna-albua mindduta dakot.* 2. Ondoa. *Jasarri zatez nere albian.*

Alboagin. Ik. **betagin.**

Albookia egin, albookan egon. Ganadu tratu bat egin ondoren dirua kobrau daue-nak lagunairi tragua ordaindu; gaur egu-nian honen antzekua litzake 'rondia pagau'.

Aldakor, -ra. Samur aldaketan dana. *Eguraldi aldakorra.*

Aldapa, -ia. Aldatza. Sin. **pendiz, malda.**

Aldapai, -a. Andapara, errotako presa (Olabarrietan).

Aldapatsu, -a. Aldapak dagozen lekua.

Aldatz, -a. Aldapa.

Alde egin. Fan. Ihes egin. *Guk zazpiretan alde egin geben./ Txakurak erantsi oskuein, eta alde egin bihar izan geben.*

Alde, -ia. 1. 'Lado', 'aspecto'... *Mahaixaren ze aldetan jarriko dittugu aulkixak?* 2. 'Diferencia'. *Alde ederra, gatzarekin edo gatz barik!*

Alde egon. 'A favor de'. *Ni Realaren alde nago.* **Aldian** eruan, euki, ebal... *poltsikuan edo soñian eruan, euki... Badoiazu dirurik aldian?/ Txapela betik aldian ebaltzen dau.*

Aldeko, -ua. 1. Norbaitten edo zerbaitten alde daguen. *Ni oso goiz jaikittiaren aldekoa naiz.* 2. Norbera bizi dan ondoko etxebizitzia. Sin. **alboko, besteko, etxekon.**

Aldrebes. 1. Kontrako erara. *Itzulikaldera. Mikeleri gauzak aldrebes egittia gustaitten xako; eztaogu karrearik berarekin./ Jarri egizu aldrebes, hala etxako mantxia ikusiko-eta.* 2. -a. Kontrako erakua; gauzak kontrako eran egitten dittuena, moldakaitza. *Eztau behinguan asmauko; hauxe da pertsona aldrebesa!*

Alegorri, -xa. Elizatik pittin bat urrinduta daguen.

Alegorrittu. Elizatik urrinddu.

Aleitzira esan, bota, ibilli. Ziurtasun edo zihaztasun barik berba egin. *Aleitzira esango xuan hori, horregatio!/ Aleitzira esanda/botata berrehunen bat lagun egongo garahemen.*

Algarratz, -a. *Ribes uva-crispa.* 'Agracejo'. Aranen tamaiñuko jateko fruitua, gris kolorekoa eta uletsua, udabarrikua.

Alimau, animau. 'Animar-se'. *Animau egin biharko ziñake gurekin etortera./ Etxakixat ba*

alimaukonaizen!

Alkantzau. Lortu, eskuratu. *Horrek alkan-tzauko dau iñundik ahal bada./ Berak alkaun-tzauko dosku osasuna eta pakia.*

Alkar jo. Batak bestia jo.

Alkate, -ia. 'Alcalde'.

Alkatesa, -ia. Garai baten, alkatiaren andria.

Alkatetza, -aia. Alkate kargua edo izatia. *Orain alkatetzaia Agerreko mutillak doia.*

Alkondara, -ia. 'Camisa'.

Almandogilla, -ia. 'Albóndiga'. Normalian pluralian ebalten dogu: *almandogillak*.

Almeiz, -a. 'Almirez'. Sin. **mortero**.

Alper, aillper, -ra. Garixa joteko trillua.

Alper, -ra. Ezertarako balixo eztauenena. *Alperrik galduta*. Hondatuta. *Gutxitxuago jaten hasi dala...* Eztozu ikusten zela daguen alperrik galduta?

Alperrik ibilli. Lan edo eginbihar alperretan, emaitzarik emungo eztauenetan, ibilli. *Etzatez alperrik ibilli, eztozu hortik ezer onik atarako-eta.*

Alperti, -xa. Alperra.

Alta. Ik. **arreske**.

Altzau. Jaso, jagi, jaiki, igo. *Zezer eskaketia gura dozuengan, altzau eskua./ Ezta orainddiok ugetik altzau./ Irratixa ezta entzuten, altzau egizu pittin bat./ Oso behian dago, apur bat altzau egin biharko dogu.*

Altzo, -ua. Magala.

Aluixa, -ia. Ulua. *Txakurren, otsuen aluixia./ Aluixaka alde xuan txakurrak./ Aluixa baten geratu zan txakurra.*

Amagei, -xa. Andrageixaren ama. *Amageixari nik berba ondo egitten xaot./ Amageixagaz kontuz ibilli biharra xagok!*

Amagiñarreba. 'Suegra'.

Amaittu. Bukatu, akabo.

Amakasa, -ia. Abadiarekin bizi dan emakumia, etxeko lanak egitteko. *Esaeria da Araozgo abadiak eta amakasiak alkarrizketa hau izan eueilla: -Ze eguraldi egitten dau? -Erdi oskarbi, erdi oriaatu. Sinisketan ezpadau, jagi eta begiratu!*

Amama. Amona.

Amandra (Araotz), **amandre, amandria,** -ia. Amama. *Amandria bat, hiru amandria.*

Amaorde, -ia. 'Madrasta'.

Amapuntako, -ua. 'Madrina'.

Amentzerau. Itsutu. *Dirura amentzeraittia be ezta ona. Amentzerauta egon.* Zeozerekin itsututa egon, zerbait burutik kendu ezindda egon. *Nobixara amentzerauta xagok hori, estudixora baiño gehixago.*

Ameraun, amerun, -a. Armiarma-saria.

Ameraun-txori, -xa. *Tichodroma muraria.* Arkaitz-txoria. 'Treparriscos'.

Ames, -a. Ametsa.

Ameseta, -ia. Ames saixua. *Amesetan.* Amesegitten.

Ametz, -a. *Quercus pyrenaica.* 'Melojo', 'rebollo'. Haritzaren famelixako arbolia.

Ameztui, -xa. Ametza ugari daguen lekua. *Han egin da ameztuixa!*

Amil, -la. Berbiaren bigarren osagai modura, goittik behera amilketan dan zerbait. *Lurramila, edurramilla.*

Amilldu, amilketan. 'Despeñarse'.

Amillana-haize, -ia. Gorbeixa aldekoa, hotza. Batzuk "Gorbeixanua" be esaten xaue. Beste batzuentzako Gorbeixanua baiño makalagua da. *Hemen da amillana, fraka zaharren billa dabillena* (esaeria).

Amillana-laiño. Ik. **laiño**.

Amorrain, -ña. 'Trucha'.

Amorrain-gixia. Amorrainkumia.

Amorratua. Borrokatua. *Langille amorratua da. Amorraketan.* Desiaitten. *-Zer esango xat amari? -Amorraketan nagueta ikusteko.*

Amorru, -a. Hasarre bizixa. 'Rabia'. 2. Desio bizixa. 'Anhelo'.

Anae, -ia. 'Hermano'.

Anai-arrebak. 'Hermanos, -as'.

Anbero, -ua. Eguzki bariko bero sargorixa. *Anbero dago./ Anberuagaz eta dornubedarra (ondo igartubagia) janda hazitten/haizaketan dira behixak egundoko azkarren.*

Anbo, -ua. Erle arra. 'Zangano'.

Andero, -ua. Hilddakua anda gainean eruaten dauen pertsona. *Zein fango da andero?* Sin. **Erole**. *Illobak izango dira erole.*

Andragei, -xa. `Novia'. *Horrek andrageixa ekarri eben Ameriketatik.*

Andra-gizon, -ak. Senar-emazteak.

Andra-gogo, -ua. Eme-gogua. *Andra-gogua eukan eta ezkondu egin zan.*

Andra-neska, -ia. Ama solterria.

Anega, -ia. Eukixera-neurria. *"Fanega". Lau imiña, anega bat.*

Angailla, -ia. `Camilla'. Futbola ikusten eguela, amamak: *Batzuk eruaten dittue angailla.*

Angira, -ia. `Anguila'.

Angixo, -ua: Naharrez itxittako zerraduria ganaduak larraan egitteko. *Angiozar izena be hemendik ei dator.*

Animalixa, -xia, -aak. `Animal'.

Animau. Ik. **alimau**.

Anpolai, -xa. Keiza klase ederrenetakua.

Anportu. Gogortu, gorputza sorgortu. *Guazen ibilli bat egittera, hor silloian anportuta geratu barik!*

Antioju, -ak. Betaurrekuak.

Antojau. Higuinddu, nazkatu. *Antojau naiz: `me he asqueado'.*

Antosin, antusin, -ña. Ura erateko ebalten dan eskuleku bakarreko metalezko ontzixua. Sin. **urontzi, uruntzi, edarra-katillu**.

Antxiña. Antzina. Aspaldi, dala denpora asko. *Gure aguria betik antxiñako kontuakin dabil.*

Antxittu, antxiketan. Aurretik doiana atzetik harrapau. *Antxiketan dau: atzetik fan eta harrapau dau.*

Antxoa, -ia. `Anchoa'.

Antxuma, -ia. Ahuntzaren umia. Ik. **ahuntzika**.

Antz, -a. 1. Antza. `Parecido'. 2. Arrastua. *Pekatuaren antz guztiak garbiketako.* 3. Itxuria. *Zer antz hartzen xatzu eguraldixari?/ Kantautako antzarekin etorri xaku Manuel.* 4. Modua. *Harro antzian ibiltten da betik.* **Antz emun**. Igarri. *Gizurretan ebillen, baiña nik*

enotsan antzik emun.

Antzar, -ra. `Ganso'.

Antzar-gari, -xa. *Bromus sterilis*. Garagar mota bat da. *Gari artian urteten dauen bedar txarra.* `Cebada bravía, `espigajo'.

Antzigar, -ra. Arboletan eta zelaissan egoten dan izotz zurixa. *Zurdia. Ezin berorik egon, antzigarra dago mendixan-eta./ Hemen eguraldi hotzena mendixan antzigarra daguenian.*

Antzigar-haize, -ia. Haize hotza eta lihorra. *Antzigar-haizia da hau; negua balitza, antzigarra galanta!*

Antxixa, -ia. Herentzia psiko-fisiologikua. *Haren aittajunaren antxixia dako./ Antxixa txarra, `mal genio'.*

Antzu, -a. `Esteril'. *Behi antzua, ardi antzua, andraantzua...*

Antzutu. Ardixak jeistiari itzittakuan esnerik emuten eztaueilla geratu. *Ardixak antzutu egin bihar dittugu.*

Apapa fan. Kalera fan, umien berbeeran.

Apapuski, -xa. Zapaburua. `Renacuajo'.

Apar, -ra. 1. Esniaren nata edo esnegaiña. 2. `Grumo'. *Esnia galtzen danian urteten dauein pelotatuak.* 3. Gauza batzuren pusketa txikiñak.

Aparatu, -a. Planta, itxura. *Amama futbola ikusten eguela, bi jokalaria jausi eta lurrian egozela: Horrek aparatuak igual eukiko dittu, baiña bestiak min hartu dau.*

Aparta. Berebizikua, bikaiña, haundixa. *Langille aparta, gizon aparta, lotsabage aparta.*

Apartau. 1. Aukeratu gauza bat. 2. Banandu bi pertsona. `Separarse, divorciarse'.

Apartu. Birrinddu, xehetu, apar egin. *Ogixa apartu egitten da gogorketan danian. Ogixau sikaketan eta aparketan hasi da.* *Liburu baten gaiñian be esan geike gaizki enkuadernauta egon eta apurketan danian. Liburu hau enkuadernau egin biharko dogu berri, ziharo apartuta dago-eta.* Sin. **birrinddu, xehetu**.

Apatx egin. Jasarri, umien berbeeran.

Apatz, -a. Esnia gatzaketako ebalten dan zurezko ontzi haundixa.

Apaztu, apazketan. Ontzi batetik bestera pasau esnia edo beste likidoren bat altura batetik botata, hotzitu dadin.

Apiril, -la. `Abril'. *Apirilleko loria urria baiño hobia, mariatzeko loria bapez baiño hobia.* Fruta-arbolei buruzko esaeria.

Aplakau. Kontrolau. *Aplakau jenixo hori./Aplakau nerbixo horreik.*

Apo, -ua. Txarri ar haundixa, posturako edo kumiak egitteko ebalten dana. Basaurdiaren ar haundixa izendaitteko be ebalten da.

Apopillo, -ua. `Huesped'. *Gura dozue apopillorik?*

Apotxak ekarri. Aguro etorri. *Harek ekarri dittu apotxak!*

Apremiñau. Saiatu, ahalegindu.

Apurkor, -ra. Apurketakua, hauskorra. *Apurkor samarra ekarri daue.*

Apurtu. Hautsi.

Apurtugura, -ia. Apurketako griña, afana.

Ara, -ia. Goldatutakuak apurketako eta lurrea gozaketako ebalten dan burdiñazko tresna horzduna.

Araaki, -xa. 1. Adabakia. Erropako petatxua. 2. Egur-abar mehe luzia, *txikittak* egindda sutarako ebalten dana.

Araba(ko) zozo, -ua. *Sturnus vulgaris*. Arabako zozo pikarta. `Tordo campanario', `estornino pinto'.

Arabako mutilzahar, -ra. Hego haiziaren izen umorezkua Araotzen. Hego haiziari esaten xako, egunetan eta egunetan irauten dauenian.

Arabako patxiku. Ik. **Arabako zezen.**

Arabako zezen, -a. *Lucanus cervus*. Arkanbelea, kakalardo adarduna. `Ciervo volante'. Sin. **arabako patxiku.**

Arai. Ik. **ahari.**

Aran -a. Arana. `Endrina'.

Arangarratx, -a. Arana. `Endrina'.

Arantza baltz, -a. *Prunus spinosa*. Elorri baltza. `Espino negro', `endrino'. Aranek edo baxakanak emuten dittu.

Arantza zuri, -xa. *Crataegus monogyna*. Elo-

rrixa. `Espino albar'. Elorrixuak emuten dittu, gorri-gorrixak, gura bada jatekuak. *Elorritxua loran dago, artua ereitten giro dago* (esaeria). Sin. Elorri.

Arantza, -ia. `Espina'.

Arantzadui, -xa. Arantzartia, arantzia besterik eztaguen lekua. *Hor ikaragarriko arantzaduixa dakogu eta ezkara pasauko.*

Arapo, -ua. Enborra eta adarraren arteko loturaunia. Egur barruko zati gogorra, adar baten sustarra-edo. Sin. **arapokuskur.**

Arapokuskur. Ik. **arapo.**

Aratizti Eguna edo **Karnabal Eguna**. `Martes de Carnaval'.

Arazero, -ua. Arazuak sortzekua, gogai-karrixa, bazter guztiak nahasketakua. *Arazerixak egin.* Bestiari traba egitten dostenak egin.

Arazo, -ua. Txotxolua, tontokerixak edo harrokerixak egitten dittuena, atentziñua emuten ibiltten dana. *Mutil arazua horixe! Arazuan ibilli edo arazerixan ibilli.* Bazterrak nahasketan eta enreduan ibili. *Ez ibilliarazerixan!*

Arbi, -xa. *Brassica napus*. `Nabo'.

Arbigara, -ia. Arbixari, loraketan danian, sortzen xakon lora-kirtena. `Pámpano', `escapo de nabo', `grelor'. *Arbigarak jaten oso zaliak dira mondraguetarrak.*

Arboladui, -xa. Zuhaiztia. *Arboladuixak ikusten dira batian bestian.*

Ardan-zopak. Ardaotara botatako ogipuxketak.

Ardao, -ua. `Vino'.

Ardao-jana. Buruko-katarrua-edo etorrenian hartzen zan erremedixua. Sutonduan, kazuan ifintten zan ardaa, prasa gaiñian, treberan edo parrillaan-edo. Harek hartzen eben sua berotutakuan, su azul-azula izaten zan. Umiak begira barrez egoten ziran.

Ardi, -xa. `Oveja'.

Ardi-ittotzaille, -ia. Aixaixari emuten xakon izena.

Ardi-jan, -a. Ardi-okelia oiñarri dakon jatordua.

Ardiki, -xa. Ardi-okelia.

Ardimoztzailla, -ia. Ardixak moztan dituen. 'Esquilador'.

Ardi-txakur, -ra. 'Perro pastor'. Berba hau da normalian hemengo baserritarrek ebalten daueña, eta ez *artzain-txakurra*. Honen moduan *oillagor-txakurra*, *erbi-txakurra* eta abar. Artzain-txakurren txapelketak *artzain-txakur* berbia ebalten daue, barriz, Euskaltzaindian kontsultau ondoren eta honen irizpidiari jarraituaz. Haren esanetan, artzain-txakurra ardixakin bakarrik ez, beste edozein animalia zainketako ebalten dana da, behi, ahuntz, oillo edota beste edozein izan, nahiz eta gure kasuan gehixenbat ardixak zainketako ebalten dan. Catalunyan *gos de atura*, "laneko txakurrak", esaten xate.

Ardurabage, -ia. Ajolabagia.

Areka, -ia. Erretena. Bolalekuan arekia egin bihar izaten da bolua bere bidetik fan dadin.

Arekaitz, -a. 'Cicatriz'. Sin. **orbain**, **ebakiondo**.

Areopardo. Ik. **arraipardo**.

Argi, -xa. 'Luz'. **Argixa izan**. Azkarra, bizkorra, zolixa izan. *Ha bai argixa, lan barik geratu aurretik beste lan batian hasi./ Diabrua baiño argixagua dok!/ Neskatiilla argixa da.*

Argidun, -a. Argindarra kobraitzen ebena. *Aiuntamentuko argiduna.*

Argi-oillar, -ra. 1. *Upupa epops*. 'Abubilla'. Sin. **kiribillar**, **gabi-oillar**. 2. 'Espabilado', -a', 'salsero', -a'. *Alde egizu hemendik argi-oillarrori!*

Argittu. 1. 'Aclarar'. Koloria nahiz arazua. 2. Oskarbitu. *Atzo ez eben egunik argittu be egin./ Apur bat argittuko ete dauen be emuten dau.* 3. Agertu. 'Aparecer'. *Bizi diranak argiketan dirala!/ Argittu da kiltzia?/ Argittu haiz?: Bizi haiz?, etorri haiz?*

Arin, -ña. Pixu gutxikua.

Arkakusu, -o, -ua. 'Pulga'.

Arkazte, -ia. Urte batetik bira dakon ardixa.

Arkea. Ik. **arreske**.

Arkilla, -ia. Txarri emia.

Arkupe, -eia. Arkuen azpitan geraketan dan lekua. Kontzejupekua, esate baterako.

Armagin, -ña. Armagilea.

Armiarma, -ia. Armiarma.

Armozau, armozaiten. Gosaldu.

Armozo, -u, -ua. Gosaria

Arnasestuka. 'Jadeando'.

Aro, -ua. Zerbaiten sasoia edo garaia. *Gaztaro, zahartzaro, loaro.../ Lanerako aro ona dakogu.*

Arrotz, -a. 'Carpintero'.

Arpegi, -xa. Aurpegia. 'Rostro', 'cara'.

Arrae, arraia. Marra. 'Raya'.

Arrai, -xa. Arranoa. 'Aguila'. Arranuaren antzeko hegaztixak izentaitteko balixogarrira.

Arraiñ, -a. 'Pez'. *Arraiñetara ifiñi*. 'Poner de canto'.

Arraipardo zuri, -xa. *Circaetus gallicus*. Arrano sugezalea. 'Aguila culebrera'.

Arraipardo, -ua. *Buteo buteo*. Zapelaitza. 'Busardo'; 'ratonero'. Sin. **areopardo**.

Arramal, -a(k). Potrua(k). *Hik dakok arramalak!*

Arran, -a. 'Cencerro'. *Artaldeko ardi gutxi batzuk eruaten daue arrana.*

Arrankosa, -o, -ia, -ua. Arranke haundiko emakumia, gizona. Zirtizartia. *Hi baiño arrankosuagua dok./ Arrankosia aparta.*

Arranpalo, -ua. Zarata haundixakin baiña ganora gutxirekin negar egitten dauen umiari esaten xako. *Arranpalo! Arranpaluori!*

Arratara bat egin, tarrataria egin. Errope-tan urratu bat egin.

Arratsalde, asalde, -ia. 'Tarde', 'atardecer'. **Arratsalde pasauan**. Illunkaran, arratsaldian berandu.

Arratue, arratoia. 'Rata'.

Arrautza, -ia. 'Huevo'.

Arrautza erre, -ia. 'Huevo frito'. Sin. **arrautza prejiua**.

Arre, -ia. 1. Euri asko egindakuan erre-

kiak ekarten dauen koloria. Lurkoloria. *Arretu da ura*. 2. Ez baltza ez zurixa. *Ardi arria*.

Arreba, -ia. 'Hermana de hermano'. Anai-arreben artian, neskia mutillarendako.

Arreborritxiko ibilli. Umiak bizkarrian hartuta jolasian ibili. Sin. **arretxiko ibilli**.

Arreske. 'En celo'. Abere edo animala ba-koitzaren arreske aldixaren izena ezbar-diña da. Ahuntzarena: **ahuzkera**; Ardixa-rena: **arkea**; behixarena: **susara**; bihorrarena: **ixal**; txakurrarena: **alta**; txarrixarena: **irusi**... *Behixa susara eta txarrixar irusi, bixak arreske dagoz*.

Arreta, -ia. 'Arranque', 'genio'. *Badako lanerako arretarik?/ Arreta bako gizona./ Arreta gutxikua*.

Arrio, -ua. Arreoa. 'Ajuar (de la novia)'. Garai batian, ezkongeixak arriua burdixan eruaten eben ezkonketan zan baserrira.

Arro, -ua. 'Cuenca, barranco, desfiladero, cañón'. **Haitzarrua** (haitz arteko sakona). **Errekarrua** (San Prudentzioko arrua). **Bi-darrua** (surco del camino). **Mendiarruak** (barruko sakonak). Toponimuak: Arrubaltz, Abemarixarro.

Arrondu. 1. Etxeko egin, arrimau. *Ezta arronketan./ Arrondu ziran alkarregana*. 2. Egurra serenak jo, edo eta sagar baten barrua zuloz beteta jarri eta usteldu.

Arronka, -ia, -ak. 'Desafio(s)'.

Arronkaari, -xa. Fanfarroia.

Arroka, -ia. Esne erriaren gustua; galdara barrenian sortzen da kostria (setakia) esnia erreten danian; arroz-esnia eginddakuan barrena erre baxako, berak dakon gustua. *Arraokia egin. Arrokin gustua egin*.

Arrosa. Rosa koloria. *Ekarri pinttura arrosa./ Soñeño arrosa./ Zapata arrosak*.

Arrosin, -ña. Aharrausia. *Egun dana arro-sinka emun daue, noiz erretirau ete ziran atzo!*

Arroz, -a. 'Arroz'. Arroza ekarten badozue, *paella ederra egingo dogu*..

Arrua, arroia. Hamabi kilo eta erdi. **Arrua erdi**, -xa. Arruaren pixu erdixa.

F "AUSTE ESTANA", Zubillagako Altuna Hnos.S.A. lantegiko kalidade-zigillua, 1923kua. (Artaazixak 1975ekuak dira)

Artaazi, -xak. Guraiziak. Sin. **aiztur** (ardi-xak moztekuak).

Artaberde, -ia. Berdetan ganadu-jatekota-rako mozten dan arto gatzia.

Arta-bizar, -ra(k). Artaburuaren bizarra.

Artaburu, -a. 1. 'Mazorca'. 2. Leloa, txo-txolo samarra. *Pertsonia artaburua izan bihar da hori egitteko gero! Beinke artaburua izan!*

Arta-jorran. 1. Artua jorrocketan. 2. Esku sartzen.

Arta-kamara, -ia. 1. Artua gordeten dan kamaria. 2. Geure burua, berbeta jolastixan edo figurauan. *Arta-kamaria pittin bat arinddu xat-eta, eztakit gauza onik atarako do-zuen nerekin*.

Artakaskara, -ia. Artaburuaren barrukua, irakurri (aletu) eta gero geraketan dana.

Artantxu, -a. Urtebeteko ardixa.

Artatxiki, -ña. 'Mijo'.

Artaurun, -a. Artuaren uruna.

Artazuriketa, -ia. Artaburuak zuriketako lana edo zeregiña.

Arte, -ia. *Quercus ilex*. 'Encina'.

Arte. 'Hasta'. **Artera arte**. Ordura arte. *Ar-tera-arte ondo aguantau neben, baiña hareik etorritakuan emozionau nintzan. Arteraiño*. Ordura arte. *-18 de julio baño hiru-lau-bost egun lehenago zuek gauza arrarorik igarri zeuen ala? -Calvo Sotelo hil ondoren eta... -Guk aurreko egunian, arteraiño ez. Artian*. 'Todavía'. *Artian ez eguen ekonomikarik./ Ni artian soltero nenguen./*

Artedui, -xa. Artia ugari daguen lekua. *Otalorako arteduixa*.

Artegi, -xa. Ardixak gordeteko txabolia. *Artegiraiño noia./ Ardixak artegira sartu bihar*

dittut./Artetikolanak.

Artesne, -ia. Ardi-esnia.

Artetsu, -a. Trebia. *Mutiko artetsua urten doskuhonek!*

Artez egin. Zertan zabiltzen dakitzula, gauziori ondo egin.

Artian. 1. Bixen bittartian. Zerbait amaittu arte. 'Hasta que...; mientras que'... *Ahal dogun artian. Hemen jarraituko dogu, gauza garien artian./ Zuk preguntatu nostazun, baiña nik artian enekixen ezer.* 2. **Artian be**. Hala be. Hala ta be. *Artian be nehikua lan. Artian be jakin ez.*

Artille, -ia. Ardixaren ulia. *Artillezko kaltzak.*

Arto, -ua. 'Maíz'. **Artamaskalak**. Artua-ren ostruak.

Artobero, -ua. 1. Azkarri bariko arto-ogixa. 2. Pertsona nasai eta mokolo samarra.

Artopil, -lla. Arto talua.

Artua eta esnia. Arto-ogiz egindako esnezopak.

Artzain, -ña. Ardixak zainketan dittuena.

Aruetan ibilli edo fan. Aruari/txirriketiari ('aro'), jarraituaz ibilli. *Aruetan faten giñanian Brinkolara trena ikustera, orduan ez-keukan bastue biharrik.*

Asero. Nasai, erropa eta zapatak. *Erropia asero gauza ona da.*

Asete, -ia. Euri asko egindako sasoia. Lihortia-aren kontrakua. *Aurten eztago aseterik./ Hau da asetia!*

Aska, -ia. 1. Ganadu-aska. 'Pesebre'. 2. Uraska. "Abrevadero".

Askeixa etorri. Oso haundixa etorri edo oso haundi egitteko itxuria euki zerbaittek edo norbaittek.

Asko. 1. Ugari. 'Mucho'. *Perretxiko asko batu dittugu.* 2. -ua. 'Muy'. *Erosi dot txaketia eder askua./ Nobixo curioso askua hartu xok hire alabiak!*

Askotza. Asko, ugari, ezezko esaldittan. *Ezto askotzarik eran./ Ezta jente askotzarik etorri.*

Asmo, -ua. Intentziñua, ideia. *Asmo edo in-*

tentziño txarrekoa./ Asmo gaiztokua.

Astaar, -ra. Asto arra.

Astaeme, -ia. Asto emia.

Astagorriña, ia. Grano txiki gorri batzuk gorputz danian urteten daueñak. 'Alfombrilla'.

Astakerixa, -ia. 'Burrada'.

Astakuma, -ia. Astuaren kumia.

Astalarrosa, -ia. *Rosa canina*. Arkakaratsa. 'Escaramujo', 'tapaculos'. Bide bazterretan, sasi artian, etab., berez hazten dan basoko larrosia.

Astapatxiku, -a. Gibelaundixa, ezerगतik larriketan eztana, inportabagia. *Hi haiz astapatxikua!*

Astaputz, -a. *Lycoperdon sp.; Scleroderma sp., Calvatia sp.* Perretxiko biribilla eta zurizkia, heltzen danian barruan hauts-moduko balbaltza dakona, hankiakin zapalduta aidian zabalketan dana. 'Cuesco de lobo'.

Aste, -ia. 'Semana'. **Astia kojua izan**. Jaiegunen bat izan, zubi bat izan aste barruan. *Aste hau kojua da-eta, eztaikit zela ibilliko garien lanori akabaitteko.*

Asteburu. Ik. **astegoixen**.

Astegoixen, -a. Asteburua. Gizona bizi zanian astegoixenak Araotzen egitten gittuen.

Astelehen, -a. 'Lunes'.

Astin, -ña. Airosia, hanka ariñekua. *Emakume astiña.*

Asto, -ua. 1. 'Burro'. 2. Berba honek eratorri asko emuten dittu, adb: *astakirten, astakuma, astakillo, astapotro, astazakil...*

Asto-perrejil, -la. *Aethusa cynapium*. Basa-perrexila. 'Perifolio borde'. Perrejil itxurako landaria. Sin. **basaperrejil**.

Astotegi, -xa. Astuak lotzeko estalpeia.

Astun, -a. Pixu asko dakona.

Asun, -a. *Urtica dioica*. 'Ortiga'.

Asundui, -xa. Asuna besterik eztaguen lekua. *Asunduiira jausi giñan.*

Ataju, -a. Lasterbidea. **Ataju(z) egon**. 'Estar arreglado', 'tener claro'. *Atzetik fango naizela uste badau, ataju(z) dago! / Hainbeste pagauko dostedala pentsaitten baxuai, ataju(z)*

zagozak!

Atakau. 1. 'Atacar'. *Reketiak atakau eue-nian...* 2. Jo eta estutu, gogortu. *Olaazirixori ondo atakau dozue?*

Atalora, -ia, **atalo**, -ua. Ale haundixa eta za-karra dakon gaztaiñia.

Atanbora, -ia. Panderua. *Atanboria jo.*

Atara, etara. Ik. **etara**.

Ate, -ia. 'Puerta'. **Atia beteko gizona, an-dria....** Gizon, emakume haundixa.

Ateeta, -ia. Etxeko ateko aurrekalde dana. *Maria, urten ateetara!*

Ate-mailla, -ia. Atalasea. 'Umbral de la puerta'.

Atendiu. 'Atender'.

Aterraldi, -xa. Euririk edo edurrik eztiha-ruan tartia, aterrunia baiño luziagua. *Iraungo ete dau aterraldi honek?*

Aterrarte, -ia. Aterrunia, bi zaparradaren arteko tartia.

Aterri. Ez euririk, edurrik edo lanbrorik. Eramaitturik ez. *Aterri dago.*

Aterruna, -ia. Aterraldi motza. *Aterrunatan lanian jarraitetan dogu./ Oraintxe aterrunia, aprobeitxau degigun!*

Atertu. Eurixa gelditu. *Aterketara doia./ Atertu dau./ Atertutakuan, etxera fango gara./ Atertuko baleu, Urbixara igoko geuke.*

Atezain, -ña. Porterua.

Aton, atton, -a. Txukuna, airoa. *Atton-attona da emakume hori.*

Atso, -ua. Emakume zaharra.

Atxil-amilka fan. Goittik behera etorri atxilipurdika.

Atxilipurdi egin. Buruz gain bueltia egin. **Atxilipurdika.** 1. Buruz gain bueltaka. 2. Sama eta bizkar gainian gorputzari bueltia emun eta zutik ifiñiz ibiltia.

Atxillo egin. Preso hartu. Araozgo umiak 'atxilloka' jolas egitten euein, eta ume ba-tek atxintxika fan eta beste bat harrapaiten ebenian 'atxillo' esaten eben, preso hartu ebela esateko. Gerokuagua da 'atxillotu' aditza. **Atxillo-atxilloka.** Egingo dogu atxi-llo-atxilloka? Umien jolasetan (hankaideka,

pauloka, torre-torreka...) ikutu ezkerro, harra-pau ezkerro, obatu ezkerro "**atxillo**" esaten da. Araotzen gerra osterara arte egitten zan 'hankaideka' izeneko ume-jolasian, lurrian eguenari, ikutu, harrapau edo obatu ez-kerro, **atxillo!** diar egitten zan; nehikua zan heldzeia edo ikuketia hori esateko eta or-dutik aurrera lotuta geraketan zan. Ez lo-tzeko, eliz atariko bankura igo biharra eguen. Euskera Batuak hortik hartu dau berbia eta aditz ezaguna sortu dau 'atxi-lotu', eta sustantibua, 'atxiloketa'.

Atximur egin, atximurka egin. Bi biha-tzen artian azala bihurrittu. *Umia atximurka ibilli xat arratsalde danian./ Lotsabagiak atxi-mur egin nontan ipurdixan!*

Atxintxika, antxintxika. Korrika, lasterka,

F 3. Korrika, 1983an, Bidaurreta parian
Andres Arlanzon. Oñatiko Udal Artxibua

(pertsonok egitten dogu). **Atxintxika egin.** Korrika egin. *Mutiko horrek ondo egitten dau atxintxika./ Antxintxiketan doiaz.*

Atxur, -ra. 'Azada'.

Atzamar, -ra. 'Dedo'.

Atzapar, -ra. 1. Atzamarra. 2. 'Garra', 'zarpa'.

Atze, -ia. Atzeko aldia. 'Parte trasera'.

Atzekalde, -ia. Atzia.

Atzera. Berriz. *Egitten dau aterrun bat eta gero atzera be zaparraria.*

Atzeratu. Atzera eruan, egin. 'Atrasar, re-trasar, retardar'. *Gaur erlojuak ordubete atze-ratu bihar dira./ Atzeratu egizu autua apur bat, neuria sartu ahal dadin.*

Atzeria. Oiñez edo berbetan atzeratuta da-

torren umia. *Oso atzeria zan./ Atzeria dator.*

Aukerako, -ua. Aproposa, egogixa. *Hori dok etxerako aukerako mutilla!*

Aulki, -xa. 1. Aulkia, jarlekua. 2. Behiak jaizteko jarlekua.

Aupaz hartu, eruan. Besuetan hartu edo eruan umia.

Aurdiko, -ua. Almohada-azala.

Aurki. Laster. *Aurki datoz gabonak!/ Aurki da hemen!*

Aurre, -ia. Aurrea.

Aurrekalde, -ia. Aurria, aurreko aldia. *Aurrekalde ona egin*. 'Fingir', 'engañar'.

Aurreko amantal, -a. 'Delantal'.

Aurreratu. 1. 'Ahorrar'. *Dirua ondo irabazten xok baiña aurreratu bapez!* 2. Aurrerago eruan, ifiñi. *Aurreratu aulkixak, hobeto ikus-tia gura badozue!* 3. Zerbait aurretik emun edo egin. *Hau gaur egitten badogu, bixarko lan-nak aurreratuta izango dittugu.*

Aurreria. Oiñez edo berbetan aurreratuta datorren umia. *Hauxe ume aurreria!*

Auskalo. Batek daki, asmau egizu. *Aus-kalo zer egin dauen horrek!/ Auskalo zelako itxuriagaz agertuko xakun Txomin!*

Auspekuak egin. Zozketia egin, adibi-dez ze mutilari ze neskakin tokaiten xa-kon parejia egittia. Sin. **zotz egin**.

Autorra euki. 1. 'Sentir o tener agradeci-miento'. *Autorra betik eukitten xaot hari./ Au-tor haundirik ez.* 2. Onartu. *Autorra badako zor dauela, 'reconoce que lo debe'.* 3. Go-guan euki. *Jainkuak autorrian euko dau, eta bestiak be autorrian ifiñiko.* **Autorra emun**. 'Dar la conformidad'. *Neure autorra emunda dakot.*

Auxel, -a. Adoria, inddarra. Gaixotasun bat pasau eta gero pertsona oraindiok makal daguenian esaten da. *Gaur ezta-kot auxel haundirik./ Pertsona auxelbagia./ Ezta-kot ezertarako auxelik.* **Auxelduta**. Makalduta. *Auxelduta dago.*

Auzo, -ua. 'Barrio', 'vecindario'. **Auzua jo**. Kanpaiak jo, auzua alkarketako. *Gaur au-zua jo dau.* **Auzua egon, egin**. Auzotarrak batu zerbait erabagitteko, zeozertaz berba

egitteko edo dana dalakorako. *Gaur auzua dago./ Ixiuko Joxe Mari etorri da, jai arratsal-dian auzua daguela esateko.*

Auzo-alkate, -ia. Auzo bateko alkatea.

Auzouna, -ia. Auzo barruan daguen base-rri moltzo bat. **Auzauna**, -ia. (Araotzen).

Axuari, -xak. Jenerua, batez be etxeko su-kaldeko gauzak: olixua, kafia, azukarra, txokolatia... *Axuarixak gastau xaku, eta den-dara fan biharrian naiz.*

Aza, -ia. 'Berza'. **Azaak jo**. Ederra egin. *Horrek jo dosku azaak!*

Aza-hostro, -ua. 1. Aziaren orrixa. 2. Bela-rrri haundixak dakonari be esaten xako. 'Aza-hostro' etorri da./ *Aza-hostruak lakotxe belarrixak dako.*

Azaldui. Narru sendokua, lotsabagia. (Mugagabian ebaltan da). *Badator azaldui.*

Azaleuri, -xa. Euri gizixa, euri fiña, lan-brua lakotxia, lurrazala busteko bestekua.

Azalurdin, -ña. Zurigorrixa. *Pertsona aza-lurdiña da.*

Azao, -ua. Gari, liñu... sorta. *Bi eskukadare-kin azao bat egitten da.*

Azarre, -ria. Haundixa, galanta. *Mutilla azarria etorri xaku./ Gizona azarria./ Neskia azarria./ Egurrazarriak!*

Azatz, -a. Soruan zerbaittekin (kariagaz, lastuagaz, adartxo bategaz) egitten dan sei-ñalia jakitteko zein dan landu bihar dan sailla. *Azatzian zabaldu hazixa.* **Azatzak egin**. Hazixa ereitteko seiñaliak egin.

Azazkal, -a. 'Uña'.

Azertau. 'Acertar'. *Txori horrek eztau ben-tania azertaiten eta gero larritu egitten da.*

Azkarri, -xa. Legamia. Sin. Legazpin be-antzaia.

Azken, atzen, -a. 'Ultimo, -a'. *Atzenengo aldiz, e, atzena izan dadilla!* **Azkena jo**. Azken tragua eran. *Txaketuenian joko dogu bat eta Izarraitzen azkena./ Guazak, azkena jo degi-gun!*

Azkonar, -ra. Meles meles. 'Tejón'.

Azkura, -ia. Hazka egitteko gogua. *Lorik be ezin egin azkuriagaz./ Azkuria dako.* **Azkuria**

kendu baten bateri. 1. Gosia ase-edo. 2. Egurto bat emun.

Azpel, auspel, -a. Bi eskuen artian hartzen dan bedar edo ira pillatxua. Zortzi azpela-kin sendorra egitten da.

Azpigei, -xa(k). Ganaduentzako azpittarakua. Azpigei onenak iria eta orbela.

Azukar, -ra. Azukrea.

Baba baltz, -a. Babarrun beltza. **Baba gorri,** -xa. Babarrun gorria. **Baba pinttana,** -ia edo **ubela-baba,** -ia. Zuri-beltza, pinttoa. **Baba txiki,** -ña. 'Haba pequena'.

Baba haundi, -xa. 'Haba'.

Baba, -ia. 1. 'Alubia', 'haba'. 2. 'Ampolla'. Atxurrian aspaldixan egin barik eta babia etara dot.

Babalora, -ia. Motela eta txepela dan nes-
kia.

Babau. Txakurra, umien berbeeran. *Nun dago babau?*

Bage, bagia. Gabe, gabea. *Aguro fan, bage geratuko zara-eta./ Ganorabagia, lotsabagia...*

Bagi, -xa. Mobitteko motela dana.

Bagil, -la. Ekaina.

Bahe, -ia. "Cedazo". Sare mehiagaz egin-ddakua, gauza fiñak, uruna-eta pasaitte-
kua.

Baiezkoa emun, baietza emun. Baietz esan; zerbait aginddu.

Bajau. Jaitsi, apaldu, makaldu. *Azkenaldi honetan asko bajau da gure ama.*

Bakaillau, -a. 'Bacalao'.

Bake, -ia. 'Paz'.

Bakeoso, -ua. Baketsua.

Bako, bageko, bariko, -ua. Gabeko. *Ez-kondu bariko neska kuadrillia./ Odol bako gi-zona./ Dirurik bageko lana./ Ganora bakua, ba-gekua, barikua.*

Bal, -a. Ogixak labera eruateko otzara lu-
zia.

Balantzaka. Balantzak edo sigi-sagak egi-
nez. Sin. **potraka-potraka.**

Baldar, -ra. 'Torpe', 'brusco'.

Baldo, -ua. Zerbaitten pusketia edo zatixa.

Ogi baldua, egur baldua. Han agertu da Mi-keltxo, ogi baldua eskuetan dakola, mauska-mauska jaten.

Baliente. Osasun oneko. *Zer moduz ama? Baliente?*

Balientetu, balienteketan, balientetuko. Osasunez gogortu. *Gaixo aldixaren ondo-rian, badoia balienteketan.*

Balixau. Baliatu. *Argentinan ardixen uliakin balixaitten ei dira dirua egitteko.*

Baltz, -a. Beltza. *Egun haretan dana bal-bal-tza ikusi neben.*

Baltziska, -ia. Baltz antzekua. Betik kolore arriakin. *Bihor baltziskia; behi baltziska bat; oi-llobaltziskaak.*

Baltzisko, -ua. Baltz antzekua. Betik ko-
lore arriakin. *Idisko baltziskua; astar baltzisko bat; aker baltziskua.*

Baltzittu. 1. Belztu, keiarekin adibidez. 2. 'Hacerse intransigente'. *Entzuterik be ez-taue gura, ziharo baltzittu dira.*

Baltzuna, -ia. Ubeldura. *Zela egin dozu ba, iztarrian ageri dozun baltzunatzar hori?*

Banaandu. 'Separar', 'diferenciar'. *Txaraak sestraakin banaandu. Txarak lerroz bereiztu.*

Banastagin, manastagin, -ña. Banastak egitten dittuena. *Bazan Oñatin garai baten makiña bat banastagin./ Orain banastagiñik eztago./ Banastagiñik famauenak Mendiko ka-lekuak.*

Bandarik banda. Alderik alde, zabal za-
balik; bentania, adibidez.

Bandera, -ia. Erreparo gutxikua, nabar-
mena (emakumia). *Neska banderia./ Ema-kume bandera samarra.*

Bandiura, -ia. Babia eta holako jakixak ese-gitta ifintteko kamaran dagueen lekua, abar luze eta etziñagaz egiña.

Bapeza. Ezereza, hutsa. *Hori da bapeza! Diru gutxi dakozula? Bapeza da hobe, bapeza! (Mugatuan ixa bakarrik).*

Bapo. 1. Ederki. *Ño, bapo geratu gaittuk! 2. Bapo, papo! Akabo!*

Bara, -ia. 'Limaco'.

Bara-eguraldi, -xa. Eguraldi bustixa, he-
zia; eguraldi ziriña be esaten xako.

Baratz, -a. Motela, geldoa. *Pauso baratza./ Pausua baratz botaten dau.*

Barbero, ua. Gizonenile-apaintzailea. Sin. **bizargin**, **ule-apaintzaille**.

Bardin, -ña. Berdina.

Bardinddu. 1. Dana mailla bardiñian jarri, koska edo gorabehera barik. 2. Tripia bete. -*Bardinddu zarai? -Bai, bai, bixar arte bardindduta gagoz.*

Bare, -ia. `Bazo'. **Bariak harrapo, heldu edo obatu nau**. Atxintxika zoiazenian sortzen dan sabel-saihetseko miña.

Bargasta, -ia. 1. Txarri emia. 2. Emakume gogorra, egoskorra. *Emakume bargasta bat.*

Bargasto, -ua. Txarri arra.

Barik. Gabe. Ik. **bage**, **bako**.

Barkillero, -ua. Barkilluak egin eta saltzen dittuena.

Barrabas bedar, -ra. *Oxalis latifolia*. `Acederilla'. Jatorriz hegoamerikarra dan bedar txarra.

Barrabil, -la. Potroa. Sin. **arrautza**, **koskabillo**, **koskor**, **potro**, **arramal**.

Barre, -ia. `Risa'. **Bi doble egindda barrez**. Barrez bihurrituta, doblauta. Ekin zan bi doble egindda bertan barrez./ *Barrez bi doble egindda akabo geben.*

Barre-algara, -ia. Barre haundixa.

Barregarri, -xa. 1. Barreguria emuten dauena. 2. Lotsagarria.

Barregura, -ia. Barre egiteko gogua. *Barreguria etorri xako./ Barregurak fan xate.*

Barri, -xa. 1. Berria. *Hahor, traje egin barri-barrixa*. 2. Albistia, notizia. *Zer barri dakartzu Donostiatik?* 3. Orain dala gutxi. *Eurixa egin barri dala emuten dau. Galdu, egon, etorri... barrixa izan, edo zaharra izan ez.* Hantxe aldapan topau neben berrogeita hamar eurokua eta ez eben galdu zaharra emuten, galdu barrixa emuten eben./ *Hemen egon barri dira, ez dira egon zaharrak.*

Barriketa, -ia. Berriketa, solasa.

F *Apostoluak barriketan.*
Jesus Mari Arzuaga. Oñatiko Udal Artxibua

Barriketako, -ua. Ganorazkua, ezezko esal-dixakin batez be. *Ezta barriketako neskia!/ Eztau barriketako autua erosi!*

Barriketalari, -xa. Barriketa asko egitten dauena. Sin. **barriketoso** (gizona), **barriketosa** (emakumea).

Barriketaldi, -xa. Berbaldixa. *Barriketaldi bat jo eta etxera./ Horreik egitten dittue barriketaldixak!*

Barritsu, -a. Berba asko egitten dauena.

Barriztau. Berriztu. `Reformar, renovar'. *Etxia barriztaitten gabiltz.*

Bartz, -a(k). Zorrixen arrautza(k).

Bartzun, -a. Errautsak eta txingarrak mo-bitteko burdiñazko erreminttia.

Baru egin. Barau egin. **Barurik**. Baraurik. *Goiz dana barurik pasau dot.*

Basabehi, **basobehi**, -xa. Basuan larraan libre ibiltzen dan behixa. Sasoi batian, behi gorrixak.

Basaberakatz, -a. *Allium sp.* Basabaratxuria. `Ajo silvestre'. Sin. **berakatz-bedar**, **suba-berakatz**.

Basadui, -xa. Basua feros, itxixa daguen tokixa.

Basajaun, -a. 1. Pertsonaje mitologikua. 2. Gizon basatixa, baldarra eta hezibagia.

Basakatu, -a. *Felis sylvestris*. 'Gato mon-tés'. Katuaren antza dakoin basapiztixai emuten xaten izen generikua. Ik. **kataman**, **katu-mao**, **frantzes-katu**, **papar-zuri**, **papar-hori**, **ipurtatx**.

Basaperrejil, -la. *Aethusa cynapium*. Sin. **asto-perrejil**.

Basasagar, -ra. *Malus sylvestris*. 'Manzana silvestre, manzana bravía'.

Basaurde, -ia. *Sus scrofa*. 'Jabalí'.

Basazain, **basozain**, -ña. Basua zainketako arduria dakon langillia. Sin. **montero**.

Baserrittar, -ra. Baserrixan jaixo edo lan egitten dauena.

Basilloi, -a. Zahi asko dakon urunarekin egindako ogixa; gerraosteko ogi baltza, latza, kalidade gutxikua. Mondraguen **pa-sailoria**.

Baso, -ua. 1. Oihana. 2. Hostoa. *Baso haun-dixa atara dau arbixak, artuak, aziak... Ze baso dakon arbixak!*

Basomutil, -la. Basuan egur-lanian egitten dauen mutilla. Sin. **basogizon**.

Baso-oillo, -ua. *Otis tetrax*. 'Sisón'.

Baso-uso. Ik. **pagouso**.

Basta, -ia. Astuari, bihorrari, zaldixari, manduari... bizkarrian ifintten xakona lan-nerako edo pertsonia gaiñian ibiltteko. *Asto-bastia bikaiña./ Lehenengo bastia eta gero zestuak.*

Batek daki. Auskalo. *Batek daki zer ekarriko doskuen granuja horreik!*

Batian-bastian. Noizbehinka. Han-he-menka. Plaza inguruan batian-bastian ikusten gara./ Perretxiko askorik ez eguen, batian-bes-tian banakaren bat.

Batiu, -a. Bataioa. **Batiuak egin**. Senide da-nak egitten euen bazkarixa batiua egin eta hurrengo domekan.

Batu. 1. Elkartu. *Batu patata danak pilla ba-ten, sakutan sartzeko./ Hotzak eguen, eskuak batu eta igurtzitten/figosten.* 2. Bildu. *Gaztai-ñak batu. Begirik batu ez.* Lorik ez egin. *Bart eztot begirik batu.*

Bazkari, -xa. Eguardiko jatordua.

Bazter, **baztar**, -ra. Bazterra. 'Rincón' 'Borde'. *Bide bazterrian egin geben hamarre-takua.*

Beata, **bieta**, -ia. Serora. *San Martingo bea-tia./ Parrokixako bieta.*

Bedar baltz, -a. *Trifolium pratense*. Sekula-belarra. 'Trébol'. Ganaduari emuteko ereit-ten zan bedar klase bat.

Bedar, -ra. 1. Belarra. **Bedar motzian hazi-ttakua**. Pobrezian, gose antzian hazitta-kua. 2. Estua. Oihal baten gaiñian berbetan gabiltzanian esaterako. *Oihal bedarra: 'la tela estrecha'.* Hego bedarra: hegazti baten hego estua.

Bedarreta, -ia. Bedar karriua. *Gaur ikaraga-rriko bedarretia jo dogu!/ Bedarreta haundixak egin dira egun honeittan.*

Bedartza, bedartzaia. Bedar-nabasia. *He-men egin da bedartzaia!*

Bedeinkatu. 1. Abadiak bedeinkaziñua emun. 2. -a. Dontsua. *Ume bedeinkatuok bu-rutik gora eragin dostei!*

Begibera, -ia. Begi xamurrekua.

Begi-larri, -xa(k). Begi urdurixak, txikixak eta tristiak dittuena.

Begi-luze, -ia. Janari, erropa eta abarrerri enbidixiagaz begiraketan dostena.

Begi-mamin, -ña. 'Córnea opaca'.

Begi-niñu, -a. 'Córnea transparente'.

Begi-okar, -ra. Begi okerrak dittuena.

Begira. Begiraketan, zain. *Hari begira baldin badago, jai dako!*

Begiratu, **begittu**, **begiraketan**. 'Mirar'. *-Begiratu ondo, ia topaitten dozun. -Begittu dot, baiña eztago han./ Begittu! Ikusi dozu hori?*

Begitantziño, -ua. 1. Irudipena. Ustia. *- Han urriñera badago baten bat. - Han eztago iñor, begitantziñua izango dozu.* 2. Goguan geraketan dan bilddurra. *Behi honek txiki-ttan ikaragarriko sustua hartu eben halako le-kuan, eta harrezkero dako begitantziño hori handik pasaitten dan bakoitzian./ Asto honek badako begitantziñoren bat. - Bai, orain dala urte batzuk hemengo txakurrak haginka egin otsan-eta.*

Begizulo, -ua(k). 'Ojeras'.

Behe, -ia. Behea. Azpia. *Beheko apalan jarri dittut oiñetakuak./ Armario behian hautsa pillaaketan da. Behiak eta goixak jorratu.* Barriketan egin hontaz eta hartaz. *Jasarri dittun mahai bueltan eta jorratu ditxonai behiak eta goixak.*

Behebarru, -a. Ataria.

Behelaiño. Ik. **laiño**.

Behetar, -ra. Mendi aldian bizi danarentzako, kale aldekoa. Adb: tiro hotsa entzundakuan egindako komentarioa: *Hori behetarren bat izango da!* Ant. **menditar**

Behi, -xa. 'Vaca'.

Behintzat, **behintzet**. 'Por lo menos'. *Bat behintzet emun egidazu.*

Beinke. Jakiña, izan be. Bai, horixe! *Beinke gaztia izan!./ Beinke-beinke, arrazoi galanta dako zu orain esan dozun horretan.*

Bekain, -ña. 'Ceja'. *Bekaiñeko ederra hartu dot ate-goixenaren kontra.*

Bekar, **bekarre**, **bekarra**, -ia. Begiko makarra.

Bekozkoa ifiñi, **jarri**. Arpegi txarra ifiñi, kopeta baltza jarri. *Bekozko illuna dako./ Bekozko baltza ifiñi dost.*

Bela, -ia, **belaak**. *Corvus cornix*. Belabeltza. 'Corneja negra'.

Belarri bedar, -ra. *Sedum album*. 'Uva de gato'.

Belarri-apal, -a. Belarrixak behera begira dittuena.

Belarri-haundi, -xa. Belarri haundixak dittuena.

Belarrimotz, -a. Erdaldunengatik esaten zan mespretxuz.

Belarri-tente, -ia. Belarrixak gora begira dittuena.

Belatxinga, -ia, **belatxingaak**. *Pyrrhonorax graculus*. 'Grafo', 'chova'. Bela mikuhoi eta hankagorria bandadatan ibiltzen dana.

Belatz, -a. 1. *Falco tinnunculus*. Belatz haundia. 'Cernícalo vulgar'. 2. *Falco peregrinus*. 'Halcón peregrino'.

Belaun-katillu, -a. 'Rótula'.

Belauntesi, **belauntei**, -xa. Itxituretan pertsonentzako pasalekoa.

Belegi, -xa. Ez gorria ez zuria, horixkia edo zurikia. *Behi belegia.*

Belun, -a. Zuri-zurixia ez. Ondo zuritu bariak. *Urun beluna./ Bihor belunka bat./ Izarrak belunduta./ Alkondarak belunak urten daue.*

Belustu. Frutak edo lurreko jangauzak itxuria galdu edo maillaatu. *Sagararak, patatak... belustu.*

Bendian, **mendian**, **menpian** (egon, hartu, euki, harrapau...). 'Bajo el dominio de', 'a merced de'. *Haren bendian dago./ Gurasuak seme-alaben mendian, etxe askotan ikusten da hori./ Nekazaria eguraldixaren menpian bizi da.*

Benetan. 'De verdad', 'de veras'.

Bentana, -ia. Leioa. (haundixari 'bentania', txikiñari 'leihua').

Beraiz. Berariaz, beste helburu barik. *Ota-ndi-txikiñera beraiz fan bihar dot.* Haraxe fatia beste barik, 'expresamente', esan gura dau, ezta 'de pasuan' edo bide batez fatia.

Berakatz bedar. Ik. **basaberakatz**.

Berakatz, -a. Baratzuria.

Berakatz-zopa, -ia, -ak. Baratzuri zopa(k).

Beratu, **beraketan**. Uretan ifiñi bigunetako. *Jarri babia beraketan./ Erroa zikiñak, ondo beratu ezker, samurrago garbiketan dira.*

Berba egin. Hitz egin.

Berba -ia. Hitz. *Berba fan*. Mututu.

Berbaatu. Hitzartu, agindu. *Berbaatuta egon*. Baten batekin berba edo hitza emunda egon. Baten bateri zeozer aginduta euki. *Alkatiaekin berbaatuta gagoz zaturako, Gaztetxiena komentaitteko./ Banoia, Pedorekin berbaatuta nago-eta.*

Berbagin, -ña. Berba egiten egogia. Jar- duntsua. *Ezta berbagaña./ Berbagaña da.*

Berbagura, -ia. Berba egiteko gogua. *Gaur ezta berbagurarik ekarri./ Egin xako berbaguria.*

Berbakera, -ia. Berba egiteko eria. *Ulixaren berbakeria./ Ez da hemengo berbakeria./ Ze ber-*

bakera don hori?

Berbako, -ua. Berbia emun eta beteten dauena.

Berbalots, -a. Berbaroa. *Uhetik konturatu naiz berbalotsagaz./ Baso barrenian berbalotsa entzuten da.*

Berbatsu, -a. Berba asko egitten dauena.

Berbeera, -ia. 1. Hizkuntza. 2. Berba egitteko eria. *Umien berbeeria./ Gaixotu zanetik, Ximonek oso berbeera arrarua dako.*

Berbena, -ia. 1. Kaleko erromerixia. 2. *Berbena oficalis*. Berdana, berdan-belarra. 'Verbena'. Sendabelarra.

Berde, -ia. 'Verde'. *Eguraldi berdia*. Eguraldi hotza eta bustixa.

Bere, euren... kautan jardun. Bakarrik egon berbetan. *Bere kautan dihardu esaten./ Bere kautan dabil berbetan.*

Bereandu, bereanketia; nereandu, nereanketia; gereandu, gereanketia... Lortu, eskuratu.

Berekor, -ra. Betik beria egin zalia. Sin. **berkoi, berekutz**.

Berezko, -ua. 1. Korputz azalian sortzen diran garau, ekzema... ezezagun eta iraunkorak. 2. Berez sortutakoa, eragin barik, saiatu barik. *Iñun eztago berezkorik, ez hemen eta ez han. Berezkua egon: samurra egon; egosteko, adibidez.*

Berian-berian. Bere baitan sartuta. 'Ensimismo', -a'. *Berian-berian doia, iñori eta iñora begiratu barik.*

Berihela. Berehala. 'Inmediatamente'.

Berin. Ik. **birin**.

Berinddu. Egosi bariko esniari telia egin. Ik. **birinddu**.

Berjel, brejel, -a. 1. Ganadu edo pertsona akastuna. 2. Andriak esaten xau deshonrau gura izan xauen gizonari.

Berna, -ia. 'Pierna' (belaunetik hankaraino).

Bernamamin, -ña. Berniaren atzekalde mami-sua. 'Pantorrilla'. Sin. **bernazanko**.

Bero erre, -ia. Bero sargoria.

Bero, -ua. 'Calor'. *Beruena kendu*. Entzun-

dako zeozerrei larregikua dala iritzi eta erdixa bakarrik sinistu bihar dala esan gura dogunian ebalten dogu. *Egixa izateko, beruena kendu bihar xako horri./ Horri beruena kendu ezkerro, sinistu leike. Bero-bero egindda egon*. Pauso garrantzitsu bat ematear egon. Zerbait egitteko griñagaz egon. *Ezkontzak eta buzkantzak bero-berotan!*

Bertan behera itzi edo jare. Daguenetan itzi akabo barik. *Bertan behera itzi eben dana eta Ameriketara fan zan.*

Bertan beherako, -ua. Oso ona, bikaiña, ederra, dotoria. *Ez bertan beherako bertsolarixa gainera! Ik. barriketako.*

Bertsolari, -xa. Bertsuak asmau eta kantaitten dittuena.

Bertsueta, -ia. Bertso-jarduna. *Gaur Oñatin bertsuetia dago./ Bertsueta ederra egin xonai.*

Besagain. 1. Bolean (pelotan). *Pelotia besagain jo dau*. 2. Norberaren buru gainetik daguen abar bat ebagitten daniel aizkoriaz, *besagain* bota dala esaten da.

Besakara, besakada, -ia. Harri bat jaurtitteko besuarekin emuten dan golpia. *Besakara bat bide dago*, harri bat besoz jaurti zeinken tartia dago.

Besape, -ia. 'Sobaco'.

Besarkada, -ia. 'Abrazo'

Besartekada, besaartekada, -ia. 'Brazada'. Beso artian hartu leikien edozer gauzetako kantidadia. *Abar besaartekada batzuk biharko dittugu sua egitteko.*

Besomotz, -a. 'Manco'.

Beste, -ia. 'Otro'. *Besterik izan*. Hobia izan. *Txahal-okelia besterik da*. Txarrixarena edo ardixarena baiño hobia dala esan guran.

Bestela. 'De lo contrario, si no, por lo demás' *Bestela zeuek fan eta kitto!./ Eta bestela, ondo?/ Ekarri egizu; bestela ikusiko dozu zer dan ona! Bestela be*. Edozelan be. Edozein modutan. *Bestela be etorri bihar neben./ Bestela be asmauko eben horrek zerbait.*

Besuetako, -ua. 'Ahijado', -a'.

Betagin, -ña. 'Colmillo'. Sin. **alboagin**.

Betazal, -a. 'Párpado'.

Beterinarixo, -ua. Albaitaria.

Beterinarixosa, -ia. Beterinarixuaren andria

Betik. 'Siempre'. *Beti be*. Batzuetan, noiz edo noiz. *Beti be han eta beti be hemen, halaxe jiraitten gara!*

Betiko mutillak, betiko neskaak. 'Mutil-zahar' eta 'neskazahar' esateko eufemismua.

Betoker, -ra. Begi-okerra.

Betondo, -ua. Begi ingurua.

Betterre, -ia. Begiko pikorra.

Betula, -ia, betulak. 'Pestaña(s)'.

Bezerixa, -ia. Bezeruak. *Juanitosienak bezerixa haundixa euki izan dau betik./ Bezerixia ondo zainketan jakin bihar da.*

Bezero, -ua. 'Cliente'. *Garai bateko esnedunak, egunero esnia eruaten ostein baserrietatik kaleko bezeruairi.*

Biaga, biagia, biagak. Biga. 'Becerra'. Behi gaztia, urtebetetik aurrerakua, iriskoke-tako modukua.

Biaittajauna. Birraitona. (Askazubi).

Bialdu. Bidali.

Biamandria. Birramona. (Askazubi).

Bibolin, biboliña 1. Musika tresna. *Felixek bandan biboliña jotzen dau.* 2. Zakilaren eufemismoa. *Bai, txakurraren biboliña!*

Bibora, -ia. *Viscum album*. Mihura. 'Muér-dago'.

Bide, -ia. 1. "Camino". *Bidia hausi*. Bidian zoiazela bestiarekin topo ez egitteko pausua aldatu eta beste bide bat hartzea. *Nerekin trikitx ez egittiarren, bidia hausi egin nontan Mirenek./ Hotz samar ibilli arren Joxerekin, ikusten dotenian etxat biderik hausten behintzat.* 2. Zerbaitetarako motibua. *Barriketa bidia da./ Hasarre bidia da./ Burruka bidia da...*

Bidealdi, -xa. Fanaldixa. *Araozdik Etxegaratera bidealdi ederra dago.*

Bidegin, -ña. Bidegilea. Bidiak egin edo eregitten dittuena edozein alorretan. *Bedita Larrakoetxea euskeriaren alorrrian bidegin bat izan zan.*

Bidetxior, -ra. Oiñez ibiltzeko bide estua.

Bidixixo. Ik. **bixixo**.

Bienako ogi, -xa. Ogi oso fiña.

Bigantxa, -ia. Bost edo sei hillabeteko txahal emia.

Bigarren primo, -ua. Lehengusu txikixa.

Bigun, -a. 'Blando, -a'.

Bigundu. 'Ablandar'. *Honeik, garbittuaz, asko bigunketan dira. Bigundua emun.* 1. As-tinddua, egurtua, emun. 2. Garbittu, hustu. *Gailleta kajiari bigundu ederra emun xatzue, e!*

Bihaleku, -a. Beharlekua (biharlekua), lan txarra, problemia. *Makiña bat bihaleku izan dau Juanitok bere automobil zahar horrekin./ Zuk emuten dozun beste bihaleku! Esaeria: "Ehun kaletarrek baiño baserritar batek Jaungoikuari bihaleku gehixago emuten xak. Batian euri eske, bestian eguraldi onen eske: horreik sekula etxagozak konforme".*

Bihar, -ra. 1. Lana, premiña. *Han izango dituk biharra!* 2. **Bihar izan**. Behar izan. **Biharrago izan**. Hobe izan. *Biharrago zan, Bilbon geratu baziña!/ Biharrago zuan, hasittakua bihar dan moduan akabo bahian!/ Biharrago litzake, tontokerixa horreik alde batera itziko balittu!*

Bihargin, -ña. Langillia. *Bihargin ona./ Emakuma bihargiña./ Bihargiña pottua.*

Bihartu. Behartu. *Nik eneben gura faterik, baiña bihartuta fan egin nintzan juntara.*

Bihatx, -a. Behatza.

Bihaztun, -a. Behazuna. 'Hiel'.

Bihoka, -ia. Bihor gaztia, zaldiketako modukua. Bi urteko bihokia: **Sobraiño, sobraiño**, -ua.

Bihor, -ra. Behorra. 'Yegua'.

Bihotz, -a. 'Corazón'. **Bihotz haundiko**. Pertsona onbera.

Bihotzeko, -ua. Bihotzeko gaixotasuna. **Bihotzekuak jo**. Bihotzeko atakia izan. *Bihotzekuak emunda hil da.*

Bihotzerre, -ia. 'Ardor de estómago'. *Bihotzerriarekin ibiltzen da bai, eta bikarbonatua hartu bihar izaten dau sarri-sarri.*

Bihur, -ra. 1. Okerra. 'Retorcido'. 2. Geldigorra, geldi egoten eztana. **Bihurrera hartu**. Bidian buelta egin.

Bihurkerixa, -ia. Bihurrikeria.

Bihurkuna, -ia. Bihurgunea. Errebuelta. 'Curva cerrada'. *Agerreko bihor gorrixa elizondoko bihurkunian eguen.*

Bihurrittu. 1. Okertu. 'Retorcer'. *Hankia bihurrittu dau.* **Erropak bihurrittu.** Esegi aurretik bueltak emunaz ondo estutu, ura kentzeko. 2. **Bihurrittua, bihurradia.** 'Esguince'. *Pauso huts bat emun, eta bihurrittua egin neben.*

Bihurtu. 1. Bilakatu. *Ura ardau bihurtu./Zurix baltz bihurtu.* 2. Biribilddu eta estutu. *Moltzua, trapua, erropia bihurtu.* Sin. **bihurrittu.**

Bijili, -xa. Okelarik jan bihar eztan eguna. *Garizumako egubakoitzak bijilixa egunak izaten dira./Garizuman egubakoitzak izaten dira bijili-egunak*

Bikain. 1. Oso-oso ondo. 2. -ña. Oso-oso ona.

Bilddu, biltzeen. Billurtu, akobardau. *Ezta biltzeen: 'no se acobarda'.* **Bildduta egon.** Hotzak edo beldurrez egon.

Bilinboloka, bilinboletan. Umien jolasa: maldan daguen zelai goixen batian lurrian etzin eta goittik behera gorputzari jaretia bueltaka jausten, horixe da bilinboletan ibiltia. Jolas hori zelai garbi edo edurtu batian be egin leike.

Billostegi, -xa. Billotsak eukitten diran lekua. *Billostegiko atia zabaldu.*

Billots, bilddots, -a. Arkumea. **Hazi-billotsak.** Ardi izateko izten diran billotsak.

Billur, bilddur, -ra. Beldurra. **Bilddur antzian.** Bilddurtuta leitz. *Bilddur antzian ikusten zauet.*

Billurti, -xa. Beldurtia.

Billurtu, billurketan. Beldurtu.

Birbikin, -ña. Birabarkia, egurrian zulo txikiñak egitteko ebalten dan esku-barautza.

Biri, -xak. Birikak. Aberienak, batez be.

Biribil, -la. 'Redondo'.

Birigarro, -ua. *Turdus philomelos.* 'Zorzal común'.

Biriki, -xa. Birixakin eta beste osagarri batzuekin eginddako txorixua.

Birikittako, -ua. 'Pulmonia'.

Birin, berin, -ña. 1. Bustixa, labana. *Eurixa egin barri eta gaiñetik kamiñuan obrak, karreteria birin-biriña eguen.* 2. Ur geldixaren gaiñan sortzen dan telatxua. *Beriñak egin errekaan.* 3. Ur gaiñeko algak. 4. Erreketako harrixairi egitten xaten likenezko kostria.

Birinddu, berinddu. Birin bihurtu. *Zopia be berinddu egitten da, egun batzutan kanpuan itzi ezkerro frigorifikuan sartu barik.* Ik. **berinddu.**

Birritan. Bi bider, bi aldiz. *Birritan entzun xaot./Astian birritan eukitten dogu./Gure amandria birritan ezkondu zan.*

Bista, -ia. Ikusmena. **Bistan.** Agirixan. *Dana bistan-bistan eguen.*

Bistaratu. 1. Erakutsi. *Bistaratu karta horreik.* 2. Agertu. *Eztira bistaraketan./Aloña aspaldixan eztoqu ikusi, eta oraintxe bistaratu da horregatio!*

Bisuskara, -ia, bisuskaraak. Haize eta euri golpiak.

Bisuts, -a. Eurixa edo edurra haiziarekin nahastuta. 'Ventisca'.

Bixamon, bixaramon, -a. Biharamona, hurrengo eguna. *Errosarixo bixamona, azkenaldi honetan Oñatin jaixetako egunik famauena.*

Bixar. Bihar.

Bixigu, -a. 'Besugo'.

Bixixo, bidizixo, -ua. Hestietako hartxua. 'Lombriz intestinal'.

Bizi. 1. 'Vivir'. 2. 'Vivo', 'animado'. *Gure Juantxori pasau xako oneza, oso bizi dabil gaur.* 3. -xa. 'Vida'. 4. -xa. Bizkorra, argixa. *Mutiko bizixa.*

Bizialargun, -a. Bere ezkontzako bikotiarekin bizi eztana. *Bizi-alargun dagoz (andra-gizonak apartauta).*

Bizigura, -ia. Bizitteko gogua.

Bizipoz, -a. Bizitteko poza. *Mundu honetan bizipoz gutxi dago./Bizipoza kendu dostazue.*

Bizittu, biziketan. 'Animar', 'avivar'. *Salda bero bat hartu, eta ia pittin bat biziketan garien./Suari xezpaltxo batzuk botata bizittu egizu pittin bat.* Ant. **moteldu, nanotu.**

Bizitza, -ia; **bizitzaa**, bizitzaia. 1. Etxebizitza. *Bi bizitza teillape baten: bi sukalde.* 2. 'Vida'.

Bizixen, -a. Minbizia, biziena. *Txomiñek bi-zixena dako itxuria denez.*

Bizkor, bixkor. Azkar. *Guazen bizkor-bizkor.*

Blaixaraan. Begi golpe baten ikusten dana. *Blaixaraan, launkuna haundi bat: Urbixa.*

Blangaatu, brangaatu, bringaatu. Anporrak edo enbor zatixak lau zati edo gehixago egin. *Egurra blangaaketan.*

Bokadillo, -ua. Ogibittartekua.

Bolantes, belantes, -a. Hormetan egoten diran harrizko eskillarak jentia pasaitteko.

Bolara, -ia. Bolada, aldia. *Oraintxe dakogu tomate bolaria.*

Bol-bol. Irakitterakuan ataraten dan soinua. *Lapikua bol-bol irakitten. Bol-bol-bol dago.*

Bolda, -ia. Goldea.

Bolda-orrazi, -xa. Golda-orrazia. *‘Reja de arado’.*

Bolo-bolo ibilli. Jentiaaren barriketak, esamesak, zurrumurruak ahoz aho ibilli. *Bolo-bolo dabil gizur hori./ Herrixan ezta beste gauzarik entzuten: bolo-bolo dabil.*

Bon-bon. Ugari eta ondo, esaeratan. *Daguenian bon-bon eta eztaguenian hor konpon./ Gaur bon-bon eta bixar egon./ Jentia orain bon-bon xabilk.*

Bor-bor. Mur-mur, bere artian barriketan. *Bor-bor fan da aguria.*

Borondate oneko, -ua. Gauzak asmo onez egitten dittuena.

Borondate, -ia. *‘Voluntad’.*

Bortzei, -xak. Mendiko botak; ikazkiñen-eta oiñetakuak.

Bosteko, -ua. Eskua, horrelakuetan: *bostekua ekarri, bota, emun./ Bota bosteko hori!*

Botagura, -ia. Botateko gogua, botaka egittetako gogua. *Gora-larrixa be esaten xako botaguriari. Botagura antza.*

Botaka. Gonbitoka. Sin. **okadaka, errebeska.**

Botikarixo, -ua. *‘Boticario’.*

Brangaatu. Ik. **blangaatu.**

Bringaatu. Ik. **blangaatu.**

Brintzaatu. Arrakalatu. *Kristala, mahaixa, paretia,... brintzaatu.*

Bronkixo, -uak. *‘Bronquios’.* *Bronkixuak hartuta dako zu, ziharo! Itzi egin biharko xatzu erretiarri.*

Bronkixotako, -ua. Bronkiotako gaitza.

Buetra, -ia, buetraak. Saia, putrea.

Buillaka. Zarataka.

Bule-buleka, bale-baleka. Gorde-gordeka; umetako jolasa. Batek kontau egitten dau, bestiak bittartian ezkontau egitten dira. Gero billa hasten da. Jokua hasteko esaten ziranak: *-Alebi, alebi! -Txakurra buztanari! -Ekin! Sin. gorde-gordeka.*

Burburixo, -ua. Baba haundixaren ale barruan hazten dan eltxo hegoduna, momorro txikiña.

Burdi, -xa. Gurdia. Burdixaren zatixak: *burkamia, ezpatak, taketak* (lau taketa albo banatan edo albo bixetan biña: *burtaketaak*), *burtesixa, burtiuna, burtiuntxua, burtolak...*

Burdiña, -ia. *‘Hierro’.*

Burdin-kaldara, -ia. Burdinazko galdara.

Burdin-ziri, -xa. Egurra erdibiketako ebalten dan zirixa.

Burduntzaldi, -a. *‘Cazo’.*

Burduntzi, -xa. 1. Burdiñazko ziri luzia bilddotsak-eta sutan erreteko. 2. Burruntzia. *‘Libélula’.*

Burgatx, -a. Abere hausnarkarixen urdailleko barrunbia. *‘Libro’.*

Burko, -ua. *‘Almohada’.*

Burla egin. Iseka egin.

Burpil, -la. Potolua. *Hau da umia burpilla! ‘¿Qué niño más regordete!’*

Burriskara, -ia. *‘Borrasca’.*

Burrukaari, burrukalari, -xa. Burrukalaria.

Burtzil, -la. Burdi-txirriken ardatza. *Burtzilla jo.* Hondua jo. *Jo xuagu burtzilla./ Gaur burtzilla jo arte!* (barruraino sartu, toperaino sartu).

Buru, -a. *‘Cabeza’.* *Buru gutxiko,* -ua. Zentzun gutxikua. *Buru oneko* edo *argiko,* -ua. Memoria onekua, adimen haundikua. *Burruzuti egin.* Buruz behera jausi, geratu. *-Jare! -Bai, jare egingo xuat, buruzuti egingo*

xuat-eta. Ik. **kaskar**.

Burubage, -ia. Buru gutxikua.

Burubardinddu. Garixari, adibidez, burua egin. 'Espigar'. *Garixa burubardinddu da.*

Burubide bat emun. Akabau, bukatu. *Hemengo lanoi burubideren bat emun biharko xate./ Hemen dagozen erropairi burubideren bat emun egixetzu.*

Burubide, -ia. Ganoria, fundamentua. *Hori da burubidia dakozena!*

Buruereitxi, -xa. Buruiritzia. Iñor baiño gehiago dala uste dauena, bere buruaz iritzi oso ona dakona, harrua. "Vano, -a", "creído, -a", "presuntuoso, presumido, -a". *Juanita oso buruereitxixa da. Buruereitxixa eta harroputza da.*

Burugogor, -ra. 1. Tematixa. 2. Ikasle txarra, eskolia nekez sartzen xakona.

Buruhaundi, -xa. Buru haundixa dakona.

Burukantzaziño, -ua. Buruhaustea.

Buruko karga, -ia. Katarruak edo antzekuak burua eta sudur aldia zigorketan dauenian *buruko kargia* dakogula esaten da. *Buruko karga ikaragarrixarekin nabil.*

Buruko zapi, -xa. Buruko paiñuelua.

Burupeeko, -ua. 'Almohada'.

Burutik beherako, -ua. Meningitisa. Kalentura haundixak eukitten dira eta burutik endredauta letxe egoten da pertsonia.

Burutu. 1. Burua egin labore-landariak. *Pagua burutu*. Pago arbolia hiru bat metrorra moztu burua bakarrik itzitta, gero handik hamar bat urtera, berriz be, egurra emun dagixen. 2. Lortu, bukatu. *-Aldekuak etxe gaiñeko hariztuixan txarrixak hazi bihar daueilla entzun dot. -Ba eztaue burutuko, basaurdiak sartuko xate-eta!*

Busti, busteen-busten/bustitten, bustiko. 1. 'Mojar'. 2. 'Untar'. Ogixarekin *busti hori ondo eta garbittu*. *Busti ala lihor?* 'Cara o cruz' esateko egitten zan galderia. Txanponik ez eukaiñian, harri zapal bat txuagaz busti alde batetik eta ittaun hori egitten zan. *Oraintxe jango nittuke nik bustixak eta igarrak* (esaeria). Edozer gauza jango neuke.

Buzkantz, -a. Ardi odolarekin egindako odolostia.

Buztanikara, -ia. 1. *Motacilla sp.* Buztan luzia eta ikaratixa dakon txoritxua. 2. Neskatilla pizpiritta (argixa, bizixa) eta geldigorra.

Buztanurkillia, -ia, **buztanurkullu**, -ua. *Forficula auricularia*. Ipursardea. 'Tijereta'. Zomorro hegalarixa. Sin. **sansaurkillia**, **sa(n)saurkillo**. Ik. **miru**.

Buztin, -ña. 'Arcilla'. Toponimua: Buztin-solo. Okomardingo tellerixa zaharraren gaiñian, gaur egun Santa Anako komenturen inguruan.

Buztingorri, -xa. Kolore gorriko buztña.

Buztin-lur, -ra. Lur buztintsua.

Buztinzuri, -xa. Kolore zuriko buztña. Buztinzurieta baserrixa Aloña azpizan dago.

Damakasa, -ia. Abadiaren kriadia edo neskamia.

Danbolinttero, -ua. Danboliña eta txistua batera jotzen dituen. *San Juan, San Juan berde, danbolintterua, kuartillo bat eranda, jo degigun soiñua*. (San Juanetako kantua).

Danbor, -ra. 'Tambor'.

Danborjole, danborjolla, -ia. Danborra jotzen dauena. *Danborjoliak bihar dittugu bandarako.*

Dantzari, -xa. Dantzan egitten dauena.

Daratulu, -a. 'Taladro'.

Dar-dar, dardaraka. Dardaraz hotzagatik, beldurragatik... *Hotzak dar-dar nago./ Bildurrez dardaraka.*

Dardara, -ia. Ikara. 'Temblor', 'vibración'. Kalentura dardaria dakot./ *Makiña zahar horrek dako dardaria!*

Dardarizo, -ua. Dardara. *Sartu xat holako dardarizobat...*

Demanda, -ia. Errieta. 'Riña'. **Demandan ibilli**. Errietan aritu. *Hasarre dagoz, itxuria, demanda baten dabiltz-eta. Demanda egin*. 'Reñir'. *Ettxera berandu aillegaitten bazara, demandaegingo dotsue.*

Dendari, -xa. Dendan lan egitten dauena.

Derrigorretan, derrigorrez. Nahi eta nahi ez. -Jaiki egin zara baiña! -Derrigorretan, ezin nintzan ohian egon-eta! / Zu ezpazatoz ezin dogu egin, derrigorrez etorri bihar zara.

Desbasta, -ia. Objektu batek dakon lazta-sunak kentzeia igurtzixaz, arraspauaz, etab. Esaterako, Altuna fabrikako harrilarririk artatixak zorroztu ondoren egitten euen desbastia, burdin-harixak garbittu eta artatixa leunduaz. Ondorengo pausuak ziran ajustia, engrasia eta enbalajia.

Desbastau. Desbastia egin. Ik. **desbasta**.

Deseginddu, ezeginddu. DeseGIN. Bedarra azkeneko beruakin asko ezeginddu da. Sin. **urrittu, gutxittu**.

Desobediente, -ia. `Desobediente`.

Destera, -ia. Aizkora eta beste zorrozketako harri biribilla.

Dezente, dexente, -ia. Askotarik ez, baiña itxuratxuan. Jente dezente etorri da./Dezente daki./Eurixa dezente egin dau./Hemen zuk karga dezentia dakozu.

Diar, -ra. Deiadarra. **Diarka.** 1. Deiadarka, deika. Baten bat hor diarka dakozue. 2. Oihuka. Itxura txarra emuten dozue hor kalia diarka ibillitta.

Diar egin. 1. Deitu. 2. Oihu egin.

Di-da, di-dau. Aguro, derrepentian. Di-da egin eta aurrera./Aginddutakua di-dau batian egin daue.

Dilin-dolon. Loka, kili-kolo. Dilin-dolon samar xakuat buruau.

Dinbi-danba. Zenbait zarataren onomatopeia. Han ekin otsain dinbi-danba tiroka.

Dindirrixo, -ua. Sudurretako izerdia. Sudurreko dindirrixuarekin nabil.

Dirualdi, -xa. Diru-ugarittasun aldixa. Beste dirualdi bat datorrenian egingo dogu itturri ondoko estalpearen erretillia.

Dirutza, -aia. Diru pilla haundixa. Hori dirutzaia! / Eta nundik zuzendu dau dirutza hori?

Diruzale, -ia. Dirua gustaitten xakona. Ha diruzalia zuan, langillia ez hainbeste!

Ditxosozko, -ua. Dontsua. `De marras`. Ditxosozko basuriorrek makiña bat barriketa emuten dau./Nun itzi dittuzu ditxosozko kiltzok?

Dizdaitte, -ia. Distira, argitasuna. Han mendixan ikusten dozue dizdaitte bat? Zer ete da?

Diz-diz. Distiraren onomatopeia. Begixak diz-diz egin xaue./Han zerbaittek diz-diz egitten dau.

Doillor, -ra. Zekena.

Domeka, -ia. Igandea.

Doministiku, goministiko, -ua. `Estornudo`. Leheninguan esaten da "Jaungoikua/jainkua lagun!"; bigarrenian: "Doministiku!"; eta hirugarrenian, "Jaungoikua/jainkua lagun eta oiñak arin!".

Donga, -ia, dongaak. Donge (Bizkaieraz). Txarra, gaiztua. Asmo dongaak./Persona dongia eta saltserua.

Dontsa, -ia (emakumia). 1. Ganora asko bagia. Dontsa bat./Dontsia beinke! 2. Koi-ttaua. Errukixa agerketako ebalten da. Emakuma dontsia!

Dontso, -ua (gizakumia). 1. Maliziabagia, moteltxua. Dontso samarra da./Dontso bat. 2. Errukixa agerketako ebalten da. Mutiko dontsua! / Illun instantetxuan Arriolatik urten geben. Ha be biajia zan! Ha be egin geben guk dontsuok! Bai.

Dotore, -ia. Elegantia. Oso zagozai dotore! (erretratu bateri begira).

Droga, -ia. Istilua, iskanbila. Gizurra eta droga./Hango zaratia eta droga! / Lehenguan zuenera fan nintzan eta droga batian ebiltzen gaztiak.

Duaka, -ia. Burugogorra, egoskorra.

Duakakeixa, -ia, duakakeixaak. Burugogorkeria, egoskorkeria.

Duin. Bezain. Harri hau beste hori duin haundixa da./ (Lizarra) haritza duin gogorra da./-Iruñea politta dala? -Ez Donostia duin ederra./Hori duin ona dozu beste hau be.

Dultzaiña, -ia. `Dulzaina`. Musika-tresna.

Ebagi bedar, -ra. Arnica sp. `Arnica`. Ebagixak-eta osaketako ebalten dan bedarra.

Ebagi, -xa. `Cortada`, `incisión`. Lan txarra euki daue, ebagiz jositta dagoz./Ebagixa haundixa egin dok, mutikua, eta horri puntada batzuk emun ezian ezta zarrauko. Guazen medikuarenera.

Ebagi, ebagitten, ebaten. Ebaki. *Hiru anaiak bedarra ebaten dira keriztuixan. Ebagitta egon.* Oso nekatuta egon. Goizeko lauretarako hanka bi gaiñian nenguen eta bape siestarik egin barik hemen nago. *Ebagitta nago, ohia noiz harrapoko! Sin. ukatuta egon, apurtuta egon.*

Ebagille, -ia. Egurak, bedarrak, irak, ixaak... ebagitten dittuana. *Zein dozue ebagillia?/Hona ezta argittu ebagillerik.*

Ebali, ebalten. Erabili. *Gauza zorrotzak kontuz ebali bihar dira./ Zer botika ebalten dozue ardixairi hanketako gaitza osaketako?*

Edarra, -ia. Ipurdixa baiño agua estuagua dakon ontzixa, ura ekarteko ebalten zana.

Edarra-katillu, -a. Antosiña. Sin. **urontzi, uruntzi.**

Edarrohol, -a. 1. Edarraren estalkixa. 2. Talua zabalketako palia. 3. Sukaldian lana egitteko ohola, bere gaiñian janarixa geratu edota ebagitteko ebalten dana.

Edur, -ra. Elurra. *Edurra sendatu.* Edurra sendotu, geruza sendua egin. *Eduurren gaiñeko hegua, ezin izan berua, edo Eduurren gaiñeko hegua, eztok txitto berua* (esateria).

Edur gesal, -a. Edur mehia, azala, arrastua egitteko adiñakua. *Edur gesaltxua.*

Edur landar, -ra. Bentana irriztuetatik barruraino pasaiten dan edur hautsa. Edur-bisutsaren antzekua.

Edur lapatx, -a. Edur-huskerixia. *Edur lapatxa egin xok.*

Edur lipritz, -a. Edur-huskerixia, labaneketako adiñakua.

Edur malutz, -a. Edur harro-harrua. *Edur malutz-malutza.*

Edur matxar, -ra. Edur ziriña.

Edur nabar, -ra. Ziharo zuritu bariko, sendatu bariko edurra. *Edur nabartxua.* Sin. **edur lapatz.**

Edur-bisuts, -a. Haiziarekin baterako edurra.

Edurbusti, -xa. Edurra eta eurixa nahastuta. *Edur bustixa egitten dau./Kalian be edur bustixa egin eben.*

Edur-gixi, -xa. Edur-mataza txiki eta xehia.

Edur-haize, -ia. Edurra dakarren haizia. *Edur-haizia dabil.*

Edur-kixkora, -ia. Edur siku eta xehia, hotz haundixa egitten dauenian egitten dauena.

Edurmaillo, -ua. Edur bolia, edur-pillia. *Kamiñua garbittu egin daue eta aldamenetan ikaragarriko edur-mailluak dagoz.*

Edur-mataza, -ia, edur-matazaak. Edur-maluta. *Txapela lakoxe edur-matazaak.*

Edur-nar, -ra. Edurramilla. 'Desprendimiento', 'alud de nieve'. *Ikaragarriko edur-narrak egin dira.*

Eduuramil, -la. 1. Edur bola haundixa. 2. Edur-jausia. *Santutxuko sei gazte hil dittu eduuramil batek Pirinioetan.* Sin. **edur-nar.**

Edurte, -ia. Elurtea. 'Nevada'. Edurra zuri daguen aldia. *Iragako urte honeittan eztau egin honelako edurterik.*

Egarri, -xa. Erateko gogua. *Egarri antz, egarri antzian.* Egarrittuta leitz. *Egarri antzian gabiltz.*

Egille, egintzaille -ia. Langillia, lana egittekoa. *Esan bakarrik ez, gauzak egin egitten ditu, egillia da. Egille aparta./Ni egintzailia izan naiz./Egintzaille bat. Egintzaille pottua (eskasa).*

Eginkaari, -xa. Kakaren eufemismoa. *Egin-kaarixa egitten dago.*

Egogi, -xa. 1. Egokia, aproposa. 2. Trebea. 3. Trebetasuna. *Egogixa dako, trebetasuna dauka. Hartara egogi gehixago hartuta egon: 'estar más avezado de aquella forma'.*

Egonaldi, -xa. Leku edo zeregin batian egitten dan denporaldixa. *Urtero egitten dau egonaldi bat eguzkialdian./Gaur barriketan ikaragarriko egonaldixa egin dogu.*

Egongura, -ia. Egoteko gogua.

Egoskor, -ra. 1. Zaila egosten. *Denbora asko egon bihar daue lapikuan, oso egoskorak dira.* 2. Burugogorra. *Astua atzeraka baiño egoskorragua.*

Egosle, egosla, -ia, egoslaak. Egosten dauena. *Zein izan da baben egoslia? Ikatz egoslaak:* txondorra ixutu ondoren zainketan daueiñak.

Eguazten, -a. Asteazkena.

Egubaikutz, -a. Ostirala. *‘Kaskajuen eguna’* moduan beizentaua.

Eguen zuri. Karnabal eguna.

Eguen, -a. Osteguna.

Egunduko, -ua. Berebizikoa, sekulakoa. *Egunduko esplikaziñuak emun oskun.*

Eguraldi, -xa. *‘Tiempo atmosférico’*. *Eguraldixak mudia dakar*. Eguraldi sarkiña (erdi sargori edo bero larregi egitten dauenian). *Eguraldi mikatza: hotza, berdia (freskoa).*

Egurdui, -xa. 1. Su-egur asko daguen baa. 2. Egur ugari sortzen dan lekua.

Egur-ikatz, -a. *‘Carbón vegetal’*.

Egurreta, -ia. Su-egur egitte, karriu... haundixa. *Datorren zapatuan egurretia dakogu eta ez hartu beste konpromisorik*. Zentzu figurauan, golpiak. *Hor egurreta gogorra dabil! Horrelako egurretarik!*

Egurtegi, -xa. Su-egurra gordeten dan lekua. *Hustu da oraintxe egurtegixa./Egurtegitik karriuan.*

Egurtu. Joz zigortu. *Hona arrimaitten badiara, egurtu ederra hartuko daue./Ez deskuidau hara arrimaitten, bestela egurtua dakozue! Sin. bizkarreko hotzak kendu.*

Egusai. Jaieguna. *Astian San Juan, eta datorrenian San Pedro. Bi egusai jarraixan orduan./ San Migel bixamonaren bixamona dala, eta erdi-egusai emun doskue fabrikan.*

Egutaide, -ia. Laiñuak kentzen dittuen aide gozua. *Egutaidia dabil.*

Eguzki, -xa. *‘Sol’*. **Eguzkixak urten**. Eguzkixa hodeiertzian ageri. **Eguzkixa sartu**. Eguzkixa hodeiertzian ezkutau. **Eguzkixak marro egin**. Eguzkixa ezkutau, laiño baten ostian.

Eguzki haize, -ia. Aizkorri aldetik datorren haizia, eguzkixa ekarten dauena.

Eguzki lora, -ia. *Carlina acanthifolia*. *‘Carlina’*.

Eguzkibage, -ia. Eguzkirik hartubagia. *Eguzkibagia makala egoten da.*

Eguzkibegi, -xa. Egutera, eguzkixari begira daguen parajia. *Eguzkibegixan dago*

zuen baserrixa.

Eguzkitsu, -a. Eguzkixak asko jotzen dauen lekua.

Eguzkittu, -a. Eguzkittan berotua. *Eguzkittu bat emun, ia epelketan diran.*

Eguzkittu. 1. Eguzkixak urten. *Eguzkittu dau*. Kontrakua: *laiñaatu egin dau, illundu egin dau*. 2. Eguzkixa hartu, emun. *Eguzkittu egizu umiok, kolore pittin bat hartzen dauein! Eguzkiketan ezpadira, lizundu egingo dira*

Ehun, -a. Liñuzko telia.

Ehungilla, -ia. Ehuna egitten dauena. Sin. **ehule**. *Ehunak ehun lan* (esaeria).

Ei, i. Itxuria danez; jentia esaten daue nez. *Omen. Ez ei daki ezer./Ez ei da ezertarako gauza*. Askotan, **-i** bakarrik esaten dogu. *Ez i da etorri.*

Ekin. Hasi. Nor aditzarekin: *Ekin da lanian bajaran egon eta gero./Ekin dira burrukan./Ekin zarai obran?/Ekin gintzan lanian./Aurten ezta ekingo udabarrixa./Ekin haiz hi be tronpia jotzen?/Ixo, funtzia ekin da-eta! Noiz ekitzen zarai? Datibuarekin: Edurrari gogor ekin xao./Atzo be ekin otsan erretolikiari. Aginterran: Alebi, alebi! Txakurrak buztanari! Ekin!*

Ekiñaldi, -xa. Lanian, musian, pelotan... saixua. *Ekiñaldi bat egin dogu./Ekiñalditxo bat egin eta etxera./Ez bertan beherako ekiñaldixa!*

Ekonomika, -ia. Lehengo sukaldetan egoten ziran txapa zabaleko eta labedun suak, eguneroko jatorduak gertaketako. Orain leku askotan berogailluaren lana be egitten daue.

Elizakuak. Hil zorixan daguenaren azken jaun hartzeia. *‘La Extremaunción’*.

Elizti, -xak. Eliz-deiak, ezkon-deiak. Bi persona elizan ezkondu bihar ziranian, elizak abixua emuten eben ezkontza hori debekaitteko baten batek zeozer baldin baeukan esateko.

Eltxar, -ra(k). Euliaundixak okelatan egitten dittuen arrautzak.

Eltxo, -ua. Illunkara sargorritan moltzo haundittan ibiltten dan eulitxua.

Emakume, emakuma, -ia. Andrazkua.

Eme, -ia. 1. 'Hembra'. 2. Gizakume homosexuala, gayxa. *Emia ei da./ Ziharo emetuta.*

Emun. 1. 'Dar'. 2. 'Parecer'. Eurixa egin bihar dauela emuten dau. **Denporia emun**. 'Pasar el tiempo'. *Denpora asko emun geben haren zain. Bere burua trenari emun.* Bere buruaz beste egin, trenbidera salto egindda. *Bere burua trenari emun otsan.*

Emunaldi, -xa. Norbaittek edo zerbaittek gauza bat emuten edo produzitzen daguen aldixa edo denporia.

Emungura, -ia. Emuteko gogua.

Emunkor, -ra. Asko emuten dauena.

Emuntzaille, -ia. Emuten dauena, emutekua. Ez zekena.

Enbajada, -ia. Lan petrala, asunto gogai-karrixa. *Baxakark honek orain be enbajadaren bat./ Enbajada ederrarekin etorri xaku zure lagunori.*

Enbusterixa, -ia, enbusterixak. Mimuak; nagusi, ume edo animalixairi egitten xaten kontuak. *Saltzeko badakoi enbusterixia zapaterixan.*

Enda. Eta, geldiuene ondoretan. *Pentsaitten jarri nintzan. Enda orduan konturatu nintzan.*

Endredau. 1. Enredar. *Ai! ume honeik betik endredaitten!* 2. Nahastu. *Burua endredauta dako./ Andria hil xakonetik jo eta endredauta xabilk!*

Enparau, -ak. Gaiñerakuak. Horrek garbittu dittu mugok, erreka-bazterrok eta enparauok./ *Bertsolarixak, herri-kirolak eta enparauak izango dittugu herriko plazan./ Danak egin daue gogait: berak eta enparauak.*

Enplegau. 1. Lan egin. *Aiuntamentuan enplegauta dago.* 2. Gastau, ironia puntuaz. *Ekarri, ekarri dirua, guk ondo enplegaiko dogu-eta!*

Enredadore, -ia. 'Enredador, -a', 'azuza-dor, -a'. *Etorri da enredadore makilas./ Zein da hemen enredatoria?*

Enterradore, -ia. Ehorzlea. Sin. **lur-emaille**.

Entierro, -ua. Hileta.

Entregau. 1. Emun. *Hartu dozuna entregau egizu* 2. Etsi. *Ezta samur entregauko./ Ziharo*

entregauta./ Txakurrak astia entregauta pasauten dau./ Ebali sokan entregau arte.

Entzuera, -ia. Nun edo nun, noiz edo noiz entzuna. *Entzuera badakot./ Eztakot horren entzuerarik.*

Entzule, -ia. Entzuten dauena eta daguena. *Entzule asko/ Entzule ona./ Entzulia da.*

Entzun. "Oir". *Entzun dozue azkena? Entzuna egin.* Lehenagotik zeozarren jakinian egon. *Eztotsut esango zela dan, baiña entzuna egitten xat./ Horren entzuera badakot, entzuna egitten xat izen hori. Usaiña entzun.* Usaiña hartu. 'Oler'.

Epailla, -ia. Teillagiña, teilliari eskuz formia emuten xauena. Sin. **teillagin**.

Epel, -a. 1. 'Tibio, -a', 'templado, -a'. **Epel usaiña**. *Epeltasun itxuria. Zure muturrak eztako epel usaiñik (hotzak daguenaren itxurako aurpegixa ikusitta).* 2. Ganorabakua. 'Insustancial'. *San Migel bixamoneko zezenak epel askuak ziran ba! Sin. txepel.*

Epelaldi, -xa. Eguraldi epeleko boladia. *Lehen hor, martxo inguru horretan, epelaldi bat egin eben, baiña harrezkero hotza eta hotza.*

Era, -ia. Zerbait egiteko beta edo tarte. *Eria harrapaitten badot, egun pare batian akaboko dotsut sukaldeko obria./ Eztogu erarik hartu-eta, horregatik ezgara etorri!/ Erara datorrenian pasauko naiz zuenetik.*

Eraari, -xa. Edaria. *Eran leikien zerbait. -Ze erari jarriko dogu bazkarittek? -Ardaua, sagardaua eta ura.*

Eraatu. Eria hartu. *Eraaketan banaiz: Antolaitten banaiz, denporia hartzen badot...* Sin. **eria hartzen badot; ingiaketan banaiz; libraitten banaiz...** *Eria hartu edo harrapau.* Aukeria balixau edo euki. *Eria hartzen dotenian egingo dotsuet bixitarren bat.*

Erabagi. Erabaki.

Eragin: 1. Eginarazi, bihurtu. *Formal ezpazabiltzai maisuak eragingo dotsue./ Honek eragin dosku eragittekuak./ Etorri eragin, fan eragin.* 2. Mugitu, bueltak eginarazi. *Buruari, lapikuari, kafesniari, danboliñari, komuneko bonbiari... eragin.* 3. Masturbatu. *Horrek eragin egingo xao sarri! Sin. erruberan egin,*

idiarena jo. 4. Sorrarazi. *Aurreko gizonak bost ume eragin otsan.*

Eraitsi, ereksi. 1. Goixan daguez gauzaren bat jaitsi eragin indarrez. *Igo eta ereksi in-txaurrok! (Eragin eta ereksi) 2. Edozer gauza bota, goititik behera. Portalekuko etxe zahar-rak eraitsi dittue./ Jo eta ereksi eben ukabilkada bategaz./ 3. Behiak jaizterakuan esnerik atara ezin xakonian esaten da. Txahalari jare bihar, bestela eztau eresten-eta (esnia).*

Erakusgura, -ia. Erakusteko gogo haundixa edo haundixegia.

Erakutsi. 'Mostrar', 'enseñar'. *Erakutsi zer dakozun eskuan!./ Betik ipurdixa erakusten dabil./ Nork erakutsi dotsu zuri berba horreik esaten?/ Guri eskolan ez oskuein gauza asko erakutsi.*

Eramaittu, -a. 'Lluvia o nevada intensa, tormentosa'. *Erámaittu bat. Eramaittu txarra. Eramaittua dakar. Eramaittura joko dau. Eramaittua datorrenian, aterpian sartu eta kitto! Eramaittua egon. Demandia, haserria. Hor xagok eramaittua!. Han xagonan eramaittua!. Atzo eramaittu gogorra izan zan gurian.*

Eramaittu, eramaietan, eramaittuko. 1. Tornarse el tiempo tempestuoso. *Eurixari, edurrari eramaittu xao. Eramaietan ekitten baxao. Eramaittu ezker. 2. Refñir, reprender. Eramaittu xao. 3. Atacar. Goixan zana behian eramaittu nitxaan.*

Eran. Edan.

Erangura, -ia. Erateko gogo haundixa. *Horrek dako eranguria! Sin. egarri.*

Erantsi, eransten. 1. Itsatsi. 'Enganchar'. - *Nun da ba Mikel? -Partidua ikustera fan da tabernara. -Bai, han egongo da begiak erantsita!./ Kateia-begiak bata bestiar erantsitta doiaz./ Erantsi burdixa idixairi!./ Erantsi arrana aharixari. 2. Echar el perro. Erantsi txakurra horreiri!*

Erantzi, erontzi (Araotz). Erropia kendu. *Jentia jerseixak erantzten dabil (udia ailegautakuan).*

Erantzunkizun, -a. 'Responsabilidad'. *Norberen etxian okerrak egingdako txakurra ñori eruan, eta eurenian beste horrenbeste egin ezker, orduan zer erantzunkizun dakozu?*

Eraoska, eraaska, -ia. Kariño edo gozotasun gutxikua. *Ardixendako ebalten da gehixenbat, baina pertsonendako be esaten da. Ume eraoskia; agura eraoskia.*

Eraoskatu. *Ardixak bere billotza maitte ez. Eta hortik esaera hau: Gaurko euskaldunak baserrixa eraoskatu egin dau.*

Erarega, -ia. Hazittik edo sustarretik, berez urtendako landaria edo arbolia. *Mentutu barikua.*

Erasan, -a. Esfortzua egitterakuan jasan-dako gixarra-etena edo antzeko ezbiharra. *Erasana egin dau iztarrian. Erasana egin. 'Causar efecto', 'pasar factura'. Gu mutikotan makiña bat tonto-lan egingda gagoz, eta horrek orain erasan egin!*

Erasla, -ia. Albaittarixa.

Eraso. Kontra egin, berbaz batez be. 'Replicar', 'atacar de palabra'. *Eraso nitxan, 'le repliqué'. Neri eraso nontan horrek, nik neukala fotografixia eta...; baiña berak eukan eta halaxe esan notsan.*

Erauntsi, -xa. Erasua, afruentia, eramaittua. *Ikaragarriko erauntsixa./ Erauntsixak zaldizkuak (euri-barrak)ekarten dittu.*

Erbeste, -ia. Norbera daguez herrixa eztan beste bat. *Adb: Legazpin egonda, Zumarraga. Erbesteko fiestak.*

Erbesteko, -ua. Kanpotarra. 'Forastero'.

Erbilo, -ua. Lo oso ariña. *Erbiluan nenguen.*

Erderazko, -ua(k). Erdal jatorrikuak izan barik erderaz bizi diranei esaten xate. *Erderazkuak dira horreik. Erdal jatorrikuak izentaitteko erdeldunak ebalten da batez be, nahiz eta erderazkuak be esaten dan.*

Erdur. Etorri (agintterako forma honetan bakarrik): *Erdur hona! Etorri hona!*

Eregi. 1. *eregitten, eregiko.* Ireki. *Atiak eregitta dagoz. Bidia eregi. 'Abrir camino'. Tuna eregittia. Eregitta. Amorraketan. Gosiak eregitta etorri dira! 2. -xa. Irekia, zabala.*

Erein, ereitten, ereingo. 'Sembrar'.

Ereintzaille, -ia. 1. Hazixa ereitten dauena. *Ereintzaillia zein izango da? 2. Diru-gastatzaillia.*

Ereysi. Ik. eraisi.

Erixau. Alperrik galdu, bota, hondatu.
*Dana erixau besterik eztau egingo./ Ifñi
beda- rra bihorrairi, batian bestian, erixau
barik, eri- xau barik. Dirua erixau:* dirua
alperrik galdu.

Erla, -ia, erlaak. 1. Erlea. `Abeja'. 2.
`Col- mena'. *Zazpi erla:* `siete colmenas'.

Erlabixo, -ua. *Vespa* sp. Liztorra. `Avispa'.

Erlaiño. Ik. **laiño**.

Erlakazten, -a. `Divieso'. **Erlakazten** **itsua**: itxitta dagueñerlakaztena

Erlakuma, -ia. Erliaren umia, erlauntzatik urten barrixa, erla billakatuko dana. Erlakumiak erlauntzako erregiña zaharra eta erla-euli erdixakin urteten dau bizileku bari baten billa. *San Juanak aldera urteten daue leheningo erlakumaak*.

Erla-maixu, -a. Erlazaiña, erlatan eskarmentu haundikua.

Erla-mizto, -ua. Erliaren ezten zorrotza.

Erlategi, -xa. Erladun erlauntzak dagoen lekua. *Erlategi haundixa izan zan hemen, baiña erlauntz hutsak besterik eztagoz orain./ Erlak erlauntzetan eta erlauntzak erlategixan egoten dira*.

Erlauntz, -a. Erlaak bizi diran etxetxua; lehen enbor hustuak izaten ziran, orain kutxak. *Sei erlauntza dakot, baiña lau erla bakarririk*.

Erlazain, -ña. Erlezaina. `Apicultor'.

Erloju, -ua. `Reloj'.

Ermaiñu, -a. Elbarria. Akats fisikoren bat dakon pertsona, animalixa edo landaria. *Ermaiñua da*. Sin. **elbarri**.

Ermitaño, -ua. Sandaillin bizi zan gizona eta hango kargua eruaten ebena. Azkenengo ermitañoak Jaturabeko makiñae-txeuak izan ziran.

Ernaamu, -a. Ernemuna. *Patatiari urteten xau ernamuak zaharketan danian*.

Erne! Argi!

Erne, *erneten*, *erneko*. `Germinar', `brotar'. *Erne da idarra, eta babia ekin da erneten*.

Ernegau. Bere onetik urten. *Egun dana er-negaitten pasaitten dau*.

Erole. Ik. **andero**.

Eromahai, -xa. Estalkidun mahai-kutxia, ogi-oria egitteko ebalten dana. Ik. **ora**.

Erosle, -ia. Erosten dauena. *Eroslerik agertu ez gure ardixak eruateko./ Erosle kaxkarra*.

Erpil, -la. Zokorra; soroko lur koskorra. *Erpillak joteko mazua./ Guazen erpillak jotera*.

Erralde, -ia. Zaldi eta txahalakin ebalten dan bizi-pixu neurrixa (5 kg). -*Txahal honek zenbat erralde izango dittu?* -Hogeita bost bat erralde.

Erran, -a. Erraina. `Nuera'.

Errape, -ia. `Ubre'. *Esnebehixak errape haundixagua eukitten daue basobehixak baiño*.

Errauts, -a. Ikatz eta egurra erreten diranian geraketan dan hautsa. Ik. **hauslandar**.

Erraz. Samur. `Fácil'.

Erre. 1. `Quemar-se'. *Basua, etxia... erre*. 2. `Freir'. *Beste arrautza bana erreko dotsuet?/ Patata-erriak*. 3. `Fumar'. *Egunian zigarro-paketia erreten dau Luixek*. 4. *Aguantau ezin. Txixaguriak erreten nago*. 5. -ia. *Zittala, ziztriña, jenixo bizikua, piparmiña. Pertsona erria dok aguazil hori!* **Erreta egon**. 1. *Hasarre edo gorputza ezertarako gauza ez tala, hau da, osasunaren aldetik izurrauta egon. Lanian erreta nago, erre-erre egindda nago./ Retegi erreta xagok*. 2. *“Porrua” erreta. Hori erreta dago (kolokauta)*.

Erre bedar, -ra. *Arum italicum*. `Aro'. Bedar honen izena erriak osaketako dakon gaittasunagatik datorkixo. Basaurdiai gustaitten ei xate. Sin. **suba-arto**, **suga-arto**.

Errebentau. Leheritu. *Ez egizue hainbeste jan, errebentau egin bihar dozue-eta!* *Lehenguneko izotzak kaldaria errebentau egin osten*.

Errege sagar, -ra. `Reineta'.

Erreka, -ia. `Rio'. **Errekaan pasauta egon**. Sexu-harremunak eukittakua izan. *Hori honetzeko errekaan pasauta xagok!*

Errekadista, -ia. Errekaduak egitten dittuena. Paketiak eta horrelakuak etxian entregaitten dittuena.

Errekazain, -ña. Errekako guardia.

Erreka-zozo, -ua. *Cinclus cinclus*. `Mirlo acuático'.

Errekusa egin. Janari pillaketia etxian egin prebisiño moduan. *Astelehena be jai da eta goizian errekuasa egin dogu*.

Errementari, -xa. `Herrero'.

Errendiu. `Agotar(se)', `dominar'. *Loguriak errendiuta nago./ Hola ibilli ezkerre, erren-*

diuko zarai!/ Honeik eztittuk hain samur errenditten!

Errenkura, -ia. Akatsa, itsusitasuna.

Errenkurabage, -ia. Ondo egiña, dotoria. *Neskatillaerrenkurabagia.*

Errenkuradun, -a. Akatsen bat dakona

Errentero, -ua. Maizterra.

Erretillu, -a. Lurrezko plater haundixa, sei bat lagunek jateko modukua.

Erretratista, -ia. Argazkilaria.

Erretratu, -a. Argazkia.

Erretzaille, -ia. Erreten dauena. *Egur erreztaille ederra./ Hau lako gasoliña erretzaillerik! (motozerria)./ Erretzaillia? Aixena be erreko leuke, beti zigarrua ezpanetan.*

Erreus, -a. Akatsen bat dakona, hondatuta daguena. *Baba erreusak; ardi erreusak; artaazi erreusak.*

Errezero, -ua. Ontzixen edukixa edozein alez bardinketako ebaltan dan egurra. Sin. **errestillu**.

Errezil sagar, -ra. Errege sagarra.

Errial biko, -ua. Berrogeita hamar xemikoko txanpona. Halako birekin pezetia.

Errial, -a. Antzinako dirua. Hogeita bost xemiko. Halako laurekin pezetia. `Real`.

Erripa, -ia. Aldapa.

Erripatsu, -a. Aldapatsua.

Erro, -ua. Errapeko titi bakoitza.

Erromara, -ia. Itxitura bateko atia.

Erropa, -ia. Arropa. `Ropa`.

Errosarixo, -ua. `Rosario`. *Errosarixua erre-zau*. Illunkaratan errezaitten da gurian *errosarixua*. *Errosarixua esan, euki*. Maldiziñoa edo gaizkiesaka jardun.

Errosien, -a. Umien azaleko gaitza. Buruan kostra bat egitten xate eta honek eztoste ulia urteten izten.

Errotari, -xa. Errotako jabia edo langillia.

Erru, -a. 1. Hutsegittia. Hutsegittiaren erantzukizuna. `Culpa`. *Hori apurketiaren errua neuria izan da./ Haren erruz gagoz orain gagozen modura.* 2. Marka edo ondorixo kaltegarria. *Harrixen errua: txingorrak jotako*

sagarra dakon markia.

Erruda, **errura**, -ia. *Ruta graveolens*. `Ruda`. Usain txarreko landaria.

Errukarri, -xa. Errukixa emuten dauena.

Erruki, -xa. Errukia. `Compasión`.

Errukikor, **errukor**, -ra. Errukitsua. `Compasivo`.

Errukittu. Errukixa izan, emun.

Errun. Arrautzia egin/ifiñi. *Errun dau arrautzia oilluak./ Eztau hainbeste arrautza erruten.*

Errusa. Ugarixa. *Errusa izan da garixa.*

Errutsu, -a. Indartsua, gihartsua. Landara, animalixa eta pertsonen gaiñian esaten da.

Eruan. Eraman. *Aldian eruateko telefonua./ Zerbait eruatia hoba dozu, han gauza gutxi izango dozue-eta.*

Esangura, -ia. 1. Esanahia. *Eztakit berba horren esanguria.* 2. Esateko gogua. *Haren esanguria!* 3. Garbi esan barik iradokitten dana. *Esanguria egin dau eztauela konforme bere lanarekin.*

Esate, -ia. 1. Itxitura batek ardixak-eta pasaitteko izaten dauen bittartia. 2. Haitz arteko pasabidia. *Andartoko esatia:* Andarto eta Gazteluko Haitzaren arteko pasua.

Esegi. Eskegi. *Erropia esegittera noia./ Harrapaitten bahaute, esegiko haut!*

Eskarrik asko! Milesker, eskerrik asko.

Eskas. 1. Gutxi. *Aurten perretxikua eskas dago.* *Eskas antzian*. Gutxiarekin. *Gastu haundixak euki dittugu, eta orain dirutik eskas antzian gabiltz.* 2. -a, eskaxa. Kalidade txar edo gutxiak. *Aurtengo sagarra eskaxa izan da, eta sagardauak be halakotxia urten dau.*

1Eskatu. `Pedir`. *Dirua eskatu norbaitteri.*

2Eskatu, *eskaketan*. Askatu. Oiñetakuen lokarrixak, korapillak, frakak... eskatu. *Frakak eskatu*. Kaka egin (euf.). *Frakak eskaketara noia./ Frakak eskatu biharrian nago.*

Eskillaaso, -ua. *Garrulus glandarius*. Eskinosa, eskilaso. `Arrendajo común`.

Eskiñi, *eskintten*, *eskiñiko*. Eskaini.

Eskintte, -ia. Eskaintza. *Lanerako eskinttia egin xaue.*

Eskola, -ia. 1. 'Escuela'. 2. Saltsia, arramarría. *Hor dabil eskolia!* 3. Era itsusixan berba egittia. *Ze eskola da hori!*

Eskolabage, -ia. Analfabetua, eskolara fan barikua.

Eskorta, -ia. Aberiak, ardixak normalian, gordeteko itxituria.

Eskribau, -a. Idazkaria. Forma zaharra: **eskribaun**, -a.

Eskribiu. Idatzi.

Esku, -a. 'Mano'. **Esku garbiko**, -ua. Hon-dradua, beria ez dan dirurik bereganake-tan eztauen. *Kriada lanetarako finttasuna eta esku garbittasuna ziran gauzarik esti-maueinak.*

Eskuaga, -ia. Palanka.

Eskuara, -ia. 'Rastrillo'.

Esku-argi, -xa. 'Linterna', 'farol'.

Eskukada, -ia. Eskutada. Esku batian hartu leikien zeozarren kopurua. *Gari hazixa es-kukadaka ereitten zan.*

Eskuko soiñu, -a. Soiñu txikiña.

Esku-trapu, -a. Esku-zapia, sukaldeko za-pia.

Eskutur, -ra. Eskumuturra.

Esmendran jan. Gertu daguen bazkarixa orduz kanpo jan eta gero jateko ordurako bape barik geratu. Pikaitten edo mizkin-kerixetan izan leike. *Esmendran dana jan dogu eta orain bape barik gagoz.*

Esne, -ia. 'Leche'.

Esneagin, -ña. 'Diente de leche'. Ik. **txatxur**, **betagin**.

Esnedun, -a. Esnia ethez etxe partitten dauena edo auzoz auzo batzen dauena.

Espaloi, -a. 'Acera'. Sin. **losa**.

Esparru, -a. Segaz mozten eztan zelai he-sittua, larraako bakarrik aprobetxaitten dana. Aldapia dalako edo leku desegogixa dalako. *Etxe inguruko esparrua./ Ganadua Aldabeko esparruan dabil larraan.*

Estalki, -xa. Estalgarria, estaltzeko objek-tua. *Bart hotzak egon naiz, estalki gutxi./ La-pikuaren estalkixa./ Komuneko estalkixa.*

Estalpe, -eia. Goixa estalitta eta albu(k) libre

dittuen aterpia. 'Cobertizo'. Koixkarren, esa-terako, iria gordeten zan lekua.

Estamangu, -ua. Urdaila.

Estankero, -a, -ua, -ia. Estankuko langillia.

Estereo, -eua. Metro kubiko egur (apea), azal eta guzti neurtuta. *Hemen zenbat este-reo egongo dira?/ Estereuak zenbat egitten dau gaurko egunian?*

Estimaziño, -ua. Tiria, azeptaziñua. *Bild-dotsak-eta estimaziñua eukitten euein./ Kria-datarako estimaziño gogorra eukain hemengo neskaak orduan./ Egurak orain eztako estima-ziñorik.*

Estingor, -ra. *Gallinago gallinago*. Istingorra, mingorra. Oillagor txikiña. 'Agachadiza común'.

Estronkau. Janez leporaiño bete, enpa-txauta mobiu eziñik geratu. *Eztako neurri-rik; estronkau arte jaten dau.*

Estropozu egin. Hankak trabau eta bihar-bada jausi. *Estropozu egin eta muturrez au-rrera jausi nintzuan!./ Kontuz koska horrekin, estropozu egin barik!*

Estu, -a. 'Estrecho'. Pertsonen gain be esa-ten da. **Estu hartu**. Gogor hartu. *Santoñan estu hartu gindduein.*

Etara, **atara**. Atera, irten. *Gaur eguraldi ona etara dau./ Gaur etarako dau eguzkixa./ Atara eskuak poltsikotik, eta egon formal, mutikua!./ Kiltzia atara nebianian jausi egin xatan.*

Ete. Ote. Dudia adierazten dauen parti-kula. *Ba ete daki ezer?/ Hori zein ete da?*

Eten, **eteten**. Apurtu tiran daguen zerbait (harixa, esaterako). **Eten barik**. Geldittu barik. Akabera barik. *Plazara jentia eten ba-rik dator./ Ezta ixilletan, eten bariko jarixua dako.* 2. -a. 'Hernia'. *Etena egin xako eta de-rrigorrez operau bihar daue.*

Etenkor, -ra. Samur etetekua. *Hari etenko-rra.*

Etorpide, -ia. Etorkizuna. *Etorpide onekua.*

Etorrera, -ia. 1. Venida. Sartzeko era. Bueltako biajia. *Etorrera bruskua egin xok eguraldixak.* Horren etorreria etxat bape gustau. *Fan, bixar goiaz, baiña eztakigu noiz izango dan etorreria.* 2. Paseko hegatzixen

etorreria edo beste
 zerbaittena/norbaittena. *Etorrerara fan*
dira. Oillagorren etorreria. Guazen
karreriarren edo Olentzeroren etorreria
ikustera

Etsipen, -a. Konformidadia.
 `Resignación'. **Etsipena hartu.**
 Konformau. *Umiari barra- ketan buelta*
pare bat emun eta ia etsipena har- tuta
etxeraketan garien. Etsipena emun zer-
baitteri. Zerbait hori, akabo barik
 baldin

Etorrixa. 1. Berba egitteko samurtasuna,
 hizlari, bertsolari edo abadiengatik
 esaten da. *Horrek xakok etorrixa!* 2.
 Etorrixa eduki. *Pare bat kopa jotakuan harek*
eukitten dau etorrixa harek!

badago be, akabotzat emun. *Nik honi emun txat etsipena, etxakuat gehixago jarduteko gogorik!/ Aurtenguagatik etsipena emun biharko xaugu.*

Etxaburu, itxaburu, -a. Etxiaren gainaldian dagueen lursailla.

Etxapee, -ia. Teilatupea.

Etxe erre batze, -eia. Baserri bat erretakuan egitten zan diru-batzeia baserrixori berriz be egitteko.

Etxealde, -ia. Baserrixa lur eta guzti. *Etxealde haundixa dakoi zuen aldeko horreik./ Zorrak etxealdia jateraiño bestekuak izan zittuein.*

Etxeaurre, -ia. Etxiaren aurrekaldia.

Etxekalte (mugagabian bakarrik). Norberaren etxiaren edo interesen kontra dabilenari esaten xako, broma giruan gehixenbat. *Hi haiz hi etxekalte!*

Etxekoandra, -ia. `Ama de casa'. *Etxekoandretan ibilli*. Ume-jolasa. *Geu be etxekoandretan ibiltten giñan edade horrekin.*

Etxekor, -ra. Etxian gustora dagueña, etxezalia.

Etxeoste, -ia. Etxiaren atzekaldia.

Etzilimo. Etzidamu.

Etzin, etzitten, etzingo. Etzan.

Euki. `Tener'.

Eulandar, -ra. Sirimiri txikia.

Eulantz, -a. Euri txikiña. *Aixarixak busteko eurixa, eulantz.*

Eulauso, -ua. Euri-lauso. Indarbariko eurixa.

Eulegun, -a(k). Euri-egunak. *Eulegunetako lanak./ Eulegunetan alkarketan gara etxeko danak./ Gaur be eulegun.*

Euli, -xa. `Mosca'.

Euliaundi, -xa. Okelatan eltxarrak ifintten dittueneulixa.

Eulondo, -ua. Eurixa egin eta gero denporia. *Horreik eztittuk eulondoko lanak.*

Euri, -xa. `Lluvia'. *Hara! Noiz fan, orduantxe eurixa!* (baten bat fatiarekin batera zaparraria hasi).

Eurialdi, -xa. Egunetako eurixa. *Haize ho-*

nek eztau eurialdirik ekarriko./ Eurialdi luzia.

Euri-bisutz, -a. Eurixa haize gogorrarekin nahastuta.

Euriketa, -ia. Eurixa, eurialdixa. *Aurtengo neguan eztau euriketarik egin.*

Euri-lipritz, -a. Euri pittin bat, labankekotako adiñakua.

Euri-toketada, -ia. Zaparrada haundixa, baiña motza; kaltiak egitekua askotan. *Laiño honeik eztaue euri-toketadarik ekarriko./ Hau da euri-toketadia! Gure patatiak eztau toketada txarrik hartu./ Larri ibilli hodei honek toketadaren bat botaten.*

Euritte, -ia. Egunetako eurixa. *Orainguan luze jo dau eurittiak.*

Euskalgaizto egin. Euskeraz bihar dan moduan ez egin. *Euskalgaiztua zabaldu da hemen./ Entzunda beste barik burukomiña egitten dauen euskalgaiztua.*

Euskera, -ia. Euskaldunen hizkuntza.

Eusle, eustzaille, -ia. Eusten dauena. *Eusliak (txarrixari eusten xaueiñak) etorri dira.*

Eutsi. `Sostener', `aguantar', `resistir'. **Autsi**. *Autso*. *Hamar bihar dittuzu? Autsi orain zazpi, bestiak bixar emungo dotsut./ Autso! Eta ixildu hadi.*

Exkel, -a. Ganorabariko pertsonia.

Ezagun, -a. `Conocido, -a'. *Ezagun izan*. *Igarri*. *Ezagun da hemen norbait ibilli dana.* **Ezaguna egin**. Lehenagotik norbait edo zerbait ezagutu. *Gizon hori ezaguna egitten xat./ Aurpegi hori lehendik ikusitta ete dakoten... oso ezaguna egitten xat.* **Ezagupidia** edo **ezaguperixa euki**. Aldez aurretik zerbaitten edo norbaitten barri izan. *Laguna, ez-takot zeure ezaguperirik!/ Haren ezaguperixa baneukan gazte denporan.* **Ezaguperixa emun**. Agurtu. `Saludar'.

Ezagutu. `Conocer'. *Ezaguketan zaut./ Bidia ezaguketan ezpadozu, galdu egingo zara.*

Ezarla, -ia, -ak. Teillia moldetik atara eta sikaketan ifintten dauena. *Teillerixetako ezar-laak.*

Ezarri, ezartia, ezarteko. 1. Ardixairi txakurra bota. *Txakurra ezarri dostet ardixairi*. 2. Oillalokia arrautzak beroketan jarri. *Oillua*

ezarri arrautzak. 3. Aurrian bi iri edo bi behi ifiñi, ondoren dagozen beste bixairi tiraketan lagunketako. *Puntakuak ezarrirta karriau giñuan.*

Ezbaiko egon. Dudan, zalantzan egon. *Sua ezbaiko dago, itxungiko-ezitzungiko dago.*

Ezesu, -ua. Asko, ikaragarri. *Aurten ezesua xagok intxaurra./Diru ezesorik be eztozkue kobrau./Jentia ezesua etorri zan.*

Ezezagundu. Ezezagun bihurtu. *Gure herrixak ezezagundu egin dira.*

Ezekua emun, ezetza emun. Ezeztatu.

Ezgauza, -ia. Huskerixia. Detailetxo bat. *Ezgauza txiki bat./Ezgausatxo (erregalua) bat besterik ezta.*

Ezkalu, ezkaillu, -a. 1. *Phoxinus phoxinus.* 'Bermejuela'. Errekako arraintxua. 2. Pertsona luzia eta mehia. *Ezkalua halakoxe bat ikusi dot.*

Ezki, -xa. *Tilia platyphyllos.* Ezki hostozabala. 'Tilo de hoja grande'.

Ezkundu. 'Casarse'. *Andria hartu* be esaten da. *Hartzen badok andria gaztia eta umetsua, faltauko xak hiretako pentsua* (esaeria).

Ezkontza, -aia. Eztaia. *Ezkontzako erropak./Han izan ei da ezkontzaia.*

Ezku, -ra. 'Bellota'. *Ezkuurrian ibilli.* Jausittako ezkurra jaten dabillen ganaduagatik esaten da. *Ezkuurrian dabiltz.*

Ezkurbeste. Oñatiko kondiak kobraitzen eben tributu baten izena.

Ezkutau. 1. Gorde. *Ezkutau hori, umiak ikusi eztaixen!* 2. Desagertu. *Hementxe eguen, baiña betiko ezkutau zan.*

Ezpan, -a. 'Labio'.

Ezpara, -ia. *Haematopota pluvialis.* Ezpata, beltzuntza. 'Tábano'.

Eztarri, -xa. 'Garganta'. **Kontrako eztarria.** Esofagoa. *Kontrako eztarria sartu xat ogi pusketia. Eztarri erria izan.* Eztarria itxitta euki. *Eztarri erriaz nabil, berba egin ezindda.* Sin. *eztarria harrapota izan, eztarriko miña izan.*

Eztarriko lakar, -ra. Eztarriko zikiña.

Ezten, -a. 1. 'Aguijón'. 2. Burdiñazko ziri zorrotza.

Ezti, -xa. 'Miel'.

Eztimetxa, -ia. 1. Suabe berba egin, eta ez esaten eztaixenari esaten xako. 2. 'Amañerado'.

Eztul, -a. 'Tos'. *Eztula jo ezin.* Ezin eztulik egin. *Gaur goizian ixixa itto naiz eztula jo ezinik.*

Faborez. Mesedez. *Itziko dostazu lapitza, faborez?*

Fabrikante, fraikante (Araotz), -ia. Fabrikaria dakona, edo fabrikari lanian dabillena. *Baserritarrak eta fraikantiak.*

Faer, fadar, -ra. Sandailiko zaintzaille edo ermitañoari esaten xakon, eta modu berrian *San Juango faerra* San Juan Artixakuari.

Fan, fuan. Joan.

Fanaldi, -xa. Ibilialdia. *Fanaldi latza egin giñonan./Hara fanaldia dago.*

Fangura, -ia. Fateko gogua, afana.

Fardel, -a. Alperrea, nagixa. *Fardela izan baiña!*

Fardeldu. Fardela edo narrasa bihurtu. *Euskalduna fardeldu egin da lehengo denporatik hona.*

Fardelkerixa, -ia. Fardelaren egittia.

Fau, faua. Makala, debilla.

Feros. 1. Indartsu, landare bat adibidez. *Artua feros dator./Artua feros dago.* 2. Ferosa. Indartsu datorren landaria, ganadua edo pertsonia.

Figura, -ia. Itxura kaskarra. *Hori don figuria! Figura ona ekarri dau gure Joxe Migelek!*

Filarmonika, -ia. Ahoko soina. Sin. **agoko soiñu.**

Filigeru, -a. *Carduelis carduelis.* Karnaba, kardantxiloa. 'Jilguero'.

Fin, -ña. 'Fino, -a'. **Berakatza baiño fiñagua.** Oso fiña. 2. Hotza (haizea). *Haize fiña dabil.*

Firi-fara. Haize epela leun-leun. *Firi-fara dabil haizia.*

Firin-faran. Edozein modutan, ezeren ardua barik. *Dirua firin-faran gastau daue.*

Firri-farra. Asko begiratu barik. *Ez ba bota hazixa firri-farra./ Firri-farra gastautez dozue zuek dirua.*

Fixau, fixaitten (Araotzen *fixaute*). Fidatu. *Enaiz horregaz asko fixaitten.*

Flakosta, -ia. Argal samarra. *Gizon flakosta bat.*

Forjaari, -xa. `Forjador'.

Fraide, -ia. Frailia.

Fraidegei, -xa. Fraidetarakua. *Garai baten bai makiña bat fraidegei!*

Fraidekuma, -ia. Arantzazun fraidetarako ikasten eueiñairi esaten xaten, era apur bat despektibuan.

Fraka, -ia, -k. Galtzak. *Fraka pare bat./ Jantzi egizu mahonezko frakak.*

Fraka-motz, -ak. Belaun ingururainoko frakak.

Frakatxo, -uak. Bainujantzia.

Fraketa, -ia. `Bragueta'.

Franko, -ua. Ona, konfiantzazkua (pertsona zein gauzen gaiñian). *Edur frankua da (edur ona, biguna da)./ Gizon frankua (ona, konfiantzaia izateko modukua).*

Frantzes-katu, -a. Genetta genetta. Katajineta. `Jineta'. Sin. **lizun-katu.**

Frantzi ipar, -ra. Ipar-ekialdetik jotzen dauen haize hotza, hotzena.

Fraskaillo, -ua. Onenak emundakua, sa-soi bateko itxurarik ezakona. *Hemen gagozak gu fraskailluak (argazki bateri begira)!/ Lehen halako gizatua zan eta fraskaillotuta geratu da.*

Fraulero, -ua. Haundiustekua, harro samarra. *Harriko Patxi da fraulera!*

Frikatxa, frikatxe, -ia. Billotzaren odola eta hestiak aparte egositia, arrautziarekin nahastuta prejitten diranak.

Fu egin. Putz egin, ume berbeeran.

Fu, fufu. Sua, ume berbeeran.

Fultzue, fultzoia. Eztena, eztera. `Punzón'. `Lezna de zapatero'. Zapateruak ebalten euen erreminttia narrua zulaketako.

Gabillara, -ia. *Accipiter nisus*. Gabiraia. `Gavilán'. Sin. **kabildara.**

Gabi-oillar. Ik. **argi-oillar.**

Gabonak. Eguberriak.

Gabon-subil, -la. Gabon egunian erretoko eukitten zan egurra, aurretik apartautakua. *A zelakotxe Gabon-subilla xakok hone-txe!* (basuan egur ederra ikusi eta hitzetik hortzera jasotako esaldixa).

Gain, -ña. Goiko aldia. *Jarri egizu lora batzuk mahai gaiñian.*

Gaiñazpi egin. Buelta emun. *Mundu honek gaiñazpi egin dau azkeneko larogei urtetan.*

Gaiñera. 1. -ia. Mendi-gaiña, bizkarra. *Gaiñerarik gaiñera ibiltten dira horreik betik./ Bihorrik baxabillan gaiñeran?/ Guazen honezkero horra gaiñeraraño.* Sin. **tontor, gaillur.** 2. Gainera. `Además', `encima'.

Gaiñetiko, -ua(k). Gainerakuak. **Beste gaiñetikuan.** Bestela.

Gaintxirri, -xa. Urdaixaren gizen-pusketia sartagiñan erreta. `Chinchortas'.

Gaiñubeta, -ia. Kutxillo haundixa, zurezko kirtenduna.

Gaitzikusi, -xa. Pertsona gogorra eta sufritzenikasittakua

Gaitzosatu. Gaizki osatu. *Lehen gaitzosatu egin xaten eta barrero be enabil ondo./ Gaitzosatuaren kontuak dira horreik: gaur ondo eta bi-xar gaizki.*

Gaixoki, gaixoti, -xa. Erraz gaixoketan dana. *Umetan oso gaixokixa izan zan.*

Gaizkille, -ia. Okergillia. *Gaizkillia zein izan dan badakitze?*

Gaizkittu. Okerrera egin norbaiten osasunak, okerrago egon osasunez. *Zeñek ekarri dau ba Joxe gaizkittu dan barrera?/ Puntura arte politto ibilli da, baiña orain gaizkittu egin da.*

Galbaha, galbahia. Galbahea. `Criba'. Bahia baiño sare senduagokua, aliak edo gauza senduak bereizketako. Ik. **bahe.**

Galda, -ia. Bero haundixa. *Izugarriko galdia dago./ Zer egitten dozu hor eguzki-galdan?/ Eguardi-galdan.*

Galdu. 1. `Perder'. 2. Saldu, traizionau. *Nik etzaut galduko.* Isilpekoren bat-edo esan dotsunari sekretuan gordeko dozula adierazteko, adibidez.

Galtzairu, -a. Altzairua.

Ganadu, -a. 1. Azienda. Baserriko abere haundixen moltzua (ardi, behi, asto, bihor...). 2. Jenixo txarrekoa, bizikua. *Ha da ganadua! / Ha jarri da ganadua! / Entzuten dauenian ganadu edarra jarriko da!*

Ganora, -ia. Fundamentua. *Nik han ganora gutxi ikusi dot. / Ganoraz ebiltzen hareik lanian. / Erosi egidazu ganorazko fraka batzuk, bihar dan modukuak.*

Ganorabage, -ia, **Ganorabariko**, -ua. Ganorabakua. *Ganorabagia galanta da hori.*

Ganorazko, -ua. Fundamentuzkoa, tajuzkoa. *Etorri bihar dan emakuma hori izan leike ganorazkoa.*

Gantxirri, -xa. Pertsona hasarrekorra.

Gantz, -a. Txarri edo oilluen koipia; txarri-gantza, oillo-gantza. Baitta perstonena be. **Gantzak euki**. 1. Balore edo ausardixa haundixa izan. *Hik dakok gantzak, hik. Sin. gibelak euki, potruak euki.* 2. Patxada haundixegixa edota ardura gutxi euki.

Gara, -ia. Landara batzuk (kipulia, bera-katza...) loraketan diranian sortzen dauen lora-kirten luzia.

Garaatu. Landariari garia sortu eta luzetu.

Garagar, -ra. 'Cebada'. **Garagarrak irabazten**. Astua hankaz gora etzindda, bizkarreko azkurak kentzen eta bizkarra garbiketan jardutia. Ohian buelta eta buelta dabillenari be esaten xako. *Zer, garagarrak irabazten ala?*

Garagarril, -la. Uztaila.

Garai, -ko, -kua. Top. Baserri izen batzuetan ebalten da, izen bardiñeko etxien artian goixenengua dala erakusteko. Agerre Garaikua, Koixkar Garaikua ... Sin. **Goikua**, **Goittikua**.

Garai, -xa. Garaia, sasoia. *Udia izaten da plaiara fateko garaia. Garaiz. 'A tiempo'. 'Temprano'. Garaiz damutu da / Garaiz etxeratuko naiz.*

Garbantz, -a. 'Garbanzo'.

Garbittu. 1. 'Limpiar'. *Erropia garbittu; hagiñak garbittu.* 2. Hil. *Han garbittu zuan. / Frentian garbittu euein.*

Garbitzaki, -xa. Erlauntzak, gaztan-zimitzak eta abar garbiketako erreminttia.

Gari, -xa. 1. 'Trigo'. **Garixa jo**. Alia eta lastua bereiztu. 'Trillar'. *Gari joten emun geben egun dana.* 2. 'Verruga'. *Eskuetan garixak urten dostai.*

Gari-kaiña, -ia. Gari-landariaren kirtena.

Gari-lasto, -ua. Igartutako gari-landaria, garixa jo eta gero geraketan dana.

Garoin, -ñak. Garuna(k). 'Sesos'. *Garoiñetan be hestiak xakuai honeik! Asko jan. Garoiñak zulatu.* Gauza bera behin eta berriz entzutiagatik, edo zarata haundiren bategatik, edo edozerregatik, burutik ernegau.

Garramil, -lak. Gar bildurgarrixak. *Izugarriko garramillak egon dira hor. / Metruetako garramillak ikusi gittuan.*

Garramisto, -ua. Garrasixa. *Nik hor lehen garramisto bat entzun dot. / Zer dira garramisto horreik? / Garramisto haundixak bota dittu umiak, larrittu danian. Garramistoka.* Garrasika, txillixoka.

Garranga, -ia, garrangaak. 'Carámbano'. Txintxiliz egoten dan izotz-kandelia. *Begira zuen teillatutik behera dagozen garranga horreik. / Honeik dira garrangatzarrak!*

Garrasi, -xa. Garrasia. 'Grito'. Ik. **garramisto**.

Garratz, -a. 1. 'Ácido', 'agrio'. *Naranjak garratzak dagoz.* 2. Fuertia, sendua, errutsua. *Idi garratza; gizon garratza.* 3. Gogor. *Eurixa garratz da (eurixa da goixa behian).*

Garraztu. Garratz bihurtu. 'Agriarse'. *Sua garraztu. 'Avivar el fuego'. Segia garraztu. 'Afilar la guadaña'. Txahala garraztu.* Txahala hazi, haundittu.

-garrengo, ua. Hurrenkera atzizkia. *-Zenbagarrenguan? -Zazpigarrenenguan asmau neben. / Txarrixa jaixo, bai, eta bost miñutugarrengo esnia eraten euen.*

Garrotillo, -ua. 'Difteria', 'garrotillo'.

Gatz, -a. 'Sal'. *Zopiari gatz ifinttia ahaztu xatzu. Gatzian probau.* Zelakuak dagozen probau, edo zelakuak diran ikusi. *-Zer moduz dabiltz umiak? -Etorri eta gatzian probauko dittuzu.*

Gatzagi, -xa. Legarra. ‘Cuajo’. Sin. **legar**.

Gatzatu, -o, -ua. Mamia. ‘Cuajada’.

Gau, gaba. Gaua. ‘Noche’.

Gauero, -ua. Gau-aroa. Giro ona aixkomenten: izarratu, hotzik ez. *Zelako gauerua daguen! / Kanpuan lo egitteko moduko gauerua!*

Gau-txori, -xa. Gabaz ibiltten dan hegaztixa.

Gauza, -ia. Gauza. ‘Cosa’. *Gauza izan*. Gai izan. *Gauza izan dan bittartian makiña bat lan egindakua da hau!*

Gauzatu. Lanerako gauza eztan bat lanerako moduan jarri. *Eztaikit gauzatuko dan.*

Gaza, -ia, gazaak. Sagarren gain berbetan, dultzia.

Gazi, -xa. Gatz askokua. ‘Salado’.

Gazigarri, -xa(k). Lapikuan sartzen dan urdai pusketia edo beste jaki gazi bat; urdaixa, txorixua... zartaginan erreta.

Gazikor, -ra. Gatz larregirekin. Gazixa. *Hau gazikorra dago! / Janari gazikorrak.*

Gaztae, gaztaia. Gazta. **Gazta-mamiña**. ‘Queso fresco’. Gaztagintzan gazuria kendu eta gero geraketan dan mamiña.

Gaztaiña, -ia. ‘Castaña’. **Gaztaiñak hagiñak zabaldu dittue** (esaeria). Gaztaiñai koskolak zabalketan xatenian esaten da

Gaztaiñadui, -xa. Gaztaiña-arboladuixa. *Honeik lehen danak gaztaiñaduixak ziran. / Gaztaiñadui goiaz.*

Gaztaiña-eskorta, -ia. Gaztaiña koskol eta guzti gordeteko itxituria.

Gaztaiñerre, -ia. Erretako gaztaina.

Gaztante, -xa. Gaztaiak egin, edota gorde, edota keetu egitten diran lekua. *Gaztante barri-barrixa egin daue. / Ekarri gaztante gittik gazta bat! / Gaztante gixan ibilli naiz, keia gertaketan.*

Gaztan-tximitx, -a. Gaztanontzia.

Gaztelaize, -ia. Hegoaldetik jotzen dauen haizia, beruena. *Gaztelaizia dabil gaur.*

Gaztel-hegua, gaztel-hegoia. Gasteiz aldetik datorren haizia, oso epela.

Gaztetxe, -ia. Gaztien dibersio eta kultura etxia. Oñatin asmautako izena. *Oñati-*

kua izan zan lehenengo gaztetxia. / Kontziertua Bergarako gaztetxian. / “Herri bat gaztetxe bat”.

Gazura, -ia. Gaztaia egin eta gero, geraketan dan esne mehexka antzeko likidua.

‘Suro’. Gaztaia egin eta gero, gazuria txarri-xairi emuten xaten. / *Degurixako artzaiñak makiña bat txarri hazten zittuein gazuriagaz.*

Gehittu. ‘Añadir’.

Gehixegi, gehitxo. Larregi. *Gehitxo jan dot! -Berandutxo konturatu zara! Sin. larregi.*

Gei, -xa. Gaia, gaitasuna. *Geixa bihar ezer egingo bada.*

Gela, -ia. ‘Celda’, ‘cuarto’. **Ardangela**. ‘Bodega’. **Urungela**. Uruna gordeteko kuartua.

Gelaatzu, galaatzu, -a. Laratza. Beheko suan goiko paretatik txintxiliz egoten dan kate kakoduna; handik txintxilikaitten da kaldaria. Odolostiak egosten diranian, kendu galdaria gelaatzutik. **Etxian-etxian gelaatzua baltza eta geurian baltzena!** (Esaeria)

Geldi, -xa. Lasaia. Eguraldi geldixa. ‘Tiempo tranquilo’.

Geldigor, -ra. Geldi egon ezin dan pertsonia; umia, batez be. *Pertsona geldigorrakorik eztot ezaguketan! / Buztanikaria baiño geldigorrragua.*

Geldo, -ua. 1. Energia gutxi eskaketan dauen lana; nekaketan eztauen lana. 2. Odol gutxiko pertsonia, motela. Sin. **motela**.

Gerri, -xa. 1. ‘Cintura’. *Gerrixan gerrikua!* 2. Arbola-enborra.

Gertatu. ‘Preparar-se’. *Umiak gertatu bihar dittut aratiztittan urteteko.*

Gertu. Prest. *Gertu dakot dana aratiztittan urteteko. Gertu egon.* Prest egon. *Gertu zagozei nerekin etorteko? / Afarixa zortziretarako gertu egongo da.*

Gibelaundi, -xa. Gauzairi bihar dan inportantzia emuten etxaona. Sin. **potro-aundi**.

Gibelurdi, -ña. *Russula cyanoxantha*. Kolorre gama zabala dakon perretxiko gozo eta ezaguna.

-giñan. “Egitten” adierazten dauen atzizkixa. *Banastagiñan, barrikagiñan, gaztagiñan, kakagiñan, masagiñan, teillagiñan, txirrinkagiñan, txixagiñan, txokolategiñan, umegiñan.*

Girgil-zarata, -k. Hasperenak. Gozame-nezko zizpuruak. *Eguardixan girgil-zaratak entzuten ziran aldekuan.*

Gixarajo, gizarajo, -ua. Gizagaixoa. Koi-ttadua. ‘Desgraciado’. Errukixa emuten dauen pertsonia. *Gure Patxi ziharo gixarajo-tuta geratu zan alargundu zanian. Era maitakorrian edota ofensibuan ebalileike.*

Gixarra, -ia. Giharra.

Gixi, -xa. Huskerixia, ezer gutxi. *Edur-gixixak/ Gixitxo bat eukan platerrian eta itzi egin dau/ Ogi gixi bategaz txorixo mutur bat./ Hari gixixak/ Bedar gixi batzuk./ Euri-gixixak hasi dira.*

Gixixaatu. Zerbait gixi-gixi egin, esate baterako artillia, bedarra...

Gizagin, -ña. Gizaseme izaten edo gizasemetasuna erakusten lagunketan dauen zerbait. *Ibillera hori ezta gizagiña.*

Giza-narru, -a. ‘Malhechor’, ‘sinvergüenza’.

Gizarajo. Ik. **gixarajo.**

Gizato, -ua. Gizontzarra, gizonkotia, gizon haundixa. *Zelako gizatua!/ Ikaragarriko gizatua egindda dago, sendua eta bardiña.*

Gizen, -a. 1. Lodia, potoloa. 2. Okeliak dakon sebo eta grasak, jateko hain onak ezti-ranak.

Gizenkote, -ia. Gizen samarra.

Gizongel, gizongela. Senargaia. Sin. **se-nargei.** Era figuratibuan: **zahargarri,** -xa. Alkarrekin zaharketakua. Arantzazuko emakume batek bere nobixua amandriari aurkeztu otsanian, amandriak esandakua: *Hau dozu zahargarrixori? Zaldun ederra, bera!*

Gizurtero, -ua. Gezurtia. **Gizurtero, pata-tero, ogi txiki, panadero** (ume-esaeria).

Gobernau. 1. Ganaduari jaten emun eta azpik egin. 2. Etxeko gorabeherak eruan.

Gogaikarri, -xa. 1. Petrala. Bezero gogaikarria. 2. Gogait eginda, petral. *Amarekin gogaikarri gabiltz./Gure umia gogaikarri portau da.*

Gogait egin. Nekatu, aspertu, burutik gora egin. *Gogait egin dot ale onak eta txarrak apartauten./ Gaur gogait egingo zebe horregatio, gizon petral horregaz!*

Gogait eragin. Amorratu eragin, higuinddu, aspertu. *Hainbeste preguntarekin gogait eragin dost!*

Gogor, -ra. 1. Biguna eztana. 2. Haundixa, luzia. *Honek illara gogorra dako (ale askoko illaria).*

Gogortu. 1. Gogor bihurtu. 2. Osatu, indartu. 3. Zakilla zutitu.

Goiberaak. Gorabeherak. ‘Las vicisitudes’. *Bizitzakogoiberaak.*

Goikortz, -a. (Araotz). Sabaia. *Gaur goikortza pinttau bihar dogu.*

Goitxetar, -ra(k). Arantzazuko auzokuairi izendaitteko araoztarrak ebalten dauein izena.

Goizal, -a. Goizalba, egunsentixa. *Gero ba goizala aillegau zan, baiña etzin egin bihar apur bat ardixak jaizteko gauza izateko.*

Goizaro, -ua. Goizeko girua, goizeko arua. *Etxe barruan baiño giro hobia egitten dau kanpuan; hau goizarua!/ Aspaldixan etxok egin honelako goizarorik.*

Golondriño, -uak. Besazpitan urteten daueinkoskorrak.

Gomuta, -ia. Oroitzapena. *Eztakot horren gomutarik.*

Gona, -ia. ‘Falda’.

Gor, -ra. ‘Sordo’.

Gorantziak. Eskumuinak. ‘Recuerdos’.

Gorbeixano, -ua. Gorbeixa aldeko haize hotza, *amillana* baiño indartsuagua. *Gorbeixano honek eramaittu hotza ekarriko dau ba.*

Gordasul. Ik. **guardasol.**

Gorde-gordeka. Ik. **bule-buleka.**

Gordin, -ña. 1. Janarixa, egosi edo erre barikua. 2. Pertsonia, sasuekua. *Emakume gordiña./ Gizona gordiña dago.*

Gorittasun, -a. ‘Calentura’.

Gorittu, goriketan, goriketia. Burdiña berotu gorri-gorri ifiñi arte.

Gormutu, -a. ‘Sordomudo’.

Gorputzaldi, -xa. Gorputzeko adorearen egoera, normalean txarra. *Oso gorputzaldi txarra dakot.*

Gorpuzkera, -ia. Gorputzaren egitturia. *Gorpuzkera baldarra./ Haren gozpuzkeria be!*

Gorraize, -ia. 'Sordera'. *Zer, gorraizia dako zu ala?*

Gorri, -xa. 1. 'Rojo'. 2. Soilla. *Mendi gorrixan, zeru gorrixan, bakardade gorrixan...* Mendi zabalian, zeru zabalian, bakardade hutsian... 3. Ziharo larria edo haundia. *Negu gorrixa*. Negu latza, gogorra. *Miseria gorrixan*. Miseria latzian, haundixan. *Min gorrixa*. Min bizixa, haundia. *Gorriak ikusi*. Gaizki pasau. *Mediku horreik gorriak ikusi eragingo dostai*. 4. *Ale gorrixa*. Mezetara faten etzanari esaten xakon.

Gorriña, -ia. Gorriña. 'Mildiu'. Landaren gaitza. Hezetasuna eta haize hotzarekin sortzen da, hostuak horitu eta baltziketan dirala landaria hondatuz. Tomate, patata eta abarrek eukitten daue gorriña.

Gorriñaatu, gorriñaaketan. Landariari gorriña sortu. *Aurten tomatia gehixena galdu xat, gorriñaatuta.*

Gorritu, gorriketan, gorriketia. 1. Gorri koloria hartu. 2. Egoeria-edo larritu. *Ur barik geratu giñanian, gauzia gorriketan hasi zan.*

Gorulari, -xa. Harixa goruarekin egitten dauena. *Goruetan*. Goruagaz harixa egitten.

Gose antz, -a. Gose apur bat. *Gose antza egin ete xaten.*

Gose, -ia. 1. 'Hambre'. *Pertsona gosia*. Pertsona diruzalia, ezegaz be konformaiten eztana. *Eztaikit zela izan leiken hain pertsona gosia. Gosiak ikusi*. Gosia pasau. *Gerra ostian guk ikusi gittuan gosiak!* 2. Gogua, biharrak. *Eguzki gosia. Lagun gosia.*

Gozakaitz, -a. 1. Pertsona edo animalia ziztriña, zatarra edo zakarra. 2. Latza.

Gozatu. Bigundu, samurtu. *Lur honeik oso gogorrek dagoz, bapebe gozatu barik oraindiok.*

Gozo, -ua. 1. 'Rico'. 2. 'Dulce'. *Pastela oso gozua dago.*

Gozogille, -ia. 'Pastelero, -a'.

Grano, -ua. 'Grano' (azalekoa). *Granoz beteta agertu xaku umia.*

Guardasol, gordasul, -a. Aterkia. *Eguraldi honekin gordasulak atara biharrian gara.*

Guardasolgilla, -ia. Guardasolak egitten dittuena.

Guardasol-konpontzaille, -ia. Guardasolak konponketan dittuena.

Guntzurrun, kuntzurrun, -a. 'Riñón'. *Kuntzurrun bat kendu xaue eta ondo ei dau.*

Gura izan. 1. Nahi izan. *Zer gura dozu jateko?* 2. Maite izan. *Aitta-amei asko gura xatzue?/ Guk asko gura xangu gure hizkuntziari, baiña itxuria danez, ezta nahikua salbau dadin.* **Gurago izan**. Nahiago izan. *Arraiña gurago okelia baiña.*

Guri, -xa. Zuri-zurixia, biguna, zailddu barikua. *Gaztanberia lakotxia, guri-gurixa dago./ Zu eguzkittan berihala erreko zara, guri-gurixa zagoz-eta.*

Gusto, -ua. 1. 'Gusto'. 2. Girua. *Eztago ezertarako gustorik./ Fan naiz sorora, baiña alperrik; eztago gustorik.*

Haabixa, haapixa, -ia. Habia. 'Nido'.

Habrailla, -ia. Habaila. 'Honda'. *Habraillia harrixak botateko ebalten zan garai baten.* *Ardixak uxaketako habrailliagaz jaurtitten gittuan harrixak.*

Haga, -ia. Gaztaiña, intxaurrak, etab. eres-teko edo beste zerbaitetarako ebalten dan makilla luzia. *Gaztaiña hagara egin edo hagara galdu*. Jokua adierazten dau. *Gaztaiña ixa-ixa helduen daguenian, batzuetan itxainda irabazi egitten da, beste batzuetan galdu.* Askotan euri-zaparrada batek egundoko mesedia egitten xao gaztaiñari, baiña gero zer eguraldi egingo dauen eztago jakitterik. *Garixa igittaira egin edo igittaira galdu* be ebalten da.

Hagin, -ña. 1. 'Diente', 'muela'. *Haginka egin*. Horzka egin. Ik. **betagin, latagin**. 2. *Taxus baccata*. 'Tejo'.

Hagin-uixa(k). Oi(ak). Encía(s). *Hagin-uixak mindduta dakot.*

Hagindui, -xa. Hagin arbolak dagoen batura. *Hantxe dago haginduia.*

Hagiñeko min, -ña. 'Dolor de muelas'.

Haizaatu, *haizaaketan*. 1. Puztu. 2. 'Darle alas', 'incitar'. *Haizaatu egin daue: 'le han dado alas, le han incitado'.*

Haize, -ia. 'Viento'. *Haize zatarra: haize txarra. Haize mikatza: haize hotza eta fiña.*

Haizebegi, -xa. Haiziak jotzen dauen lekua. *Belar alde hori oso haizebegia da.*

Haize-eztul, -a. Katarrua. *Haize-eztul hau ezta bapebe ona, ba!*

Haize-gaztaiña, -ia. Hagiagaz jo aurretik jausten dan gaztaiña.

Haize gorri, -xa. Bazterrak gorriketan dittuen haizia. *Haize gorria; bazterrak gorriketakua.*

Haizekor, -ra. 1. Haizetsua. *Iragako aspal-dixan eguraldixa haizekorra dabil.* 2. Zoro samarra. Haizetsua. *Pertsona haizekorra.* 3. Haiziak eta uskarrak atara eragitten daueiña. *Babak, azak, gaztaiñerriak janari haizekorrak dira.* 4. Haizerako joeria dakon eguraldiaz: *eguraldi haizekorra.*

Haizerre, -ia. Haize berua eta sikua, hegueria. *Hau da haizerria, kiskaldu bihar dogu!*

Haizete, -ia. Haize haundiko eguna edo aldixa. *Haizete luzia eta txarra aste honetakua.*

Haizetsu, -a. Haize askokua.

Haizezkutu, -a. Haiziak zuzen jotzen eztauen lekua. *Arrola haizezkutuan dago./ Hamarretakua egin dogu haizezkutu baten.*

Haize-zurrunbillo, -ua. 'Torbellino'. *Haize-zurrunbilloak urten dau!*

Haizka. Harrika. *Harramilka eta haizka bialdu (ardixak).*

Haiztxori, -xa. *Phoenicurus ochruros*. Bus-tangorri iluna. 'Colirrojo tizón'.

Hala be. 1. Artian be. *Berriak eta bi esan xaugu, baiña hala be ezta asko ikaratu.* 2. Pentsaitten nenguen... *Jausi egin ete haizen hala be./ Bertan geraketia pentsau ete duan hala be.*

Hamaika. 1. 'Once'. 2. Asko, ugari. *Hamaika gizonek pentsaitten daue hori./ Hamaika lagun hiltten da mendixan! Hamaika holako!*

Harridura espresioa. Hamaika holako pasaitten xaku guri!/ Hori egin daueilla? Hamaika holako!

Hamarratz, -a. Armiarma.

Hamarretako, -ua. Goizeko hamarrak aldera egitten dan otordua.

Hanka, -ia. 'Pie', 'pierna', 'pata'. *Hanka-peian hartu, ostikopeian hartu.* Zapaldu.

Hankabakar, -ra. *Medicago sativa*. Alpapa. 'Alfalfa'. Ganaduari jaten emuteko ereitten dan bedarra. Jatorriz Erdialdeko Asia-kua.

Hanka egin. Ihes egin.

Hankagorri, -xa. Ume jaixobarrixa (euf.). *Hankagorrixak agertu.* Ume jaixo. *Hankagorrixak agerketan badira, espabilau biharko dozue!/ Hankagorrixak agertu dittuk-eta, orain ezin ibilli lehen letxe.*

Hankaide, -ia. Hanka onak dittuena, aidosua. *Nik horren diruak baiño gurago zure hankaidia./ Zure hankaidiaz fan, baita Iruñeraiño be!* **Hankaideka, hankairaka.** Araozko elizatarixan egitten zan ume-jolasa. 'Aalturitas'.

Hanka-jote, -ia. Abixaria, zalapartia. *Harek eruan eben hanka-jotia!/ Hanka-jote ederra jo biharko dogu hori aurrera atarateko!*

Hankalatraba. 'A horcajadas'. *Lehenago, mutillak asto gaiñian edo motor gaiñian hankalatraba ibiltten ziran, neskaak barriz, hanka bixak alde batera jarritta.*

Hankarte, -ia. 1. Hanka bixen artia. 2. Sexu-ingurua, parteak. *Hankartia urratuta dakot.* Sin. **partiak**.

Hankatarteko, -ua. Zakilla, buztana.

Har, -ra. 'Gusano'.

Haraiñegun, haraiñun, heraiñegun, heraiñun. Herenegun.

Hardui, -xa. Harriunia, harri suelto asko dagueen lekua.

Hareharri, -xa. 'Piedra arenisca'.

Harei, -a. Hondarra. *Plaiako hareia.*

Hargin, -ña. Harrixa lantzen dauena. Har-lantzaillia. *Hargiñen bategaz egon biharko dot./ Hau edozein hargiñek egingo dotsue./*

Etxian-etxian hargiñak. (Etxe danetan hargiñak). Baserri izena: Argiñena.

Hargintza, -aia. Hargin-lana, hargiñaren ofiziuua. *Hargintza danak eztira bardiñak./ Hargiña hargintzaatik bizi da./ Zuek egin do-zue hargintzaia!*

Hari, -xa. `Hilo'. **Harixan egon**. Juxtu-juxtuan egon, larri egon. *Azkenengo harixan egon zuan ha!/-Zer moduz dago osaba? -Harixan!*

Hari-albeni, -xa. `Hebra de hilo'.

Harigei, -xa. Harixa egiteko lehengaixa. Artillia aixkomenta. *Harigei pottua! Harigei barik geratu gara.*

Hariztui, -xa. Haritz basua. *Garaiko potuan ei eguen hemen hariztuirik ikusgarrixena garai baten./ Horraitxek dakoi hariztuixa politta. Aiastui abizena be hortik etorri leike.*

Harlantzaille. Ik. **hargin**.

Harmora, -ia, harmoraak. Edozein harri pillia. *Gaillargaiñeko harmoratik eruan ei ziran Agustiñuetako elizia egiteko harrixak./ Soruak labraitzen urteten euen harrixakin harmoria egitten zan soro onduan.*

Harramil, -la. Harri-jausia. *Harramilla etorri da eta eztago pasauterik. Harramilka.* Harrixak erripan behera jare egiñaz. *Harramilka eta haizka bialdu ardirak.*

Harrapatzaille, -ia. Harrapaitten dauena. *Aixal harrapatzaillia./ Hiru aixal harrapatzaillile ibilli ziran Olabarrietan.*

Harrapau, harrapo, harrapaitten. 1. `Atrapar', `coger'. *Platerra jaustera xoian eta justo-justo harrapau neben esku artian./ Basotik alde egin eben basaurdia harrapau daue.* 2. Oostu. `Robar'. *Anaiak erropa guztiak harrapaitten dost./ Motorra harrapo dostai.* 3. `Sorprender', `pillar'. *Gizurretan harrapo geben. Harrapo-harrapoka.* Umienjolasa.

Harrate, -ia. 1. Esparru edo itxitura batian ganaduak edo gizonak (kazarixak-eta) edo haiziak edo edurrak zabaldu dauein zulua. *Halako lekutan harratia egin da eta ixtera noia./ Erromara onduan dago harratia egindda./ Nundik egin daue harratia?* 2. Haitz bittartiak, haitzen arteko bidiak. Toponimuak: *Urbixako Arratia, Andartoko Arratia, Bakueko*

Arratia, Infernuko Arratia, Arrobalzko Arratia (Beillotzaa aldeko pasua), *Eibarko Arrateko Ama Birjiña, hortik `Arrate' andra izena.* 3. Ebagi haundixa, zauri haundixa. *Ikaragarriko harratia egin dau.*

Harrezkero. `Desde entonces'. *Harrezkero ezta gehixago etorri.*

Harri xehe, -ia. `Gravilla'. Sin. **hartxinga**.

Harri, -xa. 1. `Piedra'. **Harrika**. Harrixak botaten. 2. `Pedrisco'. Kalte haundixak egitten dittu udan. *Naparregoiak ekarten dau. Harrixa egin dau./ Harrixak kotxiak-eta markauta itzi dittu./ Landara honek harrixaren ikutua dako./ Hor harrixak bazter guztiak xehetu dittu.*

Harri-ikatz, -a. Ikatz miñerala.

Harrijasotzaille, -ia. Harrixak jasoten dituen kirolarixa.

Harrijole, harrijoilla, -ia. Harrixa jo eta xehketan dauena. *Antxiñako ofiziuua. Harrijolerik? Nik eztot harrijolerik ezagutu.*

Harrilaari, -xa. Artaazixak zorroztu eta desbastia harrixan egitten ebena.

Harro, -ua. 1. Orgulloso, -a. 2. Vanidoso, -a.

Harroputz, -a. 1. Harrua. 2. `Fanfarrón, -a'.

Hartxingadui, -xa. Hartxinga (harri txikiña, harri xehia) lekua. *Andartoko hartxingaduixa.*

Hasarratu, hasarraketan. Haserretu. *Samur hasarraketan dan horreittakua da.*

Hasarre, -ia. Haserrea. `Enfado'. *Arrazoi bariko isuna jarri otsain, eta oso hasarre etorri zan.*

Hasi. Ekin. **Hasixan hasi**. Lana edo zeregiña ganoraz hasi. *Hasixan hasi! Bestela noizko akabo lanok! Pellorekin egon eta gero, zuzenian etorri naiz zuregana. Badakitzu, hasixan hasi!*

Hats, -a. 1. Usain txarra. *Hemen dago hatsa! Zerbait ustelketan dago.* 2. `Sarna'.

Hatz, -a. Bihatza. Lehenago halaxe esaten ei xakon bihatzari Araotzen. **Hazkada bat, hatz bat**. `Un palmo'.

Hatzamarka egin (pertsonak). `Arañar'.

Hatzaparka egin (animalixak; katuak, esate baterako). ‘Arañar’.

Hatzondoko, -ua. Azazkal azpizan jaixoten dan gaitza

Haundi, -xa. 1. ‘Grande’. *Fraka honeik haundixak dira zuretakeo*. 2. Harrua, harroputza. *Etxe horretakuak betik haundi izan dira*.

Haundigei, -xa. Haundixa izateko itxuria dakona. *Mutiko hau haundigeixa dator*.

Haundigura, -ia. Handinahia. *Zeu zariena-rekin ezin konformau, hori da haundiguria dakozuna!*

Haundigurako, -ua. Handinahi handikoa, harroa.

Hauskor, -ra. Apurkorra, puskakorra.

Hauslandar, -a. Errauts fiña edo xehia; beronekin garbiketan ziran lapikuak eta trastiak.

Hauspo, **haispo**, -ua. Hauspoa. ‘Fuelle’.

Hauspokerixa, -ia. Agokadia, harrokerixia. *Hauspokerixak esatia, botatia*.

Hauts baltz, -a. Fundiziñuetako honda kiña, basoko pistetan zabalketan zana.

Hauts, -a. ‘Polvo’. *Hautsak kendu*. 1. Hautsak garbittu. 2. Norbait jo. *Hara bahoia, deskuidau ezkerro, laister kenduko dostai hautsak!*

Hauts-eguna. Hauster eguna, Garizumia hasten dan eguna.

Hazbizar, -ra. ‘Padrastro’.

Hazi, -xa. ‘Simiente’. *Arto-hazixa, tomate-hazixa, porru-hazixa, pago-hazixa...*

Hazi. 1. Bentaja egin, luzetu. *Asko hazi da zure semia*. 2. ‘Criar’. *Iñude batek hazi eben gure umia*.

Hazi-billots, -a. Ardi izateko izten dan billotsa.

Hazigei, -xa. Haundi egitteko itxuria dakona.

Hazipen, -ak. Neska-mutillak hazten dagozenian izaten dittuen miñak.

Hazitoki, **xa**. Ortuko landarak hazteko lekua: tomate landarak, berakatz landarak edota porru, letxuga, kipula, idar eta abarrenak.

Hazkonkor, **hazkoskor**, -ra. ‘Nudillo; ar-

tikulación de los dedos’.

Hazur, -ra. Hezurra.

Hazurbaltz, -a. Kanpotik etorritako erdal-dunairi emuten xaten mespretxuzko izena. Sin. **belarrimotz**.

Hazurhaundi, -xa. Egitura handiko aberea. *Ume hau hazurhaundixa dator eta lo pittin bat gehixago egin degixela*.

Hegabera, -ia, hegaberaak. 1. *Vanellus vanellus*. ‘Avefria’. *Hegaberaak agertutakuan, negua gaiñian dan seiñale*. 2. Neska buruarina.

Hegazkor, -ra. Hegalarixa. *Oillo hegazkorra*.

Hegittara ifiñi, **hegiara jarri**. Ohian alboz etzin; edozer gauza bere albo baten gaiñian jarri. *Hegittara ifintten naiz ogian, bizkarrian ebagixa dakot-eta*.

Hegua, **hegoe**, **hegue**, hegoia. Hego-haizia. *Hegue-puntua./ Hegoia ekarriko dau./ Hegue hotza./ San Martin heguaak: ‘el veranillo de San Martín’*. Sin. **heguaize**.

Heguaize, -ia. Hegoia. *Udazkenian, heguai-zia nagusi izaten da*.

Heguaizerre, **hegu-erre**, -ia. Heguaize sargorixa. *Hegu-erre puntua dabil./ Hegu-erre antza*.

Heguealde, -ia. Hegoaldea.

Heldu. Obatu, oratu. *Heldu gogor sokiari, bestela txakurrak ihes egingo dotsu*. **Goizari heldu**. Goizian goiz jaiki.

Herren, -a. Kojua. *Gure aittajuna herrena zan*.

Herrendu. Koju geratu, kojotu. **Herrenka ibilli**. Kojoka ibilli.

Herri-baso, -ua(k). Komunalak, Udalaren basuak.

Herri-lur, -ra(k). Komunalak, Udalaren lurrak.

Hesi, -xa. 1. Saillak banaketako eta azien-dairi eusteko itxituria, naturala nahiz artifiziala. 2. Soruan ebalteko urritzakin egindako saria, ariaren antzera. Gaiñian pixua ifiñitta, ganaduakin ebalten zana erpillak apurketako.

Heste, -ia. ‘Intestino’.

Hestegorri, -xa. ‘Esófago’.

Hesteriko-haize, -ia. Ganaduak eta
per- tsonak izaten dittuein haiziak. Sin.
heste- rikuak.

Hezau. Hezetu. *Agua hezau arbixarekin; ganaduak agua hezau.*

Heze, -ia. Umela, berdea. Ixa bakarrik zura eta suegurren gainian esate da.

Hezibage, -ia. 1. Hezi gabeko pertsona edo animalia. 2. Lan askorik eginbagia. Lanian zaildubagia. *Lanian hezibagia.*

Higuin, -ña. Nazka. `Asco'. *Nik eztot hori jango; higuña emuten dost.*

Higuingarri, -xa. Nazkagarria.

Hil, hiltten, hilttia. Zendu. `Morir'. *Gixarajua, hiltten daguela esan dostai./ Bixar txarri-hilttia dakogu etxian.*

Hil, -la. Mes. *Hilbaltza, otsailla, bagilla, garagarrilla./ Ze hilletan jaixua zara zu?*

Hilbete, hilbera, hilbarri. `Luna llena', `menguante', `nueva/creciente'. *Berakatzak zemendiko hilberan sartu bihar dira.*

Hirugixar, -ra. Hirugiharra. `Tocineta'.

Hirukotz, -a. *Trifolium sp.* Hirusta, hirukoitza. `Trébol silvestre'.

Hirukutz, -a(k). Hirukia(k). `Trillizos'. *Hirukutza izan daue./ Jesus hirukutzekua da, Joxe eta Mirenekin.*

Hirustarbi, -xa. *Smilax aspera.* Endalarra, arkasatsa. `Zarzaparrilla'. Sin. **txori-mahats.**

Hittato. Hikako tratamendua. *Batak bestiari hittato esaten xae.*

Hitza jan. Nork bere berbia jan. Esandakua ukatu edo aginddutakua bete ez.

Hizkera, -ia. Berba egitteko eria. *Beste hizkera bat./ Hizkera xelebria.*

Hizketa, -ia. Berbetia. *Geuk egitten dogun hizketiari etxaugu zailla erizten.*

Hizkunde, -ia. Hizkeria, berbetia. *Behe aldeko hizkundia egitten dau.*

Hodei, horei, -xa. Ekaitza.

Hodeixa, horeixa jo. Trumoiak jo. *Horeixak jo dau./ Hodeixa dator./ Hodeixa sartu dau./ Horeixa zanian.*

Hojalatero, -ua. Iturgina.

Hondio-atxur, hondiatur, -ra. Lurra hondia ketako ebalten dan atxur luze eta estua.

Hongo baltz, -a. *Boletus aereus.* Onddo beltza. `Boleto negro'.

Hongo, -ua. *Boletus sp.* Perretxikoa.

Hontz, -a. `Buho', `lechuza'. *Egon hadi hontzari begira! (esaeria).*

Honuztu, horruztu, haruztu. Honuntz, horruntz, haruntz ekarri edo eruan.

Hor. "Ahí". *Hor, han hemenka.* Batian bestian. *Sara zahar batzuk egozen han hemenka.* Zerradura formalik ez eguela, alegia.

Hordaikor, -ra. Erraz hordaiketana. *Burdiña hordaikorra da.*

Hordei, -xa. Herdoila. *Erraja zahar horri hordeixa egin xako ugari./ Bizikletiak kateia hordeittuta dako./ Burdiñazko atari lehenengo hordeixa kendu eta gero pinttau egingo dogu.*

Hordeittu, hordeiketan. Herdoildu. *Dana hordeittuta dago./ Horreik laister hordeiketan hasiko xatzue.*

Horei-apar, -rak. Horei-laiñua apartuta, horeixa erakusten daueinak. *Gaur goizian horei-aparrak egozen.*

Horei-euri, -xa. Ekaitz-euria; euri epela. *Keriza honeik horei-eurixa hartuko leukiei.*

Hori, -xa. `Amarillo'.

Horiaatu, horiaaketan. Laiñotu(ta). *Zerua horeiz estali(ta). Horiaaketan hasitta dago (laiñaaketan)./ Bart horiaatu egon da eta horregatik ezta egin izotzik. Ik. amakasa.*

Horittu. Hori koloria hartu.

Horregatio, horraatio. Baina, behintzat. *Harriduriari, amenazuari... inddarra emuteko. Ezta holakorik egingo, horregatio!/ Ezta egixa izango horregatio!/ Hangotxia izan horraatio!/ Harrapauten badot horregatio!*

Hortarazko. Orduan, beraz. *Diar egin dau? Etorriko da hortarazko!/ Torrekua da hor bizi dana? Maritxuren semia hortarazko!*

Hortzbiko, hozbiko, -ua. Bi hortzeko atxurra.

Hostradui, -xa. Hostrua malutz daguen lekua. *Kerizpetan egoteko ederra. Hemen dago hostraduixa./ Hostraduixan ezkutaiko ziran.*

Hostro, -ua. Hostoa. *Aza-hostruak.*

Hostrobarriztau. Hostroberritu. *Arbolakhasi dira hostrobarriztaiten. Hostruen faneriagaz eta etorreriagaz, kontuz ibilli!* (esaeria).

Hots egin. Deitu. *Ezpada etorten hots egin!*

Hots emun. 'Arrear por detrás al ganado'.

Hotz, -a. 'Frio'. *Hotza/berua hau(t)si.* Ur edo dana dalako hotza (berua botata) eta berua (hotza botata) epeldu. *Neguan, hautsittako urarekin oilluak hobeto ibiltten dira.*

Hotzaldi, -xa. Hotza egitten dauen denpora-tartia. *Hurrengo hotzaldira arte./ Hotzaldixonek gogor erasan dost.*

Hotzantz, -a. Hotz pittin bat.

Hotzaro, -ua. Eguraldi hotza.

Hotzittu. Hoztu. *Daguen hotzarekin kalian hotzittu egin gara!*

Hozbera, -ia. Erraz hozten dan pertsonia.

Hozkilddu. Destenplau. *Behin hozkilddu ezkerro, kitto!*

Hozkirri, -xa. Hotz antza. *Hozkirri(xa) dago eguna.*

Hozkirritu. Destenplau. *Hozkirri nago; hozkirrittutanago.*

Hozmin, -ña. Hotz zorrotza; hazurretaraiño sartzen dana. *Mendixan antzizarra/zurdia daguenian betik. Hozmiña dakogu./ Eguraldi hozmiña./ Haizia hozmiña dabil.*

Huntz, -a. 'Hiedra'.

Hur, -ra. Hurritzaren frutua. *Herri egunian hur eta intxaur ederrak ikusi nittuen.*

Hurrengo, hurringo, -ua. Hurrengo. *Honen hurrengo neu naiz./ Hurringo datorrenian esango xaugu.*

Hurrian. Hurbil. *Ni hemendik hurrian bizi naiz.*

Hurritz, -a. *Corylus avellana.* 'Avellano'.

Hurritzui, -xa. Hurritz basua. *Andartoko hurritzuixa./ Hurritzuiira hurrak batzera.*

Ibargi, -xa. Eguzkibegixa, eguzkilekua, ez leku aiñubia. *Paraje ibargixa da Larraña./ Gure logelia ibargira dago./ Zubixa auzauria honen aldian leku ibargixa da./ Hori don kristalena ibargittasuna! (argittasuna, garbittasuna, disdiria...).*

Ibilgura, -ia. Ibiltteko gogua.

Ibilkaari, -xa. Ibiltaria. *Ganaduen gaiñian berbetan entzuten da gehixenbat. Hau ganadu ibilkaarixa dok./ Basabehixa oso ibilkaarixa da.*

Ibilkera, -ia. Ibiltteko eria. *Ibilkera barregarria./ Aittaren ibilkeria.*

Ibilkor, -ra. Batera eta bestera ibili zalea. *Gure ahizpia oso ibilkorra da./ Ha fango da, ha ibilkorrada-eta!*

Ibilli, -xa. Ibillialdi haundixa. *Guk egin gittuan ibillixak! Ibillixan-ibillixan.* Saiatuaz, denporiarekin. *Ibillixan-ibillixan horrek asmau egingo dau azkenian.*

Ibillibage, -ia. Jardun bakua. *Horrelako lane-tan ibillibagia./ Ibilibagiari berihala igarten xako.*

Ibilttari, -xa, **ibilttaun,** -a. Ibiltaria, asko ibiltzen dena. *Ez besterik ezlakua, baiña neu be ibilttaun ona izan naiz neure denporan.*

Ida. Ik. ira.

Idadui. Ik. iradui.

Idar, -ra. Ilarra. 'Guisante'.

Idasagar, -ra. Ik. irasagar.

Idaur, -ra. Alkarri sokatxo batekin lotutako makilla sendo bat eta beste mehe batekin egingdako esku-tresnia, batez be babak joteko ebalten dana.

Idi, iri -xa. Idia. Idisko kapaua.

Idigei, -xa. Idittarakua. *Idigeixak (idiskuak) kapau egitten ziran.*

Idisko, irisko, -ua. Txahal arra. *Hazitta daguenian be hala esaten xako.*

Idolaz. Eurixa asko eta inddar haundiz egin. *Idolaz botaten dau./ Idolaz da eurixa./ Idolia etorten bada... (hodeixa etorten bada)./ Idolaz egin xok, gero!*

Idulenti-haize, irulenti-haize -ia. Haize hotza eta hezia. *Aste Santu inguruan ibiltten da. Hau idulenti-haizia da; betik etorten da Aste Santu inguruan./ Idulenti-haizia haize txarra da./ Irulenti-haizia hazurretaraiño sartzen da.*

Ifiñi. Ipini.

Igar, -ra. 1. Lihorra, hezetasun gutxikua. *Bedarra eta egurra, batez be. Egur igarrak*

heziak baiño hobeto egitten dau su. 2. Argala, pertsonen gaiñian. Gizon igarra.

Igaribei, igaribi, -xa. *Lutra lutra*. Igaraba. 'Nutria'. *Lehenago Zubillagako errotan igaribeixak ei egozen*. Sin. **urtxakur**.

Igarri. Konturatu, antzeman, nabaritu. *Bis-tia bajauta igarten dot amama./ Ezetz igarri zer dakoten eskuan?/ Negua luzia badoia, igarriko xaugu./ Zerbait igarri nitxan nik hari.*

Igartu. Ihartu. Guazen bedarra igarketara, egux-kixa lanian ifintten dogun!/. *Agustu osua kanpuan egon naiz, eta balkueko lora danak igartu xat!*

Igeltsero, -ua. 'Albañil'.

Igeri egin. 'Nadar'. *Igeri egingo dogu./ Ige-rittera fango gara?*

Igitai, iriti, iitai, iiti, -xa. 'Hoz'. *Lehen garixa iitixakin ebaten zan. Igitai haginiduna*. Ga-rixa ebatekua. *Sega-iitixa*. Haginbarikua.

Igittadak, iittadak. Iiti lanak. *Aurtengo iit-tadak egin dira.*

Igurtzi. 1. *igurtzitten* edo *igo(r)zten*. 'Fro-tar'. *Eztaikit hotzak edo urduri egongo zan, es-kuak igurtzi eta igurtzi, eten barik igorzten ebillen./ Animalixairi asko gustaitten xate igur-tzittia*. 2. -xa. Masajea. *Belaunian min hartu dau eta emun xotzu igurtzi bat./ Ni igurtzixak hartzera Patxigana faten naiz, oso ondo emuten dittu-eta.*

Ihesi, igesi, igasi. Ihesi. *Igesi fan*. Ospa egin. *Igesitxuago ifiñi*. Urrintxuago ifiñi.

Iheskor, -ra. Ihes egitteko zalia, uxakorra. *Bihor iheskorra.*

Ikasgura, -ia. Ikasteko gogua. *Ikasgura haundikua da mutiko hau.*

Ikasibage, -ia. Zailddubagia. *Sasoia bai, baiña lanian ikasibagiak gazte honeik.*

Ikatz-saltzaille edo **partitzaille**, -ia. Ika-tza saldu edo banaketan dauena.

Ikazkin, -ña, **ikazgilla**, -ia. Ikatz egitten dauena. *Osaba Patxi ikazkin ona zan./ Or-duan Naparruatik ikazgiñak etorri zittuan./ Baebillen ikazgillatan!*

Ikusi. 1. 'Ver'. 2. 'Pasar'. *Guk ikusi gittuan gosiak, egarrixak, mixerixak...*

Ikusla, ikustzailla -ia, -aak. 1. Ikusten dauena. 2. Ikuskatzailea, inspektorea. *Her-*

mandadeko ikuslaak./ Diputaziñoko ikustzai-llaak.

Ikutu. Ukitu. *Atzo ikutu notsan eta trankil egon zan, baiña gaur ikutu xat barriz, eta ha-ren garramistuak!./ Plantxia ikutu, eta eskua erre neben.*

Ilbaltz, -a. Urtarrila.

Ilddo, -ua. Bidea, norabidea. *Lehengo ilddo-tik fanda... (lehengo gaira etorritta).*

Illarra, -ia. 'Brezo'. Illar klasiak: *illarra-zurixa, illarra-gorrixa, asta-illarria* (illarria luzia). Abizena: Illarramendi.

Illarradui, -xa. Illarra asko dagueen lekua. *Illarraduiraiño fan gara.*

Illarra-txori, -xa. *Alauda arvensis*. Hegatxa-bala, alauda. 'Alondra'. Txori grisa, zuri-baltza, buztan luze samarreku.

Illoba, -ia, illobaak. 'Nieto, -a'.

Illor, -ra. Mendixan dagueen artexixa, be-darra eta iria sartzeko, batzuetan ardixak be bai. Sin. **Artegi**.

Illun, -a. 'Oscuro, -a'.

Illundu. 'Oscurecer', 'entristecer'. *Eguna illunduaz doa./ Arpegixa illundu xako.*

Illunkara, -ia. Ilunabarra. *Illunkaran ortua erregaiko dot.*

Illunkaro, -ua. Illuntabar ona/txarra. *Illun-karo ona ikusi dot eta bizikletan buelta bat egi-ttera fan naiz./ Illunkaro txarra.*

Illunkote, -ia. Illun antzekua; azal, ule, illunekua. *Ule illunkotia./ Gizon illunkote samarra.*

Illunpe, -ia. Leku illuna.

Imillaun, imillen, imillaen, -a. Imina laur-dena (ontzi eta edukiera neurrixa). Hiru kilo inguru. Lau imillaunekin imiña bat egitten da.

Imiña, -ia. Ontzi eta edukiera neurrixa. Hamabi kilo. 'Celemín'. Anega laurdena.

Imitto, imittu, -ua. Inbutu. 'Embudo'.

Ingiratu. Bakarrik konpondu edo arreglau. *-Bakarrik ingiraketako moduan? -Bai, bakarrik ingiratukenaiz*

Inguratu. 'Acercarse'. *Gu inguratu giña-nian, danak alde egin euein.*

Ingurau, ingirau. Zuzendu, lortu, ekarri. *Nundik ingurau/ingirau dozue mahai polit hau?/ Bagoiaz, ia mahaitxo bat inguraitten dogun.*

Inguru, -ua. 1. Zerbaitten ondoko aldia. *Itturri ingurua.* 2. ‘Hacia’. *Hamaikak inguruan alkartuko gara.* 3. ‘Aproximadamente’. *Alde batetik bestera hiru metro inguru dagoz.*

Inka, inke, -ia. Gaixuaren arnasots estua.

Inkonau. Ebagixa edo zaurixa gaiztotu. *Bihatz hori inkonauta dago.*

Inporta izan. Importar. *Horrek eztost inporta!/ Hori etxat inporta! Sin. ajola.*

Inteixo, -ua. Zelai eta soruetan erneten dan landaria, heltzen danian arantzak eta lora urdiña eukitten dauena.

Intxaur saltsa, -ia. Intxaur xehetuarekin eta esniarekin egitten dan postria.

Intxaurdui, -xa. Intxaur arbola-sailla. *Lehenago Jaturaben egozen intxaurduiak galantak; kamiñua egin zanian eruan ziran.*

Intxusaatu. Txarrixak eta basaurdiak muturka egin. ‘Hocear’. *Intxusaaka ibilli, intxuska ibilli, intxuskaan ibilli.* Muturka egin.

Iñausi, iñaustu, iñausten, iñausketan. ‘Pondar’.

Iñausibage, -ia. Iñausi barikua. *Arbola iñausibagiak gora egitten dau.*

Iñude, -ia. Aixkomente, aberats-etxian iñoren umiari titixa emuten xaona. **Iñude lihorra** edo **aiña sekia.** Iñoren ume txikiña zainttu eta hazten dauena, baiña titirik emun barik.

Iñuntz, -a. Ihintza. *Eguardira arte eztau kentzen iñuntzik./ Iñuntza jasotakuan eragingo xaugu bedarrari./ Gabeko iñuntza hartuko litzake.*

Iñusmota, -ia. Iñuntz tantan haundixa.

Iñutume, -ia. Iñudiak hazittako umia.

Ipar, -ra. ‘Norte’. Sin. **iparralde.**

Iparbiso, -ua. Ipar aldeko haiziak ekarten dauen lainolitzia.

Ipar-laiño. Ik. **laiño.**

Ipi-apa jakin. Dan-dana jakin, zehatz-mehatz.

Ipizki, -xa. 1. Iñoren kontuetan sartzen dan pertsonia, “metetia”. 2. Trapu zaharrrakin egitten dan eskobia, labia garbiketako ebaltzen zan eta kirten luzia dako.

Ipiztixa, -xa. Piztia. ‘Alimaña’.

Ipurdi, -xa. ‘Culo’. **Ipurdixa ikusi.** Barrukuak ikusi; tripak ikusi. Txakurkumia zapaten barruko plantillakin eta oiñetakuekin jolasian eta haginka ibilli. *Txakurtxuak hor dagozen zapata guztiairi ipurdixa ikusi doste.*

Ipurdiko areka, -ia. Ipurdiko erretena. *Ipurdiko arekan hazkuria dakot.*

Ipurgarbitzaille, -ia. Bere interesarengatik edozeiñi ondo-esaka eta koipia emuten ibiltten dana. *Hori baiño ipurgarbitzaillegorik eztotezagutu.*

Ipurtalde, -ia. Ipurdia. Ipurdi ingurua.

Ipurtargi, -xa. *Lampyrus noctiluca.* ‘Luciérnaga’.

Ipurtats, ipurtots, -a. *Mustela putorius.* ‘Turón común’. Lepatxurixa baiño txikiñagua, buztan motzaguarekin eta usain txarduna. Sin. **pitotx.**

Ipurtaundi, -xa. Ipurdi haundixa dakona.

Ipurterre, -ia. Beti jenixo txarrarekin dabilena, samur hasarraketakua. *Ipurterre hutsa!/ Gizon ipurterria!*

Ipurtxuntxur, -ra. Ipurzintzurra. ‘Coxis’.

Ipurtzulo, -ua. Ipurdiko zulua.

Ira, ida, -ia. ‘Helecho’. **Sorgin-iraak,** kaiña bariko ira-klasia.

Iradui, -xa. Ira sailla. *Iradiuxan ezkutau dira.*

Iragako, iragoko. Pasautako denporia. *Iragako egun honeittan ezta iñor agertu./ Iragoko urte honeittan eztogu holakorik ikusi.*

Iragazi, iragazketan. Likido bat iragazkixan pasau. *Esnia iragazketan nabil, garbiketako.*

Iragazki, irazki, idazki, -xa. Irazkia. ‘Colador’, ‘pasador’. Sin. **iragaz-ontzi.**

Irakurri. 1. ‘Leer’. 2. Aletu; baba haundi-xak, babia edo artua, esate baterako. Sin. **karandu, aletu.**

Iraleku, -a. Ira-basua.

Irasagar, idasagar, -ra. *Cydonia oblonga.* ‘Membrillo’.

Ira-sega, -ia. Iria ebagitteko segia.

Iratargi, **idatargi**, -xa. Ilargia. Zentzu figurauan ‘talua’ be esaten xangu, betia daue-nian batez be. *Gaur talo ederra urten dau, e!*

Iratzarri. Esnatu.

Iraun, **irauten**. ‘Durar’, ‘aguantar’. *Jaialdi-xak ordu pare bat iraungo dau./ Martxa horre-tan eztaue bi ordu be iraungo.*

Iraunkor, -ra. Luze irauten dauena.

Irauntsi, **iruntsi**, **iraunsten**. Irentsi. *Jan ez, irauntsi egin dau bazkarixa.*

Ireta, -ia. Ira lanak. *Ireta bikaña egin dogu./ Egin dittugu aurtengo iretok./ Iretia dabilzue?*

Irrintzi, -xa. Zaldixaren eta bihorraren oihua.

Irrintzilari, -xa. Oñatin, **lekaixolarixa**. Ik. **lekaixo**.

Irristakor, -ra. Labana. *Lanbrua egitten daue-nian, espaloiak irristakor egoten dira.*

Irritu egon. Hasarre eta zatar egon. Umia-kin ebaltzen dogu batez be. *Ume hau irrittu dago oso, ze ete dako?/ Umia irrittu dago eta itzi egixotzu lo egitten.*

Irrizto, -ua, **irriztu**, -a. Zirriztua. Bittarte oso estua. ‘Rendija’. *Atiaren irriztotik ikusi zaut./ Irriztu txikitxo bat eukan, ixa igarten etzana.*

Irun, **iruten**: ‘Hilar’. *Irun egittia, irutia*: irute lana.

Irusi. Txarri emia arreske. ‘En celo la cerda’. Behin entzundakua: etxetik kanpo eguen txarri haztegi baten, basaurde apo bat sartu eta txarramiagaz kruzau ei zan. Handik lau hillabetera txarrama horrek kumiak izan zittuanian, hara nun agerke-tan dan berriz be apotzarriori. Batek esan eben: *-Hori dok hori aitta responsable izatia.* Bestiak erantzun: *- Bai, txarramiori berriz be irusi eguen ikustera etorriko zuan hori.*

Iruzur egin. ‘Engañar’. *Iruzur eta lau mutur egin xao*: ‘Le ha engañado’.

Isil, -la. Zarata gutxikua, berba gutxi egi-tten dauena. *Arrarua gero, umiak isil-isilik da-goz.* Sin. **ixil**.

Isilka-misilka. Inork ez entzuteko mo-duan. *Isilka-misilka dihardue.*

Isil-kontu, -ak. Sekretuak. *Isil-konturik ez!*

Isilpeko, -ua. Norberak gordeta dakona isilpoltsan. *Isilpekua emun*. Propiña emun inork ikusi barik.

Isilpoltsa, -ia. Inoren ezkutuan gordeten dan diru-poltsia. Lehen gizonak aginke-tan edo dirua administratzen eben etxie-tan, etxeoandriak gizonagandik ezku-tuan, gordeta eukitten eben dirua. *Hartu hau, isilpoltsakua!*

Islara. Urriñera (ikusi, begiratu) eguzkixa kontra daguela. *Mendertzian islara ikusi dot.*

Isuski. -xa. Ilarriakin egindako eskoba-tzarra, kalegarbitzaillak lehenago ebaltzen eueña.

Itsas haize, -ia. Beheko haizia, Bilbo alde-kua. Fabrika-usaia ekarten dau. Jaturabe aldetik etorten da (Araotzera). Sin. **santa-kutz haize**.

Itsasahata, -ia. ‘Pato marino’.

Itsasantzar, -ra. ‘Ganso’.

Itsu, -a. 1. ‘Ciego’. 2. Zarraua, itxixa. *Ule kapa itsua. Itsuagaz trukian*. Ik. **trukian**.

Itsu-itsuka. Begiak tapauta egitten dan jolasa; begixok tapauta dakona onduan da-billenian esaten da “*erreten, erreten*”, eta urrin daguenian, barriz, “*egosten, egos-ten*”.

Itsulapiko, -ua. Dirua gordeteko kutxa edo potetxua, txarritxu edo forma ugarittakua.

Itsusi, -xa. Zatarra, zakarra. *Oso kipula itsu-sixak urten daue aurtan.*

Ittarrate, -ia. *Horman daguen pasua gana-duendako*. Ik. **harrate**.

Itten, -a. Arrastua, ildua. “Pista”. *Ittena emun ezkerro, asmauko neuke./ Ittena euki ba-neu, topauko neben./ Emunidazu itten bat.*

Ittendu, **ittandu**, **ittenketan**. 1. Galdetu. 2. Norbait “konpondu” (mehatxu doiñuan). *Nik ittanduko xaut hari*: nik modutuko dot ha!

Itteuli, -xa. *Tabanus bovinus*. ‘Tábano bo-vino’. Erlia baiño txikiñagua dan eulixa, horixkia eta heguetan puntutxo baltzakin, haren ziztadiak asko bildurketan dittu behixak. *Itteulixak jo dau.*

Ittokin, -ña. Itogina. *Teillatu zahar honek ittokiña besterik ezta.* Sin. **txintxin**.

Ittotzaille, -ia. Ittoten dauena. *Ardi ittotzailiak (aixaixak).*

Ittua, **ittue**, **ittuia**; **ittoe**, **ittoia**. Ukuilua. *Ittuako atia zabalik dago./ Gure ittoiak haundixagua emuten dau./ Ittuako lanak egin dituzue?/ Nik ittue asko ezaguketan dot.*

Ittuatxur, **itxuaxur**, -ra. Lau hortzeko atxur erakua, ittuako sitsak atarateko ebalten dana.

Ittuin, -ña. Etekiña. 'Provecho'. *Ittuin barik lana egin bihar izatia oso pobria da./ Ortuko lana esker onekua da eta gehixenetan ittuiña dako.*

Ittuinddu, **ittuinketan**. Aprobetxau. *Hurrengo egunian Bilbora urten bihar ebela aittatu ebenian, neuk be fan biharra neukanez, haren biqiaz ittuinddu nintzan.*

Itxain, **itxoin**, **itxoitten**. Itxaron. *Hirurak arte itxaingo dotsut, eta ezpazatoz, fan egingo naiz. Medikuaerenian: txandiari itxoitten nago.*

Itxainleku, -a. Itxaron-lekua. *Eskillara-buruko itxainlekua.*

Itxi, **ixten**, **itxiko**. Zarrau. *Eztau sekula ate bat ixten. Oñatin itxi eta itzi bardin esaten dittugu, baiña idazterauzkuan bereizi egingo dittugu: itxi = zarrau; itzi = utzi.*

Itxitura, -ia. Hesia. 'Cercado'. Sin. **zerra-dura**.

Itzulikalde, **itzulikalde**, -ia. Jantzixaren eraz kontrako aldia. Erropak, adibidez, itzulikaldetik edo alde itzulittik plantxaittia komeni da; itzulikaldera. *Plantxia betik itzulikaldetik./ Itzulikaldera jantzi dozu alkon-daria.*

Itxungi, **itxungitten** edo **itxunketan** (forma bixak ebalten dira). Itzali. *Itxungitta geukan sua suhiltzailiak etortera orduko./ Ez itzi suari itxungitten, gero ixuketia asko kostaten da-eta./ Itxungiko ez itxungiko dago.*

Itxura, -ia. Norbaittek edo zerbaittek dakon edo emuten dauen irudixa. *Joxek oso itxura ona dako./ Eguraldixak eztakar bapebe itxura onik.*

Itxuratu. 1. Itxura ona emun edo hartu. *Je-xus ja itxuratu xaku, orain hurrenguan kalia-pasiuan ikusi neben-eta.* 2. Moldau, ixixa akabo, dominau. *Lana itxuratu xuagu.*

Itxuria. Lokaillu betegarrixa. *Eztau gura, itxuria./ Itxuria, gizurra da.*

Itzain, -ña. Karreterua.

Itzala egin. Inpresinua egin. *Badaezpadako gizona aszensorian ikusi ezker, ni segiduan kanpora. Harek egitten dauen itzala! (egoera horrek sortzen dauen ikaria, billurra).*

Itzaltsu, -a. Errespetua edo billurra emuten dauena. *Paraje itzaltsua: billurgarrixa./ Gauza itzaltsua: billurra emuten dauena*

Itzebagi, -xak. Hotzak eragindda eskue-tan sortzen diran ebagixak. *Itzebagixak dakot eskuetan./ Dana itzebagittuta dakot eskua.* Lurrian, egurrian eta abarretan sortzen diran arekairi be esaten xate.

Itzi, **izteen**, **itziko**. Utzi. *Itzi egidak kiltzak./ Izteen badostai, hurrengo hillian pagauko dos-tet.* Ik. **itxi**.

Itzuli, **itzulitten**, **itzulketan**; **itxuli**, **itxulit-ten**, **itxulketan**. 1. Buelta emun; hankaz gora jarri, atzekuaz aurrera jarri. 2. 'Volcar'. *Kotxe bat itzuli da bidian, txirrikak gora begira geratu da./ Burdixa itzuli da.*

Itzulikalde. Ik. **itzulikalde**.

Itzulkor, -ra. Samur itzulketan dana. *Burdi itzulkorra.*

Itzundu, **itzunketan**; **itzuldu**. Arbola adar-rairi orrixa kendu ganaduari jaten emuteko. *Orri-itzunketan niharduan./ Lizar-abar-rak itzundu gittuan, ganaduari jaten emuteko.*

Ixa, -ia, **ixaak**. Ihia. Korpus Egunitan prozesinua pasaiten dan lekuetatik zabalke-tan dan bedarra.

Ixa, **ixixa**. Ia, kasik. *Jausi eta ixa burua apurtu dot!/ Ardo botillia ixixa beteta dago.*

Ixal. Ik. **arreske**.

Ixil. Ik. **isil**.

Ixilik. Ezer esan barik. Zaratarik egin barik.

Ixiltasun, -a. Zaratarik eza.

Ixipo, -ua. Lehen etxeko paretak zurike-tako ebalten zan "brotxa" haundixa. *Hori*

danori pinttaiteko, gutxienez hiru ixipo biharko dittugu./ Ixipua kamaran topauko dozu.

Ixipula, -ia. Ezpanetan, buruan eta berna-tan, batez be, agerketan dan azaleko gaitza. Ixipula unia marroi eta minkor jarten da. 'Erisipela'. **Ixipula baltza** be esaten xako.

Ixo! Ixilik!

Ixo. 1. Eho. 'Moler'. *Kafia edo artua ixo*. 2. Irun. 'Hilar'. *Harixa goruan ixo*.

Ixutu, **ixuketan**, **ixiotu**, **ixioketan**. 1. Piztu. *Sua ixutu; argixa ixutu*. 2. Oso hasarre jarri. *Juan ixututa eguen atzo, etzan giro haren in-guruan!*

Izan. 1. 'Ser', 'estar'. *Gaztiaguak izandakuak gara./ Arantzazun izan ziñan Amabirjiña egu-nian? Izan be*. Egixa esateko. Benetan. *Hain kaikua da izan be!/ Loiola leku ederra da izan be!* **Izango bada be**. Besterik ezpada be. *Banoia, izango bada be dozena bat olaazi sartuko dittut*. 2. -a. *Izatea. Izanak balixo dau, ez esanak*.

Izar, -ra. 'Estrella'. **Izarretik izarrera**. Egun osua, goizetik gabera. *Lan egitten geben iza-rretik izarrera*.

Izara, -ia. Maindirea. *Lehenagoko arriuetan, izarak liñuzkuak izaten ziran*.

Izardi, -xa. Izerdia. 'Sudor'. *Hankak izardi-ttan dakot./ Izardixa darixola aillegau ziran danak*.

Izardikor, -ra. Izardiketako joeria dakona. Sin. **izarbera**.

Izardittu, **izardiketan**. Izardixa bota. *Be-rihala izardiketan naiz./ Majo izardittu giñan danok!*

Izarratu. Zeru-sapaixa izarrez bete, edo be-teta egon. Gabeko oskarbixa. *Izarratu dago./ Izarratu dau*. Ant. **laiñaatu**, **horiaatu**.

Izeko. Izeba. *Izeko Fana (Juana) etorri xaku Donostiatik./ Izekorengana noia./ Izekok kara-paixua ekarri dost./ Izekorenetik bostetan urten geben*.

Izeko-osabak. Osaba-izebak.

Izotz, -a. Jela. *Izotza zuri dago teillatuetan./ Kon-tuz ibilli, izotzarekin labandu egingo zarai-eta!*

Izotz antz, -a. Izotzera aillegaiten eztan hotza. *Izotz antza egin dau./ Kontuz, izotz antza dago-eta*.

Izotz baltz, -a. Ikusten eztan izotza; arrisku haundikua. *Bart izotz baltza egin dau*.

Izurramen, -a. Hondamendia. *Hau dok izu-rramena!/ Honek ekarri doskun izurramena!*

Izurrau. Hondatu. *Teillatua zulatu egin dala, ura sartu eta azkenerako etxia izurrau*.

Jaaso, -ua. Pertsona garbixa eta txukuna.

Jaatsi. Jaitsi. Bajau.

Jagi. 1. Jaiki. *Jagi zatez ogetik, bestela lizun-duko zara./ Berandu jagitten da ogetik*. 2. Har-tzitu, altxatu. 'Fermentar'. *Azkarri barik ogixa ezta jagitten*.

Jai, -xa. Jaieguna, igandea. *Beno, hurrengo jaixan danok etorri./ Bai, orduan jaira arte!/ Oñatiko jaittan/jaixetan ikusiko gara*.

Jaiki, **jaikitten**. 1. 'Levantar (se)'. *Lagundu egiozu lurretik jaikitten./ Neu bakarrik jai-kiko/jagiko naiz*. 2. *Zakilla tentetu*.

Jaitz-eskorta, -ia. Eskorta barruan egoten dan ardixak jaitzteko eskorta txikiña.

Jaitzi, **jeitzi**, **jaizten**. 'Ordeñar'. *Behixak edo ardixak jaitzi./ Ama ittuan da, behixak jaizten*.

Jaitzuts, -a. Ardixak antzutu gura diranian, jeitzi barik izten diran egunari/egunairi esaten xako.

Jaixo. Jaio, sortu.

Jaixokera, -ia. Jaiotza, jaiotza-unea. *Horrek hori jaixokerakua dako, jaixokeratik*.

Jaizgaizto, -ua. Jaizten izten eztan ardixari esaten xako.

Jaka, -ia, jakaak. Andren txaketia.

Jaki, -xa. Janarixa. 'Comida'.

Jakin. 'Saber'. *Jakin baneu, enintzan etorriko./ Badakitzu nor dan hori?/ Gauza horreik jakittia ondo etorriko xatzu. Ez jakiñian egon*. Zerbaiten barririk ez izan. *Gu danok ez jakiñian ge-gontzen*.

Jakiña! Noski. 'Por supuesto'. -Egingo dozu hori? -Jakiña!

Jakingarri, -xa. Jakittia merezi edo komeni dana.

Jakingura, -ia. Dana jakin biharra. *Jaki-tteko gogua. Horrek dako jakinguria!*

Jala, -ia, jalaak. Asko jaten dauena, jatuna. *Okaran lorajalia (txori bat)/ Ogijala haundi-*

xak dira.

Jan. 1. 'Comer'. 2. 'Gastar', 'rebajar'. Ertz bizixak dakon burdiña honi ertzak jatia komeni xako. 3. Ik. **hitza jan**.

Janari, -xa. Janaria. Sin. **jaki**.

Jan-eran, -a, -ak. 1. Jaten dana eta eraten dana. *Jan-erantetik bapo jarri gara* 2. Banketia, oturuntza. *Lagun arteko jan-erantetara faten giñan.*

Jango, -ua. Jateko dan edozein gauza.

Jangura, -ia. Jateko gogua.

Jantxakur, -ra. Bestien lanetik edo bestien lepotik bizi danari esaten xako. *Horreik jantxakurrak dira.*

Jantzi. 1. **janzten**. 'Vestir(se)'. Zer jantzi bihar dozu bodarako?/ *Gure aittajuna oso dotore janzten zan.* Ant. **erantzi**. 2. -xa. Janzten dan erropia. *Eztakot jantzi egogirik afarira txukunfateko.*

Janzkera, -ia. Janzteko eria. *Ze janzkera don hori! Janzkera xelebria./ Janzkerak al dira ba horreik! Janzkera txukuneko gizona da.*

Jaramon egin, jaamon egin. Kasu egin. *Horri jaramonik be ez! Ez egixon jaramonik egin! Jaamonik egin dotsue?*

Jardun. 1. Ari izan. *Lanian ziharduela min hartu eben./ Ezta orain hasi horretan, lehen be baziharduen.* 2. -a. Barriketia. *Jardun batian geratu dira./ Horrek dako jarduna.* **Jardunbidia emun.** Zeresana, berbabidia emun. *Ondo konpondu zatezai zeuen artian eta ez egizue jardunbiderik emun.*

Jarduntsu, -a. Barriketatsua.

Jare egin, jarein. 1. Etxeko ganaduak libre itzi. *Txakurrari, oilluairi, ardixairi jare egin.* 2. Gaur egunian oso zabaldua dago 'zerbait itzi edo norbaitteri itzi' zentzuan. *Jare bakian./ Jare bost euro./ Jareko dostak hire alkon-daria Herri Egunian urteteko?*

Jarei, -xa, **jarein**, -ña. 'Negligente', 'abandonado'. *Eginbiharrak erraz izten dittuena; gauzak bere lekuan izten eztittuena.* *Manuel jarein samarra da, harek ebalittako gauzak eztago gero topaitterik.*

Jareinttasun, -a. Abandonua. *Ha izugarrrizko jareinttasunian bizi da.*

Jarixo, jaarixo, -ua; **jaraixon**, -a. Isuria. 'Escape'. *Ontzixak jaraixona dako./ Sudur-jarixua dakot.* **Darixola.** *Txorrua darixola dago./ Lumaak darixola ibiltten dira.*

Jasarleku, -a. Jarlekua.

Jasarri. Eseri. *Jasarri trankil eta berba egingo dogu.*

Jaskera, -ia. Jaitsiera. *Hemen jaskera txarra dakogu eta konponketan gabiltz.*

Jator, -ra. Pertsona ona eta atsegina. *Mutil jator askua hartu dau!*

Jatun, -a, **jala**, -ia. Asko jatekua.

Jaurti, jaurtitten; jaurtiu, jaurtiuten (Ara-otz). Indarrez bota zerbait (harrixa, tirua...).

Jausi. Erori. *Gure ama lurrera jausi eta mo-korra apurtu eben.*

Jazban, -a. 'Orquestina'. Soñujolia (akordeoia), saxofoia eta baterixiarekin osotutako musika talde txikiña.

Jazkizun, -a. Sostengua, etorkizuna. *Horregaz eztago jazkizunik.* Etxian lana egon eta alde egin bihar zebela esateruzkuan amaren erantzuna: *Hirekin xakuagu jazkizuna! (Hirekin jai xagok!, Hirekin etxagok zer eginik); edota etxian lana egon eta bata hara fan bihar dala, bestia bestera, orduan amak botako eben: Hau jazkizuna! edota Zuekin dakogu jazkizuna!*

Jaztetxe, -ia. Baserrittarrak kalia erropak aldetakot izaten euein etxia. *Erlenian geukan guk jaztetxia./ Jaztetxian erropak eta oiñetakuak aldatu eta gero estaziñora faten giñan.*

Jentetza, -ia. Jenteketia, jente-pillia. *Hau da jentetzaia! Jentetza ikaragarrixa!*

Jera-jeraka egin, ibilli, fan. Eskuetatik edo bizkarretik obatuta saltoka fan, normalian musikiak lagunduta. *Jera-jeraka fan ziran Elizondotik Ugaranera./ Jera-jeraka dabilz kalia gora kalia behera.*

Jesus-katillu, -a. Oso neurri haundiko katillua.

Jijimaja, -ia. Sudurragaz egitten dan berbeta modua. *Jenarok jijimajia dako.*

Jirau. 1. Zuzendu, lortu. *Zu, nundik jirau dozu txaketa hori?* 2. Konpondu, ingiratu. *-Zela jiraitten haiz bi ume horreikin? -Zilla ondo sikatuta dakoi, bai, eta jiraitten naun./ Txaku-*

rrori jirauko dok bai, bakarrik. Trankil egon!

Jitto, -ua. Ijitoa. **Jitto-herri**, Araozgo
Ara- tzurri auzaunia. Sin. **motxaila**.

Jo. 1. `Pegar'. *Mutiko horrek jo egin nau.*

Jota egon. Gaizki egon. *Katarrua dala eta*

eztala, jota nago. Jotera egin. 1. Atzeraka eragin. -Okelia ona dago? -Eztau jotera egitten, behintzat! 2. Eraso egin (behixak). Kontuz behi horrekin, jotera egitten dau-eta! 2. **Garixa, artua, sagarra... jo.** Garixa, artua... aletu. Sagarra xehetu. 3. **Argixa jo.** Argixa ixutu. 4. Ebagi. **Sasixak jo, naharrak jo, bedar zakarrak jo, otia jo.** 5. **Musikia jo.** Zer musika jo daue kontziertuan?

Joaldi, -xa. Ekiñaldixa zerbait joten: trikitixa, txistua, organua... Soiñuarekin egunero egitten dau joaldixa./ Horrek oillarrorrek egin dittu joaldixak.

Jokatu. 1. Norgehixagoko baten parte hartu. 'Jugar'. Ederki jokaketan dau horrek pelotan. 2. Dirua kartetan edo apustuetan arriskau. Frontoian eta kasinuan jokaketan dauenak, azken txarra./ **Jokua ezta la errenta, hoba dala oillua erreta** (esaeria).

Jokera, -ia. Norabait fateko edo zerbait egitteko zaletasuna. Harako jokeria dakoi./ Jokera txarra hartu daue./ Basora dako jokeria.

Jola, jole, joilla, jotzailla, -ia. Joten dauena. Pelotari ha jola ona zan.

Jolas, -a. Norgeixagoko bako jokua. Sin. **olgeta** (Araotz). **Jolas egin.** Jolas baten parte hartu. 'Jugar'. Jolas egingo dogu tronpuarekin?/-Zertan zabiltzai? -Jolasian gabiltz.

Jolasgura, -ia. Jolas egitteko gogua. Jolasguria egin xako eta.../ Honeik gaur etxakuai jolasgurarik.

Jope(t) egin. Alde egin. Ihes egin. Jope egin daue.

Jorrai, -xa. Jorrarako atxur txikiña.

Joskin, -ña. Josten dauen emakumia. Gizona bada, **jostun** edo **sastre** esaten da gehixago. Maritxu joskin oso ona da./ Joskiñak zenbat kendu dotsu?/ Hori egitteko joskiñik eztozu samur topauko.

Jostun, -a. Josten dauen gizakumia. Edurneren gizona jostuna da. Jostuna, eta ez bertan beherakua!

Joteralaari, joteraakaari, -xa. Jotera egitten dauen ganadua, adarkarixa.

Juaniko, -ua; **juanikote**, -ia. Hankako gaitza. 'Juanete'.

Jubilau. 1. Erretirua hartu. 2. -a. Erretirua hartutakua.

Junta, -ia. 1. Batzordia. Gaur hil dana jubilaen juntakua zan. 2. Billeria. Sin. **juntaizo, batzar.**

Juntaizo, -ua. Billeria. Gaur be juntaizua da-kozue?

Justui, justoi, justuri, -xa. Trumioia. Atzo izan ziran oiñaztuak eta justuixak!./ Justuixa jo dau./ Gabian horeixa ibilli da, oiñaztuak eta justui zartada galantak entzun dira.

Justuleuri, -xa. Hodei-eurixa, hodei-zaparradia. Justuixak jo ondorengo eurixa.

Kaballera, -ia. *Falco tinnunculus*. Belatz gorrixa; belatz txikiña. 'Cernícalo vulgar'.

Kabildara. Ik. **gabillara**.

Kafe, -ia. 'Café'.

Kafesne, -ia. 'Café con leche'.

Kaiku, -a. 1. Esnia jasoteko ebalten zan zurrezko ontzixa. 2. Mozolua, arlotia. *Mutiko kaikua*./ *Gizon kaikuagorik!*

Kailla, -ia. 1. Keiza edo sagarren txortena. 'Pedúnculo'. 2. Segiaren kirtenaren heldulekua.

Kaka. 'Excremento', 'mierda'.

Kakagura, -ia. 1. Kaka egitteko gogua. *Kakaguriak larri*./ *Kakaguriak dago*. 2. Amorrua. Horrelako gizonak kakaguria emuten xostai.

Kakalarri, -xa. Kakagura larrixa, estualdixa. Kuartelera presentau bihar nintzala esan nostañian, a ze kakalarrixa!

Kakamutiko, -a. Kakaumea. 'Imberbe', 'crío'.

Kakanahaste, ia. Ik. **nahaskilla**.

Kakanahastu. Ziharo nahastu. *Etorri da Jaber eta dana kakanahastu dau!*

Kakanarro, -ua. Txikiña, nanua. Pertsonakin, ixa bakarrik.

Kakaneskatilla, -ia. Kakaumia dana neskatillia danian.

Kakatsu, -a. Pazientzia gutxikua, ipurterria; desatsegiña. *Pertsona kakatsua*./ *Eguraldi kakatsua*./ *Euli kakatsu bat badabil hemen*.

Kakaztu. Zikinddu.

Kalamo, -ua. `Cáñamo'.

Kalau. 1. Goitik behera busti. *Kalauta zatozai!* 2. Goi edo gain batian zerbait txintxiliz geratu. *Baloia kalau xakun teillatuan.*

Kaldara, -ia. Galdara. *Ur-kaldariak erreben-tau egin doste.*

Kaldor, -ra. Arrazoa emuten ez takixena; gaiztokerixak egitten dittuena; narratsa.

Kale egin. Huts egin. *Orainguan egin dozu kalia, zuk!* / *Aurten kale egin doskue Anduagatarrak!*

Kale-baserri, -xa. Kalia edo kale onduan dagueen baserrixa. Oñatin asko ziran, esaterako: Erlenekua, Txoriñekua, Olaldekoa, Etxeberrialdekua, Bartolokuea...

Kalentura, -ia. Sukarra. *Illunkara orduko kalenturiak asko igo dost eta orain barriz hotzikaraka nago.*

Kalistro, -ua. Elizako edo Unibersidadeko klaustua.

Kalistrope, -eia. Parrokixako klaustro azpiza.

Kaltza, -ia, kaltzak. Galtzerdiak.

Kamara, -ia. Ganbara. *Arta-kamaria, sagar-kamaria, bedar-kamaria...*

Kamiñero, -ua. Errepidiak konponketan dittuen langillia.

Kamuxa, **kamuixa**, -ia. Sagar klase bat, dultzia dana. Sagar daua egitteko ebalten zan. `Camuesa'.

Kana, -ia. Metrua baiño gutxitxuago dakon luzeera neurrixa (835,9 mm.). *Luzian hamba-bost kana eta zabalian sei zittuan.* **Kana erdi**. Kaniaren erdixa.

Kanal, -a. Ubidea.

Kankaillu, **kankano**, -ua. Luzia, hanka luzekua. Sin. **kankanotzaar**.

Kankinddu. Jota geratu, batez be beruak jota. *Kankinddutta*. `Desfallecido'.

Kanpae, kanpaia(k), kanpaak. Kanpae klasiak: 1. **Auzua**: Auzua egitteko, batzeko, joten zan kanpaia. *Auzua jo dau*. Araotzen auzua joten ebenian kanpaiak biko (*tantan!*) hiru errepika, atsedena egin eta barriz be bardin, eta azkenik, beste atsedena

bat eta barriz lehengo hiru errepikak, joten euen. 2. **Amaittakua jo** (**Abe Mariatakua jo**) Illuntabarreko kanpaia; ha joten zanian musika-soiñua isilddu egin bihar derri gor. Erretiroko kanpaia zan. 3. **Hil-kanpaak** edo **Hil-kanpaiak**: Iraupen haundiko hotsa dakoi, soseguz baiña poliki-poliki aldaketan doiana. Hilleta orduan joten zan, behin meza aurretik eta beste behin meza ondoren; bigarren honek elizaren urteeratik kanposantu sarreraraino irauten eben. Hilletetan lagunketiaz gain, baten baten heriotza anunziaittek balixo eben, bardin bertakua bazan edo bertakua izanda kanpuan bizi bazan. Toke kopuru desbardiñak esaten euen hildakua gizona, emakumia edo umia zan. Gizona hiltten zanian hiru kanpai illaran joten ziran, emakumia zanian bi eta umia zanian, barriz, gloria joten zan (Arientza, Mendiola... Aretxabaleta). Oñatin be antzeko zeozer egin izan da oraintxe arte. Gloria joten zanian aingeru-kanpaia-edo esaten otsailla uste dogu. 4. **Jai-kanpaak** edo **Jai-kanpaiak**. Jai egunetako kanpaia. Bezperan, eguadiako kanpaia jo eta gero, kanpai haundixari eragitten xakon. Prozesiñuetan, Korpus egunekuan esaterako, kanpai danairi eragitten xate. 5.- **Hodei-kanpaak** edo **Hodei-kanpaiak** Txingor zaparrak urrinddu eta ura ekarten euelakuan, garai baten joten ziran kanpaak. 6.- **Su-kanpaak** edo **Su-kanpaiak** Erdi mailako abixara eutsixan egitten zan kanpae-jote etenbagia zan. Baten bat bada etenbagia, hauxe da bat, eta zarata honek herritarrairi diar egitten osten herrixan edo auzuan nunbaitten sua eguelako.

Kanpangona, -ia. Lehenagoko gona luze eta kanpai formakua.

Kanpanilla, -ia. Kanpaatxua, txiliña.

Kanpantorre, -ia. Elizako torria.

Kanpantxilla-bedar, -ra. *Calystegia sepium*. Ezkerte zuria. `Campanilla'.

Kanpantxori, -xa. *Apus, apus*. Sorbeltz arrunta. `Vencejo común'.

Kanposantu Egun, -a. Santu Guztien Eguna.

Kantal, kantala. Etxe edo kale ertza, ezkiña. *Etxe-kantal* entzuten da sarritan, baiña *kantal* soillik be bai. *Hor kantalian barriketan egon ziran, orduarekin ahaztuta.*

Kantaari, -xa. Kantuan egitten dauena. Txorixakin ebalten da, batez be.

Kantore, -ia. Kantuan egitten dauena, korian adibidez. *Koruko kantoriak.*

Kantsakor, -ra. Kantsau egitten dauena. *Lan kantsakorra./Pertsona kantsakorra.*

Kantsau. Nekatu. Ik. **errendiu**, **ukatu**.

Kantue, kantoia. 1. Bi kale arteko kaletxo motz eta estua. Plazatik gorakuak honeik dira: *Alhondigakua edo aiuntamentu ostekua, Kirriñenekua, Gerrikona, Ritarena edo Ibarrondonekua, Baketxena edo Kantonoste eta Naparrenekua.*

Kantzontzillo, -uak. "Calzoncillos". *Kantzontzillotatzen agertu xaku sukaldian.*

Kapagin, -ña. Ganadu zamarixendako (zaldi, mando, asto) manta latzak egitten dittuena. 'Marraguero'.

Kapataz, -a. 'Capataz'. Obratako eta mendiko enkargadua, aixkomente

Kapau. Irendu. 'Capar'. *Idixak idisko kapauak dira.*

Kaponar, -ra. Gaizki irendutako kapoia, jatekotxarragua.

Kaponeme, -ia. Ondo irendutako kapoia, jateko hobia.

Kapue, **kapoi**, kapoia. Kapautako oillaskua.

Karakol, -a. Barraskiloa.

Karamarro, **karramarro**, -ua. 1. 'Cangrejo'. 2. Artuaren eulixua. 3. Patataren kokua edo malua. 'Escarabajo'.

Karapaixo, -ua. Garizuma sasoian ogiz eta arrautza gogorrez egindako hiruki formako pastel modukua, amapuntakuak besuetakuari egitten xaona. *Hau dok mutiko karapaixua!* Kaikua, tontolapikua.

Kardulatz, -a. *Dipsacus fullonum*. 'Cardencha', 'cardo de cardadores'. Karduen artian arruntena.

Kare, -ia. Karea. 'Cal'.

Kareharri, -xa. 'Piedra caliza'.

Karen, -a. Animalixa baten kumakixa gordeten dauen mintza. 'Placenta'.

Karetegi, -xa. Karia gordeten zan lekua. *Karetegixok aspaldi ezkutau ziran.*

Kargau. Zamatu. *Kargauta geratu, itzi.* Haurdun geratu, utzi.

Karnizero, -ua. Harakina.

Karobi, -xa. Karia egitten zan lekua. *Karobi asko ikusten dira orainddiok, baiña karia egi-ttiari aspaldi itzi xakon.*

Karraputxi, -xa. Arraspada baten ondoren azalian urtetan dauen kostria.

Karraputxittu. Urratu. *Eskua karraputxittuta dako.*

Karretero, -ua. Itzaina; idi pariagaz eta burdixagaz karriura dedikaiten zana.

Karriau, **karriu**. Garraiatu. *Umiok etxera ezin karriau nabil. Karriuan.* Garraiatzen. *Egur karriuan, ur karriuan, lur karriuan, harri karriuan, sits karriuan, ikatz karriuan...*

Karrilloi, -a. Oso azal gogorreko intxaurra, mamin gutxi eta azal sendokua; basoko animalixak be eztaue jaten, hortik esaeria: *mutiko hau karrilloia baiño gogorragua da!*

Kartero, -ua. Postaria. *Migel karterua./Araozgo karterua*

Kaskagor, -ra. Burugogorra.

Kaskaillu, -a. Haundixa eta ergel samarra. *Mutil, gizon, agura kaskaillua* (betik gizezkoa). *Kaskailluahalakua!*

Kaskaillukerixa, -ia. Buruarinkerixa, lelokerixa. Kaskailluaren egittia.

Kaskajo, -ua. Kaskarin eta kinten samarra.

Kaskal, **kaxkal**, -a. Ergela, buruarina.

Kaskalkerixa, -ia. Kaskalaren egittia.

Kaskanol, -a(k). 'Castañuela(s)'.

Kaskar, -ra. 1. Burua. *Kaskarra berotu.* Burua berotu. Ik. **teillatu**. 2. Txikiña. *Aurtengo sikutiagaz sagar oso kaskarrak egin dira.*

Kaskarin, -ña. Buruarina.

Kasketatsu, -a. Egoskorra. *Bazara gero zu gizon kasketatsua!*

Kataar, -a. Katu arra.

Katae, katai, kataia; **kate,** kateia; **katia,** ka- teia. Katea. *Ekarri katia bat. /Ekarri kateia, idixa lotzeko./ Katae hau oso hordeittuta dago.*

Kataeme, -ia. Katu emea.

Katagorri, kattagorri, -xa; **katamixar,** -ra. Urtxintxa.

Kataman. Ik. **basakatu.**

Katamarran ibilli. Lau hankan ibilli. Sin. *katuka, lauoiñian, txakurka, katamiaka... ibilli.*

Katamixar, -ra. Urtxintxa. Sin. **katagorri.**

Katanar, -ra. *Certhia brahydaetyla.* Gerri-txori arrunta. 'Agateador común'. Txori txikiña. Sin. **amilotx.**

Katiau, katiatu, katiu. Katigatu, trabau.

Katillu, -a. Kirten bariko taza biribil haundixa. *Katillukara esnia.*

Katiuska, -ia. Gomazko botia, oiñetakua.

Katu, -a. 'Gato'.

Katu-mao. Ik. **basakatu.**

Katxesa, -ia. Txepelkerixia, ganorabarike-rixia, fundamentu eskaxa, gibel haundike-rixia. *Hik dakok katxesia, eguardixa eta gana-duak gobernaitteko! / Honeik dakoi katxesia, ezertarako prisarik ez! / Orainddiok bazkarixa ifintteko dakozu? Zuk dakozu katxesia!*

Katxo, -ua. Ezkertia.

Kaudelbage, -ia. Pertsona odolbagia, ga-norabagia, txepela. *Kaudelbagia da baiña!*

Kazari, kazaari, -xa. Ehiztaria.

Kazkabar, -ra. Txingorra, kixkoria. *Laiño baltz horreik kazkabarra dakarrei.*

Ke, keia. Kea. 'Humo'.

Kedarra, -ia. Tximinixa barruko kostra bal-tza. 'Hollín'.

Kedartsu hari, -xa. 'Cinta cristal'. Mertze-rixetan saltzen da eta, bestiak beste, base-rrittako tximinixetako kanpaeko kurtiña ifintteko ebalten zan.

Keiza, -ia. Gerezia.

Kentzailla, -ia. Kentzen dauena. *Errotarixa motura kentzaillia zan.* (Motura: errotarixak kobraittebena).

Kerizpe, -ia. Itzala.

Keriztui, -xa. Gerezidia.

Kili-kili, -xa(k). 'Cosquillas'. **Kili-kili egin.** 'Hacer cosquillas'.

Kilin, -ña. Gutxi jaten dauena.

Kilin-kolon. Ondo lotu barik, kili-kolo, loka. *Honek kilin-kolon dako pieza guztiak.*

Kiltza, -ia. Giltza.

Kiltza-orraatz, -a. 'Imperdible'.

Kinda, -ia. Gerezi mota. 'Guindo', 'guinda'. Kinda-arbolia, haundixa be ezta izaten. Kei-zak baiño lehentxuago heltzen dira.

Kintto-bazkari, -xa. Urte batian jaixotako kinttuak, nahiz eta soldau ez fan, urtero al-karrekin egitten dauen bazkarixa.

Kipula, -ia. Tipula. *Allium cepa.* 'Cebolla'.

Kipula bedar, -ra. *Alium ursinum.* 'Ajo de oso'. Zuztar patataduna dako eta lora zurixa.

Kiribillar. Ik. **argioillar.**

Kirikau, kirik(a) egin, kirikada bat egin. Zelatatu. *Ate osetik kirikaitten dagoz./ Fan za-tez kirikaittera, ia zertan dabilten.*

Kirikixo, kirikaixo, -ua. *Erinaceus europaeus.* Kirikinoa, trikua. 'Erizo'.

Kirten, -a. 1. Eskulekua. *Eskoba-kirtena, la-piko-kirtena, atxur kirtena.* 2. Ekintzatan edo hitzetan baldarra. *Mutiko kirtena.* 3. Ailea. 'Pedúnculo de fruta o verdura'. *Honi kir-tena bakarrik itzi bihar xako* (piparrak jaten gagozela).

Kirtenkerixa, -ia. Kirtenaren egittia.

Kirtenpote, -ia. Kirten haundixa.

Kitaborroi, kitaborrue, kitaborroia. Borra-goma.

Kittarra, -ia. 'Guitarra'.

Kixkor. Gogor, tente samar. *Konejua labian egindda, berihela jaten ezpada, kixkor geraketan da.*

Kixkora, -ia. Kazkabarra. *Derrepentian kix-kora-zaparradiak harrapo gau.*

Kizkur, kixkur, -ra. 'Rizo', 'rizado', 'arru-gado'. *Landara kizkurra. Ule kizkurak.*

Kizkurtu, kixkurtu. 1. 'Rizar(se)', 'arru-gar(se)'. *Uliak kizkurketan hasi xako umiari./ Era horretan egoten bazara, erropak kizkur-tuko xatzu.* 2. 'Aplastar', 'moler'. *Jota kix-kurtuta geratu giñan.* 3. Aterir. *Bihetzak kix-kurtuta dakot hotzagatik.*

Klaudiokaran, -a. *Prunus domestica.* Klau-dia arana. 'Ciruela claudia'. Sin. **klaudia.**

Koillara, kullara, -ia. 'Cuchara'.

Koiñata, -ia. 'Cuñada'.

Koiñatu, -a. 'Cuñado'.

Koiñatu-koiñataak. `Cuñados'.

Koittau, -a. Gizarajua. **Koittaututa.** Gixarajotuta. *Fidel Castro oso koittaututa ageri da azkenaldihonetan.*

Koko, kokolo. Txokolatua ume berbeeran.

Kokolo, -ua. Kaikua, lapikua, mozolua. *Horrelako kristaurik: ez berbarik egitten dau, ez erantzuten...; gizon kokolo bat da.*

Komadrona, -ia. Emagina.

Komeni. Egogi etorri, izan. *Mendira fateko, oiñetako egogixak janztia komeni da.*

Komenigarri, -xa. Komeni dan gauzia. *Hori egitteko, zuek be etortia komenigarrixa izangolitzake.*

Komentzia. Aukeria. *Orain edurretan ibiltteko komentzia ederra dago./ Hantxe etxia erosteko komentzia euki neben nik oraintxe urte asko ezta.*

Konbentziu. Konbentzitu. *Konbentziuta egongo zara, baiña hori ezta hola!/ Irabazi euen konbentziu barik.*

Konbidau. 1. Gonbidatu. `Invitar'. 2. -a. Gonbidatua.

Konbidautza, -ia. Etxe batera etorritako konbidau guztiak. Jaitarako ixa betik.

Konbitte, -ia. Gonbidapena.

Kondaatu, kondaaketan. Berakatzak, kipulak eta abar sortatan jarri.

Kondukta, -ia. Oroitzapena, akordua, arrastoa. *Eztakot nik horren konduktarik.*

Konfittero, -ua. Gozogilea.

Koniflora, -ia. Azalorea.

Konkistau. `Conquistar'. *Itxura horrekin ez-tok behinguan iñor konkistauko!*

Konortau. Konortia etorri. *Orainddiok konortau barik nago!*

Konparau. Alderatu.

Konsentiu. Egitten itzi. `Consentir'. *Gaurko umiari dana konsentitten xate./ Hori be konsentiu xatzu?/ Nik enotsake konsentiuko, ezta pentsau be!*

Kontau. 1. Esan. *Kontuak kontau.* 2. Zenbatu. *Dirua kontau.* 3. `Contar con'. *Harekin ezin leike kontau.*

Kontzejupe, -eia. Udaletxeko arkupeiak.

Kopeta, -ia. Ile-trentza.

Korapil, -lla. Korapilo. `Nudo'.

Korapilddu, korapilketan. Korapilla egin.

Koroso, -ua. 1. *Russula virescens.* `Palometa', `seta de cura'. Perrebixko berdeargi tantoduna, oso estimaua. 2. Baserri-izena. Antzuola eta Oñati bittarteko Lizargarate onduan.

Koroso-bedar, -ra. Zurixa, gari eta arto artian eta beste leku batzuetan be hazten da.

Korostui, korostei, -xa. *Ilex aquifolium.* Gorostia. `Acebo'. *Korostuixa sartu daue./ Korostui makillia.*

Korotz, -a. Pertsonen eta aberien eginkaririkak. Bekorotza (behixarena); bihor-korotza; ardi-korotza; erbi-korotza... *Korotza da ongarririk onena./ Ardi-korotzak oso sits ona egitten dau./ Batzuk ardi-korotzaren sitsa bekorotzarena baiña gehixago estimaitten daue.*

Korpus Egun, -a. Corpus Cristi eguna.

Korredore, -ia. Txirrindularia.

Korta, -ia. Antxiña, batez be larrarako ebalten zan lur-sail borobilla. *Kortiak erdi-erdi-xan harrixa eukitten dau./ Kortia ezta edozein modutakua, bere neurrixak dako./ Kondiaren kortetan makiña bat baserri egin ziran Oñatin.*

Koskabillo, -ua(k). Kanpai hotseko bolatxo biribilla. `Cascabel'. *Koskabiluak, kanpanilla biribiltxo horreik, txikixok.* 2. Potruak. 3. Irakitten dauen uraren edo gas baten, metanuaarena adibidez, emanaziñuaren borbor geldixak eta inddartsuak. 4. Koskabiluekin eurixa. *Koskabiluekin xiharduk/n.*

Koskittu, koskiketan. Gaztaiñairi azal zati bat kentzeia hagiñakin. *Gaztaiñak hagiñakin apurtu. Gaztaiñak koskiketan nabil./ Gaztaiñak koskittu dittut.*

Koskiu, koskiitten. `Producir dentera'. *Hagiñak koskiu dost./ Hagin danak koskiu xatak.*

Kostau. Costar. Zenbat kostau xatzue liburu hau?

Kriada, -ia. Neskamea.

Kriau, -a. Morroia.

Krisketa, kisketa -ia. Atiak eregi eta ixteko burdiñazko maratillatxua. Sin. **ate-**

kisketa, ate-krisketa.

Krisketia jo, krisketan egin. Erdiko
biha- tzarekin eta bihatz
haundixarekin hotsa atara.

Kriskitin, -ña(k). `Castañuela(s)'. **Kriskiti-ñak jo**. Oñatiko San Migel dantzan josten dituekriskitiñak.

Kristau, kristaun (forma zaharra), -a. 1. `Cristiano'. *Elizan dixueñez, gero eta kristau gutxiago dago*. 2. `Pertsona'. *Eztago bero hau aguantauko dauen kristaurik*. **Kristau-figura barikua**. Itxura txarrekoa. *Kristau-figura bariko sorgiña, gona luze batzukin etorri xakuna*.

Kuarta-tenpora, -k. Tenporak. Urtian lau aldiz, urtaro barrixaren aurretxuan izaten dira.

Kuartillo, -ua. Litro erdi. **Kuartillo eta erdiko botillia**. Hiru litro-laurdeneko botillia. *Kuartillo eta erdiko botilla bana eran geben hamarretakuekin*.

Kuarto, -ua. Gela.

Kuidadu, -a. Arduria, kezka. *Eztako kuidadurik! Eztako kezkarik. Kuidaduz ibilli. Kontuz ibilli. -Bakarrik bialdu dot. -Kuidadua dako! Eztako inolako arazorik. Allakuidauz! Hor konpon! Kuidadua euki dau. Ezta edozein moduz ibilli*.

Kuixa, -ia. Apatzak egitteko erremintia. `Gubia'.

Kuku, -a. *Cuculus canorus*. `Cuco', `cuculillo'. **Kuku jota egon**. Makotuta, kankinduta, leher eginda. **Kuku samar euki**. Jantzi bat txiki samar euki. *Alkondara hori kuku samar dako zu*.

Kuku-edur, -ra. Apiril aldera egitten dauen edurra, kukua etorritta gero; oker haundirik ekarten eztauen. *Udabarriko kuku-edurra./Orainddiok aurtien eztosku egin kuku-edurrik*.

Kuku-fraka, -ia, -ak. *Digitalis purpurea*. `Digital', `dedalera'.

Kukumarroka. Gorde-gordekajolasa.

Kulandriña, -ia. *Hirundo rustica*. Enara. `Golondrina'.

Kulero, -uak. `Bragas'. **Kulerotan**. `En bragas'.

Kulpa, -ia. Errua.

Kunpliu. `Cumplir'. *Entierrora fan eta kunpliu dogu danokin*.

Kuntzurrun. Ik. **guntzurrun**.

Kurioso, kurioxo, -ua. 1. Apaiña, itxura fi-

ñekua, garbixa. *Pertsonakin, batez be, baiña abere eta gauzakin be bai. Oso kurioso etorri ziran danak entierrura./ Gure Xabiñek etxia oso kurioxo ifiñi dau*. 2. Bestien gauzak jakin zalia. 3. Bitxixa. *Kuriosua gauzia!*

Kurkubitta, -ia. *Cucurbita sp.* `Calabaza'. **Kurkubittia lakotxia**. Pertsona garbixa eta polittaren gain esaten da.

Kurrin-kurrin. Txarrixairi hots egitteko ebalten diran onomatopeiak.

Kurriska, -ia. Kurrinka. Txarrixaren eta basaurdiaren hots zorrotza.

Kurtiña, -ia. Gortina. `Cortina'.

Kurtzau, kurtzaitten. Gurutzatu. *Besuk kurtzau./Bidia kurtzau*.

Kurtze, -ia. Gurutzea. Etxe-izenak: *Kurtzekua, Kurtzetxo*.

Kuselu, kunselu, kruselu, -a. Olixoz edo koipez ixuketan zan antxiñako kandilla.

Kusiña, -ia. Lehengusina.

Kutun, -a. 1. Bularrian umiak eruaten eben poltsatxua begizkuaren eta beste gaitz batzuen kontra, aafixua, errudia, erbasantia edo azentzioa moduko bedar bedeinkatuakin. 2. Lagun miña.

Kuxin, -ña. Jaterakuan gauza onak jatia bakarrik gustaitten xakona. *Kuxin samarra da./Kuxinkerixan habil? Sin. mokofin*.

Kuxkuldu, kuxkulduta, kuxkulketan. *Kuxkurtu, kixkurtu. Hotzak kuxkulduta dago. Sin. kuxkul-kuxkul egin*.

Kuxkun, -a. (Zubillaga). Liñuaren lanak akabotakuan hartzen zan txokolatia edo beste erari bat. *Harigintzaiok egindakuan, kuxkuna*.

Kuxkur, -ra. Haritz-ezkurra.

Laatxorri, -xa. 1. Kirkila. 2. Ume barritsua.

Labaiña, -ia. Bizarra mozteko labana.

Laban, -a. Irristakorra. *Garbittu barri, zorua labana egoten da*.

Labandu. Irrist egin. **Laban-labanka**. Irristaka.

Labela, labe-gela, -ia. Labia daguen gelia.

Labesu, -a. Ogixa labian egittaren lana. *Bixar labesua egitteko ekarri egizu lizar-abar besartekadabatzuk*.

Lagunabarrian jantzi, bizi, ibili. Bestien moduan jantzi, bizi eta ibili. *Lagunabarrian badabil ni gustora nago*

Lagundu, lagunketan. 1. ‘Ayudar’. *Lagunduko dostazue egurrok tolestaitten?* 2. ‘Emparejar’. *Kaltzak lagundu.* Kaltzak tokaitten xaten pariarekin ifini. Bi kaltza desbardiñak diranian esatekoa: *Honeik herri banatako alkatiak dira.* 3. ‘Acompañar’. *Aititari lagundu medikuareneraino.*

Laguntzaille, -ia. Lagunketan dauena.

Lain, laina. ‘Tanto... como’ *Kontuz! Laban-ketako lain bustixa dago-eta./ Labanketako laina.*

Laiñaatu. Laiñoz bete. *Laiñaatu egin dau.* Ant. *garbittu, oskarbittu.*

Laiño, -ua. “Nube”. **Amillana-laiño, -ua:** haiztian behera etorten da. Gorbeixa aldekoa, laiño hotza. **Behelaiño, -ua:** laiño baxua. Behietako laiñua, aixkomete beheko zokueta egoten dana. *Gaur kale aldian behelaiñua. Gaur Jaturaben “labesua” (Jaturaben behelaiñua).* **Erlaiño, -ua:** paraje saketako behelaiñua. *Aurki jasoko dau erlaiñua./ Zulatuko ete dau eguzkixak erlaiñuau?* **Ipar-laiño, -ua:** Anboto aldetik datorren erlaiñua. **Laiñolitz, -a:** lurra jotzen daguena, gardena. **Tripaki-laiño, -ua(k):** laiño-tontorrak. Udan horeixa ekarten daue, askotan behintzat. Itxura eskasekuak dira. *Hemen dira tripaki-laiñuak.*

Laiotz, -a. Aiñubeia. *Uribarri laiotza da./ Piñu honi laiotza gustauten xako.*

Laister. Laster.

Lakaiña, -ia. Artuaren edo iriaren kirtena edo enborra, parte gogorra. *Iria iritixarekin ebaten geben eta han etzan lakaiñarik geraketan.*

Lakar, -ra. Oso latza.

Lakatz, -a. 1. Latza. *Lur lakatza:* lur latza eta gogorra. *Edur lakatza:* urtu barik geratu dan edur izoztua. 2. Landare baten adaska. *Honeik lora honeik danak lakatzetik etarata dagoz, bat be ezta erosittakua./ -Zertan zabiltz ba? -Lakatzak etaraten tiesto barrixak ifintteko*

Lako, -ua. Bezalako. Moduko. *Aitta lako burugorra zara./ Gauza askotan, aittajuna lakua urten dau.*

Lakotxe, -ia. Bezalakoxe. *Ama lakotxia zara, Miren.*

Lala, -ia. Gatz bariko pertsonia edo gauzia, ez ur eta ez ardao.

Lamiña, -ia. Mitologiako pertsonajia. Top. Lamiategiko erroia, Garagaltza auzuan.

Lanaldi, -xa. Lan-saioa. *Lanaldi haundirik egitteko ezkara gauza.*

Lanaro, -ua. 1. Lana egitteko girua. *Lanaro bikaiña.* 2. Lan askoko eguna. *Egun lanarua.*

Lanbage, -ia. Langabezian dagoena.

Lanbrasta, -ia. Eulausua, euri gutxi. *Lanbrastadtxo bat. / Goizaldera lanbrastiak ekin otsan.*

Lanbro, -ua. Sirimiria. *Lanbruak busti otsan aixaxaribuztana.*

Lanbroksa, -ia. Lanbrastia.

Lanbro-zirin, -ña. Euri xehe eta gogaikarria. *Lanbro-zirin honek azkenera orduko melautu itzi gau.*

Langa, -ia. Erromara batian ziharka dagueen trabesetako pieza bakoitza.

Langei, -xa. Materiala. *Lizarra kirtenak egitteko langei ona da.*

Langille, langilla, -ia. Lana egitten dauena. *Langille mordua dabil hor./Langilla ona.*

Lanperna, -ia. *Macrolepiota procera.* Galanperna. Perretxiko klase bat.

Lantegi, -xa. Lana, lanlekua. *Mutiko horreikin hartudozulantegixa./Haragoikolantegiragoiaz.*

Lapatxa, -ia. Okaran eraregia. Ale txikiña dako, baiña oso gozua.

Lapiko, -ua. 1. Eltzea. *Lapiko pillia dago sutan; gaur jente asko dator bazkarittera, itxuria.* 2. Kaikua, mozolua. *Zuen aldeko agura lapiko horrek zer egitten dau? Lapiko hutsa.* Ziharo mozolua. *Hori baiño lapikuagorik!*

Lapitz, -a. Arkatza

Larako, -ua. Burdixa eta uztarrixa lotzeko zirixa. *Larakua sartu.* Zirixa sartu, enganau. *Larakuan egin.* Narrutan egin. *Larakuan harrapau dittue.*

Lardiau. Zikinddu. *Lardiauta.* Zikindduta. *Txupinazo egunian txanpaina eta ardauarekin erropa guztiak lardiauta ekarri gittuan.*

Largero edo **lardero egittia**. Eguen Zuri egunian etxian egitten dan afari-meriendia, honako menu honekin: arrautza paria txorixuagaz eta gainetik pellak edota torradak.

Larra, -ia, larraak. Larrea. 'Pastizal', 'pasto'. Behixak larraan dabilzt./ Urbixako larrratan ehundaka ardi dabilzt./ Hemengo larraak onak dira.

Larraan egin. Bazkatu. Larraan ezpadaue egitten ekarri etxera.

Larrain, -ña. 1. Kanpoko atetik sukaldera bittarteko lekua. Hor laneko erremintak, burdixa, sitsa eta beste gauza asko egoten ziran. Sukaldian sartu aurretik abarkak garbittu larrainian. 2. Etxeko ateaurre harlozaua. Garixa larrainian jotzen zan. Larrainiak lozia bihar dau lana egitteko./ Larraineko harlozak. Sin. **tiru-larrainia**. **Garixa larraindu**. Garixa jo. Leku-izen modura geratu da. Larrainia auzua.

Larrainketa, -ia. Larraintze, aletze lana.

Larrastarro, -ua. *Turdus viscivorus*. Garraztarroa. 'Zorzal charlo'. Neguan agerketan dan txorixa, birigarrua baiño haunditxua-gua. Sin. **sagastarro**.

Larratxori, -xa. *Anthus pratensis*. Negutxirta. 'Bisbita común'.

Larregi, **laarregi** 1. Gehixegi. *Laarregi jan dogu*. 2. -xa. Gehixegizkua. *Uda hontako be-ruak larregiak izan dira. Laarregixan ibilli*. Neurritz kanpoko gauzetan ibilli. *Laarregi-xan dabilzt eta eztakit zela akaboko dauein*.

Larregiko, -ua. Gehixegizkua. *Hau larregi-kuada*.

Larri, -xa. Haundixa, grabia. *Harri larrixa*. Harri haundixa. *Larri dago*. Gaizki dago. **Larri ibilli**. Seguruen, baietz... *Larri ibilliko da gaur be eurixa egitten!* / -Aurten Erreala baietz European sartu! -Ba, larri ibilli!

Larrittu. Kezkatu, arduratu, urduritu.

Larrosa, -ia. *Rosa sp.* Arrosa. Lora ezaguna.

Laru, -a. Garixak heldutakuan hartzen dauen koloria. *Sorua laru-laru agiri zan./ Bi eratako pitotxak dagoz: papar zurikuak eta pa-par larukuak*.

Latagin, -ña. 'Muela'.

Latrontxa, -ia. Izotz kristala. *Atzo illunkaran Torretik etorri nintzanian latrontxia egitten hasitta eguen./ Latrontxak apurketan ibilli naiz, behixak ura edan degixein*.

Latrontxatu. Hotz haundixa egitten dauenian ur-potzuetako gainak kristala letxe geratu.

Latz, -a. 1. Lakarra. 2. Gogorra. *Egun latza, momentu latzak pasau dittut!*

Lau, **laun**, -a. 'Llano'. Zenbait eratorri: **laundara**, **launkuna**, **lautaraxo**.

Launaan, **lau-saltuan**. Lauhazka. 'Al galope'. *Zaldixalaunaan fan zan Maixeletatik zihar*.

Lauso, -ua. 1. Begiko kataratak. 2. Lurruna.

Lausotu, **lausoketan**. Lurrundu. 'Empañarse'. *Bistia, kristala lausotu./ Lausua egitten xat: bistia nekatu egitten xat*.

Lazkote, -ia. Latz samarra. *Tomatia aurten lazkotia egin da, baiña oso gozua*.

Lebrel, -a. Igarra edo mehia.

Legatz, -a. *Merluccius merluccius*. 'Merluza'.

Legen baltz, **legendar**, -a. 'Lepra'.

Legen zuri, -xa. Azaleko gaitza. Mantxa zuriskaak urteten daue, eta ulia jausi egitten da.

Leiu. Irakurri.

Leixal, -a. Leiala, zintzoa.

Leka, -ia. 'Vaina', 'judia verde'. Landaria, aixkomente, parran hazten da. **Leka motza**. Parra barik hazten dana.

Lekaixo, -ua. Poza edo desafixua agerke-tako egitten dan diar luze eta zorrotza. *Harrek jo dau lekaixua!/ Irrintzi bihorrak eta zaldixak egitten daue, lagunak lekaixo./ Hemen Txantoneneko Primi izan zan lekaixo-kontue-tan nagusi*.

Lekaixolari, -xa. Lekaixuak jotzen dittuena, irrintzilarixa.

Lelo, -ua; **lela**, -ia. Ergela, tontoa. *Lelo-pintto!*

Lelokerixa, -ia. Lelua edo leliaren esana edo egittia.

Lelotu, **lelaatu**. Tontotu, tontatu.

Lenteja, -ia. 'Lenteja'.

Lepatxuri, -xa. *Martes foina*. Lepazuria. 'Garduña'. Sin. **papazuri**.

Lerdo, -ua. `Lerdo'.

Lertxun, -a. *Populus tremula*. `Alamo temblón'.

Lertxundui, -xa. Lertxun arbola-sailla.

Letxuga, -ia. `Lechuga'.

Libra, -ia. Kilo erdi. *Libra erdi*. Kilo laurdena. *Libra eta erdi*. Kiluaren hiru laurden.

Librau. Kaka egin. *Libraitteko zailttasunakin dabil iragako egunetan*.

Lihor, -ra. Lehorra. *Nehikua euri egin dau eta orain eguraldi lihorra bihar da*. Sin. **siku**.

Lihortu. Lehortu. Sin. **sikatu**.

Limue, limoia. `Limón'.

Limue-ur, -a. Limoi-zukua.

Linternero, -ua. Iturgina. *Nikolas linternerua*.

Liñagin, -ña. Liñu-lanak egitten dittuena. *Liñagillia*. *Gabian alkarketan ziran liñagiñak*.

Liñajoilla, -ia. Liñu-landaria bigunketako mazuarekin jotzen dauena.

Linbo. Illun total. *Banentorren etxera eta sartu nintzan Drangoestutik gure basuan, eta linbo! Ha zan illuntasuna!*

Liño, liñu, -a. *Linum usitatissimum*. `Lino'. *Liñozko izarak./ Garai baten, liño soruak ereitten ziran, eta izarak liñozkuak izaten ziran./ Liñua loran eguenian, soruak oso polittak ikusten ziran*.

Lirixo, -ua. *Lilium sp.* `Lirio', `azucena'.

Listari, -xa. Soka mehe eta gogorra, pake-tiak, txorizuak eta beste gauza asko lotzeko ebalten dana.

Litx, -ak. Erropa edo ehunari, zahartu edo apurtutakuan, bistan geraketan xakon hari zatixak.

Litxarrero, -a, -ua, -ia. Beti litxarrerixan dabiliena, hau da, gozokixak, jaki garestixak eta abar, batez be, ezorduan eta ezkutuan jaten.

Litz, -a. Laiño lausua, mehia, gardena. *Laiño-litza*. Ik. **laiño**.

Lizar, -ra. *Fraxinus excelsior*. `Fresno'.

Lizardui, xa. Lizar basua. *Han dago lizarduixa!./ Lizarduixan kerizpeia ederra./ Hango*

lizarduixagaz gogoraketan naiz.

Lizun, -a. `Moho'.

Lizundu. Lizuna egin. *Leku umeletan janarixak lizundu egitten dira*.

Lloba, -ia, llobaak. `Sobrino, -a'.

Lo egin. `Dormir'. *Alolo fan, lo-lo egittera fan, lo-lo egin*. Lo egin, umien berbeeran.

Lo, lua. Loa. *Lo txarra izan dot bart./ Ha ze lua dakon honek be!*

Loaldi, -xa. Lo-saioa. *Loaldixa egin eta artian zaratak ziran kalia./ Nik jo dot loaldixa!./ Loalditxo bat egingo baneu, orduantxe ondo*.

Loaro, -ua. Lo egitteko girua. *Loaro ona*.

Loerre, -ia. 1. Umiak, loguriaren loguraz lorik hartu ezin daueiñian loerria dakoilla esaten da. *Loerria dako ume honek*. 2. Ugetik jaiki ondoren batzuetan izaten dan umore txarra. *Loerriagaz jaiki naiz*.

Logarra, -ia. Lo egin eta ziharo iratzarri arte, onera etorri arteko tartia. *Orainddiok logarra dako./ Logarra pasau barik*

Logura antz, -a. Loguratxua, losirrixia. *Zeuk eruan biharko dozu kotxia, neri logura antza etorri xat-eta*.

Logura, -ia. Lo egitteko gogua. *Loguriari eutsi eziñik./ Loguriak erreten./ Loguriak nago./ Loguratuta*.

Lohi, -xa. Zikiña, zikinttasuna. *Leku lohixa. Pertsona lohixa. Lohixak botaten*. Behixa susaraketan. *Egunak doia lohixak botaten, susaria etorten izango dau honek*.

Lohittu. Zikinddu.

Loka. Kili-kolo, dindonka. *Hagiña loka jarri xat./ Mahai hau loka dago*. 2. Oillua txittak atarateko gertatuta.

Lokaaldi, -xa. 1. Oillua loka dagueneko sa-soia. 2. Andra bat maittemindduta dabillen denporia.

Lokaiku, -a. Logolpia, instantekua. *Lokaiku bat nehikua da ezbihar haundixa eukittekoe./ Lokaikuak egin dittut. Lokaikuka*. `Dando cabezadas de sueño'. *Mutikua lokaikuka eguen*.

Lokamus, -a. Lotxua. *Lokaikua baiño haunditxuagua. Nik egin dot lokamus bat./ Lokamusak ikaragarriko mesedia egin dost*.

Lokarrasa, -ia. Zurrunga. *Haren lokarrasakin*

*ezin neben lorik egin./ Gure Joxe gaba
danian lokarrasa batian sentiu dot.*
Lokarrasaka.Zu-

rrunka. *Sartu nintzan kuartuan eta han eguen ha lokarrasaka.*

Lokategi, -xa. Oillalokia ifintten dan lekua. Sin. **lokatoki**, **kaponera**.

Lokatzaa, lokatzaia. Lokatza. 'Barro'.

Loki, -xa(k). Hazurren arteko artikulazi-
ñuak, matraillazurrekuak esaterako. Aix-
komente pluralian ebalten da. **Lokixak ge-
ratu**. Matraillazurreko mobimentua
geratu.

Lokuma, -ia. Loaldi motza. *Lokumatxo bat
egin dot.* Sin. **lokaiku**, **lokamus**.

Loleku, -a. Lo egitteko lekua. *Gure ardixak
hementxe dakoi lelekua./ Aiznardako lelekuan
topau dittugu.*

Lomосу, -a. Lo-aurpegixa. *Hori da lomo-
sua!/ Lomосу horregaz ugetik jaiki barri izan
bihar./ Garbittu egik lomosu hori.*

Longaiña, -ia. Txaketa luzia. 'Levitón'.

Lora, -ia, loraak. Lorea.

Lora-sorta, -ia. 'Ramo de flores'.

Lorrian fan. Laban-labanka fan, irristaka
fan. *Bedar igarren gaiñian lorrian fan giñian
goittik behera.*

Losirri, -xa. Logura antza.

Loti, -xa. Lo askokua.

Lotsa, -ia. Lotsa.

Lotsabage, -ia. Lotsak galdutakua, lotsa-
bakua. *Gaztiak betik izaten dira lotsabagia-
guak.*

Lotsabako, -ua. Lotsagabea. Sin. **lotsabage**.

Lotsako, -ua. Errespetu handiko gizona.
*Orain hil barrixa dan Pete Cenarruza lotsako
bat izan da.*

Lotsati, -xa. 'Tímido, -a'.

Loza, -ia. Espaloia. 'Acerá'. *Oiñezkuak loza
gaiñetik eta bizikletak bidegorritik.* Sin. **espalo**.

Lozorro, -ua. 1. Lo ez oso sakona. *Lozo-
rruan zegontzen?* 2. Basoko piztixen neguko
loaldixa. *Hartzak neguko lozorruan egongo
dira.* **Lozorruan ibilli**. 'Andar sonámbulo'.

Luebagi, -xa. Lursailak banaketako zanga
sakona. *Arantzazu aldeko basuetan oraind-
diok luebagiak ikusten dira.*

Lukainka, -ia. Txorizo senduagua eta ka-
litate txarragokua, birikixakin eginddakua.

Lukur, -ra. Zekena, zikoitza. Sin. **ximur**.

Luma-gizon, -a. 'Escribano'.

Lupo, -ua. *Salamandra salamandra*. Arra-
bioa. 'Salamandra'. **Lupua baiño txarra-
gua**. Oso txarra, gaiztua.

Lurmen, -a. Edurra kendutako lekua. *Lur-
menian dabiltz ardixak./ Lurmena agertu da.*

Lurmendu. Edurra urtu une baten, ingu-
ruan artian zuri daguenian. *Maduran beti le-
henago lurmenketan dau mendi aldian baiño./
Goialdian orainddiok edurra dago, baiña behe-
aldetik badator lurmenuaz.*

Lurmenuna, -ia. Edurra kendutako lur-za-
tixa, unia. *Zelaixak agiri dittu lurmenuna ba-
tzuk.*

Lurramil, -la. Luizia. *Lurramillak bidia eruan
dau eta eztago pasaitterik.* Sin. **lurnarratu**,
muiñarratu.

Lurrestai. Lurrestali, lurra zerbaitez (frutuz
aixkomente) beteta. *Gaztaiña, intxaurra, sa-
garra... lurrestai eguen./ Gaztaiña lurrestai ei
dago halako lekutan.*

Lurrikara, luikaa, -ia. Luizia. Sin. **lurna-
rratu**, **muiñarratu**.

Madari, -xa. 1. Udarea. 2. Udareondoa.

Madura, -ia. Erreka ondoko lur ona. *Oñati
aldeko maduran baserri onak dagoz.*

Mahaspasa, -ia. 'Pasa de uva'.

Mahastui, -xa. Mahastia. *Errioxako mahas-
tuixak.*

Mahats, -a. 'Uva'.

Mahats-mordo, -ua. Mahats-korda. 'Ra-
cimo de uvas'.

Mailla, -ia. 'Peldaño', 'escalón'.

Maillaatu. 1. Maillak jarri edo maillatan
jarri. 2. Frutia hondatu, golpiak hartuta.
*Sagarra maillaatuta dagoz, oso itxura txarra
dakoi.* Sin. **maluskau**.

Maillagin, -ña. Maillak egitten dittuena.
Jaungoikuari be esaten xako, berak behe-
kuak jaso eta goikuak jaatzi leikeelako.

Maillu, -a. 'Martillo'. *Harri honeik maillua-
gaz apurtuko dittuk./ Hargin-mailluak haun-*

dixak eta txikiñak izaten dira.

Mailluka, -ia. Maillu txikiña, arotzak eta beste askok ebaltzen dauena. *Ultziak sartzeko maillukak./ Harotz-maillukia, errementarixarena, segiapikautekua...*

Mailluki, -xa. Marrubia.

Maiñak egin. Negar egin, ume-berbeeran.

Maiorazko, -a, -ua -ia. Baserriko herederua. Semerik zaharrena, gehixenetan.

Maistra, -ia. 'Maestra'.

Maistrona, -ia. Danairi aginketan jarduten dauena.

Maitte. 1. -ia. 'Amado, -a', 'querido, -a'. *Maittia-maittia egin*. Goxo-goxo igurtzi. 2. **Maitte izan**. Maitatu.

Maixu, -a. 'Maestro'.

Maixu-maistrak. Maisua eta maistra.

Maizter, -ra. Errenteroa.

Majadero, -ua. 'Majadero'.

Majo, maja, -ua, -ia. 1. Jatorra. 2. Guapia, dotoria. 3. **Majo**. Ederki. *Majo bizi zarai./ Gaur majo egin dogu lo.*

Makal, -a. Ahula, indar gutxikoa. **Amelua baiño makalagua** (esaeria).

Makatz, -a. *Pyrus sp.* 'Pera silvestre'. Mentutu bariko madarixaren fruitua, txikiña eta fuertia, onena erretea jateko.

Malato, -ua. Errotako ubide-depositoa. *Malatoraiño eruan dau haiziak.*

Malba, malma, -ia. *Malva sp.* 'Malva'. Sin. **malba bedar**.

Maliau. Txartu, hondatu. *Guk dagueneko Oñatiko euskeriori nahiko maliauta dakogu./ Gauzia maliauta dago./ Dana maliauta xagok.*

Malkar, -ra. Aldapa zakarreko lekua. *Lur malkarrak./ Erripa haundiko malkar nekosuak./ Okerrago xabiltzak mendi-malkarretan dabilzen bihorrak.*

Malkartsu, -a. Malkar asko daguen ingurua.

Malkistau, malkistaitten. 'Jurar, decir palabrotas, despotricar'. *Hor fan da malkistaitten! Hasarre!*

Malo, -ua. Landariendako kaltegarria dan edozein momorro, karamarro, kakalardo...

Sulfatua botata galdu xakuan malua./ Pata-tiari malua egin xako.

Maltxukau. Erropia garbiketako esku bixen artian igurtzi.

Maluen, -a. Maluak eragindako gaitza ortukogauzetan.

Maluskau. Maillaatu, maspilddu, hondatu. *Sagarra maluskau./ Loria maluskau.*

Malutz, -a. Mardula, ederra, haundixa. *Neskatilla malutza./ Orri malutza./ Perretxiko malutza. Edur malutz-malutza.* Edur biguna eta zapalketako atsegiña. *Malutz dator*. Haundixa eta ederra dator.

Mama. Ura, ume berbeeran.

Mamalo, -ua. Trikopteruen larbia. Urpeko larba zuri eta potolo hau, harri txiki eta areiarekin egindako kanutotxo moduko baten hazten da. Gure erreketako arrantzan amu modura ebaltzen da.

Mamelo. Karamelua, ume berbeeran.

Mamelu, -a. Kokolua, ganora gutxikua, lelua. *Mamelua halakua!*

Mamin, -ña. Ogixaren, frutiaren, pertsonaren eta abarren barruko aldia, azalez es-talitta daguen; azala edo hazurra ez-tana. *Mamin gozua dako ogi honek!*

Maminddu. Esnia hondatu. 'Cortarse la leche'.

Mamo, momo, mumo, -ua. Mamua, mo-zorrua. *Momua edo mumua dago.*

Manasta, -ia. Banasta.

Manastagin. Ik. **banastagin**.

Manasta-ipurdi, -xa. Banastaren behaldea. *Manasta-ipurdixa zulatuta dago. Manastan kabi.* Norbait edo zerbait txikiña danielan esaten da.

Mandaeuli, -xa. *Hippobosca equina*. Eulimandoa. 'Mosca borriquera'. Lenteja formako eulixa; oso da gogorra eta ziztada minkorra dako. Ganaduentzako txarra.

Mandataari, -xa. 'Mensajero'.

Mandazain, -ña. Manduakin karriura de-dikaitten zana. 'Arriero', 'mulero'.

Mankau. Golpeka hondatu. *Mankauta egon*. Kantsauta, ukatuta egon. Gaixoardi

edo lanaldi luze baten ondoren-eta pasaiten da. *Gripe txar honek gorputza mankauta itzi dost.*

Mantzaliña, -ia. Kamamila.

Manzarda, -ia, Egoskorra, burugogorra, matrakia. *Neska manzarda bat./ Neskatilla manzardia.*

Maraberi, -xa. 'Maravedí'. Antxiñako dirua. -Kontzez, sardiñak zertan dittuzu? -Hama-lau maraberixan. -Autsi hamabi; -Zuaz hemendik Jaungoikuaren grazian.

Marai, -xa. 1. Udarea. 2. Udareondoa.

Mara-mara. Ugari, malutz. *Edurra mara-mara dihardu.*

Maratilla, -ia. Zurezko piezia, jirauaz atiak eta bentanak ixteko ebalten dana. *Ugera fan aurretik ez ahaztu atia maratilliarekin ixten.*

Maratz, -a. Fiña, langillia

Mardo, -ua. Mardula. *Arbixa mardo dator.*

Mardul, -a. Indartsu datorren edozein gauza. 'Lozano, -a', 'robusto, -a'.

Margaillu, -a. Haundixa eta forma desar-monikokua. *Landara margailluak.*

Mariatz, -a. Maiatza.

Mariau. Zorabiatu.

Maribandera, -ia. Emakume "lizun" edo freska samarra. *Hau don neskatilla maribandera!*

Marimatraka, -ia. Bihurria, sorgin samarra. *Badator gure marimatrakia.*

Marimutil, -lla. Mutillena ei diran zale-tasun edo joerak dittuen neska.

Mari-petral, -a. Emakume gogaikarri samarra.

Mari-sorgin, -ña. Sorgin samarra danari ifintten xakon izena.

Maritxu, -a. Neskaanak ei diran zaletasun edo joerak dittuen mutilla. *Mutil hori mari-txu samarra da.*

Mari-zikin, -ña. Zikinkerixaren bat egitten dabillen emakumiari momentuan jarten xakongaitzizena

Markiñete, -ia. *Alcedo atthis*. Martin arrantzalea, martintxoria. 'Martin pescador'.

Marmarka. Murmuretan. 'Murmurando'. *Marmarka baten*. Sin. **marmazittan**, **murmuretan**.

Marradero, -ua. Behixendako mantak egitten zittuena. 'Marraguero'.

Marro. 1. Jolas batzutan (kukurduka, marro-marroka, azkenka...) ikutu ezker, ikusi ezker, esaten dana: *Patxi marro!*, *Irati marro!* 2. -ua. Beste jolas batzuetan, *marrua*, hau da: txirkillan, makillia daguen lekua; pauloka, alkarri lotuta egoten diran lekua; torre-torreka, alde banatako lekuak... *Marrua nun ifiñi erabagi bihar dogu lehenengo./ Marrua betiko lekuan.*

Marti, -xa. Martxoa.

Martintxo. Baten bateri zerbait itzi eta bueltaitten ezebenari esaten xakon "Martintxo" Araotzen. -Joxeri itzi notsan orain dala hillabete halako erreminttia teillatua konponketako eta orainddiok eztost ekarri. -Bada-kitzu, hori Martintxo da-eta.

Martizen, -a. Asteartea.

Maskal, -a. Makala, motela. *Ardao maskala.*

Maspilddu. Mailatu, zanpatu. *Mallukixak maspilddu*. Sin. **maluskau**.

Masusta, -ia. 1. 'Mora'. 2. Edozein libertade hartzeko prest daguen emakumia. **Masustia izan**. Babalora izan ('ser presumida, amapola').

Mataderixa, -ia. Hiltegia. *Oñatiko mataderixa zaharra San Juan kalian eguen.*

Matarife, -ia. Mataderixan lana egitten dauena.

Matrailla, -ia, matraillaak. Masaila. *Lotsatu eta matraillak gorri-gorri jarri xakon..*

Matraillazur, -ra. 'Mandíbula'.

Matraka, -ia. Neskatilla bihurra. *Matrakiori!*

Matxingorringo, -ua. *Coccinella septempunctata*. Marigorringoa, amona mantangorria. 'Mariquita'. **Matxingorringo**, **matxingorringo**, **bixar eguzkixa ala eurixa egingo?** (esaeria).

Matxinkalaiña, -ia. Etara ezin dan zuztar luzia. **Matxinkalaiña baiño luziagua izan** (esaeria).

Matxiño, -ua, **matxiña**, -ia. Lehenagoko oletako burdiñazko maillu haundixa.

Matxinsalto, -ua; **matxin-saltokari**, -xa. Txiritxa, saltamatxinoa. Genero eta espezie ezbardin askorekin ebalten dan izen arrunta. 'Saltamontes'. **Matxinsaltoka ibilli**. Jolasa: mutiko illaria makurtuta jarri bata bestiaren atzian eta gero saltoka danak pasau gaiñetik; illaria akabotakuan berri be makurtu eta beste danak norberaren gaiñetik pasautakuan saltoka segi.

Maunezko, -ua. Maoi oixalarekin egindakua. *Maunezko frakak eta alkondaria*.

Mazo, -ua. Erpillak apurketako zurezko tresnia. *Erpillak joteko mazua*.

Mediku, -a. Sendagilea.

Mehe, -ia. 'Delgado', -a'. **Mehe hartu, harrapo**. Arpegira barre egin-edo. Zure momentu baju bat aprobetxau zu izurraitteko. *Mehe harrapo nau eta inun diran danak esan dost*.

Mela-mela. Hazurretaraiño bustitta. *Mela-mela egindda etorri da basotik*.

Melue, meloia. 'Melón'.

Memelo, -a, -ua, -ia, **mamelu**, -a. 'Lelo', 'insustancial'. Ik. **babalora**.

Men, -a. Otzana, umilla. *Men-mena, menagua*. 'Muy manso'.

Menda-bedar, -ra. *Mentha suaveolens*. Menda. 'Menta', 'mentastro'.

Mendebal, -a. Eguraldi hezia, etxe barruko hormak be busten dittuena.

Mendian hartu. Menderau. *Mendian hartu gaue eta eztago zer egiñik!*

Mendirakaari, -xa. Mendi aldera joten dauen ganadua.

Menditsu, -a. Mendi askokua. *Paraje menditsua hangual!*

Mendittar, -ra. Mendi aldeko jendea. *Aurreko mendiko danak mendittarrak dira*. Ant. **behetar**.

Mengel, -a. Odolbariko pertsonia, ganorabarikua.

Mentau. Komentau, aittatu. *Han mentau zana goguan dako zu?/ Mentau egixok, ia zer esaten dauen*.

Mentertz, -a. Horizonte.

Mentu, a. Txertoa. 'Injerto'.

Mentutu, mentau, mentuketan, mentaitten, mentauten. Txertatu. 'Injertar'.

Menus, -a. Itxura txarrekoa, eskasa. *Toma tiak lehenguan aldian menusak agiri dira*.

Menustu, belustu. Eskastu, itxuria galdu. 'Gastarse', 'ajarse'. Leheningua erropakin ebalten da gehixenetan eta erropiori ajaittia eta gastaittia esan gura dau. *Ama, fraka honeik hasi xat menusketan; barrixak biharko dittut*. Bigarrena, barriz, fruta eta lurreko jan-gauzakin. *Sagarra belustuta dagoz eta euren truke eztoskue txanpon askorik emungo*.

Merezi izan. 'Merecer'. *Merezi eben./ Merezi dau ekartia*.

Merienda, -ia. Askaria.

Metal-ur, -a. Burdiña dakon itturriko ura. *Andaillusko itturrixa metal-urekoa da*.

Miaztu. Milikatu. *Gure Mikeltxok pastela ikusi orduko, bihetzak miazketan hasten da*. Lapiko eta sartagiñen ipurdixak edo platerak, ogi pusketiarekin ondo-ondo garbittu. Sin. **txupau**.

Mihatx. Alkarrengandik tarte haundixakin, sakabanatuta (landarak batez be). *Porru-landaria oso mihatx dator./ Aurreko mendixan baserrixak mihatx dagoz: Askazubi, Duruan, Koixkar, Lizargarate, Sarra-mendi...*

Mihaztu. Bakandu. *Artua, arbixa, basuak... mihaztu egin bihar izaten dira*. Piñu basua mihaztu (bakandu) egitten danielan, egurra bota eta gero soildu (abarrak kendu) egitten da, gero *apeak kortiu* (bi metruan ebagi), eta azkenian zurittu.

Mika, -ia. 1. *Pica pica*. 'Urraca'. 2. Oilluaren urteroko makalaldixa. Lumak jausten xate eta eztaue arrautzarik erruten.

Mikaaldi, -xa. 1. Oillua mika dagueneko aldixa. 2. Pertsona batek, neskatillak batez be, ezertarako gogorik eztakon aldixa. Jateko gogo faltiarekin, urduri edota hasarrekor egoten diranian.

Mikirikixo, mukukixo egon. 'Estar en cucillas'.

1Miko, miku, -a, **mika**, -ia. Mizkiña jaten. *Mikua baiño mikuagua zara!*

2Miko, -ua. Mokoa. 'Pico de ave'. Oilluak mikuakin zulatu daue pentsu zakua.

Mikots, -a. Eguraldi oso hotzagatik esaten da. *Aloña aldian antzigarra daguenian, eguraldixa mikotsa izaten da.*

Mimor, -ra. Begi onduan urteten dauen granu modukua. 'Horzuelo'.

1Min, -ña. 'Dolor'. *Hagiñeko miña, belauneko miña, eztarriko miña, sorbaldako miña, gerriko miña, bizkarreko miña, besoko miña, belarriko miña. Min hartu.* 'Hacerse daño'. *Burdittik salto egin eta min hartu eben.*

2Min, -ña. Mihia. Mingaiña. *Min puntan dakot haren izena baiña etxat etorten./ Hor gure umia, miñarekin katillua miazketan, mutur-inguru ona!*

Min erre, -ia. Min zorrotza, haundixa.

Mingain, -ña. "Lengua". *Saldia beruegixa eguen; mingaiña erre dost.* Ik. **min**.

Mingor. Ik. **estingor**.

Minkor, -ra. Mingarria. *Erria minkorra izaten da./ Gaitz minkorra eta osaketan zailla.*

Minkotz, minkatz, mikotz, -a. Mingotsa. 'Amargo'. *Minkotza dako bihaztunak./ Sagararak minkatzak dagoz.*

Minpeko, -ua. Agoko frenillua. *Minpekorik ez euki.* Pentsaitten dauena esan. *Politiko horrek eztako minpekorik!*

Mintegi, -xa. 'Semillero'. *Mintegixan landarak ataraten dira hazittik./ Martolaitzen euki giñuan mintegixa.* Sin. **sabi**.

Miñaldi, -xa. Miña eukitten dan unia. *Miñaldixa etorri xatzu ala?/ Harrezkero eztot halako miñaldirik euki.*

Miñantz, -a. Min ariña. *Kejaittekorik ez, miñantz.*

Miñazkura, -ia. Zauri edo berezko bat osaketara doianian izaten dan azkuria.

Mira edo **miria eritzi**. Faltan bota. *Baten baten eza, zerbaiten eza... esateko.* *Orain gatz barik jaten dot eta etxaot bape mirarik erizten./ Orain ezta etorten eta miria erizten xangu.*

Miragarri, -xa. Ikusgarrixa. *Miragarri itzi daue, dotore bai dotore./ Leku miragarrixa.*

Mirrin, -ña. 1. 'Endeble', 'raqitico', -a', 'esmirriado', -a'. *Arpegixaz batez be. Arpegi mirriña dako.* 2. Mizkiña. *Jatun mirriña.*

Mirrinddu. Mehetu, eskastu.

Miru, -a. *Milvus sp.* 'Milano'. Sin. **buztanurkullu**.

Mis-mis; mix-mix. Mitxin-mitxin. *Katuari guregenakateko esaten xauguna. Mis-mis, mis-mis-mis...*

Mitxin, -ña. Katua, ume berbeeran.

Miurkulu, -a. *Milvus milvus*. Miru gorria. 'Milano real'.

Mixar, -ra; **mixarru**, -a. *Glis glis*. 'Lirón'.

Mizkin, -ña. 'Melindroso'. *Gutxi jaten dauena. Eztozu ezer jan, mizkiñori halakuori!*

Mizkinkerixa, -ia. Milikeria. *Mizkiñaren egittia. Mizkinkerixetan.* *Mizkiñarenak egitten. Zela gustaitten xatzun mizkinkerixetan ibiltia!*

Mizpira, -ia. 'Níspero'.

Mizto, -ua. 1. Eztena. 'Aguijón'. *Erliaren eztena. Erla-miztua bilddurgarrixa izaten da.* 2. Sugiaren mingaiña. *Suga-miztua baiño mingain gaiztuagua dako* (esaeria). 3. Gizonaren zakilla.

Mobiu. Mugitu

Modutu. 1. Egin, amaittu. *Modutu doze?/ Banoia etxera ia bazkarixa moduketan doten!* 2. Astinddu. *Lelo-usaiñak kendu. Horrek modutuko hau!*

Moduz. Erara, modura. *Ni nere moduz bizi naiz hemen (nere kasa, nere erara).*

Moja, -ia. Lekaima.

Mojagei, -xa. Komentuan mojatarako sartzen dana. *Orain be mojageixak izango dira.*

Mokau, -a. 'Bocado'.

Mokolo, -ua. Ergela. Sin. **babalora**.

Mokor, -a, **mokorrazur**, -a. 'Cadera'. *Ema-kume hori mokor-zabala da./ Mokorra apurtu dau./ Mokorretatik makal ñabilk.*

Moldakaitz, -a. Baldarra, torpia, ezertara egogiketan eztana. *Astua atzeruzka baiño moldakaitzagua* (esaeria).

Moldau. Prestatu, eratu, konpondu. *Moldauko dot nik hori, bixarko gertu egon dadin./ Neu bakarrik moldauko naiz.*

Momorro, -ua. Zomorroa.

Mordo, -ua. Asko, pillia. *Perretxiko mordua batu dogu./ Jente mordua etorri zan.* Ik. **mahats**.

Mordotxo bedar. Ik. **potro bedar**.

Morokil, -la. Artourunagaz eta esniagaz egitten danjatekua.

Morraillo, -ua. Antxiñako erako sarraillia. *Atia itxi morrailluagaz.*

Morrundu. Kipulak garaatu. *Kipulak morrundu dira.*

Mosolin, moxolin, -ña. Neskatilliaren alua.

Mosu, -a. 1. Arpegixa. *Mosua garbittu, ume!* 2. Laztana. *Mosutxua emun.* **Mosuka.** Laztanka.

Motel, -a. 'Soso' 1. Gatz gutxiedo bapebe barikua. *Berakatz-zopa hau oso motela dago, eztako bapebe gatzik!* 2. Bizittasun edo inddar gutxikua. *Giro motel samarra egon da auzoko jaittan.*

Motxarda, -ia. Ardi motxa eta potolua, edota beste edozein ganadu, hotza eta edurra ondo aguantaitten dauena. Andra txikiña eta itxura txarrekuari be esaten xako.

Moxal, -a. Bihorraren ume txikiña, arra edo emia, txikiña dan artian.

Mozolo, -ua. Tontua, lelua. *Mozolo pintto!*

Moztailla, moztaille, -ia. Ulia mozten dauena. *Zein dozue ule moztzaillia?/ Ardi moztzaillak./ Asto moztzaillak.* Ik. **ardimoztzailla**.

Muda, -ia. Gizonezkuen barruko jantziak. *Badago muda garbirik? Mudia gertu dako zu, baiña leheningo zeu ondo garbittu zatez! Mudia ekarri* (eguraldixak). Aldaketia ekarri. *Honek mudia dakar...*

Muga, -ia. Muga. 1.- Zerbait buketan dan lekua edo unia. Bi lurralde bereizketan dittuen marra. *Mugapera egin.* Narrutan jarduterakuan zakilla kanpora atara hazixa kanpora botateko. "Martxa-atrasa sartu".

Muiñarratu, -a. Lurramilla. Uren eta eurrittiaren lana izaten da. *Muiñarratu haun-*

dixa egin da./ Aurtengo neguan egin da muiñarratutan!

Muita, -ia. *Arrhenatherum elatius*. Mugita. 'Tortero'. Bedar txarra.

Muna, -ia. Lur-salto txikiña, bi lur saillen arteko golpeko desnibela.

Murko, -ua. 'Botijo'. *Fan iturrira eta ekarri ura murkuan.*

Murmo, -ua. 1. Katarrua daguenian, barruko zikiñak (mukosia) bota ezin diranian, eztarrixan etaraten dan soñua. 2. Asuaren gaixotasuna; mokuak bota eta eztula egitten dau.

Mur-mur fan. Bakarrik fan berbetan, marmaxika edo murmuxetan. *Zer zabiltzai mur-mur?/ Mur-mur fan da.*

Muskar, -ra. *Lacerta viridis*. Muskerra. 'Lagarto'.

Mutiko, -ua. Hamabi bat urte arteko giza semia. *Hamasei urtegaz ez mutiko ez mutil./ Mutikotan ikusittako gauzak./ Horreik mutikokerixak dira./ Neskatilla-mutiko mordua ebillen erromerixan.*

Mutikote, -ia. Hamahiru-hamabost urteko mutila. *Mutikote malutza dauen Andoni!/ Mutikote pillia agertu zan futbol-saileko billerara.*

Mutilzahar, -ra. Edadian aurrera doian ezkondu bako gizona. Ik. **betiko mutil**.

Mutu, -a. 'Mudo'.

Mutur, -ra. 'Hocico', 'morro'. *Muturra okertu edo ximurtu.* Keiñu horren bidez agertu ezadostasuna.

Muturbaltz, -a. Pertsonen gain, muturbaltza dala esaten da norbait antipatikua edo desatsegiña darian. Ganaduakin, barriz, kolore edo formaren arabera, **muturzuri**, **muturbaltz**, **muturgorri**, **muturluze**, **muturmotz**, **muturroker**, **muturrigar**, etab.

Nabar, -ra. Ez zurixa ez baltza.

Nabarmen, -a. 1. Ezaguna, bistan daguena. 2. Neska "ausartegixaz" esaten da: *neska nabarmena* edo *neska banderia*. Kontuz berba honekin, iñori etxako gustaitten-eta nabarmena izatia edo nabarmen geraketia.

Nagi, -xa. Nagia. 'Vago'. *Nagixak etara.* 'Desperezarse'.

Nagikerixa, -ia. Nagixak egitten dauena. **Nagikerixiari emunda egon**. Nagittuta egon. *Nagikerixiari emunda ala? Arratsaldeko bostak eta sukaldia jasoteko?/ Horreik nagikerixiari emunda ikusten dittut ziharo, euren burua be eztaue jasoten-eta!*

Nagitturri, -xa. Agorketan dan itturixa. *Nagitturrixa agortu egitten da lihortiaz./ Sikute honegaz nagitturri danak agortuta dagoz.*

Nahar, -ra. *Rubus* sp. Laharra. ‘Zarza’. *Naharra eta zikiña bazan bidian eta marrajuagaz jotzen ibilli naiz.*

Nahastu. Nahasi. ‘Mezclar’, ‘confundir’. *Pinttura berdia gura badozu, nahastu urdiña eta horixa./ Eskumia eta ezkerre nahasketan dittu.*

Nahaskilla, -ia. Txukuntasun eza, ordena eza. ‘Embrollo’, ‘enredo’. Sin. **kakana-haste**, **nahaste-borraste**.

Ñañar, ñañarra. Oso txikiña.

Nano, **ñaño**, nanua, ñañua. 1. Txikiña. 2. Makala, indarbagia. *Euli nano bat badabil hemen!/ Mutiko nano honi esnia emun bihar xatzu asko, inddartu dadin.*

Nanotu. Makaldu, koittautu. *Nanotuta nago, geldotuta nago (edadiagatik)/ Bueno, mobiu zatezai hortik, nano-nano egon barik./ Ziharo nanotuta ikusten dot. Landarairi buruz be esaten da. Lorak nanotuta dagoz aurretan.*

Naparraize, -ia. Udan artuak eresten dittuen haize zakarra eta berua. Batzuentzako *Naparregoa* gauza bera da, baiña beste batzuentzako azken hori suabiagua eta epelagua da. *Naparraizia dabil gaur, gogoz.*

Naparregue, *naparregoa*. Kalterik gehixen sortzen dauen haizia, bilddurgarri-xena. Harrixa ekarten dau. *Naparregoiak artuak kipulatu (itxurabatu) dittu./ Naparregoiarekin bilddur izan./ Naparregue-puntua.*

Narda, -ia. Arrisku haundiko malkarra. Pen-diza. *Narda horretan zutik be ezin leike baiña ibilli!/ Nardan behera bueltaka fan da./ Kontuz, narda horrek bilddurra emuten dost neri gero!*

Narras. 1. Zabar, arlote. Oso narras ikusten dot *Kasimiro aspaldixan*. 2. -a. Zabarra, arlo-

tea, ganora gutxikoa. *Pertsona narrasa./ Egu-raldi narrasa.*

Narru, -a. Larrua. Lehenagoko abarkak narruzkuak izaten ziran. *Narru sendua izan*. Lotsabagia izan, azal sendua euki. *Horrek xakok narrua horrek, abarkak egitteko modukua!/ Narru sendua besterik etxakuai horreik!* Sin. **azala**. **Narrugorrixan**. Biluzik. **Narrua jo**, **narrutan egin**. Txortan egin. Sin. **larkuan egin**, **pettadia jo**, **ttakuan egin edo ibilli**, **txakilletan egin**, **txortan egin**, **txotxian egin**. *Narru eske etorri, fan, ibilli.* Narrutan egittia eskatu, etab. *Narrua emun*. Narrutan egittia onartu.

Nasai. 1. Zabal, eroso. ‘Holgado’, ‘flojo’. *Nasai dakot frakak*. 2. -xa. Zabala, erosua. *Amarendako ekarri zapatilla nasaixak*. 3. -xa. Lasaia. *Gizon nasaixa*.

Nasaitu. Lasaitu. *Petriña nasaittu, estu badakozu./ Nasaittu ederra hartu geben, onik urten ebela ikusi gebenian.*

Natura, -ia. Animalixen bulbia.

Nazkagarri, -xa. Higuin garrixa.

Negar, -ra. ‘Llanto’. **Negar egin**. ‘Llorar’.

Negargarri. 1. Oso gaizki. *Andria galdu ebemetik negargarri dabil*. 2. -xa. Negarguria emuten dauena. ‘Lamentable’. *Etorkin asko egoera negargarrixa bizi da.*

Negargura, -ia. Negar egitteko gogua. *Negarguria dakot galanta./ Negarguria daguenian, negar egin bihar da.*

Negu, -a. ‘Invierno’.

Negu-marai, -xa. 1. Neguko madaria. 2. Guardia zibillak. *Negu-maraiak ikusi dittut bidian*. Zaharren artian “guardabazillak” esaten zan.

Neguta, -ia. *Fringilla coelebs*. Txonta. ‘Pin-zón común’. Sin. **txoin-txoina**.

Nehikua. Nahikoa, aski. *Gaur kerizpetan be nehikua bero!/ Nehikua jan dozue?*

Nekaniko. Makal, indar barik. Pertsonak eta landarak. *Nekaniko-nekaniko dator./ Nekaniko geratu da.*

Nekeztu. Zailddu. *Zahartutakuan buruak dabillen lan danak nekeztu egitten dira.*

Nene. Esnia, ume berbeeran.

Neska, -ia -aak. 'Chica'. *Neskatan edo mutilletan egin*. Neskaak edo mutillak eza-gutu eta konkistaittera fan. *Neskatan egi-tteko eztakozue Kubara fan biharrik, herrixan bertan dakoze aukerakuak! Neska koxkorra*: Hamar bat urte arteko neska.

Neska-lagunketa, -ia. Neskiari mutillak etxera lagunketia, baserrira batez be, erro-merixa ostian-eta.

Neskapasau, -a. Ezkondu aurretik haur-dun geratutako neska.

Neskatilla, -ia. Hamabi bat urte arteko emakumia. *Neskatilla hazitxua ekarri daue Txinatik. Neskatiilla, maratilla, ipurdixan korapilla* (neskatillairi ernegau eragitteko esaten dana).

Neskatillakote, -ia. Hamahiru-hamazortzi urteko neska. *Neskatillakotia egindda dago Edurne./ Bai, ordurako neskatillakote ederra!*

Neskatilla-txakur, -ra. 'Perro faldero' (Koixkar).

Neskazahar, -ra. Edadian aurrera doian ezkondu bako emakumia.

Ninguno, -ua. Aitzakia, eragozpena, oz-topoa. *Eztau ningunorik ifini./ Nik eztakot hori egitteko ningunorik./ Eztau ningunorik euki.*

Ninia. Ume txikiña

Niño, -ua. Begi-ninia.

Nunalian, unalian. Alea dagoen lekuan. *Batzutan gaztaiña nunalian batzen da, edo jasoten da. (Nun alia han jaso.)*

Nunar, -ra. Orina. 'Lunar'. *Nunartzaarra dakona, mosuan!*

Obatu. Oratu, heldu. *Eskutik obatuta ikusi nittuen./ Ondo obatuta eruan, e, galdu eztagizun!*

Obedezu. Obeditu, esana egin.

Obediente, -ia. Esanekoa.

Obispo, -ua. Gotzaia. *Setien izan da urte askuan Donostiako elizbarrutiko obispua. Eran-tzun garbixa emun gura eztanian ebalten da: -Zein etorri da? -Zein etorriko zan ba, obispuaren semia!*

Obradore, -ia, **obradura**, -ia. Eskulangintzako taillerra. 'Obrador'. *Obraduran, banastagintzan ziharduera, plemonixia harrapo*

eta hala hil ei zan gure birraitajuna gerra aurretixuan.

Obramentu, -a. Kaka (euf.). *Obramentuan bixixuak egin nittuan atzo. Obramentua egin.* Kaka egin.

Odolbage, -ia. Jenixobagia, ganorabakua. *Laguntzaille odolbagia.*

Odolbatu, -a. Larruazalian koagulatutako odola.

Odoljarixo, -ua. 'Hemorragia'.

Odoloste, -ia. Odolkia. Txarri odolarekin eginndakua.

Ofendiu. Bihartu. Hankia, besua edo bizkarra, batez be, aurretik hondatuta badago. *Mokorrian alde batetik operauta egonda, operautako aldia zainketan-zainketan, beste aldiari lan larregi eragin, adibidez. Orduan esango geke: eskuma alde hau ofendiu egin dot./ -Zapatak oraindiok kendu barik dako zu? -Bai, enaue ofenditten-eta (hau da, eztaue miñik emuten).*

Ogi, -xa. 'Pan'.

Ogigaztaa, ogigaztaia. *Mustela nivalis*. Erbinudea. 'Comadreja'. *Gaztaiña koloreko ipiztixia, ittoietan kalte haundixak egitten dittuena*

Ogi-urun, -a. Gari-uruna. *Nik ogi-urun pittin bat nahasketan notsan arto-urunari. Artuarena, arto-urun.*

Ohittu, ohitzen. Ohitu. 'Acostumbrarse'.

Oillaan, -a. Asko ugariketan dan bedar txarra.

Oillagor, -ra. *Scolopax rusticola*. 'Becada', 'sorda'.

Oillaloka, -ia. 'Gallina clueca'. Txittak ataraten dittun oillua. *Oillalokiak eztau arrautzarik erruten.*

Oillalur, -ra. Etxe ingurua. *Sekula bere oillalurretik urten barikua zan.*

Oillanda, -ia. 1. Oillo gaztia. 2. Neska gaztiari be esaten xate.

Oillar, -ra. 'Gallo'.

Oillasko, -ua. 1. Oillar gaztia. 'Pollo'. 2. Mutillairi be esaten xate.

Oillategi, -xa. Oilluak bizi diran lekua.

*Arrautzatara fan da neskatiillia oillategira./ Ai-
daixa sartu xaku oillategixan eta gehixenak
eruan dosku.*

Oillo, -ua. 'Gallina'. **Oillokittu**; **oillo-ipur-
dixa jarri**; **oillo-narrua egin**; **oillo-lumia
egin**. 'Ponerse carne de gallina'. *Hotz hone-
gaz oillo-narrua egin xaku./ Oillokittuta nago./
Telebisiñuan ikusittakuak oillo-narrua ifiñi
dost.*

Oillomika, -ia. Mikaatutako oillua, aldi
bateko gaixotasuna dakona. *Oillo hau mi-
kaatu egin da.*

Oillo-zirin, -ña. Oilluen kaka.

Oin, -ña. 'Pie'.

Oinbete, -ia. Oin baten neurria. 26 zm edo
12 pulgada. *Hiru oinbete dagoz illaratik illa-
rara.*

Oinbular, -ra. 'Empeine del pie'.

Oiñaztarri, -xa. Lurra joten dauen tximis-
tia. *Oiñaztarrixa sartu da gurian./ Oiñazta-
rrixak jo eta hamalau ardi hil zittuan lehengo
urte batian Andarton./ Bentanatik sartu eta
atetik urten eben oiñaztarrixak.*

Oiñaztu, -a. Tximistargixa. *Lehenengo oi-
ñaztuak hasi dira, eta laister da hemen hodeixa.*

Oiñetako, -ua(k). 'Calzado'.

Oiñordeko, -ua. Ondorengua, herederua.
Oiñordeko danak etorri dira hilletara.

Oixal, -a. Tela, -ia, esateko lehenago ebal-
ten zan berbia. *Frakak egitteko oixala zuzendu
bihar dot. Oixala euki.* 'Tener resistencia,
fortaleza'.

Oixal-banasta, -ia. Erropia erre kara garbi-
ketara eruateko ebalten zan banastia.

Okailla, -ia. Ardixen gaitza. 'Distomatosis
hepática'.

Okaran txirimillo, -ua. 'Endrina'.

Okaran, -a. Arana. 'Ciruela'.

Okarandui, -xa. Okaran arbola sailla. *He-
men dago okaranduixa!/ Hau lako okaranduirik!*

Okaran-hazur, -ra. Eztarriko koskorra.

Okaran-lorajale, -ia. *Pyrrhula pyrrhula*. Gai-
lupa. 'Camachuelo común'.

Okaranpasa, -ia. 'Pasa de ciruela'.

Okasiño, -ua. 1. Aukeria. *Okasiño ona euki*

geben eta erosi egin geben. 2. Zerbaitten-
eguna adierazteko be ebalten da; esate-
rako, hilleta-egunaren eufemismo modura.
*Amaren okasiñuan enintzan egon eta gaur
emun xaot pesamia.*

Okela, -ia. Jateko haragia. Egostekua, gi-
xaittekua, lotzekua (roillua)...

Okela-bela, -ia. *Corvus corax*. Erroia, bela
haundixa. 'Cuervo común'.

Okergille, -ia. Gaizkillia. Okerrak egitten
dittuena. *Okergille aparta.*

Okotz, -a. Kokotza. 'Barbilla', 'mentón'.
'Hocico'.

Okozluze, -ia. Okotz luzia dakona.

Olaazi, **olaazixa**. Hesola. 'Estaca'. *Ekarri
dittut zerraduria egitteko olaazixak.*

Olaazigei, -xa. Olaazixa egitteko egurra.
*Olaazigeixak aparte itzi./ Hemen eztago baiña
ganorazko olaazigeirik.*

Olagizon, -a. Burdiñolan lan egitten ebena.

Olixo, -ua. Olia.

Olo, -ua. 'Avena'.

On, -a. Bueno, -a. **Onenak emunda egon**.
Zahartuta egon, bazter batera botateko mo-
duan egon. **Onenagaz aurretik ibilli**.
Etxian diran erropa, ontzi edo dana dala-
kue tatik, onenairi heltzeko joeria izan. **On-
kixa izan**. Ona izan; on pusketia izan; dana
ondo daguela pentsau. *Onkixa izatiagatik
pasaitten xako hori. Oso onkixa da.*

Onaldi, -xa. Bolada ona. *Onaldixa dako, le-
hen okerrago egon zan.*

Onaro, -ua. Eguraldi ona. *Agorreko onarua-
ren ondorian urri erdialderako txarrarua ei da-
tor.*

Onbage, -ia. Bizitzan suerte gutxi dako-
nari esaten xako.

Ondagei, -xa. Gaztaiña eraregia, mentutu
bakua. Banastak eta otzarak-eta egitteko
ebalten dana. *Ondageixatik zimitzak etaraten
dira banastak egitteko.*

Ondoezik ibilli, **ondoeztuta egon**. Gaixo
antzian ibilli. *Bazkal ostian ugera noia, ondo-
ezik nabil-eta./ Enabil oso santu aste honetan,
eztarriko miñez eta ondoezik./ Gure ama on-
doeztuta dago.*

Ondokua. 1. Onduan daguena. 2. Egurrak txipiketako azpitan ifintten dan egur sendua. Sin. **tronpillia**, **azpikua**, **illokixa**. 3. Oilluairi haabixetan ifintten xaten gizurrezko arrautzia, errun-lekua erakusteko.

Onez, -a. Nahieza. 'Malestar'. Onezen bat daguenen onena ugera sartzea izaten da.

Ongarri, -xa. Janarixak onketako ebalten dana. 'Condimento'.

Ongarrittu. Janarixa ondu. 'Aliñar'. *Ongarrituta dago entsalada hau?*/Ongarri (olixo, gatz, pipar, ozpin, kipula, berakatz...) gutxitxo aukeran.

Ongille, -ia. Pertsona ona, mesediak egitekua. *Betik topaitten dira ongilliak.*

Ontzigin, -ña. 'Alfarero'. *Gaur eguneko ontzigiñak erakusteko artelanak egitten dittuenak dira bakarrik.*

Onure, -ia. Entzutia, familia. *Herrixan onure txarra ifini dostai.*/Eztot asko ezaguketan, baiña onure onekua da gazte hori./Etxakiñat zer egin donan, baiña onuria badakon, bai!/Onurok laister kenduko xaeu.

Ooldi, **ooldui**, -xa. Goroldioa. 'Musgo'. *Ooldi pusketak.*/Oolduixa ekartera.

Oostu. Harrapau. Lapurtu. *Mahai gaiñetik kiltzak oostu dostai!*/Kontuz horrekin, zeu konaturatu barik karteria oostuko dotsu-eta.

Ora, -ia. Orea, ogia egiteko masa. *Gaur egunian 'masia' entzuten da gehixago.* Gordetako azkarria ezarri ondoren ora txiki bat egitten zan, gero urun barrixarekin nahastu eta ora haundixa egitten zan. Hau danau eromahaixan egitten zan.

Orain. 'Ahora'. **Oraiñago**, **oraiñao**, **oraiño**. *Orain dala gutxi.* Baiña noiz pasau da hori, oraiñago?/Oraiño izan da ba, hori. **Orain hurringo**, **oin hurringo**. Aurreko aldixan. *Orain hurringo etorri zanian.*/Orain hurringo aldixan akordau eragin notsan, baiña oraindiok egin barik dako. **Orainddiok**. Oraindik.

Orbel, -a. Hosto lihorra. **Orbela baiño makalagua**. Pertsona oso makala. **Orbel-mordua**. Diru-papel mordua.

Orbeleta, -ia. Orbela etxeraketako lanak. *Egundoko orbeletia egin dogu gaur!*

Ordiak emun edo **hartu**. Zor dana hartu edo emun. Sin. **ordiazkua emun** edo **hartu**.

Ordots, -a. Txarri arra, txarrikuma arra.

Orduan. 1. Sasoi hartan. *Orduan hasi ziran euskaldunak Ameriketara faten.* 2. Beraz. *Orduan, zuk zer esaten dozu?*/Orduan, eztot ezer egingo?

Oregano, -ua. *Origanum vulgare*. 'Orégano'.

Oreixen, -a. Orbana. Azalian urtendako mantxa haundixa eta berezkua. Jaixoke-rako mantxairi esaten xate.

Oriau, **oriaitten**. Haizia hartu, bentilau. *Umiak urtenda gero gelia oriaitten itzi dot.*

Orkatilla, -ia. 'Tobillo'.

Orraztu, **orrazketan**. 'Peinar'.

Orraztaille, -ia. Orrazketan dauena. *Ha izaten dot orraztaillea.*/Oraitxe nago ondo, orraztaille barik geratu naiz!

Ortozik. Oinutsik. Ortozik bazabiltzai katarrua harrapauko dozue. Sin. **ingurutsik**.

Ortu, -a. Ortua. 'Huerta'.

Ortxixa, -ia. Grano bateko odola eta sornia. *Grano honek ortxixa dako* edo *ortxixaatuta dago*.

Osaba. 'Tío'.

Osakaitz, -a. Osaketako zaila.

Osatu. Sendatu. *Medikuak esan dost hiru-lau egun egin biharko dittutela ohian,* ondo osatu gura badot.

Oskarbi. Zerua garbi, laiño barik. *Oskarbi dago.* Azkenera orduko oskarbixa nagusitu da. **Gabeko oskarbixa**. Laiño bariko zeru izaratua.

Oskorri, -xa. Zeruko laiño gorrixa. **Goi-zeko oskorrixak**, **illunkarako itturrixak**/Goiz-oskorrixak, **gau-eurixak** (esaerak).

Ospa egin. Alde egin. Ihes egin. *Ospa hemendik haundixaguak entzun gura ezpadittuk!*

Ospel, -a. 'Sabañón'. *Egundoko ospelak dakot.*

Ostaize, -ia. Hodeixaren aurreko haizia. *Atara dau ostaizia.*

Ostargi, -xa. Egunsentiko argixa. *Ostargixa badator.*

Ostargittu. Eguna zabaldu. *Neguan berandu ostargiketan dau./ Txomin etxeratu orduko, os- targittuta eguen.*

Ostarku, -a. Erromako zubixa. `Arco iris'.
Ostarku ederra agertu da arratsaldian.

Ostarte, -ia. Laiño arteko argittasuna. *Ostartiak egin*. Eurixa danian eguzkixa urten tarteka. *Ostartiak egin dira, baiña berriz be eurixa dator.*

Ostertz, -a. Zeru-ertza. *Ostertzori illuna dago.*

Ostikara -ia, **ostiko**, -ua. Ostikoa. *Astuaren ostikara batek harrapaitten bazau.../Mutikuak ostikoka ebiltzen bata bestien kontra.*

Ostikopeian hartu. Mendian hartu. *Danon artian ostikopeian hartu gura izan daue, baiña aurrian jarri eta eztostet ametiu.*

Ostondo, -ua. Zerua. *Ostondo dana laina-atu./ Ostondurrek eztako itxura ederra. Eguzki zurixak ostondo baltza* (esaeria).

Ostrai, -xa. Zeruaren urdiña, zeru-sapaixa. *Ostraixa bistaan dago./ Hodeixaren ondorengo ostraixa./ Ostraixa garbi xagok./Ikusten dok ostraixa, gaur gaba hotza egingo xok.*

Ota, -ia. Oilluak aidian lo egitteko oillategixan jarten dan abarrakin eginddako parrilla-modukua. Oilluak otaan dagoz eta itxungi geinke argixok!

Ota, -ia. `Argoma'. *Ota-sortia izan*. Buru gogorrekua izan. *Hi haiz hi ota-sortia!*

Otadui, -xa. Ota saila. *Otaduixa lorán./ Otaduixa erbixak gordeteko leku ona da.*

Otamen, -a. Luntxa. *Hitzaldixaren ondoren otamena dakogu.*

Ota-txori, -xa. *Saxicola torquatus*. Pitxatxar burubeltza. `Tarabilla'.

Otsail, -la. `Febrero'.

Otso, -ua. `Lobo'. Famelixa goittizena: Otsua, Otsuataarrak, Otsuenekuak...

Otxaba, -ia. Likido-neurrixia, litro bikua. Otxaba bat ardao: litro bi ardao.

Otzara, -ia. Saskia.

Pa emun, pa bat emun, patxo bat emun. Umien artian, batez be, musua emun.

Pagadui, pagodui, -xa. Pago basua. *Pagaduixan topau dittut perretxikuok.*

Paga-lur, -ra. Lur gosia edo abonu asko bihar dauena, lihorra eta zurikia.

Pagatxa, -ia. *Trifolium incarnatum*. Pagotxa. `Trébol encarnado'. Arbi artian ereitten euen bedarra.

Pagauso. Ik. *paguso*.

Pago, -ua. *Fagus sylvatica*. `Haya'.

Pago lindero, -ua. Pago luzia eta zuzena.

Pago motz, -a. Gorakua moztutako pago zabala.

Pagouso, pagauso, -ua. `Paloma torcaz'. Oñatiko ehiztari eta peskaarixen alkartia "Pago-uso" da.

Paletazur, -ra. Omoplatoa.

Panderojoilla, -ia. Panderua jotén dauena. *Panderojoilla mordua./ Trikitilari hori panderojoilla barik geratu da.*

Papar, -ra. `Pecho'.

Paparrori, -xa. *Martes martes*. Lepahorixa. `Marta'.

Paparzuri. Ik. *lepatxuri*.

Papel, -a. Papera.

Pare, -ia. `Par'. *Parian ibilli*. Bestien mailan ibilli, atzian geratu barik. *-Zer moduz gurasuak? -Zeurien paretxuan. -Jexus eta Felixen moduan, orduan!*

Parrastara, parrastada, -ia. Edozein modutan lurrera botatako ura, hazi-eskukadia edo lur pillia. Oso lihortuta eguen, eta ur parrastara batzuk bota notsan.

Parrokixa, -ia. Bezerixia. *Harek han be saltzen dau eta hemen be parrokixa ona dako./ Parrokixia haunditu egin xaku eta danairi ezin atendi.*

Partiu. Banatu. *Umien artian karameluak partiu nittuan./ Ogi gutxi dakogu, eta danon artian ondo partiu biharko dogu.*

Pasara, -ia. `Pasillo'. *Pasaran ibiltten giñan antxintxika batetik bestera neguan ez hotziketako*

Pastore, -ia. Artzaina.

Patrika, fatrika, -ia. Poltsikoa. Sin. **poltsiko, poltsikue, poltsikoia**.

Pattal. 1. Makal. *Bihotza pattal samar ei dako*. 2. -a. Eskaxa, motela.

Pattaldu. Makaldu, moteldu, gaixotu, bigundu, eskaxtu. *Mallukixak pattaldu egingo dira, berihela jaten ezpaditoezue.*

Pattar, -ra. Koñaka.

Patxo, -ua. Laztantzoxa, musutxoa.

Pauloka. Ume-jolasa.

Pegakor, -ra. Erantsitta geraketan dana. *Likia baiño pegakorragua.*

Peliau. Eraso, atakatu. *Gripiak asko peliaitten xau.*

Pelotari, -xa. Pelotan jokaketan dauena.

Penau. Nekatu. *Eguneroko martxatik urten ezkerro, ziharo penauta geraketan naiz.*

Pentsau. 1. Pentsatu. 2. Hausnartu. *Ondo pentsau dozu? 3. Irudititu. -Zer pentsaitten xatzu afari bat egittia? -Oso ondo pentsaitten xat.*

Perkatx, -a. Saiatua, argixa. *Neska perkatxa./ Langille perkatxa.*

Perratoki, -xa. Ganaduak perraitteko lekua edo etxia.

Perratzaille, -ia. Animalixak perraitten dituen. *Patrue kaleko Basillio perratzaille ona zan./ Orain Zumarragatik etorten da perratzaillia.*

Perretxiko, -ua. 'Seta'.

Pertz, -a. Esnia egosteko lapiko haundixa, aixkomente beheko suan gelaatzutik txintxiliz jarten zana. *Esaera zaharra: Eguzkixa ertzian, esnia pertzian eta neskatzak etxian.*

Peska, -ia. Arraina. 'Pescado'. *Afaritteko peska billa noia plazara.*

Peskaari, -xa. Errekako arrantzalia.

Peskatero, -ua. Peskia saltzen dauena.

Pesta, -ia, pestaak. 1. Txarrak, gaiztuak. 2. Landarairi-eta etorten xaten gaitz txarrak.

Peste, -ia. Izurritea. *1918ko pestia ikaragarria izan ei zan.*

Petral, -a. Ezatsegiña, gogaikarria. *Pertsonea petrala/Hauxe lan petrala benetan!/ Oso petral etorri da./ Eguraldi petrala, kakatsua. Sin. zazpiki (pertsonea).*

Petraldu. Petral bihurtu. *Gaur oso petralduta dago eta itzi egizu pakian.*

Petralkerixa, -ia. Petralaren egittia. *Gogait egingda nago haren petralkerixak entzuten.*

Petriña, -ia. Gerrikoa. 'Cinturón'. *Petriña barrixa erosi dozu ala?*

Pikardixa, -ia. 1. Kaltia. *Txingorrek eta harrixak pikardixa haundixak egitten dittue soruetan.* 2. **Pikardixia**. Asko, "ezesua". *Horrek dirua pikardixia gastau eben etxia egitten./ Jentia pikardixia etorri da.*

Piku, -a. 'Higo', 'higuera'. *Piku kajako umia.* Garai baten, gura etziran umiak, hospizioko edo elizako atian izten ziran; orduko piku kaja hutsetan sartuta, sarritan.

Pillozik, pilluzik. Biluzik. *Zer dabiltzue hemen pillozik, eztakozue lotsarik?/ Pilloz-pillozik dago. Sin. narrugorrixan.*

Pil-pil; pil-pillian. Irakitten, berotuta. *Lapikua pil-pil dago./ Egoera politikua pil-pillian dago oraintxe.*

Pinpirinddu. Señoritatxo egin. *Orain urringuan oso pinpirindduta ikusi neben zuen Maria.*

Pinttau. 1. Margotu. 2. Espero zanari erantzun. *Horrek etxok pinttau./ Neska horrek pinttaitten badau lan gutxi geraketan xatzue.*

Pintto, -ua. 1. 'Pinto', 'moteado'. *Behi holandesairi behi-pinttuak esaten xate./ Jersei pintto bat xoian soiñian.* 2. Sarri samar iritziz aldaketan dana, "txaketerua". *Zer komeni haxe esan. Haizia nora... Lehen EAJkua zala esaten eben, orain HBkua; horixe da pintto!/ Oraintxe alde batera, puntuko bestera...; pintto hutsa!*

Pinttore, -ia. Margolaria.

Piñudui, -xa. Piñu basua. *Iragako urtietan bota da makiña bat piñudui./ Piñuduixa ataraten dabiltz./ Piñudui onenak aittajunak sartutakuak.*

Piñutela, -ia. *Lactarius deliciosus*. Esnegorria. 'Níscalo'. *Piñudittan hazten dan perretxiku gorrixkia.*

Pipar, -ra. 'Pimiento'.

Pista, -ia. Mendiko bidea. *Han pistan gora ikusten dozue lanrober ha?*

Pistola, -ia. 1. 'Pistola'. 2. Zopak egitteko ogi berezixa. *-Nora zoiaz ba? -Pistola bat erostera. -Ez egizu esan! Zer egin bihar dozu ba pistoliarekin? -Berakatz-zopa goxo-goxua gabian afaritteko.*

Pitilin, -ña. Zakilla, umiena batez be, baina nagusixenaz be entzun leike. Ik. **txilin**, **txilibitto**, **buztan**.

Pitotx. Ik. **ipurtats**.

Pittin, -ña; **pittin bat**, **pittintxo bat**. Apur bat, apurtxo bat.

Pitxi, -a. Gauza politta.

Pitxilipeta, **txipilipeta**, **txipeleta**, -ia. Tximeleta. *Pitxilipeta horixa*, *hiru egungarrego eurixa* (esaeria).

Piue, pioia. 'Peón'. *Beste lanik ez eta piue hasi giñan Moyua kontratistiarekin Bilborako autopista barri hori egitten.*

Pizpirin, -ña; **pizpiritta**, -ia. Neskatilla-txuaiari esaten xate kariñoz, "señorita" zentzuan. *Badator gure pizpiriña*,/ *Gurian izan da gaur zuen pizpirittia.*

Plater, **frater**, **flater**, -a. 'Plato'.

Plemonixa, -ia. 'Pulmonía'.

Pletan bedar, -ra. *Anthyllis vulneraria*. Zauribelarra. 'Vulneraria'. Sin. **zarta bedar**.

Polaiñak jo edo **polaiñak jaso**. Txistuan hanka egin, hankak jaso edo alde egin. *Hareik jo xuai polaiñak! Hareik eruan xuai polain hotsa! Akordau orduko polaiñak jo xok (dau). Lan kontuak entzun orduko polaiñak/hankak jaso xuain handik.*

Polit, -tta. 'Bonito', -a'.

Poltsiko, -ua; **poltsikue**, -oia; **poltsikoi**, -a. Patrika. *Kiltzak galdu nittuanian konturatu nintzan poltsikua zulatuta eguela*. Sin. **patrika**.

Ponderau. Abonau, goratu. *Asko ponderau daue lñakik egindako lana.*

Porlan, -a. 'Cemento'. *Porlanezko pistia egin daue Aloñako kurtzeraiño.*

Porru, -a. 'Puerro'. *Gaur bazkaritten porru-patatak jan dittugu.*

Portau. 'Comportarse'. 'Portarse'. -*Umiak ondo portau dira? -Badakitzu, umiak leku daretan ume!*

Pospolo, -ua. 'Cerilla'. *Bazkarixa pospolotan euki* (esaeria). *Bazkarixa gertaketan hasteko egon. Banoia, bazkarixa pospolotan dakot-eta.*

Pote-poteka. Ume-jolasa.

Poto, **potolo**, -ua. Paraje zokua, zuluua, sakona. *Beheko potuan/potoluan majo beroketan dau!*

Potor, -ra. Txikiña eta gizona. *Gizon potorra.*

Potorkote, -ia. Gizenkotia. 'Rechoncho'.

Pototo, -ua. Gizona.

Potototu, **potolotu**. Gizendu.

Potra, -ia. 1. 'Irregularidad'. *Mahaixa hon-datuta dago, dana potraz jositta*. 2. Zorte ona. *Potria euki*. Txiripia izan, suerte ona izan. *Zuk euki dozu potria, zuk!* 3. Estropozua, pauso txarra. *Potra egin*. Bote txarra emun. *Pelotiak potra egin dost. Potraka ibilli, etorri, fan*. Mozkorren ibiltteko eria. *Botilla pare bat ardo eran ondoren, potraka fan zan etxera.*

Potro bedar, -a. *Ranunculus ficaria*. Korradu-belar. 'Celidonia menor'. Bedar txarra. Sin. **mordotxo bedar**.

Potro, -ua(k). Barrabilak. *Potro-jorran*. Nagerikixan. *Hor dabil hori egun danian potro-jorran.*

Pott egin. Zihero nekatu. *Hamargarren tantorako pott egin dau.*

Potto, -ua. Eskasa. *Gizon pottua: gizon ganorabagia. Lan pottua: lan eskasa.*

Potxolo, -ua. Ondo hazittako umia, gizen samarra eta itxura onekua. Era maittekorrian ebalten da: *etorri nerekin, potxoluori!*

Potxona, -ia. Alua, emakumiaren sexua.

Potxotx, -a. Alua, emakumiaren sexua

Pozo, -ua. Putzua. *Oiñez etorri naiz, pozo artian ibilli ezinka.*

Pratikante, -ia. 'Practicante'.

Prejiu, **prejiuta**, **prejitten**. Frijitu. *Arrautzia prejitu ala tortillia egindda gura dozue? Edadekuak arrautzia erreta esaten daue prejitu esan partez. Arrautza paria erreta, hirugixarra zati batekin, jango neuke!*

Premiña, -ia. 'Necesidad'.

Prestu, -a. Ondo portaitten dana. *Neska zintzua eta prestua da.*

Prestuez, -a. Gaizki portaitten dana. *Pres-tuez bat da/ Prestuezak dira.*

Primerako, -ua. Oso ona. *Primerako bakai-*

llaaua jan dogu./ Primerako eguraldixa egin dosku.

Primeran. Oso ondo. *Primeran, hobeto ezin, ibilli giñan.*

Primu-kusiñaak. Lehengusu-lehengusiñak.

Probalari, -xa. Idi probatan idixakin ibiltten dana.

Prozosiño, -ua. 1. Santuak kalera atarata egitten dan ibillaldixa. *Korpus Egunekeo prozosiñua*. 2. Kontua, esamesa, barriketia, betebiharra. *Fan naiz aiuntamentura eta hainbeste kontu eta prozosiñorekin endredau naue ziharo*.

Puestoko zaldi, -xa. Bihorrak zaldiketako ebalten dan sementala. *Puestoko zaldixa aurtan gurian dago, eta datorrenian Askazubin egongo da, bihorrak dakogunen artian urtero txandan eukitten dogu-eta*.

Pultzta egin. Bultzta egin. *Kotxia pultzaka eruan geben taillerrerañiño*.

Pultzakada, -ia. Bultzada. *Gaztiari pultzakadia emun bihar xate estudixuetan aurrera egitteko*.

Pultzatu, pultzaketan, pultzaka. Bultzatu. *Zineko atian jendia pultzta-pultzaka danak sartu guran*.

Puntu, -a. Puntua. **Puntuan**. Orain dala gutxi, oraintsu. *Aitta puntuan ailegau da lanetik*. **Puntuan-puntuan**. Sarri-sarri, edozein egunetan. *Puntuan-puntuan Txopekura aforrittera faten dira horreik*. **Puntua jaso**. Kaltzan karrera bat egitten xatzunian puntua jaso bihar izaten da, konpondu.

Purra-purra. Oilluairi esaten xate, jaten emuteko-eta. *“Purra-purra” ibiltten zan amandria egunero oilluairi artua botiaz*.

Pusilddu. 1. Pusildduak sortu. *‘Formarse pústulas’*. 2. -a. Azaleko baba edo pusla. *‘Ampolla de la piel’*.

Puskakor, -ra. Erraz apurketan dana.

Pusuniakor, -ra. Zaurixa gaiztoketan dauena. *Sitsa eta brea pusuniakorrak dira*.

Pusuniau, puxuniau. Zaurixa gaiztotu, infektau.

Pusunixa, -ia. Pasmoa, zornea.

Putzarro, -ua. Harrua, harroputza. *Putzarrua halakua, betik harrokerixetan!*

Putzusain, -ña. Usain haundiko uskarra, normalian isilla eta usaintsua.

Puxeta, -ia. Erropia garbiketia. *Gaur puxetia dakot./Puxeta-eguna*. Lehenagoko puxe-

tak nekezaguak izaten ziran: astuan eruan erropia erre kara, han garbittu, gero ekarri, sikaketan ifiñi... **Puxetia jo, puxetia egin**. Erropia garbittu. *Sorgiñak puxetia jotan Lizunian* (esaeria). Euri asko egin eta Arantzazuko erre kia hazitta eta zaratatsu etorrenian bertako bizilagunak esaten ebein esaera hori. *Lizuna* Gesaltzako koba inguruari emuten xau ein izena da.

Puxetajoilla, -ia; **puxetagin**, -ña. Erropak garbiketako puxetia jotan dauena. *Puxetajoillak errekan./ Emakumak izaten ziran puxetajoillak*.

Puxika, -ia. 1. ‘Vejiga’. 2. Globo; txarripuxikiagaz egitten zan txorimaluak joteko ebalten euen a. 3. Haize asko dakoin pertsonakatik esan izan da. *Txoliña*. *Neska puxikia./ Neskatilla puxikak*.

Puxikero, -ua; **puxikera**, -ia. Hara eta hona ibilttia gustaitten xakona. Urtero bakaziñotara kanpora fan bihar izaten dauenakatik, ibilli biharra dakoiñakatik esan izan da. *Neskatilla puxikerak./ Hori puxikero hutsa da eta betik dago gertu hortik zihar fateko*.

Relojero, erlojero, -ua. Erlojuak saldu eta konponketan dittuena.

Sabi, -xa. Sin. mintegi. Basoko landarak hazteko lekua: piñu landarak, haritz landarak edota lizar, pago, artia, sagar, marai, keiza eta abarrenak.

Sagar, -ra. ‘Manzana’.

Sagardao, -ua. ‘Sidra’. *Herri Egunian hogeita zortzi sagardao klase eskiñi ei ziran plazan*.

Sagardotegi, -xa. Sagardua egin, saldu edo eraten emuten dauen etxia edo tabernia. *Datorren zapatuan sagardotegira doiaz./ Sagardotegixa dotoria zan, baina sagardao eskasa eukein*.

Sagastarro. Ik. larrastarro.

Sagastui, -xa. Sagastia, sagar arbola asko daguen lekua. *Astigarraga aldian sagastui bikaiñak dagoz*.

Sagu, -a. *Mus musculus*. ‘Ratón’.

Sagu-itsu, -a. *Crocidura russula*. Satitsua. ‘Musaraña’.

Saguzahar, -ra. ‘Murciélago’.

Saiatu, -ua. Lanian edo beste zeozertan
asko ahaleginketan dana.

Saiheski, -xa. Jateko saihetsa.

Sail, -la. Zatia, partzela. *Arbi-sail, arta-sail, erremolatxa-sail, gari-sail, patata-sail, porru-sail...* A, ze porru-saillak dakoin fraidiak Gomistegin! **Saillian**. Bata bestiaren atzetik, taldeka, asko. *Martiko haizetiak piñuak saillian bota zittuan Aurrekomendixan./ Gerra denporan saillian fusilau zittuein nazionalista, errepublikano eta anarkistak.*

Saixo, -ua. Ariketia, ekinaldixa. *Beste saixo bat jo bihar dogu, ia akaberia emuten xaugun hasittakolanari.*

Sakatu, *sakaketan*. 1. Zapaldu. 2. 'Hacerle una buena'. *Sakatu xao ederra! 'Buena le ha jugado!'*

Sakonuna, -ia. 'Hondonada'.

Sakuta, -ia. *Sambucus nigra*. Intsusa beltza. 'Saucó común'. *Sakuta tortuak dagoz han eta hemen.*

Sakutadui, -xa. Sakuta, intsusa asko dagueen lekua.

Salau, -a. *Grazia* haundixa dakona. *Gure Joseba salaua da, oso salaua.*

Saldana. Erropak txintxiliz dittuena, xelebria, baldrasa, traskilla. *Ha agertu xaku guri saldana! / Hori dabil saldana! / Saldanka.* Txintxiliz. *Garrangak saldanka egozen han! Garrangapillia saldanka!*

Saldo-maldoka. Matxinsaltoka jolasari Araotzen emuten xakon izena.

Salga, -ia. *Vicia sativa*. Zalgea, zuhain-zalkea. 'Veza', 'arveja'. Gari artian urteten dauen bedar txarra. Sin. **txidar**.

Salgaar, -ra. *Vicia sp.* Bedar txarra; salgia baiño haundixagua egitten da, eta zerukia dako eta ale baltz biribillak haundixaguak.

Salgei. Saltzeko daguena. *Salgei dakogu, gura badozu erosi.*

Salo, -ua. Askok eta azkar jaten dauenari esaten xako; izan leike ganadua edo pertsonia. *Salua haiz gero! / Pertsona salua. Salo jan.* Askok eta azkar jan. *Ze egitten dau ba txahal honek? Salo jan eta hazi!*

Saltakor, -ra. Jauzilaria. *Ardi saltakorra. / Ahuntza baiño saltakorragua.*

Salto egin. Jauzi egin.

Saltsa-maltsa, -ia. Nahaste-borrastea. *Hau da saltsa-maltsia! Sin. zalamala.*

Saltxa-perretxiko, -ua. *Cantharellus cibarius*. Zizahoria. 'Rebozuelo'.

Saltzaille, -ia. Saltzen dauena. *Jaixetan Kale Zahar eta Kale Barri guztia saltzaillez jositta ageri izan da.*

Sama, -ia. Lepua.

Samar, -ra. 'Bastante'. *Zakar samarra da. / Atzera samar geraketan da betik.*

Samur, -ra. Erraza. *Samurrenena egin.* Aukera edo bide errazenetik jo. *Bai, gaurko igeltseruak-eta samurrenena egitten daue! / Zeuk be, samurrenena egin dozu!*

San Jose lora, -ia. *Primula vulgaris*. 'Primavera'. San Jose inguruan hazten dan lirixo klase bat.

San Juan sagar, -ra. *Malus sp.* San Juan ingururako etorten dan sagar klase bat, "arbolan jatekoa" dana, gordeta berihela hondaketan dalako.

San Juan sendor, -ra. San Juan sortia. San Juan egunian bedeinkaketara eruaten dan sortatxuari *San Juan sendorra* esaten xako. Sendor horretan aafixua, erruria eta erbasantia derrigorrian sartu bihar dira.

Saniau. Osatu. -*Saniau zarai-edo? -Bai, saniau gara oraingo!*

Sankristau, *sankristaun*, -a. Elizako lanak egitten dittuena.

Sankristauntza, -ia. Sankristaunari dago-kixon lanak.

Sanopote, -ia. 'Sanidade' handikoa, lasaia. *Gure primo hori sanopote hutsa da.*

Sansaurkilla, -ia, **sa(n)saurkillo**, -ua. Buztanurkila. Ik. **buztanurkilla**.

Santa Ageda batze, -eia. Santa Ageda egunez, soldau fan bihar ziran gaztiak egitten euen diru batzeia kalez kale eta baserriz baserri ibillitta.

Sapai, -xa. Sabai. Teillatua eta etxeko kanpoko aldeko hormen artian geraketan dan gelia. **Sapai-zuluak**: sapaiko zirkinzuluak; **sapaieia**: sapaiko espazua.

Sapakon, -a. Tortolosa. *Sapakonetan egin.* Tortolosean jokatu. Ardixen hankako hazur ba-

tekin egitten zan jolas hau, eta plastikozko imitaziñuak be atara zittuein. Sapakonaren lau aldiak: 1) *xaka* 2) *pon* 3) *aldar* 4) *toras*.

Sape-bedar, sapear, -ra. *Stellaria media*. Sapellarra. 'Pajarera', 'pamplina'. Bedar txarra.

Sapo, -ua. *Bufo bufo*. Apoa. 'Sapo'.

Sara, -ia. 'Red'. **Sara-sara** (oihala). Oso gastauta edo harixen artian bittarte haundixak dakon oixala, ixa trabes ikusten dala.

Saraatu. Menustu. Erropa bat gastau eta zulaketari esaten xako.

Sarbasta, -ia. 1. Gogorra eta langillia; اندrazkuakin batez be. *Emakuma sarbastia*. / *Neskatilla sarbasta bat*. / *Mutiko sarbasta bat*. 2. Arbola txaparrua eta abar askokua.

1Sarbo, -ua. 1. Isillian beria egitten dauena. 2. Mehe-mehe daguen txarrikumia. 3. Hazten eztan landaria edo mehia daguena.

2Sarbo, -ua. *Noemacheilus barbatulus*. Mazkar arantzagabea. 'Locha de río'. Errekako arrain txikiña, eskailluaren tamaiña ingurukua. *San Pedroko Errotan sarbo-ezkaillu oso gozuak emuten zittuein*.

Sarda, -ia. 'Horca', 'tridente'. *Kontuz ibilli baten bateri sardia hanketatik sartu barik!*

Sarden. 1. Tente, zuzen. *Sarden ibilli bihar da, sarden!* 2. -a. Lerdena, liraina.

Sargori. 1. Bero zapa. *Gaur sargori dago*. 2. -xa. Eguraldi astuna, berua eta umela, zakarra. *Bixar aguantau eziñeko sargorixa egingo dau*.

Sarkin, -ña. 1. Desatsegina. *Eguraldi sarkiña*. Erdi sargori edo bero larregi, adibidez. 2. Baldarra, lotsia galdutakua. *Mutil sarkiña!* / *Horrek sarkiñorrek, zer esango dotsu ba!*

Sarkinpote, -ia. Oso sarkiña. *Alde egizu hemendik, sarkinpotiori!*

Sartzaille, -ia. Sartzen dauena. *Aza sartzaille onak ibilli dira*. / *Osasunak gol sartzaille bat bihar dau, bestela eztako kuidadurik*.

Sasarte, -ia. Sasitza.

Sasi, -xa; **sasa**, -ia, sasaak. 'Zarza', 'zarzal'. **Sasixak jo**. Sasixak ebagi, kendu (naharrak, bedar zaharrak, otaak eta beste). 'Desbrozar'. Gaur egunian aurreko moldiak galtzen doiaz eta baserritar gaztiak 'desbrozau' esaten hasi dira.

Sasidui, -xa. Sasitza, sasiartia. *Hemen dago sasiduixa!* Ik. **nahar**.

Sasi-txori, -xa. *Prunella modularis*. Tuntun arrunta. 'Acentor común'. Birigarruarenak moduko arrautza urdiñak egitten ditte.

Sasue, sasoia. 1. 'Tiempo', 'época', 'momento'. *Oraintxe da perretxiko sasoia*. / *Sasue onian erosi eben etxia; gero asko karutu ziran* 2. 'Buena salud', 'fortaleza'. *Sasue oneko gaztiak etorri ziran*. / *Gure aittajunak sasue ona dako orainddiok, bai, sasoiari dago*.

Sasueko, -ua. 1. Osasun onekua. 2. Ez zaharra eta ez gaztia. *Sasueko gizona*.

Sastal, -a. Eguraldiaz, sargorixa, ustela, faltsua. *Bero sastala*

Sastraka, sastrapa, -ia. Arbola gaztiak, bentaja egin ezin daueiñak ganaduak jaten dituelako. *Haritz-sastrakia*. / *Lizar-sastrapia*. / *Fan giñan landara billa, baiña sastrapa batzuk besterik ezkittuan topau*.

Sataga, -ia. 'Palanca'. 1. Bi metro inguruko egurra, tronkuak mobitako. 2. Iraz betetako burdixan eta bestelakuetan be sartzen dan bi metro eta erdi inguruko egurrezko ezpatia, burdixori itzuli eztadin.

Satelite, -ia. Gazte geldigor eta zoro samarra. *Hau dok hau satelitia!*

Sato, -ua. Zahatoa; ardaua eruateko botia.

Sator, -ra. 'Topo'. **Satorrak jo**. Satorrak zelaixan lurpillaatuak egitten dittuanian esaten da.

Sega, -ia. 'Guadaña'. **Ota-segia** eta **ira-segia** dagoz, esaterako. Sega-elektrikuari, 'desbrozadoriari', "txarrantxia" esaten xakoAraotzen.

Segalari, -xa. Segan egitten dauena.

Sega-pote, -ia; **sega-potor**, -ra; **sega-poto**, -ua. Segarrixa gordeten dan potia.

Segarri, -xa. Segia zorrozketako harrixa.

Segurau. Ziurtatu. *Lekua segurau, behintzat!*

Seguru be. Badirudi, itxuria danez. 'Al pa-recer'. *Ikusi zittuanian, seguru be negar mal-kuak begittatik behera*. / *Ezta preguntau be seguru be*. / *Neskatillia ikaratuta seguru be hango ingirauniaikusitta*.

Selba, -ia. Pertsonetan, zorrotza, berba gutxiak, zatar samarra jenixoz. Emakumien gain ebalten da, batez be. *Emakuma selba bat*. Animalixetan, ez otzana. *Selbatxua da ardi hori*.

Seme, -ia. 'Hijo'.

Seme-alabak. Seme eta alabak. 'Hijos'.

Senargei, -xa. Nobixua. *Ez ete dago neska horrendako senargeirik?* / *Azkenian senargei barik geratu zan*.

Sendatu, **sendaatu**. Loditu. *Illunkaran aguro sendaketan dau edurra!* / *la urun pittin batekin sendaketan dozun saltsiori!*

Sendo, -ua. Lodia.

Sendor, -ra. Bizkarrian karriaitteko moduko kargia. *Artapunta-sendorra*, *abar-sendorra*, *bedar-sendorra*...

Senide, -ia. 'Pariente'. *Parientia* be asko entzuten da.

Senidehur, -ra. Hurreko senidia.

Senideurrin, -ña. Urriñeko senidia.

Seniparte, -ia. Seme-alaba bakoitzaren herentzia zatixa.

Senittera, -ia. Anae-arreba danak. *Senittera luzia*, *haundixa*.

Senper. *Lana senper egin*. Lana gogor egin. *Senperrenak egin*. Kristuenak egin.

Sentikor, -ra. Sentibera.

Sentitu, **sentituta**. Behixakin ebalten da txahala egitteko puntuan daguegian. *Gaur eztakogu inora faterik behixa sentituta dakogu eta!*

Sentiu. 1. Entzun, *Kamaran pauso batzuk sentiu ziran*. 2. 'Sentir'. *Ha fatia asko sentiu geben*.

Sereno, -ua. Gauzaiña; Udaleko edo enpresa bateko langillia.

Serseta, -ia. Inoren gaitzak eta akatsak ikusten dituden emakumiari esaten xako.

Seta, **setaka**, -ia. Azalian zikiñak egindako kostria.

Siar-bedar, -ra. *Cynodon dactylon*. Askia, arrosario-belarra. 'Gramá'.

Sikatu, **sikaketan**. Lehortu. *Erropia sikatuko zan honezkero!* / *Hegoia dabil eta honek*

laister sikatuko dattu bazterrak! Sin. **lihortu**.

Siku, -a. 1. Lehorra. *Lurra siku dago*. Sin. **lihor**. *Bedar siku*: bedar igarra. *Gizon siku*: berba gutxiak, antipatikua. 2. Zekena, ximurra. **Xikua** be bai. Sin. **ximur**.

Singla, -ia. 1. 'Simple'. 2. Argala (emakumien gain). *Zu singlia izango zara betik!* / *Ondo singlia dago emakuma hori!* / *Lehen singlatxuagua egoten zan*.

Sinisgarri, -xa. Sinesgarria. 'Creíble'. *Kontau dotsueña sinisgarria egitten xatzu?*

Siniskor, -ra. Edozein gauza sinisketan dauena. *Momentuz siniskor dago*, *bixar ikusi egin bihar zertara egitten dauen*.

Sinistu, **sinisketan**. Sinetsi. *Eztotsut sinisketan atzo hemen egon ziñanik*, *gizurteruori!*

Sisgei, -xa. Sits bihurtu leikiena. *Iria eta or-bela dira sisgeirik onenak*.

Sispilla, -ia. Simaur pila.

Sistegi, -xa. Simaurtegia. *Sistegiko sitsik onena ekarri dot*.

Sits, -a. 1. Satsa, simaurra. **Sits etaraten**. *Ittuatik sitsa etaraten*. 2. Erropiaren pipia. 'Polilla'.

Soiñeko. -ua. Emakumien jantzixa. 'Blusa'. *Soiñeko ondo polittarekin etorri xaku gaur gure Amaia*.

Soiñian. Jantzitta edo aldian eruan. Aixkomente arropakin ebalten da. *Kaltzak eta alkondaria besterik soiñian ez oiala agertu xakun, a ze itxura eukana!* / *Ezin dotsut ordaindu, zeatik eztoiat dirurik soiñian*.

Soiñujole, **soinujolla**, -ia. Soiñua, akordeoia jotzen dauena. *Aurten soiñujoliak koskabilodunak (ez nolanahikuak) etorri dira*.

Sokan, -a. Intxaur-aliaren gaiñeko azal berdina. (Barrukua, jatekua batzen dauena **kaskala** da, **intxaur-kaskala**). Sokana baltza izaten da eta bere zikiña garbiketan oso zailla. *Sokana baiño baltzagua*. Oso baltza (esaeria). *Sokana baiño gizon baltzagua agertu xakunan gabaz!* / *Bihalekua da gero hau, zeñiek kendu euroiri atzamarretako sokana!* / *Sokana baiño baltzagua etorri nintzan eta eninduan ezaugutu*.

Soka-saltoka. Ume-jolasa. 'La comba'.

Sonburu. Ik. **sorbaldia**.

Sopiko, -ua. Baba-saldan busteen dan ogi-zopia. *Sopikua jan dozu?*

Sopitta, -ia. 1. Lokatzaa artian-edo zabil-tzanian oiñetakuari eransten xakon loka-tzaa pusketia. 2. Atxurragaz jasoten dan zohixa. 3. Abarkiari jarten xakon petatxua edo arakixa. 4. **Orbel-sopittaak**: txondo-raren zuluak tapaitteko egitten diranak lurra eta zarramarraikin.

Sorbaldia, -ia. 'Hombro'. *Tia Juanitak sor-baldia apurtu dau.* Sin. **sonburu**.

Sorgiñaze, -ia. Haize-zurumillua. *Sorgi-ñazeia; aurki da danbarradia.*

Sorki, -xa. 1. Orraatzak eukitteko moltzo-txua. 2. Emakumiak buruan eruaten euen oixalezko bigungarria, edarria edo beste gauza batzuk eruateko. *Edarriaren azpikua, sorkixa.*

Sorna-bedar, -ra. *Senecio vulgaris*. Zorne-belarra. 'Hierba cana'.

Soro, -ua. Soroa, labrantza-lurra. Sorua or-tua baiño haundixagua izaten da. **Sororik soro ibilli**. Noraezian ibilli, iparra galduta ibilli. *Ai, gure Antonio sororik soro dabil, ba!/ Sororik soro ibilli giñan illunetan, sendia topau eziñik!*

Sor-sor. Minsorraren onomatopeia. Min haundixa ez, baiña etenbagia. *Sor-sor dako hagiñeko miña/ Haundixena fan xat, baiña hor dago oraindiok sor-sor belarriko miña.*

Sortalde, -ia. Eguzkixak urteten dauen aldia.

Sortzaille, -ia. Sortzen dauena. Kooperati-betako fundadoria edo sortzaillia.

Sosegau. Konforme geratu, lasaitu. *Ume honeik sosegau eziñik dabiliz./ Hau da hau so-segau eziña gaurko munduan daguena!/ Sose-gauko zara! zuek be gure edadera ailegau or-duko!/ Eztira sosegaitten, iñola be!*

Soseguz. Astiro, poliki. *Soseguz ibiltten ez-taki baiña!/ Berba egin egizu soseguz, eztotsut ezer entenditten-eta*

Sotil, -la. Txukuna, kuriosua. *Oso sotilla da langille hori.*

Su, -a. 'Fuego'. **Su(a) hartu**. 'Arder'. *Etxiak su hartu eben./ Piñuixak sua hartu ebenian,*

akabo! Su(a) emun. 'Darle o pegarle fuego' *Eurak sua emun eta bestiak izan zirala esan, ha-maika holako! Suak hartuta.* Oso hasarra-tuta. *Suak eta garrak hartuta fan zuan gizona.* **Sua emutera fan**. 'Ir a reventar, ir a provo-car'. *Guardia Zibillak manifestaziñua egin bihar daueilla eta bestiak egun bertan beste ma-nifestaziño bat organizau? Hori dok hori sua emutera fatia! Itzi ba pake-pakian eta eurak ba-karrik fango dittuk!*

Suaro, -ua. 1. Sua. *Suaro ederra.* 2. Suon-duan/sutonduan egoteko eguraldixa.

Suba, suga, -ia, subaak, sugaak. Sugea. 'Culebra'.

Suba-arto. Ik. **erre-bedar**, **suba-mahats**.

Suba-berakatz. Ik. **basaberakatz**.

Suba-mahats. Ik. **suba-arto**.

Subandilla, -ia. Sugandila. 'Lagartija'.

Subitzaila, -ia. Sua bizten, ixuketan dauena. *Karobixari, txondorrari... sua emuten otsana.* *Sua egitten dakixena.* *Eurixa zarra-zarra eta sua egin eben; subitzailia izan, beinke!*

Su-bolara, -ia. Sualdi indartsua.

Suburdiña, sutako burdiña, -ia. Beheko suaren atzekaldeko txapa zabala.

Sudur, -ra. Sudurra.

Sudurluze, -ia. Sudur luzia dakona.

Sudurreko jarixo, -ua. **Jarixon**, -a (Arao-tzen). Moko ariña eta etenbagia. *Sudurreko jarixo honek enau bakian izten.* Sin. **sudur-txirrixa, sudurziriña, dindirrixa.** *Gaur egun danian sudurtxirrixakin nabil.*

Sudur-zulo, -ua(k). Sudurraren zuluak.

Suertau. Gertatu, pasau. *Bizi danian etxat halakorik suertau!/ Igaz etxakun ondo fan, ia aurten zer suertaitten xakun.*

Sufrikor, -ra. Sufridua. *Pedro sufrikorra da eta ezta bapebe kejauko.*

Suga. Ik. suba.

Suga-arto. Ik. **erre-bedar**.

Suga-bedar, -ra. Gari artian urteten dauen bedarra.

Sugan, suban, -a. Puxeta-ontzia, tina. *Egu-rrezkuak lehenengo, txapazkuak gero.* Erropak jabonau eta erropa zurixak ifintten

ziran egosten, gaiñian sutako hautsa edo hauslandarra zabaldua. Azpizan zulo bat eukan ura fateko. *Suganera ur epel-epela botaten zan lehenengo, gero berotxuagua, eta atzenian bero-bero-berua. Sugana egin.* Erropak garbittu suganian.

Sugan-harri, -xa. Suganaren azpizan ifintten zan harrixa.

Sugei, -xa. Suegurra. *Sugei onena sasue onian botatako pagua.*

Sugin, -ña. Sutegittan, sua egitten dauena. *Pedro sugiña da.*

Suhatz, -a. Meta. Bedar igarrarena edo iriarena.

Suhin, -ña. Yerno.

Suhin-erranak. Suhina(k) eta erraina(k).

Sujeto, -ua. Bihurra, okerra (mutila). *Mutiko sujetuak./ Sujeto samarra da./ Sujeto-kua-drillia./ Hau lako sujetorik.*

Sukalde, -ia. 'Cocina'.

Sukutu, *sukuketan*. 'Aplastar'. *Platanua eta gailletak ondo sukutu, naranja-ura botateko gaiñetik.*

Sultzu, -a. Ardagaia. 'Yesca'.

Susara. Ik. *arreske*.

Suspensuan. Ustebagian, esperobagian. *Suspensuan harrapau nau.*

Sustakor, -ra. Bilddurtixa. Iheskorra, uaxkorra. *Eneben pentsaitten horren sustakorra izango zanik.*

Susuma, -ia. Erreparua, eskrupulua. *Neri horrek susumia emuten dost.*

Susumatsu, -ua. Susuma haundikua. 'Es-
crupuloso'. *Zu baiño pertsona susumatsua-
gorik ezto ezagutu.*

Sutauts, -a. Sutako hautsa. *Garai baten, sutautsa jabue edo detergente moduan ebalten zan.*

Sutegi, -xa. Errementarixaren lanlekua. *Ara-hortzak sutegira eruan eta han zorrozketan zittuan errementarixak.*

Taixo, -ua. Itxura. *Zuk ekarriko dozu taixua handik bueltan!/ Eztakot kalera fateko taixua.*

Takar, -ra. Baldarra, zakarra.

Takarraran. Atxintxika, prisaka. *Takarraran pasau dira hemendik!*

Takarrontzi, xa. Oso takarra. *Takarrontzi-xori halakuori!*

Takataka, -ia. Oiñez ikasteko tresnia. *Takataka.* Oiñez, ume berbeeran. *Taka-taka ikasten hasi da Maialen?*

Takateko, -ua. Golpia. *Harek hartu eben takatekua!*

Talentu, -a. 1. Asmua, asmakizuna. *Hau zein talentua izan da?* 2. 'Talento'. *Talentu haundiko gizona.*

Talo, -ua. Arto urunarekin egitten dan janari ezaguna. **Talua eta esnia.** Antxiña oso ohikua zan jatordua.

Talogin, -ña. Taluak egitten dittuena. *Talogiñak bikaiñak ibilli dira./ Herri Egunion talogin illaria egoten da.*

Tankera, -ia. Ibiltteko, janzteko, mobitteko, gauzak egitteko modua edo eria. *Illun eguen arren, tankeriagatik ezagutu zindduten.*

Tantan, -a. Tanta. 'Gota'. *Ur-tantanak dari-xola dago tuberixia. Tantanka.* 'Goteando'. *Komuneko depositua tantanka dago.*

Tantei, -xa. Arbola-gerritik gora urteten dauen abar senduak eta zuzenak. *Su-egurra egitteko botaten dira, eta bota eta zatittu eta gero aizkoriagaz edo burdin-zirixarekin bringaatu egin bihar izaten dira. Tresnerixia egitteko eta eraikuntzan be ebalten dira. "Pagatanteixa" esaten xako pago luze eta zuzenari.*

Tapaka egin. Aharixak eta beste animalixa batzuk buruarekin alkar jo. *Tapaka dabilzt (aharixak, behiak...).*

Tapaki, -xa, **tapaoka**, -ia. Bufanda.

Tapau. Estali. *Ondo tapau, e! Sudurra eta be-larrixak bakarrik itzi kanpuan!*

Tarraska. Arrastaka. **Tarras ekarri.** Narras, arrastaka ekarri.

Tarteka-marteka. Noizian behin, tarteka. *Honeik tarteka-marteka eginddako gauzak dira./ Tarteka-marteka agerketan dira sagar us-telen batzuk.*

Tati egin. Eskiñi eta ez emun, erakutsi eta berihela gorde, umien berbeeran.

Tauki, -xa. Ibillera gangaleko pertsona haundixa. Baldarra, takarra, sarkifiña. Gi-

zonezkuakin ebalten da. *Hori dok taukitza-
arra.*

Tautik be ez. Ezebe ez (jakin, esan). *Tautik
be eztau esaten! / Tautik be etxakik!*

Teillagin, -ña. Teillak egitten dittuena. Tei-
llagillia. *Horren aitta teillagiña izandakua da./
Olabartan atzenengo teillagiñak aspaldi ezku-
tau ziran.*

Teillape, -eia. Aurrekaldian edota albueta
hormarik ez taken teillatudun lekua.

Teillatu, -a. 1. 'Tejado'. 2. Burua. *Teillatua
endredauta dako.*

Tema, -ia. Burugogorkerixia, petralkerixia.

Temetan. Petralkerixan. *Txakurtxua teme-
tan hasi da. Teman.* Berba egin gura ezian.
Hasarre antzian. *Teman dagoz./ Teman doiaz
egunak eta egunak.*

Temoso, -ua; **temosa**, -ia. Tematixa, terkua.

Tente. Zutik.

Tentetu. Zutik jarri.

Tikili-tokolo. Nolabait, ez oso ondo. *Ti-
kili-tokolo samar dabil.*

Tilin-talan, dilin-dalan. 1. Ziburua edo
txintxona, umien berbeeran. 2. Kulunka
ibiltiarenonomatopeia.

Tirizixa, -ia. 'Ictericia'.

Tokatorreka, toketorreka. Ume-jolasa.

Tokilla, -ia. 'Toquilla'. *Artillezko tokillia au-
kerakua da Olentzero egunian ibiltteko.*

Tolostu, tolostau, tolestau, tolostaitten.

1. 'Plegar', 'doblar'. *Armarixuan sartu au-
rretik, izarak ondo tolestau bihar dira.* 2. Txu-
kun eta hutsarte barik ifiñi bata bestiaren
gaiñian, gehixago kabiú dittezen. *Biltegi-
titan lan haundixa egoten da gauzak ondo to-
lostaitten.*

Tonto, -ua. 'Tonto'. *Tonto-usaiña kendu.*
Espabilau. *Soldaduzkan kenduko dostai tonto-
usaiñok.*

Tontoharro, -ua. Harroputza eta ergela.
Tontoharruahalakua!

Tontor, -ra. 1. Gaiña. *Mendi tontorretik bista
ikusgarrixa dago./ Mutikotan etxe ondoko ton-
torrian egitten geben jolas.* 2. Pilla haundixa.
Arabako soruetan patata tontorrek ikusten dira.

Toriau. 1. 'Torear'. *Zezena toriau.* 2. Ma-
reau, burutik gora eragin. *Fan naiz aiunta-
mentura eta majo toriau naue.*

Torre-torreka. Ume-jolasa.

Torto, -ua. Zuztar edo adar inguru beretik
urteten dauen landara edo fruta moltzua.
Asun tortua./ Keriza torto ederra.

Traba, -ia. Oztopoa. *Traba. Trakak ifinttiari
izten ezpaxaue, eztozu sekula lan hau akaboko.*
Traba egin. Oztopatu.

Trabau. Katiau. *Eztako berba egitteko sa-
murtasunik, trabau egitten da askotan./ Soka
danak trabauta egozen, eta ezin izan gittuan
eskatu.*

Trabes. 1. Zuzen ez, ziharka. *Automobillak
laban egin eta trabes geratu xaten bide erdi-er-
dixan.* 2. Ondo ez fatia gauza bat edo al-
drebes urtetia. *Fan hara eta itxitta, fan bes-
tera eta jentetzaia, hau da hau eguna trabes
hasteia!* 3. Bola-jokuan, pelotan etab. egi-
tten dan apustua beste batzuen jokuaeren
gain. *Lagun horri asko gustaitten xako trabesa.*

Trailla, -ia. Uztarrixa edo abarkak lotzeko
ebalten zan artillezko sokia.

Trakatz, traketz, -a. Takarra, baldarra.

Trakitz, -a. Lurrari buruz, gogorra, txarra.
Lur trakitza.

Tramankulu, -ua. Tresna edo aparatu
haundi eta traukil xamarra.

Trango, -ua. 1. Bideko trabia, gorabeheria
edo koskia, ibilgailluari saltua eragitten
xaona. 2. Aixkomente, trabia. *Hor tranguak
dagoz aurrera segitteko. Trangoka.* Saltoka
edo balantzaka. 3. Ibilgaillua mobiu ezta-
din txirrinkan ifintten xakon topia.

Tratante, -ia. Ganadu-merkataria.

Trebera, -ia. Sutako txingarren gaiñian ifin-
tteko hiru hanka dittuen burdiñazko txi-
rringillia; haren gaiñian lapikuak-eta ifin-
tten dira.

Tremendako, -ua. Ikaragarrikoa, izuga-
rrizkoa. *Han agertu da tremendako lomosua-
gaz! / Esaten daue tremendako edurrak egin
bihar dittuela otsaillian.*

Tremes, -a. Arto uruna, gari uruna eta az-
karrixagaz egitten zan ogixa. *Tremesa eta es-*

nia dakogu afaritteko.

Trepetxu, -a 1. Instrumentu arrarua edo konplexua. 2. Persona tronpajole edo adarjolia. 3. Gauza bitxixa edo xelebria.

Trepetxukerixa, -ia. Xelebrekerixia. *Trepetxukerixak egitten dittuk hik gero! Trepetxukerixak egin.* Xelebrekerixak egin.

Triki-trauku, -a. Atzera geraketan eztana. *Patxi pertsona triki-traukua zan.*

Trikix egin, trikitxau. Bide batian kurtzau. *Egunero egitten dot trikitx Mikelekin San Lorentzoko ermita onduan./ Halako lekutan trikitxau gara./ Joxekartero eta bixok Naparreneko kantoiari trikitxau giñan. Tri-kixlekua.* Trikitx egitteko moduko lekua: errepide, bide, kantoi...

Tringu, -a; **tringo**, -ua. Trinkoa. ‘Com-pacto’, ‘macizo’. *Txarrixak bizkarra tringua badako, urdai asko dakon seiñale.*

Tripa, -ia. Sabela. *Tripa honek emuten dosku lana ... Eta tripapeiak?*

Tripakaillu, -ak. Tripakiak. ‘Callos’.

Tripaki-laiño. Ik. **laiño.**

Tripape, -ia. Sabel azpikua.

Triskau. Abarrak soilddu. *Basua bota ondoren abarrak edo egurrak triskau egitten ziran, gero batu eta sendorrak egin.*

Triskillau. Apurtu, hondatu. *Ganaduak ibilli dira eta dana triskillautu itxi daue./ Haizionek artuok triskillauko dittu.*

Troka, -ia. Amildegia. ‘Barranco’, ‘precipicio’. *Automobilla trokan behera fan da.*

Trokaitz, -a. Hezikaitza, gobernagaitza (pertsonia, ganadua edo gauzia).

Tronpajole, -ia. Tronpia, adarra joten dauena. *Hori lako tronpajolerik!/ Tronpajolia egogixa. Sin. adarjole.*

Tronpilla, -ia. Egurrak txipiketako azpitan ifintten dan egur haundixa. **Ondokua, azpikua** edo **illokixa** izenakin be ezaguna. *Illoki baten gaiñian txipittu egurra.*

Trontza, -ia. ‘Tronzador’. Esku-zerra haundixa, bi lagun artian mobitten dana.

Trontzalari, -xa. Trontziarekin egurra eba-gitten dauena.

Trukau, truke egin. Zerbait saldu edo erosi,

eskuz aldatu, tartian dirurik ebalu barik. Adibidez, *dozena bat arrautza bi arda boti-llagatik. Trukian emun.* Norbaittek zuri la-gundu edo zerbait emun, eta zuk, ordian, lagundu edo beste zerbait emun, baiña dirurik ez.

Trukian. Karta jokua. Gure zaharrak askotan jokaketa euein trukian; lau lagunek jokaketa daue, eta “*Truk, erretruk, hasta tres, hasta akabo*” enbidaitten da joku horretan. **Itsugaz trukian.** Trukian jokaketa, laugarren laguna falta danean, haren kartak bistan jarritako jokaketa dana.

Trumoe, -ia. ‘Trueno’.

Ttaka-ttaka. Oiñez. *Ttaka-ttaka fan giñan Araotzeraiño.*

Ttattar, -ra. Txikiña

Ttirin-ttaran ibilli. Batian eta bestian, hara eta hona ibilli bape ardura barik. *Lanik egin bapez, ttirin-ttaran ibilli, ezta besterik egitten*

Ttirri-ttarra, ttiriki-ttarraka. Nekez eta astiro samar, baiña aurrera. *Ttirri-ttarra, ttirri-ttarra, egin egin dogu zeozer./ Bagabiltz ttirri-ttarra behintzat, bai, eta ia noiz arte irauten dogun.*

Tuna egin. Golperik be ez jo, lanik egin ez, deskantsuan egon. *Bagegontzen behin Murgixa auzuan harrijasotzaille batzuk ikusten eta nere ondoko batek zera bota eben: horrek xakok sasoia, horrek! Eta aldamenetik beste batek erantzun: aste danean tuna egitten xuai-eta! Zubillagako Marteskuan orainddiok esaten ei daue: ‘Caza, pesca y tuna todo es una’.*

Tuntun, -a. Ergela; danari ez erantzuten xauena. *Ume tuntuna. Hor dago tuntunetan.*

Tupin, -ña. Metalezko lapikua babia-eta egosteko balixo dauena eta hiru hanka dauena.

Turko, -ua. Egoskorra, iñori kasurik egitten etxauena.

Turkokerixa, -ia. Egoskorkeria.

Turtikiña, -ia. 1. Errotako edo olako turbinia. 2. Egoskorra. Zittaltxua. Neskatilla temosiari, tuntunetan dabilenari esaten xako. *Neskatilla turtikiña./ Neskatilla turtikiña bat.* 3. Banderia, fraketeria. 4. Alua

Tutu, -a. 1. Gizon eta emakumien partiak.
2. Sirena. *Garaiñeneko tutuak jo dau.*

Txaamelia emun. Zigorra emun, zigortu. *Bihar dan moduan etzan portauko-eta, txaamelia emun xaue eskolan.*

Txanpiña, -ia. Elgorrixa. `Sarampión'. *Umia ohian dakogu txanpiñiarekin.*

Txabola, itxabola, -ia. Txabola. `Chabola', `caseta'.

Txafleta, -ia. Inportabarikua. Neskia zein mutilla izan leike.

Txahal, -a. `Ternero, -a'. *Zenbat txahal dakozuehazteko?*

Txakolin, -ña. Euskal Herrixan egitten dan ardao zuri garratz bat. Oñatiko Upain-gua eta Murgialdaiko txakoliñak ezagunak dira.

Txakur haundi, -xa. Hamar pezeta-xemikoko txanpona. Hamar txakur haundirekin pezetia.

Txakur txiki(n), -xa, -ña. Bost pezeta-xemikokotxanpona.

Txakur, -ra. `Perro'. *Txakurra erantsi.* Txakurra bialdu norbaiten edo zerbaiten kontra. *Harek eztau inor gura bere etxe ingurutan, edozeini eransten xao txakurra./ Aldeko behixak gurian sartu dira, erantsi txakurra! Txakur zaharra izan.* Esperientzia haundikua izan. *Kontuz horreikin, txakur zaharrak dira-eta!*

Txakur-eztul, -a. Eztul txarra eta sakona. *Hik dakok hik txakur-eztula!*

Txakur-illarra, -ia. Takarra. `Brusco', `arisco'. (Aizkirri, Araotz).

Txakurtegi, -xa. Txakurrentzako txabolía.

Txalaparta, -ia. Zurezko perkusiño-tresnia.

Txaldan, -a. Txepela, ganorabako samarra.

Txalo, -ua. `Aplauso'. *Txalo-txalo egin.* Txaluak jo.

Txangal, -a. Makala, inddarbagia (pertsonia).

Txanka, -ia. Hanka mehia. *Horreik dira txankak, horreik! Gixarra bariko hankak!*

Txano, -ua. `Gorro'.

Txanpon, -a. Diru xehia: txakur haundixa, txakur txikiña, erriala, errialbikua, hamar errialekua, xemikua.

Txantxiku, -a. Igela.

Txapel, -a. `Boina'.

Txar, txaar, -ra. Txarra. *Borondate txarreko pertsonia./ Usain benetan txaarreko lekua da hau.*

Txara, -ia. Berez sortu eta hazittako basua. `Jara!'

Txaradui. Txaria daguen basua.

Txarrada, -ia. `Filete'. Bai kalia eta baita Arantzazu aldian be ebalten zan garai baten berbia, nahiz eta gaur egunian ezkutau samarrik egon.

Txarrama, -ia. Txerri ama. Sin. **urdama**.

Txarran. Diabruaren pertsonifikaziñua. Garai bateko txorimaluetan, danen artian txarrena zana, puxikakada gehixen emuten ebena. *Txarran ikusi dozue?/ Kontuz, Txarran dator-eta!*

Txarrantxa, -ia. Liñua harilddu aurretik garbittu eta leunketako ebalten zan erremintia. Gaurko Araotzen *desbrozadoriari* esaten xako.

Txarrapo, -ua. Hazittarako txarri arra. Sin. **aketz, apo**.

Txarraska, -ia. Txarrixak jaten dauen lekua.

Txarri-hiltte, -ia. `La matanza del cerdo'. *-Gaur txarri-hilttia dakogu! -Zeintzuk izango ditzuzue ba, euslaak?*

Txarri, -xa. Txerria.

Txarriki, -xa. Txarrixaren okelia. *Txarriki-rik etxat komeni.*

Txarritegi, -xa. Txerritokia. *Txarrixak txarritegixan sartu ezinka dabiltz.*

Txarri-untzaki, -xa. Urdaiazpikua.

Txartu, *txaarketan*, *txartzeen* (Araotz), *txa-artuko*. Gauzak okerrera egin, gaiztotu. *Gauzak txartzeen / txaarketandoiaz*.

Txatxala, -ia. Kaskala, lelia. Andrazkuakin ebalten da. *Txatxaliori!*

Txatxalakerixa, -ia. Ergelkeria. *Txatxalakerixak esan eta esan*.

Txatxur, -ra, **txatxurtxo**, -ua. Umiaren lehenengo hagintxuak. *Agertu xako txatxurtxuak / Txatxurrak dako eta haginka egin xao*.

Txepel, -a. Ganorabagia, odolbagia. *Emakuma txepela! Ik. epel*.

Txepetx, -a. *Troglodytes troglodytes*. 'Reyezuelo', 'chochín'. Gaztaiña koloreko txori txiki arrunta, buztan motz eta tentekua, haitz artian edo txara artian haabixia egi-tten dauena.

Txerren, -a. Bihurria. *Mutiko txerrena / Txerren baiño txerrenagua*.

Txidar. Ik. *salga*.

Txiki, -xa, **txikin**, -ña. Txikia. *Txikiña gaiztuago da gaiztoz / Zenbat eta txikiñagua eta gaiztuagua. Txiki-txiki egin*. Birrinddu, xehe-xehe egin.

Txikita, -ia, -k. Egurra txipittu ondoren, sutara (ekonomikara) eruaten diran zatixak. *Ekarri egizu banastatxokada bat txikita, faborez*.

Txikittu, **txipittu**. Txikixagua egin, apurtu, zatittu, xehetu. *Harrappau baneu txipittuko ñuan! / Egurra txipiketara noia*. Sin. **txiki-txiki egin**.

Txiki-txiki. Txarrixari hots egitteko esaten xakona. *Txiki-txiki, hator hona!*

Txikopleittuan ekin, **hasi**, **ibilli**. Txik eta txik zirrikaitten jardun. Eztabaidan, ika-mika.

Txilibittero, -ua. Txortalarixa.

Txilibitto, -ua. Pitiliña, zakilla, gizonez-kuen sexua. Sin. **txistu**.

Txilin, -ña. Umiaren zakilla. Sin. **pinpi-liño**.

Txilixo, -ua. Garrasixa, diarra. 'Grito', 'alarido'. **Txilixoka**. Garrasika, garramistoka. *Zeozar larrixa gertatu zan han, jente dana txilixo batian ebillen*.

Txminixa, -ia. 'Chimenea'. *Beheko suko tximinixa urtero garbiketan dogu*.

Tximiño, -ua. 'Mono'.

Tximista, -ia. 'Rayo'. *Tximistiaren pare*. Oso aguro. Sin. **oiñaztarri**.

Txinddurgorri, -xa. Txinddurri gorrixa.

Txinddurkixa, **txinddurriskixa**, -ia. Inurri-pila. 'Hormiguero'.

Txinddurri, -xa. Inurria. 'Hormiga'. *Txinddurrixak erlabixuari: "Udaran birrin da burrun ta neguan eskian? Hiri limosnia emuteko etxagok inor etxian"* (esaeria).

Txinddurtu, **txinddurritu**. Korputz atal bat odol zirkulaziño barik geratu, lo hartuta letxe. *Eskua txinddurrituta dakotenez, igurtzi batzuk emun bihar xaot / Butakan etzindda, hankia txinddurritu egin xat*.

Txinga-eruale, -ia. Txinga-eruate herri-kirolian jarduten dauena.

Txingar, -ra. 'Brasa'. *Txorizua txingarretan erreta gozua da jateko*.

Txingor zaparrara, -ia. Kazkabar zaparrada.

Txingor, -ra. Kazkabarra. *Ukabilla lako txingor-aliak jausi dira gaur*.

Txinparta, -ia. 'Chispa'.

Txintxilkarixo, -ua. Zintzilikarioa. Txintziliz daguen zerbait. *Elizako txintzilikari-xuak (argi-armiak) / Orain gure kaliak txintzilikarixoz ondo hornittuta ageri dira*.

Txintxilika, **txintxilikaitten**. Zintzilikatu. 'Colgar'.

Txintxiliz. Zintzilik. 'Colgando'.

Txintxin, -ña. Itogina. *Txintxinpeian gagozak eta alde egin degigun hemendik / Txintxiña hasi*. Gaitzak etorri, gainbehera hasi. *Txintxiña hasten danian...* Sin. **ittokin**.

Txintxirintxika. Jolasa: neskatillak eskutik helduta korruan eta kantuan, txandaka hanka bat eta bestiaren gainian saltoka.

Txintxon, -a. Ziburua. 'Columpio'. Sin. **ziburu**.

Txio, -ua. *Phylloscopus collybita*. Txio arrunta. 'Mosquitero común'. Txori txixixa.

Txipirue, txipiroe, txipiroia. ‘Chipirón’.

Txipistin, txipristin, -ña. 1. Zipristina. *Ze gustora dabilitzen umiak uretan txipristinka! Txipistiñak atara.* Demanda egin, zarata batzuk atara. *Txipistin batzuk atara xuai! Hor dabiltz horreik txipistin baten* (bixak hasarre, demandan). 2. Petrala, zittala.

Txipittu. Ik. **txikittu.**

Txipitzaille, -ia. Harrijolia. Baserri izena: Txipitzaillekua.

Txipli-txapla. Plisti-plasta. *Txipli-txapa uretan, ederrak egingo dittuzue erropok!*

Txiribi, -xa. ‘Viruta’.

Txirikilla, -ia. Txirikilletan jolasian ebalten dan bi puntako makillatxua. *Txirikilletan, txirikillan.* Ume-jolasa. Neskatilla-mutikua batez be garizuman egitten euein jolasa.

Txiripa, txiripada, -ia. Kasualidade ona. *Tremendako txiripadia egin eben./ Harek izan eben txiripia!*

Txirrika, -ia, txirrikaak. Gurpil txikiña; poleak-eta. Ik. **txirrinka.**

Txirringilla, txirriketa, -ia. Txirrinka. ‘Aro’. *Txirringilletan egin.* Umetako jolasa, txirringillia makilla batekin bueltaka erua-ten. *Brinkolara txirringilletan faten giñanian trena ikustera, orduan ezkiñuan hazurretako miñik!*

Txirrinka, -ia, txirrinkaak. Gurpila. Oñatin badogu ‘Txirrinka’ alkartia.

Txirripitin. 1. Umien berbetan, disgustura. *Txirripitin xagok: ‘está disgustado’.* 2. -ña. Umore txarreko eta gustua egin ezin xakon umia. *Ume txirripitiña.*

Txirtau. Txertatu. ‘Vacunar’.

Txirtu, -a. Txertoa. ‘Vacuna’.

Txirula, -ia. Txistu txikiña.

Txiselu, txisalu, -a. Zizeilua; sukaldeko jarleku luze eta fijuia.

Txistru, -a. Txistua. ‘Silbido’. *Pozik doia, txistru baten./ Hor fanda hori txistruetan. Txistru egin.* ‘Silbar’. *Egixotzu txistru, ia ikusten gauen!*

Txistu, -a. Haize musika-tresnia.

Txistulari, -xa. Txistua jotzen dauena.

Txitxil, -la. Zakila (gizon helduarena). Beste izen batzuk: *kirtena, begibakarra, anae txikiña, zakilla, miztua.*

Txixa. Pixa. *Txixa egin.* ‘Mear’. *Odola egitten dau txixaan.*

Txixa-bedar, -ra. *Verbascum thapsus.* Apobelarra. ‘Verbasco’, ‘gordolobo’. Lekuko batek *te, teia,* esaten xau.

Txixagura, -ia. Txixa egitteko gogua. *Txixaguriak nago./ Txixaguriari eusten./ Txixaguratuta. Txixaguriak erreten./ Txixalarri egon.* Txixaguriari eutsi eziñik egon.

Txixara, -ia. Zizarea. ‘Lombriz de tierra’. *Txixarak batu bihar dittugu peskan egitteko.*

Txixatoki, -xa. Txixa egitteko lekua.

Txixa-zarrara, txixaerrekara, -ia. Txizaldi oparoa. *Txixa-zarrara bat.* Txixa aldi bat. *Etzetik urten aurretik txixaerreka bat egittera noia.*

Txofertza, -aia. Txoferraren ofiziuia. *Txofertzan dihardu./ Aspaldi itzi otsan txofertzaiari.*

Txokau. 1. Harrittu. *Gauza batek txokau nindduan harek esandakuetatik.* 2. Txoke egin. Talka egin. *Bi kotxek txoke egin euein, eta barruan xoiazen danak ospitalera eruan zittuein.*

Txolin, -ña. Buruarintxua, txatxala samarra. Neskatilla txoliña./ *Txolindduta dago./ Txolinkerixan ibilli.*

Txori, -xa. 1. Tamaiña txikiko hegatzia. 2. Toleterako edo txaplata zuluana (opille izenez ezaguna leku askotan) sartzen dan ardatzaren puntia

Txori mahats. Ik. **hirustarbi.**

Txorietxe geratu. Etxia hutsik eta abandonauta geratu. Zenbat etxe ikusten diran gaurko egunian txorietxe geratuta!

Txorimalo, -ua. Buruhandia. ‘Cabezudo’. Atzeko kaleko jaixetako txorimaluak urten daue./ *Guazen txorimalotara! Txorimalo ibilli.* Zelebre ibilli. Gabe daniar txorimalo ibilli gara komunetik bueltaka. Txorimalua tentaitteko esaten dana: *Txorimalo, katamalo, tirikititi, taukiri, sudur haundiri, berari!* Edo baten bati adarra jotzen: - *Txorimalo, katamalo, tirikititi, zeñeri? - Beatrizeri!*

Txoritegi, -xa. Txori asko alkarketan
diran lekua.

Txorixo, -ua. `Chorizo`.

Txorro-morrotan. Ume-jolasa. *Txorro-morro-piku-tallo-ke* dira aukera ezberdinak. *Txorro-morrotan egin edo ibilli.* Txorro-morrotan jolas egin.

Txorta, -ia. Narrutia. *Goxo-goxo egingo xaot, ia txortarik lortzen doten. Txortan egin.* Narrua jo.

Txorten, -a. Sagar, marai eta besteren bus-tantxua, arbolako abarretik txintxiliz eus-ten xaona. 'Pedúnculo'.

Txor-txor. Barriketiaren onomatopeia. *Txor-txor isilddu barik.*

Txortxorrio, -ua. Barriketia. *Horrek eukan txortxorriua! Txortxorrio baten.*

Txotxolo, -ua. Kaskala, lelua. Gizonezkua-kin ebalten da. *Txotxolueri!*

Txotxolokerixa, -ia. Ergelkeria. *Txotxolo-kerixak esan eta esan dabil.*

Txu, -a. Txistua. 'Saliva'.

Txutxurrutxu-eztul, -a. 'Tosferina'.

Txutxurrutxuka. Burdixaren punta bana-tan jarritz egitten dan ume-jolasa.

Tzo-tzo-tzo. Behixari, ardixari... nasaike-tako, etorteko esaten xakona. *Tzo-tzo-tzo...*

Uda, -ia. 'Verano'.

Udabarri, -xa. 'Primavera'.

Udaldi, -xa. Uda sasoia. *Txikittan honeik hemen egitten zittuein udaldixak./ Udaldi txarra doia.*

Udazken, udaatzen, urazken, uraatzen, -a. 'Otoño'.

Uge. Ik. **uhe.**

Ugeseme, -ia. Seme ordekoa.

Ugezaba, -ia. Nagusixa. 'Dueño'. 'Patrón'. *Zein da ugezaba?/ Ugezaba ona euki neben./ Etzeko ugezaba.*

Ugezaita. Amaren bigarren gizona; aitta ordekoa.

Ugezalaba, -ia. Alaba ordekoa.

Ugezama. Aittaren bigarren andria; ama ordekoa.

Ugezanae, ugezanaia. Anae ordekoa.

Ugezarreba, -ia. Arreba ordekoa.

Ugezume, -ia. Seme-alaba ordekoa.

Uhe, ohia, **uge,** ogia. Ohea.

Uhe-azal, -a. 'Sobrecama'.

Ui, -xa(k). Oia(k). 'Encía(s)'. Ik. **hagin uixak.**

Ukabilkada, -ia. 'Puñetazo'.

Ukaondo, ukalondo, -ua. Ukondoa. 'Codo'. *Ukaondua hurrian, baiña ezin mu-nik egin* (esaeria).

Ukatu, ukaketan. 1. Zerbaitteri ezetz esan. 2. Lanian edo beste zeozertan jota, kan-tsau-kantsau egindda akabo. *Lanian uka-tuta nator./ Etzarai zuek behinguan lanian uka-tuko! Ume hau ukatuta dago* (gaba dana eztulka pasau eta gero).

Ule, -ia. Ilea. **Ulia tentetu.** Buruko ulia zu-tik jarri billurragatik. *Aittajunaren kontuak entzuten ulia tentetu xaten./ Maixua sartzen zanian, ha zuan ona ha, danak ulia tente!*

Ulefuan, -a(k). Ile-joana, soilunea. 'Calva(s)'. *Kimiwarekin hasi danetik ulefuanak egin xako.*

Ulenabartu. Ulia erdi zurittu. *Ulenabartu da.*

Ulix. 'Fulano', 'tal'. *Ulix ta bendixa* (edo *mendixa*). 'Fulano y mengano'. *Ulix leku-tan.* Halako lekutan. *Ulix lekutan topau ei daue ulixa hildda.*

Ultze, -ia. Iltzea.

Ultzezin, -ña; **ultzegilla,** -ia. Iltzegilea. *Orain eztago ultzegiñik.*

Ume, -ia. Haurra. **Umia egin.** Erditu.

Umealdi, -xa. Animalixak umiak egitten dittuen aldi bakoitza. *Bigarren umealdixa dau behi honek./ Konturatu barik beste umealdi bat agertu xaku.*

Umegin, -ña. Pertsonia edo animalixia umiak egitten ugarixa. *Oso umegin ona da bihorrau./ Oraingo emakumiak eztira umegin haundixak.*

Umel, -a. Hezea.

Umeske egon. Behixa susara egon. Erabi-llera gordiñian, emakumien gain be esaten da. Sin. **ume eskealdixa izan, ume eskeal-dixan egon.**

Umetsu, -a. Ume asko egitten dittuen per-tsonia edo animalixia. *Hartzen badok andra umetsua, faltauko xak hiretako pentsua.*

Umezain, -ña. Umiak zainketan dittuena. *Hamar urte orduko umezain faten giñan gure denporan!*

Una, une, -ia. Lekua. *Hor una baten laban dakozeetakontutz fan!*

Unain, -ña. Behi zaintzaillia. Leku-izenak: Unamendi, Unaingua (baserria).

Ungurruntzian, ingurutsik, ingurutsian egon. Oiñak edo eskuak estali barik euki, esaterako afraketak kaltzetin barik edo sartu barik ibilli, azken fiñian haragixa bistatzen eukittia.

Untzo, -ua. Txarrixaren lau hankak, hau da, normalian esegitta ikusten ditudun urdaiazpikuak.

Upa-atxur, -ra. 'Azuela'.

Upagin, -ña. Upelak egitten dittuena. Top. Upaingua (baserria).

Upategi, -xa. Sotoa, bodega.

Upatz, aupatz, eupetz. -a. Korroskada. 'Eructo'. *Azia jaten doten bakoitzian upatz baten ibiltzen naiz. Upazka*. Upatzak egitten/botaten.

Upela, -ia. 1. Ardaue egiteko ontzi haundia. 2. Sagardaua egiteko sagar apurtuak botaten ziran kaja.

Ur, -a. 'Aguá'. **Ur hotzetako zopia**. Txepe-la, ganorabagia.

Uraldi, -xa. Uramilla. *Uraldi batek hondatu eben pistia*.

Uramil, -la. Uraundia, uholdia. *Hor datoz uramillak! Oker honeik uramillen lanak dira*.

Urardao, -ua. Ura eta ardaue nahastuta.

Uratz, -a. Ur sulfurosoa, Urrexolako errota ondotik urteten dauena, esate baterako.

Urbide, -ia. Erretea, kanala.

Urdabil, -la. 'Ijada'. Berba hau ganaduakin ebalten da, behi, ardi eta abarrekin. **Urdabilla hartu**. Larregi jatiagatik ganadua beteten danielan esaten da.

Urdai, -xa. 'Tocino'.

Urdaiazpiko, -ua. 'Jamón'.

Urdinddu. 1. Ulia zurittu. *Ulia dagueneko urdinddu xako*. 2. Sasorik onena galdu. *Pertsona hori urdindduta dago*.

Urdinska, -ia. Apur bat grisera jotzen dauena. *Ardi urdinska./ Bihor urdinska*.

Urjel. Urri, eskas, gutxi. *Urjeltxo dago arbixa*.

Urkamen, -a. Urkatuta hilttia. *Urkamena merezi dau*.

Urkill, -ia. Zutabe edo enbor batetik urteten dauen bi adarreko V modukua.

Urmeldu, urmelketan. 1. Edurra kendu, lurmendua. *Asko urmeldu dau./ Hasi dau urmelketan*. Sin. **lurmendu**. 2. Intxaurrairi azala kendu.

Urmeluna, -ia. Edurra kendutako unia, lurmenunia. *Ardixak urmelunan dabiltz larraan./ Hor ezta agiri urmeluna bakarrik be*.

Uroillo, -ua. *Gallinula chloropus*. 'Polla de agua'. *Errekia garbittu ondoren uroilluak agertu dira uretan*.

Urontzi, uruntzi, -xa. Ura erateko ontzixa. *Andaillusko iturrixan han dago urontzixa kateiarekin lotuta*. Sin. **antosin, antusin, edarra-katillu**.

Urre-eztei, -xa(k). 'Bodas de oro'.

Urri, -xa. 1. Urria. 'Octubre'. 2. 'Escaso, que da poco de sí'. *Espinakia oso urrixa da*.

Urrin. Urrun. *Australia oso urrin dago./ Hori oso urriñetik etorritakua da*.

Urrusa, urrusaa, -ia. Bilddots edo txahal emia. Txahala jaixotakuan egiten dan galderia: *Zer egin dau urrusia ala iriskotxua?* Eta bildotsa jaixotakuan: *Zer egin dau urrusia ala aharitxua?*

Urtabera, urtebere, urtebee, -ia. Urte biguna, urte ona, uzta oneko urtia. *Urtabera ona./ Urtia beria doia, udabarrixa beria doia*.

Urteixera, -ia. Irteera. *Hemen urteixara txarra dakozue./ Urteixeran esan oskun laister bueltauko zala*.

Urten. Nork edo zerk eskaketan dau. 1. Irten. *Patxik urten dau? Bai, aspaldi urten dau. Bai, urtenik da./ Eguzkixak urten dau./ Eguraldi onak urteten badau, mendira buelta bat egingo dogu*. 2. 'Estallar', 'comenzar'. *Mutikotan kalia gabiltzela entzun geben Afrikan gerriak urten ebela./ Politikariaren gainian urten xuan diskusiñuak*.

Urtu, *urtzeen*: 1. Derritirse. *Edurrak hasi dira urtzeen; baxoiatzak urtzeen*. 2. Desagertu, hil. *Ezta behinguan urtuko hori!*

Urtxakur. Ik. *igaribei*.

Urun, -a. Irina.

Usain, -ña. Usaina. `Olor'. **Usain egin**. `Oler'.

Usaindu, *usainketan*. Usaiña bota. *Okelia hasi da usainketan/usaiña emuten*. Sin. **usaiña emun**.

Usaka, *uxaka*, -ia. Izutia. Sin. **usakor**, **uxakor**.

Usan, -a. Izaina, urbuztana. `Sanguijuela'.

1Uso, -ua. Erabilera. *Uso onian egon*. Ebal-teko moduan egon.

2Uso, -ua. *Columba palumbus*. `Paloma'. *Lehen baiño uso gutxiago ikusten dira plazan*. **Pagauso**, **pago-uso**: *Columba livia*. `Paloma torcaz'. **Haitz-uso**: `paloma bravía'. **Txoloma**: `paloma zurita'. **Etxe-uso**: etxian edo plazan ikustendittugunak.

Ustau, -a. *Rumex sp.* Ahagoa, ahagorria. `Romaza'. Gure ortu eta soruetako bedar txarrik ezagunenetakua. Zuztar luze-luzia izaten dau eta ezta samurra atarateko.

Ustel, -a. `Podrido, -a'.

Usteldu. `Pudrirse'. *Uretan jare ezkeru, usteldu egingo lirake*.

Ustelkor, -a. Iraunkorra eztana. Berihala ustelketan dana.

Uxakor, -a. Sustakorra. Iheskorra. Bilddurtixa. *Hauxe oillo uxakorra!*

Uxarran egin. Muturka egin txarrixak lurrian. *Txarrixak uxarran*.

Uzkar, -ra. Uzkerria.

Uztargille, **uztarrigille**, -ia; **uztarrigin**, -ña. Uztarrixak egitten dittuena. *Uztargilliak bi egunian hiru uztarri egin zittuan./ Uztarrigiñak oso estimauak izaten ziran*.

Uztarrigei, -xa. Uztarrixak egitteko egurra. *Orainddiok be gure posaieran uztarrigeixak egongo dira*.

Xaguka-xaguka. Sigi-sagaka. Balantzaka. `Zigzagueando'. *Eta hamabixak aldera xaguka-xaguka uhera bapo afaldu eta gero*.

Xakatx, -a. Hazten eztana. *Mutiko xakatxa; txahal xakatxa...*

Xatar. Ik. **zatar**.

Xaxtar, -a. Txatxarra, eskaxa. *Ortuan bada-kot tomate xaxtar batzuk... Bota egin biharko dittut*.

Xehe, -ia. Birrindua. Oso txikittuta dagueña.

Xehetu. 1. Birrindu. Xehe-xehe egin. 2. Neka-neka egin. *Gaurkua lan gogorra izan da, xehetuta akabo dot*.

Xelebre, -ia. Arrarua. Oso berezixa. `Extravagante'. *Juanito betik izanda xelebre samarra*.

Xelebretu. Xelebre edo arraro bihurtu.

Xemiko, -ua. Sei maraberiko txanpona, jatorriz. 5 zentimoko (pezetiarenak) txanpona, garai baten. Gaur, zentimua, edo bapebe balixo eztauen gauziaren sinonimua.

Xezpal. Ik. **zezpal**.

Xibitta, -ia. Makilla mehe eta malgua, joteko balixo dauena. *Hartzen badot xibittia!/ Etaraten badot xibittia! (mehatxu tonuan)*.

Xiku. Ik. **siku**.

Ximel, -a. 1. Igarra eta malgua. *Makilla ximela*. 2. Pertsona argal eta gihartsuengatik esaten da.

Ximur, -ra. 1. `Arruga'. 2. `Arrugado'. 3. Zekena. Sin. **siku**.

Ximurtu. Zimurtu. `Arrugar'.

Zabal, -a. `Ancho'. **Zabaletara ifiñi**. `Poner a lo ancho'.

Zabald. 1. Ireki. 2. Eguna argittu. *Eguna zabald* dau ja./ *Eguna zabalduen begira gegotzen lanian hasteko*.

Zabalkuna, **zabaluna**, -ia. Lautadatxoa.

Zabar, -ra. Jareiña. Bestiari jarraiketan ez-tosten ardixengatik be esaten da.

Zabarkerixa, -ia. Narraskerixia.

Zahargarri. Ik. **gizongel**.

Zahi, -xa. `Salvado'. **Zahi-zabala**, **birzahixa** eta **uruna**: ixotako garittik apartaiten ziranak. Lehenengua, zahi-zabala, ardi, txarri, behi..., animalaxairi emuten xaten. Hurrengo pasarakuarekin, birzahixarekin, ba-

silloia egitten zan, eta azkenarekin, uru-narekin, ogixa.

Zail, -la. 1. Zaila. 2. Erresistentzia haundikua, gogorra. *Liñuzko ehuna zaila izaten zan.*

Zailddu. 1. 'Dificultar', 'ponerse difícil'. *Entzunda nago aspaldixan zaildduta daguela kotxiaren karneta ataratia.* 2. 'Curtirse', 'hacerse fuerte'. *Zer uste dozu ba? Korredore ona izateko gaztetatik zailddu bihar dozu.*

Zain egon. Itxaron. *Mirenen zain nago, ia laister etorten dan.* Sin. **itxoin**.

Zain, -ña, **zaintzaille**, -ia. Zainketan dauena. *Ume-zaiña, ganadu-zaiña./ Kondiaren zaiñak./ Zezenak zaiña eukitten euen./ Arantzazuko Ama Birjiña gure zaintzaillia.* Top. kale etxia: Txaiñaena, San Anton kalia.

Zainttu, **zainketan**. Zaindu. *Zainttu katarro hori haundixagora fan barik!*

Zaintzaille. Ik. **zain**.

Zaixo egon. Argi egon, erne egon. *Erbixa baxatok, zaixo egon!*

Zakar, -ra. 1. Gozua eztana, gusto txarrekoa. *Zakarra benetan, ha ez eguen jaterik!./ Niretako eztago kipulia baiño gauza zakarragorik.* 2. Itsusixa, bistarako, edo gogorako, atsegiña eztana. *Kanpotik oso da zakarra./ Gaurko partiduan oso zakar jokatu daue.* 3. **Zakarrak**. Hondarrak. Zikiñak, zaborra. *Zakarrak nora eruango dittut?/ Ez jaurtiu zakarrak erredera./ Zakarrak atarateko egunak hiru dira bakarrik.*

Zakarrontzi, -xa. 1. Zakarrak gordeteko ontzixa. 2. Oso zakarra. *Zakarrontzixori!*

Zaku-karrera, -ia. Hankak zakuan sartuta egitten dan lasterketia.

Zalaparta, -ia. Iskanbila, zarata, prisa. *Ha izan zan sustua! Zalaparta batian alde geben danok.*

Zalapartero, -ua; **zalapartera**, -ia. Zalaparta askoko pertsonia. *Prisaka ibiltten dana.*

Zaldi, -xa. 'Caballo'. **Puestoko zaldixa**: etxian eukitten dana bihorrak zaldiketako.

Zaldizko, -uak. Haiziak sortutako euri edo edur barrak, illaratan bata bestiarene atzetik

etorten diranak. *Zaldizkuakin eurixa./ Zaldizkuakin edurra.*

Zan, -a. Zaina. 'Vena'. *Zanak ebagitta hil eben bere burua.*

Zan-bedar, -ra. *Plantago sp.* Zain-belarra. 'Llantén'.

Zankalepo egin. Zamari (kaballerixa) baten gainian salto egitteruzkuan beste aldera jausi.

Zankarranka, **zankarranketan**. Hanka baten gainian ibilli edota jolas egin. Baten bat pozik doianian be esaten da: *zankarranka fan da!*

Zankazain, -ña. Belaunaren atzeko tendoa.

Zanko, -ua. Belaunetik oiñera bittarteko zatixa. 'Pantorrilla'.

Zanobatu, -a. Tendoiaren kontraziña.

Zantiratu, -a. Gihar baten bat-bateko distentsioa. 'Esguince'.

Zantsu, -a. Indartsua, nerbixo haundikua.

Zapaburu, -a. Txantxikuaren kumia.

Zapaldu. Lurrian daguen zerbaitten gainian hankia jarri eta sakatu. *Gaztaiñak koskoletik atarateko, koskola zapaldu egin bihar izaten da.*

Zaparrara, -ia. Zaparrada. 'Chaparrón'. *Euri-zaparraria hasi baiño lehen mobiu gaittezen!*

Zapatari, -xa. Zapatak konponketan eta saltzendittuena.

Zapatu, -a. Larunbata.

Zapelaitz. Ik. **arraipardo**.

Zapi, -xa. Paiñelua, trapua. *Esku-zapixa; buruko zapixa.*

Zaragi, -xa. Zahagia. 'Odre', 'pellejo'.

Zarata, -ia. Ruido. **Zarataka**. Zaratia etaraten. **Zaratak atara**. Zaratak egin. Ordu honeittan ez egizu zaratarik atara!

Zarramarra, -ia. 1. Hondakiñak, zakarrak. *Ura egon danaren lekuko, hondarreko zarramarra.* 2. Zikinkeria. *Oraingo umiak makiña bat zarramarra jaten dittue.*

Zarraparra, -ia. Nahaste borrarastea, zurru-murru nahasia. Garbixak eztiran gauza

edo egoeren gainian esaten da. *Hareik etorri ziranian han ibilli zuan zarraparria! Han ikusi nittuan danak zarraparran!*

Zarrara, -ia. Zirrara. 'Emoción', 'impresión'.

Zarrau, zerrau. Itxi. Ate danak zarrauta dagoz./ *Patatia zerrauégi sartu dozu.*

Zarrauts, -a. Zerrautsa. 'Serrín'.

Zarra-zarra. Eurixa ugari samar, baiña okerrik egin barik. *Aurten ezta bedar-faltarik izango, eurixa zarra-zarra da-eta.*

Zartakor, -ra. Apurkorra, puskakorra, zartaguro egitten dauena.

Zatar, xatar, -rra. 1. Desatsegiña. 2. Itsusixa.

Zati, -xa. Pusketia. 'Pedazo', 'parte'.

Zatikor, -ra. Samur zatiketakua. *Egur zaticorra.*

Zatittu. Zaticak egin.

Zauli, -xa. Bizixa, jatuna. *Ume zaulixa dago!*

Zazpi Izarrak. Zazpi Ahuntzak, Hartz Handia. Konstelaziño baten izena, bostoi-luagaz eta beste bi izar haundixaguakin eratutakua. 'Osa Mayor'.

Zaztada, -ia. Zistada. Gauza zorrotz batek eragitten dauen miña; arginddar kalabriak emuten dauena...

Zegamarra etorri. Umiak loguriak errendiuta dagozenian *Zegamarra etorri da* esaten da.

Zeken, -a. Sikua, ximurra. 'Tacaño'.

Zelai, -xa. 'Prado'.

Zelaikuna, -ia. Lautada.

Zemendi, -xa. Azaroa.

Zentzun, -a. Zuhurtasuna. 'Juicio', 'sentido común'. *Zentzunik be ezta koi horreik! Zentzunbageko jentia!*

Zeozter. Zer edo zer. 'Algo'. *Zeozter jateko gogua dakot.*

Zepotz, -a. Txikiña, mehia, flakua. Landara eta ganaduen gain esaten da. *Aurten sagarrak oso zepotzak dagoz./ Hori behixori zepotz dago, zer pasau xako?*

Zerba, -ia, zerbaak. 'Acelga'.

Zeren, -a. Pipia. Egurra jaten dauen harra. 'Carcoma'.

Zeren-hauts, -a. Zarrauts fin modukua, zerenak izten dauena.

Zerra, -ia. 'Sierra'.

Zerrapilla, -ia, zerrapillaak. 'Cierre', 'broche'. *Zerrapillia jausi xat./ Ekarri zerrapillaak.*

Zerrau. Ik. **zarrau**.

Zertanbait. Zerbaitetan, zeozteran. *Badabil hori zertanbait.*

Zertu, zertzen. Zera egin. Aditz zihatza ebali biharrian ebalten dan aditz komodiña. *Umiak zinera doiaz eta ni bixen bittartian buelta bat egittera. Bai, burua pittin bat zertu./ Ezin dot zertu (asmau, harrapau...).*

Zeru, -a. Zerua. 'Cielo'.

Zeruka, zeluka, -ia. Babiaren lekia, zorrua. Hazixak dittuen edozein lekarena, adib. baba gorrixarena, baba haundixarena...

Zezen, -a. 'Toro'. Behixak zezenketako ebalten dana.

Zezipal, xezpal, -a. Egur pusketatxua. 'Astilla'.

Ziatz, -a. 'Tendón'.

Ziburu, -a. 1. Txintxona. 'Columpio'. 2. Itxitura bateko alanbradia pasaitteko zurzko zubixa edo mailia (Urruxola). Sin. **belauntesi**.

Zidar, -ra. Zilarra.

Zihar. Zehar. *Basuan zihar, hortik zihar... Ziharrera fan; ziharrian egon*. Uhera fan; ohianegon.

Ziharo, zihero. Erabat. 'Totalmente'. *Txi-minixia garbiketan ziharo baltzittuta geratu giñan./ Oker zabiltz, zihero oker!*

Ziheztu. Zehazki. **Ziheztu batu**. Dan-dana batu.

Zikirixo, -ua. 'Centeno'.

Zil, -la. 'Ombligo'. Sin. **txirriña** umien berbeeran.

Zilbor, -ra. Pertsonen tripa haundixa.

Zintta-karrera, -ia. Atzeko kaleko fiestetan antolaketan zan eta, gaur egunian be antolaketa dan, bizikleta-karrerria, nun helmugan esegitta egoen zinttak hartzeia zan kontua. Txirringulariak txandaka bueltaka ebiltzein eskuetan makillatxo bat eroeilla eta buelta bakoitzian zintta bat

hartu bihar euen; hartutako zintta bakoitzari sarixari zegokixon. Sarixak denporiaz aldatuaz fan ziran, hasieran zinttia bera zan sarixa, geruago sari batzuk be egon ziran (gerra osteko gose urtietan sakukada patata, esaterako), eta sarixak eskintten euen auzoko neska ezkonbagien artian tarta bat zozketaitten zan.

Zintz egin. Mokuak kendu inddarra egiñez. *Hartu paiñelua eta egin zintz.* Ume berbeeran **txist egin**.

Zintzel, -a. ‘Cíncel’.

Zintzo, -ua. Esanekua, formala, leiala.

Ziraun, zireun, -a. *Anguis fragilis*. Sugieren antzekua da, baiña pozoia bagia. ‘Lución’.

Zirin, -ña. Hegaztixen kaka. *Ziriña dari-xola ibilli*. Beherakuarekin egon. *Hemen ñabilk ziriña darixola batetik bestera*.

Zirkinzulo, -ua. Leku ezkutua, ezustekua. *Hareik zirkinzulo danak ezaguketan dittue!* *Zirkinzulo baten egozen gordeta*.

Zirri, -xa. Asmo erotikuarekin egindako ikutu labur eta ezkutukua. *Zirri egin/ zirrika ibilli*. Zirrika jardun.

Zirriki-murruku, -a. Zaratia, burrundaria atarateko zeozer: lapiko zahar, bidue... Iparaldian “eltzegorra”.

Zirrindara, -ia. Lur-sail edo landare-ilara luze eta estua. *Arto-zirrindaratxo bat erein dogu*.

Zirriztu. Ik. **irrizto**.

Zirti-zarta. Aguro, amen batian. *Zirti-zarta, laister egin dittu hemen egin biharrekuak. Zirti-zartia izan*. Bixkorra izan, eta lana egittiari billurrik etxaona. *Zirt edo zart egin*. Erabagi. *Ezin dogu eztabaiket jarraitu, zirt edo zart egin bihar dogu*.

Zittal, -a. Jenixo gaiztokua, betik beria egin biharrekua, edozeiñeri gaizki gura xaona. *Ezparia baiño zittalagua*.

Zittalkerixa, -ia. Zittalaren egittia.

Zizpuru, -a. Arnasestuka egitten dan negarra. *Zizpuruka*. Suspiroka. *Umia zizpuruka dago*.

Zohi, -xa. 1. Goldia edo laixiagaz ataraten dan lur pusketa osua. 2. Txabolen teillatu gaiñetan ifintten ziran lur pusketak.

Zopizaartu, zopizaarketan. Lurra axal-axal jorratu. *Segiarekin bedarra ebagi eta gero atxurragaz zopizaartu, hau da, lurrari azala kendu, bedar eta guzti*.

Zorna, -ia. ‘Pus’. *Zaurixa zornia darixola dako*.

Zoro-haize, -ia. Zorakerixak egitteko goga edo gorputzaldixa. *Harek eukan zoro-haizia!*

Zorri, -xa. 1. ‘Piojo’. 2. Maltzurra, gaiztua. *Aguazil hori zorrixa da gero!*

Zorrotz, -a. 1. ‘Afilado, -a’, *Artaazi zorrotzak biharko dittuzu hori ondo ebagitteko*. 2. ‘Mordaz’. *Haren mingaiña zorrotza da gero!* 3. ‘Estricto’. *Maixu zorrotza euki geben, zorrotza bai gero!*

Zorrotzaille, -ia. Zorrozketan dauena. *Aizkora-zorrotzaillik/ Sega-zorrotzaille bikaiña da osaba*.

Zorroztarri, -xa. Tresnak zorrozketako harri berezixa.

Zotz, -a. Makilla mehe eta ez oso luzia.

Zotz egin. Zozketa egin. Bi zotz luzera ez-bardiñekuak aukeran ifiñi eta bat hartuaz erabagi. *Nik neurriari eusten notsan, harek berriari; azkenian zotz egindda erabagi behar izan geben*.

Zozo, -ua. *Turdus merula*. ‘Mirlo común’, ‘tordo’.

Zozo-zuri, -xa. Ezta espezie bat, ezta hegazti klase bat be, noizian behin suertau leikien aldaketa genetiko bat baiño (albinismua). Animalixa askotan ikusten da: katamixar zurixa; bela zurixa; buztanikara zurixa, etab.

Zulkama, -ia. Zurezko ohia.

Zumataitz, -a. Bidietan alde batetik bestera trabesian egitten dan erretena edo arekia, ura bidetik atarateko.

Zurda, -ia. 1. Antzigarra. *Aloña aldian zurdia daguela emuten dau*. 2. Zaldixen edo basaurdien ule gogorra.

Zurgu, -a. Bi lursailen arteko mugia; mugarrixen arteko arrae birtuala.

Zuri, -xa. 1. ‘Blanco’. 2. Nagixa, lanari iges egitten xaona. *Kamiñua egitten dabiltzen langilliak zuri samarrak dira, eta eztaue behinguan akaboko*.

Zurika, zurixka, -ia. Zurira joten dauena. *Behi zurikia*.

Zuritzaille, -ia. Etxia edo paretak zuriketan dittuena. *Gaur gurian zuritzaillik dira etorteko*.

Zurrut egin. ‘Sorber’. *Zurrut eta putz ezin dira batera egin*.

Zurrutaka eran. `Beber a sorbos'. Eran egizu zurrutaka.

Zuza, -ia, zuzaak. *Tricholoma georgii*. Zizazuria. Udabarriko perretxikua. `Seta de primavera', `seta de San Jorge'.

Zuzen, -a. Arteza. 1. `Justo', `recto', `derecho'. Gizon zuzena da, iñun zuzenik bada. 2. `Directo'. Hara fateko bide zuzenena zein da?

Zuzendu. 1. Oker dagueña bihar dan moduan ifiñi. Poste hori zuzenketan ezpadogu,

teillatua behera etorriko da./ Han zuzenduko zaue zuek. 2. Norabait mobiu. Beillotzara zuzendu giñan. 3. Lortu, eskuratu, topau. Zuzendu dozue bixamon egunerako erroparik?

Zuztar, -ra. Sustraia. **Zuztarra etara**. Zerbaitten barri jakin, deskubriu. *Etara dozue horren zuztarrik?* / **Zuztarra hartu**. 1. Betiko geldittu. Bueno, guazen etxera, bertan zuztarrik hartu barik. 2. Bertako egin. Urtetxo batzuk badoiat hemen, zuztarrak hartzen.

7

Esaera zaharrak eta esamoldiak

7.1. Esaera zaharrak

Esaerairi begiratu banan-banan eta danak dakoi erakustekoren bat, arrazoiaren bat. Urtietan eta urtietan pillaketan fan dan jakitturixia emuten doskue. Esaerak ederki egin daue jakin biharreko horren transmisioa. Orain pentsaittten jarritta, aspaldikua da telefonua, esate baterako, gure artian, baiña ezkara kapaz izan esaeratxo bat be sortzeko, asmaitteko, telefonuaren gainian. Ondo mereziuta euki arren dozena erdi! Biharbada hitzunak eztako gaur eguneko abixarako bizimoduan esaeriak berez-berez etorteko eskaketan dauena: obserbaziño luze eta patxadosua.

Abadiak eta odolostiak egitten diran modukuak!

Abadiaren lapikua txikiña baiña gozua.

Abenduko eguna, argittu orduko illuna.

Agindduttakua zor!

Aguro eta ondo usuak hegaz. Ikasteko, egitteko, lortzeko... denporia bihar izaten da, pazientzia. *-Ni motela naiz, gero! -Lasai: aguro eta ondo usuak hegaz.*

Ahitxua janda sabela bero, lotxo bat egindda kalera gero. Ume txikiñari esaten xakona apa-apa fan aurretik.

Aillegauten danian San Migel eguna, seiretan argixa eta serietan illuna. Udazken hasieran egunak eta gabak iraupen bardiña dakoi. Zerrenda honetako beste esaera batzuetan be ikusten dan letxe, garai batian eguraldixaren eta urte-sasoen gorabeherak jakitteko, eliziaren kalendarixua ebalten zan.

Aixotu eta gero atxurra gaixotu.

Aldekuan konturatu orduko hazten dira umiak. Lana be gutxiago emuten daue-eta, aldeko umiak.

Alimento kiriki, ibilli hadi poliki! Pipa eta litxarrerixiaren gainian.

Alperraren golpia, segurua!

Amen. Zu hor eta ni hemen.

Andra Marixa Martiko, artian udia tatiko, handik aurrera betiko. Martiko Andra Marixa, marti edo martxuaren 24an izaten da, hau da, Anuntziaziño egunian, uda-

barrixaren hasiera-hasieran. Ordura arte negua da nagusi, handik aurrera udia ez-padator be, eguraldixa hobetuaz faten da. **Artian eguzkixa tatiko** be entzuten da. **Ta-tiko** berbiaren esanguria hemen zera izango da: udia edo eguzkixa gorde-gordeka dabitzeilla, oraintxe agertu oraintxe ezkutau.

Andriari kontrarik ez, ahuntzari itxitturarik ez. Andriari betik bai esan eta aurrera. Ahuntzari alperrik egingo xatzu itxitturia, harek beria egingo dau.

Apirilgo lora, haxe da flora. Nabarmena izaten da apirillian gure baso eta zelaixetako aldaketia.

Apirilla, biribilla. Aguro faten dalako.

Apirilla betik apiril.

Apirilla sobran. Negua luze faten danian esaten da, ordurako hustuta egoten diralako kamarak.

Apirillaren azkenian, orrixa haizkaiñian. Hillabete horretan egun gutxira ziharo berdaketan da gure inguruko paisajia.

Artian banastapeian gegontzen. Oso txikiñak gintzala esateko.

Arto beruak zer du jaki? Putz esan eta klink irauntsi. Artua (artua, morokilla, tremesa, talua...) jaki arina dala. Lehen egunero jaten zan eta ez eukan gaur lako estimaziñorik.

Artua berotan erein, berotan hazi eta berotan jan.

Asentzio-letaiñak euritsu, etorriko da urtia ogitsu. Asentziotako eurixak mesede haundixak egitten dittu nunbait.

Atziak erakusten dau aurria zela eballi/ Atziak erakusten dau aurriak zela dantzau / aurriak zela dantza egin. Iraganari, ikusittakuari... jaramon egin bihar xako.

Aurten larrara doiana datorren urtian birritan. Larra gozua goguan eukitten dau ganaduak. Ha hurrengo urtian be fango da berriro.

Bakoitzak bere astuari arre. Iñorenari baiño gehixago begiraketan xaugu geuriari.

Bakoitzak bere behixa jaisten dau. Bakoitzak bere etxia defenditten dau.

Bakoitzari beria, Jainkuaren legia.

Baserriko afari jakiña, gaztaiña erriak eta ur irakiña.

Baserriarra nekez bizi, eta samur hil.

Batzuk Jainkuaren hurrenguak, eta beste batzuk, berriz, hutsaren hurrenguak!

Begi guztiak eztaue negar egitten egun baten.

Besterik eztan orduetan, betik Marixa goruetan. Ordu zelebrietan, desorduetan, zerbaittetan dabillanagatik esaten da. Badako beste aldaera batzuk be: **gure amandria gorutean**, etab..

Bizi danak hiltia zor. Heriotzarekin danok zorretan gagoz.

Bizitza aldiz, astoz edo zaldiz. Oraintxe ondo, oraintxe geizki.

Bururik eztakonak hankak ibilli bihar. Eta zahartu ezkerro, hareitxek be ez.

Daguenian bonbon eta eztaguenian egon. Momentuan daguena aprobetxaitten, eta eztaguenian konformaitten jakin bihar dala esan gura dau.

Dakixenak badaki, eztakixenak baleki.

Dakonak aldian eta eztakixenak/dakixenak mingaiñian. Sarritan gutxien dakona eta gutxien dakixena izaten da atrebiduena. Jakin askorik ez, baiña zuzen edo oker danak esan.

Denpora ona, bera fraka ta bera gona. Eguraldi onarekin erropa gutxi bihar dala, esanguran. Andraan esaera zaharra (Graziano).

Denporia aldiz, astoz edo zaldiz. Denporia betik fan doia, batzuetan astiro, bestetan aguro.

Diruak eztako nagusirik.

Diruak lan asko egitten dau.

Diruak txakurrari be dantza eragitten xao. Txakurraundixaren txanponian txakurra (lehoia?) agerketan zan dantzan. *Diruak zertzuk egitten dittuen, e?Diruak txakurrari dantza eragin otsala? Beste askori be eragitten osten.*

Ebillen, ebillen, ebillen, billau euen.

Edur urte, gari urte!/ Edur urte, ogi urte!

Eduurraren gaiñeko hegua, eztok txitto/ezta izango berua. Heguaizia izan arren, edurraren hotzak berotasunik haundixenak kentzen xauela.

Eduurraren gaiñeko hegua, ezin izan berua. Ikusi aurreko esaeria.

Egi hutsa, gorrixa. Egi-egixa entzutia askotan gogorra izaten da, min egitten dau.

Egi hutsa, urrixa. Nekez topau leike gizur bariko egi borobilla.

Egitteko dagueña hobeto dago, iñoren begira dagueña baiño!/ Emuteko dagueña hobeto dago, hartzeko dagueña baiño!

Egixa latz eta garraz

Egon hadi lo, eta jango dok mehe!

Eguzki zurixak ostondo baltza. Inddar gutxiko eguzkixak laiño baltzeko zerua dakarrela. *Ostondua zeru-sapaixa da.*

Ehunak ehun lan. Ehuna liñuaz egindako telia da. Berau moduketako, prozesu luze eta lantsua bihar izaten zan: liñazixa soruan erein, hazittakuan liñu-landaria lurretik atara, liñapotzuan beraketan euki, handik atara eta sikatu, karraman eta txarrantxan leundu, eta beste hainbat lan harixa egin orduko. Gero harixa ehuliarengana eruan bihar izaten zan, harek ehuna moldau egixen. Ehun lan ez, baiña hogetakadak bai, behintzat.

Ehundaka urtietan, ura lehengo bidietan.

Elorritxua loran dago, artua ereitten giro dago. Artua ereitteko seiñalietako bat. Ikusi aurreratxuego San Jurgiren esaeria.

Errementarixaren etxian zotza burduntzi.

Errotarixa doillor askoren zerbitzarixa. Errotarixak, mereziuta ala mereziu barik, lapur-famia eukain. Hortik aparte, agintarixakin-eta ondo konponketan zirala esaten zan.

Eskillarak igoteko eta jaisteko dirala akordau!

Eskopetia bizkarrian eta pitiliña iztarrian. Kazatik ezer harrapo barik etorten ziran esaten euen. *Hemen gatozak eskopetia bizkarrian eta pitiliña iztarrian.*

Esku bakarrak ezin dau txalorik egin.

Etxe hutsa, demanda hutsa./ Etxe hutsa, eskandalu hutsa.

Etxeoko hautsak, etxian astinddu!

Eulixak eztixarekin samurrago harrapaiten dira ozpiñarekin baiño.

Euri tantanak nagixa jotzen xok lehenengo.

Ez fixau ez bide baztarretako landarakin, ez tabernetako neskatxakin. Bide bazterreko landariak probetxua emutia zailla izaten dau; etsaixak: ganaua, jentia... Bestetik, gizakumiak izaten ziran tabernetako nesken zirikitzaillerik haundixenak eta, eurak gura euen eskuratu ezian, nesken kontra berba egitteko aurrenekuak be bai.

Ezkontzak eta buzkantzak, berotan!

Gaur bonbon eta bixar egon. Ik. daguenian bonbon.

Gaztaiña hagara egin edo hagara galdu. Jokua adierazten dau. Ixa-ixa helduen daguenian, batzuetan itxainda irabazi egitten da, beste batzuetan galdu. Askotan euri-zaparrada batek egundoko mesedia egitten xao gaztaiñiari, baiña gero zer eguraldi egingo dauen eztago jakitterik. **Garixa igittaira egin edo igittaira galdu** be ebalten da.

Gaztiak baleki eta zaharrak baleuko!

Gaztiak ordu segururik ez, zaharrak eskapurik ez.

Gelaatzua etxian etxian baltza eta geurian baltzena. Adibidia: etxe baten lan barik bat, beste baten beste bat, hurrenguan be bai... eta gurian bi.

Goiz oskorrixak, gau eurixak. Goizian egunsentixan oso gorri argiketan badau, gamera orduko eurixa egingo dauela.

Goiz oskorrixak, illunkarako (gabeko) iturrixak. Ikusi aurreko esaeria.

Goria, moria, ezin apaindduta beheria eta goria. Modak azkar aldaketan diranez, zailla dala bezeruen gustua egittia. Hemen *moria* berbia *modia* moduan entendiuhihar da.

Haizia buruan eta ibilli munduan.

Harixak orraatza baiño luziagua izan bihar dauela betik. Esan gura dau batek amore emun bihar dauela zeozter egingo bada.

Hartzen badok andra gaztia eta umetsua, faltauko xak hiretako pentsua!

Hau da grazia, San Juanetako eurixa, baserritarrendako ogixa.

Hego haizia, neska haizia, edo Hego haizia, andra haizia.

Hemen don amillana fraka zaharren billa dabillena. *Amillana* Gorbeixa aldetik datorren lainua/haizia da, ez epela; hortaz, fraka barririk be ez amillanagaz. *Amillanak* eztakar fraka barririk.

Hi eta ni, bi; hi erre eta ni gorde, hi baiño ni hobe. “Ni” erretetik gorde, salbau.

Hori dok hitza eta ez ur gaiñeko bitsa!

Ikusi eta itsu, entzun eta gor egin. Eztauela ezer jakin gura.

Ixxixua eta Gabiri, eztok dirurik poltsan agiri. Adarra joteko-edo herri horreittakuaire botaten xatena. Ixxixua Ezkio da, jakiña.

Jagierarik eztaguen etxian goizeko saldia arratsaldian. *Jagieriak* ugetik garaiz jai-kitteko esanguria dako.

Jainkua bat eta bera nahikua!

Jainkua lagun eta hankak arin. Sasoia adierazten dau. Jainkuaren laguntasuna eta hankaide onarekin, edozein gauza.

Jaixoten dan guztiak hilttia zor.

Jokua ezta errenta, hoba oillaskua erreta. Axular idazliak aspaldi esandakua: ezta gure etorkizuna suertiaren eskuetan itzi bihar. Dana dala, bigarren zatixa Oñatikua da eta ironixa-punttua ipintten xao.

Kandeleraz bilddurra, Santagedaz edurra. Kandelarixo eguna otsaillaren 2xan izaten da; Santa Ageda, barriz, otsaillaren 5ian. Negua da orainddiok eta edurra egitten badaki sasue horretan.

Lan aldatua atsedeen onenaren parekua.

Lan bat egin eta bi agertu.

Leku danetan txakurrak ortozik!/ Urriñeko intxaurrak hamalau, fan bertara eta lau.

Mariatza euritsu, urtia ogitsu.

Mariatzian kuku eta San Pedrotan mutu.

Martiko lora, hutsa baiño hoba. Urritxo agerketan dira lorak martixan (martxoan); horregatik apurrok estimau egitten dira. Beste era honetara be ebalten da: **Martiko lora, ezpalitza hoba; apirilleko lora, bapez baiño hoba; mariatzeko lora, haxe bai flora!**

Mendixak eztaue mendixen biharrik izaten! Pertsoniak betik buruan euki bihar dauen kontua: ni bixar-etzi horren/haren laguntza biharrian agertu neike. Mendixai etxate horrelako larririk sortzen.

Mondraguen, aberats bizi eta pobre hil. Oñatin, pobre bizi eta aberats hil.

Munduan alperrik galtzen diran hiru gauza: urriñeko suegurra, nagixen inddarra eta pobrien arrazoia.

Natibitate ase eta bete. San Estebantxe, handik aurrera lehen letxe

Nere etxe pobria, Burgos baiño hobia. Kanpuan ondo egonda be, etxian betik hobeto. Etxeko sukaldia, etxeko ohia... Joan Perez Lazarragakuaren esaeriaren antzekua.

Nun da nere gogua, han da nere zankua.

Oillo gosia, kantari; andra (edo neska) asia dantzari. Oilluak kantuan adierazten dau janguria. Ondo jandako (asetako) pertsoniak, berriz, dantzan agerketan dau bere poza.

Oillo zurixak arrautza baltza egitten dauen lekura. *Nora hoia bakaziñotan?* galderari erantzuteko, adibidez. Erantzun absurdo bat, ittaun horri ez erantzuteko.

Olagizonak eta errementarixak, begixak baltzak eta hagiñak zurixak; alperrik egingo dau larogei garixak, ardaue erango dau errementarixak. Euren ofiziuagatik ixa beti berotuta egoten ziralako-edo, ardaue-erale fama haundixa eukain olagizonak eta errementarixak. Erreparau detailliari: sasue hareittan garixaren preziuak markaitten eben ekonomiaren egoeria.

Ondo egiñen pagua, ate ostian palua. Ondo egitten ibilli, ondo egitten ibilli eta eskerrik asko gutxi; eta, askotan, muturretako ederrak ordaiñetan.

Ondo izateko zor antzian eta gose antzian bizi bihar da. Bizimodu zintzua, larregiko barik. Dana dala, ezagutu geben guk, esaera hori sarrittan aittatu arren, bapojan eta eraten ebena; zor antzian ibilliko zan akaso, baiña gosiak ez.

Oraingo mutil honeik zer daue merezi? Errekan beratu eta lixiban egosi. Garai batian erropa zurixari garbiketako emuten xakon tratua, hain zuzen be.

Oraingo mutiltxuen dote-arriua, erloju-kordoiarekin txapela mardua. XIX. giza-dixaren akaberako edo XX.aren hasierako kontuak izango dira horreik, katiadun erlojuak eta txapel ederrak modan jarri ziran garaikuak.

Osasuna munduko ondasuna.

Otsailgo ilbete, edurra ni (hi) bete. Otsaillian bestela be bilddur izan, ilbetian zer esanik ez.

Otsailgo lora, ezpalitz hoba. Otsaillian izotzak gogorrak izaten diralako, epelaldiren batian agertutako lora goiztiarrak alperrik galtzeko arrisku haundixa dakoi.

Otsaillian txipeleta horixak, martixan gorularixak. Otsaillian eguraldi ona egin ez-kero, martixan egin bihar goruetan. Lehenago goruetan egualdi txarragaz egitten zan.

Otsua aittatu, otsua agertu. Norbaiten gaiñian berbetan hasi eta aittatutakua agerketia.

Pakian daguenari, pakian itzi!

Pitxilipeta (txipeleta) horixa, hiru egungarrengo eurixa.

San Agustin, larrain bustin. San Agustin eguna abuztuaren 27xan da. Aixkomente eurixa. Larraña busteko adiña izango bada be.

San Bizente hotza, neguaren bihotza. San Bizente eguna ilbaltzaren -urtarrilla-26xan izaten da, hau da, neguaren erdi-erdixan, bihotzian.

San Juanez kuku, San Pedroz mutu. Sanjuanetan (bagillaren -ekaiña- 24an) kukuaren kantua entzuten da artian, baiña Sanpedruetan-edo (bagillaren 29xan) izten xao kantaitiari.

San Jurgi, artuak ereittek goizegi; San Markos, artuak ereindda balegoz. Estu samarrak be baziran sasue batian ereitte-kontuetan: San Jurgi apirillaren 23an izaten da; San Markos, berriz, apirillaren 25ian; artuak ereittek, orduan, egun bakarra geraketan zan.

San Martin, biharra biharrek eragin. Premiñiak erakusten dauela zer egin bihar dan.

San Migel urriko, liñua hiru orriko. Txantxikuarrok ondo dakigunez, San Migel eguna, berez, ezta urrikua, agorraren -iraila- 29kua baiño. Dana dala, eztago urrittik hain aparte.

Sukalde batian andra bat gutxitxo. Bi, gehitxo.

Sutan probaitten da eltzia!

Txapel bategaz ezin ba bi buru tapau. Eraztun bat ezin ba bi atzamarretan sartu.

Txindurririk erlabixuari: Udaran birrin eta burrun, eta neguan eskian? Hiri li-mosnia emuteko etxagok inor etxian.

Ukalondua hurrian, baiña ezin munik egin. Gertuan zeozer eduki eta ezin eskuratu.

Umiak hazi, nekiak hasi

Umien zentzuna, etxian entzuna

Ura eta sua... eta zorrak, belaunetik behera. Edurra be hobeto!

Urte askuan txapela buruan! Baten urtiak diranian, zorionak emuteruzkuan.

Urte barri zoruak be igarri. Eguna luzaketan hasten dala esan gura dau. Esaera honek badako interpretaziño zailtxuagua dakon bigarren zati bat be: **Urte barri zoruak be igarri; zintzuak asko ez.**

Zaharrak barri, arrabixaren eragingarri. Barri leitz agerketan diran kontu zaharrak amorrugarri eta higuingarri bihurtetan dirala.

Zozuak beliari, ipurbaltz.

Zurrit eta putz, batera egin ezin diran gauzak.

7.2. Pertsonen gorabeherakin lotutako esamoldiak

Abe Maria! -Aurrera bidia! (erantzuna).

Aginddua bat eta emuna bi, agindduakin egon hadi!

Ahuntza bahintza. *Hi ahuntza bahintza honezkero zenbat katae apurtuko hittuan!*

Aizpurutxukua ez izan. *Urriñekua dala esateko. Hau ez tok pa Aizpurutxukua!*

Aldeko Patxikonera. *Egon hadi begira aldeko Patxikonera./ -Nun egon haiz? -Aldeko Patxikonian.*

Aldiko-aldiko kenduta, pillia faten da.

Aldiko-aldiko danok egitten dogu negar.

Aldiko-aldiko, pillia egitten da.

Andafuerako soiñekuarekin. *Gure andria hor xabilk egun danian andafuerako soiñekuarekin.*

Andartoko haitza apurtuko leuke bere buruarekin; hain da burugogorra!

Andartora begira egon. *‘Estar en Babia’, ‘estar en la luna de Valencia’. Egon hadi Andartora begira!*

Artikulo 33, kasurik pez!

Askazubi eta San Juan Artixa. *Gure amandria hasarraketan zanian esaten ei osten bere semaiari berak ezaguketan eben munduan urriñen egozen bi puntuak seiñalauaz. Bialduko zauet punta banatara bat Askazurira eta bestia San Juan Artixara.*

Asko dakik/n bizitten badakik/n.

Atso mondrongo-mondrongo, hik ezton asko emungo (Santa Agedatan).

Autso, semia egitteko! Ogi barri bat hasten zanian, lehenengo koskorra edo muturra aittajunak gaztienari emun eta esaera hori esaten otsan.

Aza ipurdira fateko moduan geratu haiz! Bapo-bapo edo bete-bete egindda geratutakuari esaten xako.

Azia tripan eruan, poltsikuan eruan, igual dok. Aziak ezakola inddarrik esateko.

Banastatxua bete leike zuen gibelakin.

Bat fan eta hiru etorri. Semia edo alabia ezkondu eta gero ha, haren gizona edo andria eta umia etortia.

Bat? Bat ezton ezer! Bikin bat! Lagun bakarra ezala ezer esateko.

Bazkarixa pospolotan. *Banoia etxera, orainddiok bazkarixa pospolotan dakot-eta.*

Bedar motzian hazittakua izan!

Behixaren bosgarren txahala izan. Baztartua, marjinatua izan. *Etorri nere ondora, ni enaizela behixaren bosgarren txahala, edo Eztotela izan gura behixaren bosgarren txahala.*

Behixaren tripan sartu. *Zuek behixaren tripan be sartuko ziñakiei!*

Berakatza, zazpi gaitzen kontrakua

Beriak (zeuriak...) eta asto baltzanak ikusi. *Beriak eta asto baltzanak ikusitta fan dok./ Beriak eta asto baltzanak pasau zittuan.*

Bi aldiz neurtu eta behin moztu (arotzak eta joskiñak).

Bixar be egunak zabalduko xok! Eztala derrigorra lan danak egun baten egittia.

Buztana agertu. *Beste buztanen bat agertuko da orainddiok!*

Buztana ekarri. *Kontu horrek buztana ekarriko xok, e!*

Danok gura xuagu goiko kamaran da! Inork eztauela behe maillan geratu gura.

Dozenan hamahiru eztira topaitten.

Elorrixo ikusi. *Gaizki pasau, egun txarrak pasau. Aurten Elorrixo ikusi biharko xuagu Kanpanzarrera barik*

Entierro batera baiño hoba! *-Datorren urteko bazkarira apuntauko haut? -Bai, entierro batera baiño hoba izango dok-eta!*

Erregia letxe gagoz, bera baldin badago geu letxe.

Eskekua dalako erretirauko dau hau baten batek. *Eskekua dalakuan jasoko dau hau norbaittek.* Betik kalia dabillen illobiaren gaiñian.

Eskerrak! - Eskerrak eskumiari!

Esku batekin doiana, bestiarekin etorten da.

Etsi-etsi egindda gagoz, oilluak hagiñairi letxe.

Etxagok astua lokatzaan!

Etxiak eztau azpitan harrapoko! Ez, behinguan!

Eza bidian da!

Ezin baiño lehenago, zazpi ahalegin-bide dagoz: ahalegin osua, txikixa, erdixa, kotia (txikixa)...

Eziña bidian dok!

Ezkara atzo goizekuak!/ Ezkara atzo goizian jaixuak!

Ezkonketako gogo gutxi dako honek! Janarixak gatz gutxi badako, horixe esaten da bazkarixa egin dauenaren gaiñian.

Fan eta etorri, kapela gorri. Hau da, fan zarien letxe etorri zarela, ezer barri barik.

Gaba egunezko euki.

Gabonetan keizak! Zeozer ondo egin eta erregalu moduan lagun horri ezin xakorian ezer emun-edo esaten da; edo eskaera aldrebes bateri emundako erantzuna.

Garoiñetan be hestiak eduki. *Mutiko honeik garoiñetan be hestiak xakonai!*

Gastiasoon pasau barik zagozai. Mundua edo munduko barri eztakoilla esateko: (Gastiasoro baserritik hain zuzen be). Izagirrenian berriz haxe dator: *gaztaroko zo-roaldixak orainddiok itzi barik dagozen neskaai esaten xate.*

Gatza, gatzontzixan!/ Honek eztako ez gatzik, ez berakatzik!

Gatzian ondo probau! *Gatzian ondo probau eragin dostazu pazientzia, e!* 'Me has hecho sufrir; me has puesto a prueba'.

Gaurtik hasten dirala milla urte bizi danarendado. Eta hiltten bagara eztakogu ezeren biharrik! Trankil hartu bihar dirala gauzak.

Gizon gehixenak meheunatik gorakua sobran eukitten daue.

Gogortu ala hil. *Ijittuena, gogortu ala hil; hemen etxagok besterik!*

Golpez edo bapez. Mediterraneo aldian eurixa egitten dau golpez edo bapez.

Gose antzian eta zor antzian bizi izanda hartzen ei dira urte asko.

Gustauko xatian eukittia astuaren buztana eta oillarraren ahalbidia!

Hau dok xamao! Hau dok tipua! Hau trepetxua! (Araotzen). Hau elementua!

Hemen betik da zeozer: aitta etxian ez, edo ama kanpuan. Betik daguela zeozer.

Herri batekoz. Joera edo pentsakera bardin samarrekuak dirala esateko. *Horreik danak herri batekoz ete diran!/ Zuek danok herri batekoz!*

Hiru Iruatzak (Idigoras) eta hiru Garagaltzaak baiño gurago, hiru Gesaltzaak.

Hiru mando eta bost karga, hartutako lekuan deskarga.

Honeik pisuak ebalteko eztaue balixo, baiña kontuak ebalteko bai! Umien gaiñian esaten da.

Iñuzente, iñuzente, txakurraren buztana tente! Abenduak 28, Iñuzente Egunekeo esaeria.

Iruzur eta lau mutur egin xao. Engaiñau egin dau.

Jainkuak egin zuen Martin bere prakakin! Baten batek 'en fin' esklamaziñua bota eta gero emundako erantzuna.

Kafia, odolostia eta andria beruak bihar dira; baitta saldia be!

Kitto: atso bat hil eta bestia itto!

Kontuak garbi, lagunak zahar.

Kontzientzia berdia zuan eta astuak jan xuan. -Eztakozu kontzientziarik! -Kontzientzia? Kontzientzia berdia zuan eta astuak jan xuan.

Lanari bost tiro emunda bizi.

Lanerako orduan hemen betik da zeozer, edo maiorazgua gaixorik edo irixa kojo.

Lanik eztaguela? Mekatxis! Hartu banastatxua eta hasi Aloñako haitza bardinketan Arabaraiño.

Legatzari txapela erantzi bihar xako. Zeozer (legatza) oso ona daguela adierazketako.

Lehenago be hirurogei urtekua aguria zuan, eta orain be hirurogei urtekua aguria!

Lehenago, zozuak ibiltten diran letxe ezkonketan ziran hemen: sasittik sasira! Hurretik hurrera, baserri honetakua ondoko baserrikuarekin.

Lekutan xagok/n Otxandixo/ Lekutan xagok/n Mendaro!

Liñonduan artorik egitten bada, hi hurrengo urtian be etxerako.

Mandazaiñak auto haundixak! Ikazkiñak tutua gogorra!

Merkia galesti. *Hori dok merkia galesti.*

Merkiak karu urten. *Azkenian merkiak karu urten.*

Mondraguen irabazi, Oñatin gorde eta Bergaran erakutsi.

Munduak hamar buelta emun. Denpora gutxixan mundu honek hamar buelta emun dittu bai, eta orain eztago hau konpondu edo arreglauko dauen kristaurik. Pare bat buelta emutia bihar geben, baiña...

Negar eta barre, prezio berian/ Negar eta barre, kaka barre!

Nerbixuak orraatz puntan izan/euki. *Ordu horretan danok be nerbixuak orratz puntan eukitten ditxuagu!*

Odolostiak eta buzkantzak ordietan izaten dira.

Ohia hozten dogun bittartian... Hainbestian be. -Zer moduz ba?- Ohia hozten dogun bittartian! Ohia librau dogu gaur be-ta!

Oilluak txixa egin orduko pasauko xako (edo adiskidetuko da). Baten bat hasarratutakuan esaten da. *Jare bakian, pasauko xako oilluak txixa egin orduko-eta!*

Oilluak perraittera fan (edo bialdu). *Fan zatezai oilluak perraittera, danak perraitteko zagozak-eta!*

On billa, on billa, bonbilla! *Hari hori pasau xakon: on billa, on billa, bonbilla! Ezkonketako etzan deziditten-eta. Harek euki zittuen neskak bere inguruan, baiña! Hor xagok pa!*

Ondo fan eta ondo kontau. *Hori dok ondo fan eta ondo kontau, eta aldrebes urten balluk/n?*

Ordenarik eztauen etxian, txakurraren potruak eltzian.

Pazientzia hartu bihar da. -Pazientzia? Pazientzia zerura fan zan/ Pazientzia astuak jan eben!

Pitto jo, pitto egin. *Nundik nora ibili, zer azken izan. Zer pitto jo xok horrek?/ Zer pitto egin ete dau horrek?*

Plazan bi buelta baño, hemen bat egittia hoba dala! (Lapiko barrena ogixarekin igurtzerazkuan).

Pobria, zeruko loria.

Pobrien mintegixa *Hau dok hau pobrien mintegixa.* Erderazko `a perro flaco todo son pulgas'.

Potxonian tuan! -Txilibituan mian! Abadia latíñez mezia emuten; eta monagilluak bazterretik.

San Martiñen olua pagau barikua izan. Gaitzik ikusi bagia izan. *Hi orainddiok San Martiñen olua pagau barik hago.*

San Roke, andria baleuke, erango leuke!

Sasoian, pikuak!

Sorgiñak puxetia joten. Errekia ur askorekin, zaratatsu etorrenian esaten zan.

Sutara arrimau eta berotu ez, nik sinistu ez!

Tonto faltia etorri. *Hemen laister tonto faltia etorriko da./ Tonto faltia etorritta xagok!* (Danak injineruak diralako).

Txakurra puztu egik! Baten bateri zerbait esaten jardun eta kasorik egitten eztanian.

Txakurrak buztana beria xon!/ Txakurrak potruak beriak ditzun!

Txakurrak elizan beste falta. Norbaitteri sobran daguela, pikutara fateko esateko eria. *Alde egizu hemendik txakurrak elizan beste falta egitten dozu-eta.*

Txakurrak xakok buztanpeian. Bost milloi pagau bihar dala? Txakurrak xakok buztanpeian!

Txarrixa hilddako astia eta ezkonduetako urtia, onenak nunbait.

Txilin txiki! txilin txiki! Umia bautizau ondoren, bolua botaten ezpazan esaten zana.

Tximixapeian arrastua egitteko modukua. Ezohikua. *Gure aittak egunen batian ohia egitten badau, tximixapeian arrastua egitteko modukua izango da.*

Txindurrixen garoiñak jan. *Han zer egin bihar dok ba? Kittarria jo eta txindurrixen garoiñak jan?*

Txorixak etxok egitten betik haabixia adar baten, e!/ Txorixa eztok betik adar batian egoten e!

Uhe adiña uhepe. *Etorri gurera gure etxian uhe adiña uhepe dagoz-eta.*

Ume jaixo eta ume bihurtu. Zahartutakuan ume bihurketan gariela, esateko.

Umia jaixotakuan zelebrau egin bihar izaten don, bestela mutua urteten ei xon.

Umia hazteia ezta berezkua.

Umiairi geldik egoteko esan eta guri dantzan egitteko, antzera

Urtetik hobeto dago ha, fundamentutik baño.

Uxuxako errekoa hasi da lanian. Arandetatik behera datorren errekoa. Negarritturria, eurittietan bakarrik emuten dau.

Zaharrak eskapurik ez, gaztiak noiz jakin ez (edo ordu jakiñik ez).

Zaharrak zer esan asko, gaztiak zer ikasi asko.

Zazpigarrenari frakak jantzi orduko, sosegauko da hori be.

Zegamarra etorri. Loguria etorri. Zegamarra etorri da eta eruan ume horreik uhera!

Zein da bizitza hontako edaderik onena? Hamahiru urte eta keizak helduta, etxagok halakorik! (14 urtekin lanian hasittako batek esana).

Zeozar izango da: arra ezpada, emia.

Zer dago afarittek? -Txepetxaren muiñak eta armiarmiaren zankuak!

Zerraittia olgaittia, harilketia nekaittia.

Zeu etxerako. *Hurrenguan be zeu etxerako! Besterik eztaguenerako!*

Zorraz zor, lepua lodi.

Zuekin eztozu Naparrua barrixa egingo. Gauza onik egingo.

Zumarraga eta Billarrial eztok poltsan hiru errial.

Zurixa edo baltza. *Zurixa edo baltza, jatekorik sekula etxat falta izan eta zer esango dogu, ba? Konformau egin bihar!*

7.3. Konparaketak (baiño –ago)

Akerraren adarrak baiño bihurragua. *Mutiko hau akerraren adarrak baiño bihurragua da./ Akerraren adarrak baiño makilla bihurragua.*

Albeni bat baiño mehiagua. *‘Más delgado que una hebra de hilo’.*

Amelua baiño makalagua. *Amelua: liño-klase eskasa. Amelua baiño makalagua da hori.*

Astua atzeraka (atzeruzka) baiño aldrebesagua. *Moldakaitza, eroskorra. Aldrebesagua da aldrebesagua! Astua atzeruzka baiño eroskorragua./ Hori dantzaz astua atzeruzka baiño aldrebesagua da.*

Baria baiño motelagua. *Pertsona geldua. Hi baria baiño motelagua haiz.*

Berakatza baiño fiñagua izan. *Oso fiña.*

Buztanikaria baiño geldigorragua. *Ez geldik egotekua. Buztanikaria baiño geldigorragua da ume hau.*

Edurra baiño zurixagua. *Zuri-zurixa. Edurra baiño zurixagua ekarri dot.*

Eria baiño gogorragua/ Eria baiño zaillagua. *Ere, eria (hede): uztarrixaren narruzko lokarrixa. Zailla, gogorra. Eria baiño zaillagua dago okela hau./ Eria baiño zaillagua egindda dago Xabier./ Eria baiño mutiko gogorragua da Joxemari.*

Erlia baiño fiñagua. *Langillia, pertsona saiatua. Bihargiña, maratza. Erlia baiño neska fiñagua.*

Errege baiño hobeto bizi. *Ondo baiño hobeto bizi. Errege baiño hobeto bizi ziran./ Errege bera baiño hobeto bizi gaittun./ Errege baiño hobeto bizi bihar zana, eta hara zelako bihalekuak ekarri xauen bere buruari!*

Gabi-ardatza baiño senduagua. Gabi, gabixa: antziñako ola zaharretako maillua-ren kirten haundixa. *Hik gura duana esango dok, baiña gure Fakin gabi-ardatza baiño senduago xagok.*

Gelaatzua baiño baltzagua. Gelaatzua edo laratza: beheko sutako kakua. Narru bal-tzeko pertsonia. *Gelaatzua baiño baltzagua.*

Hagia baiño luziagua. *Mutiko hori zela hazi dan, hagia baiño luziagua dok!*

Karrilloia baiño gogorragua. Karrilloi, karrilloia: intxaur-klase bat; kaskal gogorre-kua. *Zuen aitta karrilloia baiño gogorragua zan. Karrilloia lakotxia.*

Kedarria baiño ximurragua. Kedarria: tximinixako zikiña. Sikua, zekena, zikoitza. *Hori kedarria baiño ximurragua da./ Kedarria lakotxia.*

Matxinkalaiña baiño luziagua izan. Oso luzia, akaberabaia. *Honek matxinkalaiñaak baiño zuztar luziagua xakon.*

Oiñaztua baiño aguruago. Oiñaztuak eta justoixak: tximistak eta ostotsak. *Oiñaz-tua baiño aguruago ibiltten da bizikletan./ Oiñaztua baiño aguruago ezkuta da.*

Orbela baiño makalagua. Pertsona ahula, biguna. *Haregaz jai xagok, orbela baiño ma-kalagua dok-eta.*

Plaga guztiak baiño hasarriago. Sutan. Oso hasarre be. *Hor argittu dok plaga guztiak baiño hasarriago./ Iragoko egunetan plaga guztiak baiño hasarriago dabil.*

Sokana baiño baltzagua. Sokana, intxaur-aliaren gaiñeko azal berdia. (Barrukua, ja-tekua batzen dabena **kaskala da, intxaur-kaskala**). Sokana baltza izaten da eta bere zikiña garbiketan oso zailla. *Sokana baiño gizon baltzagua agertu xakunan gabaz./ Biha-lekua da gero hau, zeñek kendu euroi atzamarretako sokana./ Sokana baiño baltzagua etorri nintzuan eta enindduan ezaugutu.*

Subiaren buztana baiño labanagua. Irristakorra. *Bustitta eguen eta subiaren buztana baiño labanago.*

Sultzua baiño beruago. Oso berua. *Sultzua baiño beruagua da zure txamarra hau.*

Txarri erria baiño harruagua. Oso harrua. *Hor ikusi dot txarri erria baiño harruago egindda./ Hori txarri erria baiño harruagua izan da betik.*

Txerren baiño okerragua. Bihurra. *Txerren baiño okerraguak dira mutiko honeik.*

Txinddurlurra baiño koipetsuagua. Lur pegakorra. *Txinddurlurra baiño koipetsua-gua dok paraje horretakua.*

Txitxo baiño harruagua. *Txitxo baiño harruago, han etorri da.*

Txitxo baiño dotoriagua. Oso dotore. *Han argittu da txitxo baiño dotoriago./ Gizona txitxo baiño dotoriagua./ Banetorren txitxo baiño dotoriago neure bota-ardauarekin eta hara nun egin neben trikitx mikeletia.*

Ura behetik gora baiño nagixagua. Zurixa, alperra. *Ura behetik gora baiño nagixagua egindda dago. Hori lanian hasi? Ura behetik gora lehenago!*

7.4. Onomatopeiak

Euskaria oso aberatsa da onomatopeietan. Ikaragarri saiatu izan gara orain arte behintzat benetako hotsetara hurreraketan. Bestetan hitz-jokuak sortzen dittugu eta lagungarriak dira oso. Bikutz/hirukutz honeik jantzi egitten daue gure berbeeria eta inddartu. Izan be, pertsona baten komunikaziñua adierazkorra izatia besterik da. Asko berba autonomo bihurtu dira: *dardarka, pil-pillian...* Millaka dira honein tankerak. Onomatopeiak papelian ifinttiak eztako zentzun larregirik, baiña guk muestrarako izango bada be, batzuk jarri egin dittugu. Aurrera be, eztogu bilddurrik euki bihar dirti-darta hots, sensaziño eta enparauak agerketako. Batzuetan bal-dar samar be botaten dira, baiña horrelaxe goiaz geure hizkeria aberasten eta sortzen.

Bal-bal. Irakitterakuan ataraten dan soiñua. *Ura bal-bal irakitten. Bal-bal-bal dago.*

Bol-bol. Irakitterakuan ataraten dan soiñua. *Lapikua bol-bol irakitten. Bol-bol-bol dago.*

Bolo-bolo. Jentiaaren barriketak, esamesak, zurrumurruak. *Bolo-bolo dabil gizur hori./ Herrixan ezta beste gauzarik entzuten: bolo-bolo dabil.*

Bon-bon. Ondo, bapo egon. *Daguenian bon-bon eta eztaguenian egon./ Gaur bon-bon eta bixar egon. Jentia orain bon-bon xabilk.*

Bor-bor. Bere artian barriketan. Mur-mur. *Bor-bor fan dok aguria.*

Dar-dar. Dardaraz, dardariakin, dardaraka. *Hotzak dar-dar egon./ Bilddurrez dar-dar.*

Di-da/ Di-dau. Aguro, derrepentian. *Di-da egin eta aurrera./ Aginddutakua di-da baten egin daue.*

Dilin-dolon. Loka. Kili-kolo. *Dilin-dolon samar xakuat buruau.*

Dinbi-danba. Danbatekoka. *Han ekin otsain dinbi-danba tiroka.*

Dis-dis. Brillua. *Begixak dis-dis egin xaue./ Han zerbaittek dis-dis egitten dau.*

Firi-fara. Haize pittina eta epela. *Firi-fara dabil haizia.*

Firri-farra. Asko begiratu barik. Erixau. *Ez ba bota hazixa firri-farra./ Firri-farra gas-tauten dozue zuek dirua.*

Gri-graua. Zaratia. *Han umien gri-graua zan nagusi.*

Isilka-misilka. Iñork ez entzuteko moduan. *Isilka-misilka dihardue.*

Jera-jeraka. Illaran alkarri eskutik edo gerrittik obatuta. *Jera-jeraka fan ziran Elizondotik Ugaranera./ Jera-jeraka dabiltz kalia gora kalia behera.*

Kilin-kolon. Ondo lotu barik. Kili-kolo. Loka. *Honek kilin-kolon dako pieza guztiak.*

Kiski-mauski. Umien jolasetan ze eskutan dakon galdeketako. *Kiski-mauski, zeññetan dauzki?*

Mara-mara. Asko, malutz. *Edurra mara-mara dihardu.*

Mela-mela. Hazurretaraiño bustitta. *Mela-mela egindda etorri da basotik.*

Mis-mis. Mitxin-mitxin. Katuari guregenakateko esaten xauguna. *Mis-mis-mis...*

Mur-mur ibilli, fan. Murmuxetan. *Zer zabiltzai mur-mur?/ Mur-mur fan da.*

Pil-pil. Irakitten. Berotuta. *Lapikua pil-pil dago./ Egoera politikua pilpillian dago oraintxe.*

Plisti-plasta. Txipli-txapla. *Plisti-plasta pozo danetan hankak bustiaz.*

Purra-purra. Oilluai esaten xate, jaten emuteko-eta. *Purra-purra ibiltten zan amandria egunero oilluai zaperua botiaz.*

Putx-putx-putx... Astuari hots egitteko ebalten diranak: *Putx-putx-putx; potx-potx-potx; potxin-potxin-potxin.*

Rauska-rauska. Gustora. *Rauska-rauska jan daue.*

Sor-sor. Min haundixa ez, baiña etenbagia. *Sor-sor dako hagiñeko miña./ Haundixena fan da, baiña hor dago orainddiok sor-sor belarriko miña.*

Taka-taka. Oiñez hasi umia. Takaz. *Taka-taka ikasten hasi da Maialen?*

Tarteka-marteka. Noizian behin. Tarteka-tarteka. *Honeik tarteka-marteka eginddako gauzak dira./ Tarteka-marteka agerketan dira sagar ustelen batzuk.*

Tikili-tokolo. Nolabait. Ez oso ondo. *Tikili-tokolo samar dabil.*

Triki-traka. Zaratia. *Zer da hor kanpoko triki-traka hori?/ Triki-traka trenian. Ikaragarrixa zan hango triki-trakia.*

Triki-traukua. Atzera geraketan eztana. *Patxi pertsona triki-traukua zan.*

Ttirin-ttaran. Firin-faran. Ganorabagia. Kaudelbagia. *Lanik egin bapez, ttirin-ttaran ibilli, eztau besterik egitten.*

Ttirri-ttarra. Nekez eta astiro samar, baiña segi aurrera. *Ttirriki-ttarraka. Ttirri-ttarra hementxe./ Ttirri-ttarra, ttirri-ttarra egin egin dogu zeozer./ Bagabiltz ttirri-ttarra behintzat bai, eta ia noiz arte irauten dogun.*

Txiki-txiki. Txarrixari hots egitteko esaten xakona. *“Txiki-txiki”, hator hona!*

Txipli-txapla. Plisti-plasta. *Txipli-txapa uretan, ederrak egingo dittuzue erropok!*

Txor-txor. Barriketia. *Txor-txor isilddu barik./ Horrek eukan txortxorriua!/ Txortxorrio baten!*

Tzo-tzo-tzo. Behixari, ardixari... geraketako/itxaitteko/hots egitteko esaten xakona. *Tzo-tzo-tzo...*

Zarra-zarra. Arra-arra. Eurixa ugari samar bota, baiña okerrik egin barik. *Aurten ezta bedar faltarik izango, eurixa zarra-zarra da-eta.*

Ziri-ziri. Motel, lanbrua edo edurra. *Ziri-ziri lanbrua./ Ziri-ziri edurra.*

Zirriki-murruku. Zaratia, burrundaria atarateko zeozer: lapiko zaharren bat, bi-dueren bat. *Iparraldean “eltzegorra”. Zirriki-murrukua.*

Zirti-zarta. Aguro. Amen baten. Ganoraz. *Zirti-zarta, laister egin dittu hemengo atzera-aurrerak.*

Zirt-zart. Erabagi. *Guk be egin biharko dogu, ba, zirt-zart.*

7.5. Beste esamolde batzuk

Abruziuta itzi, geratu. Burukomiña egin. Gogait eragin. *Abruziu eragitten dau bere barriketaakin./ Abruziuta itzi naue./ Abruziu eragingo dotsue./ Zu abruzuta geratuko zifian.*

Adar azala bota. Min hartu. Okerren bat egin. *Adar azala botateko aukerako lekua./ Adar azala bota barik ibilli zatezai!*

Agopeian berba egin, esan, ibilli. Ingurukuak ez entzuteko moduan, isilka-misilka. *Agopeian esan dosku./ Agopeian ibilli gara.*

Agozpez jarri. Aguaz behera. Agozpez etzindda geratu zan./ *Agozpez egoten naiz onduen.*

Agua bete hortz. Harri eta zur geratu. *Agua bete hortz itzi gau.*

Agua neurri euki. Agora lehenengo datorrena esan. -Zenbat dok txikitua? - Bostehun pezeta. - *Hori dok agua neurri eukittia!*

Ahuntzaren gaberdiko eztula ez izan. Inportantzia bariko gauzia ez izan. -Zer egin xaue ba? -*Hirurogei milla pezeta oostu. -Hori ezta ahuntzaren gaberdiko eztula!*

Aixar ibilli, egon... Lo ariñekua izan. Umiak lo egin gura ez zerbaittegatik. *Ume hau gaur aixar(tuta) dago; eztako logurarrik./ Ni lo aixarreku naiz; edozein zaratarekin iratzartzen naiz. Lo aixarra dakot.*

Alatuta euki. Eskuak, hankak... hotzak gogortuta euki. *Ura izoztuta eguen eta eskuak alatuta geratu xat./ Umiak edurretan ibilli dira eta eskuak alatuta dakoi./ Ezin xaot ezeri heldu, eskuak alatuta dakot-eta./ Hankak alatuta dakot, bihetzak eztittut sentitten.*

Alde ederra egon. Besterik izan. *Alde ederra dago 3.000tik 7.000ra!/ Alde ederra dago oiñez fan edo autobusian.*

Aldian euki, eruan, ekarri. Soñian euki, eruan, ekarri. *Hiztegitxo hau betik aldian eruaten dot./ Atiak kiltzia aldian dako./ Eztakark dirurik aldian?/ Horrek be urtetxo batzuk aldian.*

Aleitzi, aleitzi ibilli, esan. Ustez. Gutxi gorabehera. *Aleitzi erantzun dostet enkuestatzaillairi./ Aleitzi batera ifiñi dot./ Aleitzi esan dot./ Ez egin jaramonik, aleitzi nabil.*

Alia euki. Bixamona, mozkorra, atxurra, lekia... euki. *Egundoko aliagaz etorri da./ Harek harrapo xuan alia!*

Amentzerauta egon. Itsututa egon. Zerbait burutik kendu ezindda egon. Zerbaitten menpe egon. *Futbolera amentzerauta dago./ Dirura amentzerauta dago jente asko./ Bere euskera horrekin amentzerauta dago./ Ez emun bihorrairi ogirik, amentzerau egitten dira-eta.*

Anportuta egon, geratu. Gogortuta. Junturetatik gogortuta. Pertsona zaharrak aixkomente. *Gure Joxe anportuta dago./ Ibilli ezpazara egitten, anportuta geratuko zara./ Galdixak anporketan dau pertsonia.*

Antz bat emun. Ondo-ondo egin barik be, itxuratxo batian. *Antz bat emun ezker, ondo dago.*

Apo-apuan. Larri eta estu. *Apo-apuan salbau zan.*

Ardura izan. Zerbaitten kezka izan. *Eztost ardura./ Eztako ardura apurrik be./ Ardura xao horri!*

Argi egon. Erne egon. *Neuk ekarriko dittut ardixok eta zuek argi egon hemen./ Eskerrak argi gegontzenari. Sin. arlet egon.*

Argi eta garbi esan, entzun. Bihar dan moduan. Izango dan moduan. *Guk argi eta garbi esan xangu./ Argi eta garbi entzuteko moduan esan zittuein abixuok.*

Argixa erre. Argindarra gastau. *Guazen uhera argixa erreten besterik ezkabiltz-eta./ Guazen uhera hemen argixa erre besterik eztogu egitten-eta!*

Arlet egon. Zaixo egon. *Arlet dago. Ik. argi egon.*

Arnasestuka ibilli, egon. Arnasia estututa. *Arnasestuka etorri dira; arnasestu baten.*

Arramalak euki. *Umia negar baten, eta zu telebisiñuari begira; zuk dakozu arramalak!/ Betik ezezkoa emuten dostai; baiña hi artian be fan. Hik dakok arramalak!*

Artez egin. Egogi, txukun, aguro egin. *Artez egin dittu egin biharrekuak. Artetsua da.*

Asko lekutan jausi ezkerro, ezin zutitu.

Asko moduko lekutara fan diranak, aurten oso gaizki.

Asko modutako eguraldixagaz, zapatuan Elizondon ezta giro izango.

Asko mudutako jentia gaz, gaur ezin leike fixau.

Asko modutan badabil, nik atia itxiko xaot.

Astegun gorrixan. Astegun buruzurixan; egun korrientian. *Astegun gorrixan jatetxera afarittera./ Asteburuetan bai, baiña aste gorrixan hemen ezta inor ibiltten.*

Astia kojo. Aste barruan egun batian jai egin eta hurrengo egunian lan egin biharra, zubi osua ez hartzeia, adibidez. *Aste hau kojua dakogu, martizena jai da-eta.*

Asto zurixaren tripara fan./ Bardinberora fuan. Ugera fan. *Bueno, banoia asto zurixaren tripara!*

Astolana izan, egin. Lan zakarrak, astunak egin. *Ez horrelako astolanik aginddu umiari./ Makiña bat astolan egingindakua izango da ba hori be!*

Astorik pe ez ikusi. Ezebe ez ikusi. *Barkatu e! Astorik pe etxuat ikusten!*

Astua atzeruzka baiño txarragua! Terkua.

Astua garagarrik irabazten ibilli. Astua hankaz gora etzindda, bizkarreko azkurak kentzen eta bizkarra garbiketan jardun. *Zuen astua garagarrik irabazten ikusi dot zelaixan. Ohian buelta eta buelta dabillenari be esaten xako. Zer, garagarrik irabazten ala?*

Astua lokatzaan egon ez. Ederra kontua! Eztakot aurreragokorik! *-Zuk fan biharko dozu lagunketara horreiri. -Eztago gure astua lokatzaan!*

Asun egon. Haserre egon, muturbaltz egon. *Atzo asun eguen zuen Joxe Mari.*

Ate ostian postia, txo!

Attakua, attakotzarra jarri. Ederra jarri. Ganadu ona jarri. *Gozua jarri. Attakotzar ona jarri xat.*

Atxilipurdika ibilli. Buruzutika. Sama eta bizkar gaiñian jira eta buelta ibili. *Zelai-xan behera atxilipurdika ibilli ziran.*

Atxurra harrapau. Mozkortu. Legatza harrapau. *Atxurra harrapau giñuan, besterik ezebez./ Hori atxurra dakartzuna!*

Atzekalde ona euki. Berme onekua edo konfiantzakua izan. *Atzekalde ona dako.*

Atzekaldian zulua euki. Danen modukua izan. *Horreik zer dakoilla uste dozu, ba? Danok moduan atzekaldian zulua!*

Aurreragokorik ez euki. Gauza inportantiaguak (ez) euki. *-Amandria, zeuk be aurki hasi egin bihar inglesa ikasten. -Etxakonat aurreragokorik!/ Baxakonat aurreragokorik!*

Autsi, autso. Hartu egizu. *Tori. Autsi hamabi! Autsi eta fan zatez! Autsi ba! Autso eta jan egik!*

Azaak jo. Ederra egin. *Horrek jo xoskuk/n azaak!*

Badaki egitten, esaten... Ezta harriketakua. Ezta ikaraketakua. *Badaki ba sasue hone-tan edur galantak egitten./ Gure Ferminék be badaki ba etorten Trinidad egunian./ Badaki ba galantak esaten be.*

Bai zera! Zailla sinisketan. *Keba. Bai zera! Ezta egixa izango horregatio./ Bai zera! Horrek urte gehixago dako.*

Baltza jo, baltza(k) egin. Haundixak, latzak egin, gogorra jo. *Baltza jo dau horrek be: bere andria hil./ Baltzak egin ziran gerra-denporan.*

Bardinberora fan. Uhera fan. Uheratu (bardinberua: ohia). *Ni banoia bardinberora./ Bardinberon, hantxe onduen.*

Bardindduta ikusi, etorri, ibilli... Ondo bustitta, zurrutiari emunda. *Politto bardindduta ikusi ñonan./ Bardindduta etorri dira.*

Bariak harrapau. Sabel-saihetseko miña sortu. *Bariak harrapau nau eta ezin dot atxin-txikarik egin.*

Bat etorri. Konforme egon. *Bat nator, horrelaxe da./ Honeik bat datoz kontu honetan al-katiagaz.*

Bat-baten egon. Bardin-bardin, ikararik egin barik. Ez aurrera ez atzera. *Eulogio be bat-baten egon bihar ei dau./ Hor dago hori: bat-baten! Egunak doia bat-baten*

Batian bestian. Han hemenka. *Ikusten ziran batian bestian pago batzuk./ Euskaldunak be baegozen, batian bestian.*

Begirik ez batu. Bape lorik egin ez. *Begirik batu barik jaiki naiz./ Begirik batzeko asti barik etorri da./ Bart etxonat begirik batu.*

Begittan hartu. Baten batenganako ezinikusixa, amorrua, arrabixia. *Orduantxe begittan hartu nindduen eta harrezkero eztago gauza onik.*

Begixen bista. 1. Argixa eta garbixa. Zalantzabagia. *Begixen bistako gauzia da hori.* 2. Jospa egin. *Alde nere begixen bistatik.* 3. Amenazua, mehatxua. *Gure begixen bistara etorten bada horregatio!*

Bekozkua ifiñi, ekarri, euki. Arpegi, mutur illuna jarri. *Bekosko illuna ekarri dau./ Hori bekoskua ifiñi doskuna!/ Bekosko baltza xakok gaur zuen lagunak!*

Bentajan egon. Haundi egitten. *-Jarri zatezai hemen, zutik egon barik. -Ez, ez, trankil egon, gu bentajan gagoz-eta!*

Berbia jan. Aginddutakorik ez bete. *Ezta ba txarra berbia jaten./ Zuk eztozu barbarik jan.*

Berdoxtuta egon. Bardindduta, muturra bustitta, zurrutiari emunda. *Berdoxtuta ikusi*

neben Joxe atzo gabian.

Bere kautan jardun, ibili. Bere artian bakarrik barriketan jardun. *Berekautan dihardu./ Hori sarrittan berekautan ibiltten da kalia.*

Bertan behera jare. Derrepentian itzi. *Ordua jo dauenian, dana bertan behera jare eta etxera fan dira./ Honek egin dosku egitekua: dana bertan behera jare eta kaixo mutil (ospa, agur)!/ Jare bertan behera danari eta lagundu egixozue horri.*

Beruenak kendu. Zerbait larregikua, exageraua danian ebalten da. *-Hirurogei usotik gora bota dittuela ba! -Beruenak kenduta eztira hogeta hamar be izango.*

Beste txakurrik zaunka egin. Bestela izan. Beste kuku batek jo. *Nik esandakua egin baleu, beste txakurrik zaunka egingo otsan./ Haregana fan bagintza, beste txakurrik zaunka egingo oskun.*

Besterik izan. Alde ederra egon. *Besterik da eguna luzia./ Besterik da lana bertan egittia.*

Besteriko barik. Horretarako bakarrik. *Besteriko barik informatika kontuetarako jarri xuai.*

Bestetako modukua! Betiko modukua. *-Zer moduzkua dago, ba? -Bestetako modukua!*

Bete-bete egon, amaittu, geratu... Nahikua ardau eranda, ardau larregi eranda, ardau-jana egindda. *Bete-bete amaittu geben azkenian.*

Bete-betian. Zuzen-zuzen. *Bete-betian emun dost (jo nau)/ Bete-betian emun dost aurpegixan baloiagaz.*

Bidia egon, izan. 1. Hartarako arriskua. *Min hartzeko bidia ikusten dot.* 2. Hartarako tentaziñua. *Umiak gaizki ikasteko bidia.*

Bihalekuak emun, ibilli. Lanak, burukantsaziñuak. *Badabille makiña bat bihaleku./ Euskera dontsuonek emuten dau bihalekutan!/ Hori bihalekuak emuteko besterik ezta.*

Biharreko. 1. Mesedegarria. *Ordu onian eginddakua, etorritakua. Zorionekua. Biharreko kiroldegixa egin zan Oñatin./ Hauxe biharreko gauzia ekarri zan gurera./ Biharreko gizona etorri zan herrira.* 2. Larregi. *Bihar baiño gehixago. Zela jango dau ba dana, biharreko bi bota xatzu-eta.*

Biharrian. 1. Aguro. *Prisaka. Muturrak apurtu biharrian etorri da.* 2. Premiñan. *Zapata honeik konpondu biharrian dagoz./ Atiau aldatu biharrian dago.* 3. Ordez. *Eztaue ondo ulertu eta kiroldegira fan dira Ibarrara fan biharrian.*

Bihotzerria euki. Urdailleko erria. *Egidazu mantzanilla apur bat bihotzerriau kentzen dosten./ Bihotzerria dakot./ Bihotzerre antza dakola dixo.*

Bihur egon, jarri. Hasarratu. *Enekixen bihur egozenik./ Horreik aspaldittik xagozak bihur./ Herentzia-konturen bategatik bihur jarri ziran eta...*

Biko egin. Azertau. Asmau. Danak ondo urten. *Horretxek egin dau biko./ Ameriketara fan eta biko egin eben.*

Bildduta egon, geratu. Adore gutxigaz, kikildduta egon. *Oso bildduta dago./ Nik oso bildduta ikusi dot.*

Bixamona euki, ekarri. Jai bat pasau eta hurrengo egunian izaten dan ajia, alia, lo-faltia. *Sekula baiño bixamon haundixaguarekin etorri xakun lanera./ Gaur bixamona dako zu zuk galanta!/ Atzo parranda egin geben eta gaur bixamona.*

Bizikauta letxe egon. Hazurretan, egoera penagarrixan, ezebezia egon. *Bizikauta letxe dago: hazurra eta azala./ Operau ondoren bizikauta letxe egon zan/. Denpora gutxixan bizikauta letxe geratu da. Oharra: berba hau seguruenez `disekau'tik etorriko da.*

Bizkarrak berotu. Jipoia eman. Bizkarreko hotzak kendu. *Bizkarrak berotu xaue, eta mereziu eben, itxuria.*

Bizkarreko hotzik ez euki/ Ipurdiko hotzik ez euki. Diru asko eztakit eukiko dauen, baiña esan, esaten dau. *Eztako horretxek bizkarreko hotzik.*

Burutik egindda egon. Burua arindduta, galduta samar euki; burutik jota egon. *Hori esan baldin badau, burutik egindda dago.*

Burutik egindda ibilli. Gogait egindda ibilli. *Burutik egindda nabil, zuretako oiñetako barrinak nundik zuzendu.*

Burutik jota egon. Burutik egindda, zentzuna galduta, artakamaratik jota egon. *Ze-atik egin dozue hori, burutik jota zagozai, ala?*

Dana dala. Edozein modutan be. *Dana dala, horrek be badako konponbidia./ Dana dala, orainddiok eztakigu zer egingo dogun.*

Dana dalako. Ditosozko. *Dana dalako gizonorrek, esan, zer egin dau ba?*

Diabruak hartuta fan. Hasarre, murku fan. *Hor fan da abixadan, diabruak hartuta.*

Dindonka ibilli. Balantzaka. Jausiko, ez jausiko. *Majo eranda, dindonka hasi xaku.*

Doministikua egin. Atxis egin. *Doministikua hasi zan./ Doministikua egin dau.*

Ederra sakatu. Ederra egin. Odolostiak ordian. *Eztau ezer esan eta sakatu dosku ederra./ Sakatu bihar txanat ederra! (ordiak).*

Egarrixak kixkortuta egon, etorri. Egarririk itoten. *Egarrixak kixkortuta ailegau zan lanetik.*

Egittekua egin, esatekua esan. Haundixa egin, esan, asmau. *Horrek egin dittu egittekuak./ Harek esan dau esatekua./ Zuek bota dozue botatekua./ Egin dau honek orain be egittekoren bat.*

Eguna zabaldu. Bizimoduak jarraitu. *Guazen ugera (edo etxera), bixar be eguna zabalduko dau-eta!*

Egurra kuku geratu. Arbola bat, egur bat beste baten kontra geratu. *Egurra kuku geraketia baiño gurago xuat!/ Edurragaz kuku geratuta (edurrak sustarretik atara eta kuku geratu).*

Elorrixo ikusi eragin. Umiairi esaten xatena, belarri banatatik obatu eta lurretik jasuz. *Mutikua, gura dok elorrixo ikusi?*

Entramia euki. Jatuna izan. *Horrek dako entramia; horrek egin dau janaldixa!*

Eramaittua egon, izan. Demandia. Hasarria. *Gaur eramaittua egon da gurian./ Hor eramaittua dago, zarata batian dabiltz-eta./ Hor jaiki da eramaittua!*

Erbilua egin. Lo aixarra, ariña. *Erbiluan pasau dau gaba.*

Erdelgaizto egin. Erderaz gaizki egin. *Horrek oso erdelgaiztua egitten dau.*

Erdú hona. Etorri, zatoz. *Erdú hona. Erdú ume!*

Erosiko ez erosiko, jausiko ez jausiko... Zalantzan. Erabagi eziñik. Ezbaixan. *Erosiko ez erosiko dabiltz/. Emungo ez emungo nago./ Konponduko ez konponduko dagoz.*

Errekan pasauta egon. Deslorauta egon. *Hori gaztia da, baiña errekan pasauta dago./ Errekan pasauta hago?*

Eskuak alatu. Ik. *alatuta euki.*

Eskupeko lanak egin. Lantxuak, gauzatxuak. *Etzan ezertarako gauza eta bere eskupeko lanak egitten pasauten eben denporia./ Eskupeko lanokin entretenituten naiz./ Eskupeko lanak besterik ez.*

Esne-bitsetan bizi./ Ur bitsetan bizi. Bizimodua zer dan ez jakin. *Ur-bitsetan bizi zara zu./ Hori orainddiok esne-bitsetan bizi da.*

Estronkauta egon. Larregi jan. Ok egin. *Estronkauta nago./ Ume hau estronkauta xagon./ Estronkau arte jaten dau eta gero gaizki egoten da.*

Etorrixa euki. Berba egitteko, bertsuetarako... samurtasuna. *Horrek dako etorrixa!/ Nork euki leikien horrek dakon etorrixa!*

Etsi-etsixan egin. Birritan pentsau barik egin. *Etsi-etsixan egin geben, eta kitto!*

Etsipena emun. Akaberia emun. *Aurtengo irairi emun xostiagu etsipena.*

Etsitta egon. Esperantzia galdu. *Ziharo etsitta dago./ Etxau behinguan etsi.*

Ez berihala(kuan). Ez behinguan. Ondo kostata. *Lanok etziran berihala(kuan) amaittu, baina...*

Ez gatz eta ez berakatz./ Ez ur, ez ardao. Ganorabagia, odolbagia izan. *Ez gatz eta ez berakatz, hara, gauzia garbi esanda./ Hauxe da ez ur, ez ardao.*

Ezentzun egin. Entzun bai, baiña jaramonik ez. *Horreik, lotsabagiok, ezentzun egin dos-kue.*

Ezikusi egin. Bestaldera begiratu. *Trikitx egin dogu kalia, baiña ezikusi egin dost./ Ikusi egin egin hau, ezikusi egin xon.*

Ezkundu eta gero ezkongeixak agertu. Zeozer saldu, egin, errentan emun... eta gero aukera hobiak agertu. *Zenbatian saldu dozu moxala? -Bost milla duruan. -Gehitxuago be pagauko notsun ba! -Hau dok hau! Ezkundu eta gero ezkongeixak agertu.*

Eztittu eruengo garixak hegoiak. Esaten da prisako lanik edota ardurarik eztanian; kuidadurik eztaguenian. Esate baterako, barriketa luzian bape prisa barik gagoze-nian: *"Lasai, eztittu eruengo garixak hegoiak".*

Fraka barririk ez egin. Dirubiderik ez izan zerbaittekin. *Eztogu zurekin fraka barririk egingo./ Langintza horretan ezton fraka barririk egingo./ Ez, udaldi haretan ezkeben fraka barririk egin.*

Fraka barrirak egin. Dirutu. *Lan honekin egingo dittugu fraka barrirak!*

Frakak andriak, alabiak, amak euki. Emakumiak aginddu. *Gurian frakak andriak./ Han frakak alabiak dako.*

Frakak eskatu. Librau. Kaka egin. *Oraintxe noia, zuek jarraitu, frakak eskatu bihar dittut.*

Frantsesak/zegamarra etorri, aillegau. Umia loguratu. *Aillegau dira frantsesak./ Etorri da zegamarra.*

Fraulerokerixa(k) esan, jo, bota. Haundikerixia, harrokerixa-punttua agertu. *Haus-pokerixak esan. Horrek esan dittu fraulerokerixak./ Fraulerokerixia franko.*

Gaizkiesanka ibilli, hasi. Berba itsusi egin norbaittengatik. *Betik gaizkiesanka dabil./ Anaiaगतik gaizkiesanka hasi xat.*

Garakuak egindda egon. Gaztiak eginbiharreko bentajia, alturan, egindda egon. *Ho-geitabi urte dako, eta gure semiaren garakuak egindda dagoz.*

Garbi ez jakin, ez esan. Bihar dan moduko edo gauza dan informaziñorik ez emun. *Guk eztogu hori garbi jakitterik izan./ Juntan etzan gauza garbirik esan.*

Gauza izan. Kapaz izan. Zu etzara gauza neri irabazteko!/ *Jota nago, enaiz ezertarako gauza./ Gauza banintza.*

Giro izan, egon. Berua, hotza, arriskua, hasarria, istilluak, poza... *Atzo etzuan giro ordu honetan./ Ezta giro zuekin./ Aiñubeetan gaur ezta giro izango!/ Hango tirua, hango zalapartia; etzan giro bertan.*

Giza-narrurik ez izan etxian. Etxian gaizkillerik eztaguela esateko eria. *Aurrera, aurrera, eztakogu guk hemen giza-narrurik-eta!*

Gizon ifiñi harrixa, egurra... Zerbat zutittara ifinttia. *Ifiñi gizon egurrori./ Harrixa lehenengo gizon ifiñi.*

Gogor hartu. Estu hartu. *Gogor hartu daue eta berihala atara xaue egixa./ Han gogor hartuko haue, ibilli heike argi.*

Goitxetarra izan. Arantzazuarra. *Guk (Araotzen) hala esaten gistian: Goitxetar batzuk./ Goitxetarrakin habil?/ Goitxetarren kontuak.*

Goixak eta behiak jorratu, astinddu. Isillik ez geratu. *Asko saiatu. Ederra da ba gure Migel, jorratuko dittu goixok eta behiok.*

Gorrixak ikusi. Gaizki pasau, oso larri ibilli. *Neuriak, beriak, geuriak... eta bi. Hagin madarikatu honegaz gorrixak ikusi dittut./ Horrela jarraiketan badozu, gorrixak eta baltzak ikusiko dittuzu.*

Gosepasauta egon. Jaten hasi orduko, gosia fan. *Gosia lehen neukan, orain gosepasauta nago./ Gosepasauta? Jakiña! Orduak al dira ba?*

Gosia ikusi. Gosia pasau. *Gerraostian guk ikusi gittuan gosiak!/ Gosia ikusittakua horregatio betik da zaildduagua./ Goserik ikusibagiak.*

Gosiak etenda egon. Gosiak larri. *Debaillauta gosiak. Iri bat jango neuke bere adar eta guzti, gosiak etenda nago./ Zerbait jatera noia, gosiak etenda nago-eta.*

Gozua egon, izan. Sutan, hasarre egon... *Gozua dago ba!/ Gozuak dagoz arrantzaliak aspalditxuan.*

Gu baiño okerrago egongo dira lau.

Guk honezkero etxuagu atxintxika haundirik joko!

Guria fan zuan!

Guria ikusitta xagok!

Guriak, guriari, guriaren, gurian, guretik... *Guriak (gure mutikuak) eztau horrelakorik esan./ Gure andriak zapatuetan egitten dittu errekaduak./ Gurian (gure etxian) eztago ba horrelako konturik./ Guretik (gure etxetik) eruan dau esnia.*

Haabixatik urteten hasitta. Etxeko zulotik urteten hasitta. *Honeik haabixatik urteten hasitta dagozela!*

Hagin txikiñak urtenda. Nagusittuta. *Itzi bakian hagin txikiñak urtenda dako-ta!*

Hagiñak bardindduta euki, egon. Bizimoduan ondo zaildduta egon. Atzo goizekua ez izan. *Horreiri eztostezu adarrik joko, aspaldi hagiñak bardindduta dakoi./ Horreik kenduko dotsue lelo-usaiñok, hagiñak bardindduta dagoz gero!*

Hanka gorrixak agertu. Umia jaixo. Umia ekarri. *Agertu dira hanka gorrixak./ Ikusiko dozue hanka gorrixak agerketan diranian!/ Agertu da hanka gorrixak-edo?/ Orainddiok osorik dago, ezta hanka gorrixak agertu.*

Hankajotia eruan, izan. 1. Igesi joan abixadan; txistruan. *Harek eruan dau hankajotia.* 2. Zalapartia, aguro egin biharra. *Hor gaur hankajote gogorra izan da.*

Hankak jaso./ Polaiñak jaso. 1. Alde egin. *Laister hankak jaso biharko dittugu hemen-dik!/ Polaiñak jaso eta baje!/ Ni bentanara ailegaitterako hankak jaso zittuein; enittuan ikusi!* 2. Iges egin. Ospa egin. *Hankak jaso bihar izan euein.*

Hankalatraba. Zerbaitten edo norbaitten gaiñian, bernak alde banatara jarritta. *Hankalatraba asto gaiñian./ Hankalatraba motorrian./ Lehen gaizki ikusitta eguen neskak hankalatraba ibiltia.*

Haragi gorrixan geratu, euki. Haragixa bistan, haragi bizixan. *Zaurixa haragi gorrixan dabiltzu ba?/ Besua haragi gorrixan geratu xako.*

Harrixa etorri, euki. Ezbiharra, kurtzia etorri. *Hori harrixa etorri xakona!/ Horrek dako harrixa gizon horrekin!*

Harrixa letxe lo egon, egin. Lo seko egin, sakon. *Harrixa letxe egingo leuke lo oraintxe be./ Puntuan begiratu xat eta harrixa letxe eguen lo./ Harrixa letxe egin dot lo./ Harrixa letxe dago lo.*

Hasarratu xako. Hasarratu egin da. *Galdetu baxat galdetu xat; hasarratu xako!*

Hauspokerixak esan. Kaikukerixak, fraulerokerixak, kirtenkerixak esan. *Hantxe egoten gara: hauspokerixa batzuk esan-eta...*

Hazkapuzka ibilli. Hazka eta hazka ibili; amorruez hazka egin. *Hazkapuzka batian ebillen.*

Hazurretan egon, geratu. Argal, hazurra eta azala besterik ezakola geratu. *Gure amandria azkenengo hillabetiotan hazurretan geratu da./ Edurtionek hazurretan itzi dittu behixak.*

Hilleixuan egon. Ixa hillian, hil zorixan. *Hilleixuan fan da./ Hilleixuan dago.*

Hiltteko lotsarik ez euki. Nahikua bizi. *-Larogeita hamar urterekin hil dala? -Orduan hiltteko lotsarik be ezeukan!*

Hogeita hamaika eskutik euki. Aginpidia, indarra eskuan izan, dirua euki. *Lehen berak eukan hogeita hamaika eskutik eta gura eben dana egitten oskun.*

Hontzari begira egon. Burua beste nunbaitten euki, iratargira begira egon. *Egon hadi hontzari begira!/ Andereñua gauzak esaten eta ikasliak hontzari begira./ Horixe, hontzari begira egon zara-eta!*

Hor konpon. Arrazoiak emun, ahalegiñak egin... eta artian be jai. *Hor konpon! Ni banoia etxera./ Hor konpon! Eurak be eztira umiak eta.../ Hor konpon! Fan dadilla; aurki etorriko da.*

Horregatio, horraatio. Harriduriari, amenazuari... inddarra emuteko. Ezta egixa izango horregatio!/ Hangotxia izan horraatio!/ Harrapauten badot horregatio!

Hortikoz eta hemendikoz. Batekoz eta bestekoz. Honetan eta haretan. Hortikoz eta hemendikoz, arratsaldia konturatu barik fan xaku./ Hortikoz eta hemendikoz, azkenian erre-kaduak be egin barik etorri naiz.

Hortxe-hortxe. Gutxi gorabehera. Nik hamaika urte eukiko nittuan hortxe-hortxe./ Nekane ezkondu zan urtian hortxe-hortxe.

Hortzak erakutsi. Baten bat estu hartu, baltz jarri. Batzuetan hortzak be erakutsi bihar izaten dittut./ Hortzak erakutsi biharra dago.

Hotzak dardarka. Hotzak ebagitta. Hazurretaraiño hotza sartuta. Hotzak gogortuta. Zer egitten dozu hor, hotzak dardarka?

Hotzak gogortuta egon. Hotzak alaketan. Alatuta egon. Dardarka egon. Baiña, baiña, hotzak gogortuta zagoz-eta.

Hurrik emun ez. Alde haundixa egon. Antzik be ez emun. Induraineri etxau iñork hurrik emuten. Pelota-partidua: Elkorok 22, Goñik 9. Goñik etxau hurrik be emun.

Igartuta egon, geratu. Hazur eta azal hutsakin geratu. Igartuta xaguan, ezaguketako moduan be ez./ Igartuta geratu zan soldaduskan.

Igualeko [gualeko]: lehen baiño hobeto, askoz hobeto. Adib.: Igualeko bizi gara orain kalera etorritta./ Tripia beteta, igualeko!

Ipurdi-ipurdittik bota, jo./ Ipurdittik bota. Arbolia, landaria, sastrakia, etxia... hondo-hondotik bota, ebagi. Ipurdi-ipurdittik botata, bakia./ Ipurdi-ipurdittik jo eta kito./ Ipurdi-ipurdittik jo ezkerro, eztaue barriz urteten./ Etxiau ipurdittik bota gura badozue be, neri eztost bape inporta!

Ipurdiko hotzik ez euki. Diru asko edo haundikerixia euki. Eztako horretxek be ipurdiko hotzik.

Ipurdiko hotzik ez izan. Hotzik ez izan. Jakan eskiaitten? Zuek eztakozue ipurdiko hotzik!

Ipurdixa gorittu. Atziak berotu. Zappinddua emun. Amak umiari ipurdixa gorittu xau./ Harrapauten bahaut gorittuko dostat ipurdixori.

Ipurtxuntxurreko bat emun. Bizkarrazur barrenian ostikada bat. Ezta ederra izaten. Itzi egidan bakian edo emungo donat ipurtxuntxurreko bat.

Iruzur eta lau mutur egin. Zirixa sartu. Leakua sartu. Azaak jo. Iruzur eta lau mutur egin xao zuenak gure mutikuari.

Itsu-itsuan erosi, egin, fan... Bi aldiz pentsau barik. Itsu-itsuan erosi geben./ Itsu-itsuan saldu eta kitto!

Ixa-ixaan (ixixaan) egon. Jausiko ez jausiko. Hilgo ez hilgo. Apurtuko ez apurtuko. Egur hori ixa-ixan dago./ Harri horreik ixa-ixaan dagoz.

Ixota itzi, egon. 1. Jota, apurtuta itzi, egon. Barruan egon zanian, ixota itzi euen giza-juori. 2. Ukatuta, leher egindda, lur jota egon. Ixota geratu gara./ Ba ni ixota ñagok.

Izardi-bitsetan egon, heldu, ibilli. Izardittan busti-busti egindda. Bero dago eta izardi-bitsetan nabil.

Jai euki. Alperrik jardun. Jai dakozue gurekin./ Hemen jai xagon, etxakonagu zer egiñik.

Jan, aurrian ifintten dauena. Jan, narru betian!

Jareindda egon. Lanari bi tiro emunda, ganora barik egon. *Jareindda dago./ Jareindda zagoz arduriari.*

Jazkixa edo jazkizuna izan. Etorkizuna edo onura izan, ezezko esaldittan. *Mutillak, hirekin xakuagu jazkixa!/ Horregaz eztago jazkizunik.*

Jesukristori bizarra urdinndu arte. Zati batian ez. Urte batzuetarako edo betiko. *Etzara etorriko Jesukristori bizarra urdinndu arte./ Jesukristori bizarra urdinndutakuan.*

Jesus batian. Aguro, prisaka, zirt-zart. *Lanok egin dittu jesus batian eta fan da.*

Jijimajia euki, egin. 1. Sudurretik berba egin. *Jijimaja egitten dau.* 2. Minpekorik ez euki. *Jarduntsua, barritsua, berbalarixa izan. Mittinlari horrek eztago jijimajarik.*

Jo hara eta jo hona ibilli. Batera eta bestera ibilli. *Jo hara eta jo hona ibilli eta ukatuta geratu naiz.*

Jopet egin. Iges, hanka, ospa egin. *Jopet egin dau./ Jopet egitteko gertu.*

Kakazaharra! Zerbait ukaketako, gutxiesteko, etab. ebalten dan esamoldia.

Kakua asmau. Giltza asmau. *Hiztegixa hemen dago, baiña orain zabaldu eta ebal egin bihar da! Horretarako kakua asmau biharko dogu!*

Kale egin. Huts egin, agertu ez. *Gaur be kale egin dosku; ezta agertu billerara./ Fateko zan baiña kale egin dau.*

Kanalian etorri. Ondo etorri, bihartu barik etorri. *Txahalak kanalian etorri bihar dau (behixaren tripatik etorterakuan ondo etorri). Simil bat ebalitta esan geinke: Klaseko martxiak be kanalian etorri bihar dau.*

Kankindduta egon, geratu. Inddar barik, makalduta, kina jota. *Berotuta, gosepasauta eta kankindduta geldittu dira azkenera orduko./ Eguraldi honek kankindduta izten dau./ Pertsonia kankinddu eguzkixak egitten dau./ Gabeko ordu bittan fan zan, ni ordurako kankindduta eta zer egin enekixela.*

Karrilloi gogorrekua izan. Kasta gogorrekua izan. *Gu karrilloi gogorrekuak gaittun. Karrilloia intxaur klase gogor-gogorra da, mami gutxi eta azal sendokua. Mutil hau karrilloia baiño gogorragua dok!*

Kasketia harrapau, euki, hartu. 1. Umiak hasarria hartu. *Fango xako kasketiori./ Ze kasketa harrapau dau ume honek? 2. Egoskorkerixia, kapritxua. Horixe egitteko kasketia dako./ Hartu eben hementxe etxia egitteko kasketia eta...*

Kaspaxio izan. Zelebria izan. *Hi haiz Kaspaxio!*

Kina jo. Behia jo. Lurra jo. Kuku jo. *Izotzorrek tomatiak kina jota itzi dittu./ Makiña hau be kina jota dago.*

Kiputz egin, kiputza izan. Euskeraz behetar egin, gipuzkeraz. Behetarra izan. **Berbetan** egin biharrian, **hizketan** egin. *Kiputz egitten dau horrek berba./ Kiputzez be dotore moldaitten da./ Kiputzaldian aurtan eztago sagar askotzarik./ Gure errana kiputza da, baiña hemengo euskeria be badaki./ Gu gipuzkuarrak gara, baina kiputzak ez.*

Kiski-miskixa izan. Tikismikisa izan.

Kitto egin. Zorra garbittu. *Egin dot kitto dendakuarekin.*

Kontuak inddarra hartu. Kontu kontari hasi eta beste danarekin ahaztu. *-Nun ete xabilk andria? -Badakik, kontuak inddarra hartu!*

Kopla gutxiago. Aitzakixa gutxiago. *Kopla gutxiago eta jan./ Kopla gutxiago eta lan gehi-xago.*

Koskia egon. Kakua. *Dirurik eztako eta hor dago koskia.*

Kuku jo. Kina jo. Behia jo. Pott egin. *Enpresa horrek kuku jo dau./ Kuku jota dago.*

Lan egin illunetik illunera./ Lan egin izarretik izarrera. Goizetik gabearaino lan egin.

Lana baltz egin, eragin. Era bilddurgarrixan, neurribagian lana egin edo eragin. *Gerra ostian hemen lana baltz egin zan./ Ugazaba negargarri harek lana baltz eragitten xoskuan.*

Lanari bi tiro emunda egon. Nagikerixan, lanari itzitta, jareta. *Jente asko lanari bi tiro emunda dago./ Jubilau ezkerro, lanari bi tiro emunda nago.*

Lanari buru emun ezindda (eziñik) ibilli. Lanari erantzun eziñik. Burutu eziñik. Egin ezindda. *Lanari buru emun ezindda gabiltzak.*

Larakua, lerakua sartu. Zirixa sartu. *Horrek sartzen dittu larakuak./ Larako ederra sartu doskue./ Zueiri sartu otsuen larakua!*

Larakuan egin. Ttakuan egin. Narrua jo. *Zein harrapauko, eta abaria larakuan./ Hik barriketa ugari, baiña larakuan horrek./ Larakutik etorriko haiz orain be?*

Larra motzian hazittakua izan. Biharrekuarekin bakarrik, justu-justuan, hazittakua izan.

Larraiña euki. Ingiraunia. Zikinkerixia euki. *Hau larraiña!/ Horreik itzi daue larraiña!*

Larri ibilli. Leikiena. Samurra. *-Honek, dabillen dabillen, azkenian edurra egingo dau. -Larri ibilli!*

Lauko bat ez egin. 1. Gizenketan ez. *Bildots honek eztau lauko bat egitten.* 2. Asko geratu akabaitteko. Bihar dan beste lan egin ez. *Badoiaz ba hiru aste erretillia egitten eta orainddiok eztaue lauko bat egin.*

Laukuan fan, etorri, egin. Animalixak (behixak, ardixak, bihorrak...) abixadan. Akitixan. *Ganaduak laukuan ezkutau dira./ Eztako gaitz haundirik, laukuan egitten dau behintzat-eta./ Hareik eruan daue laukua!/ Emun xaue laukuari eta ez eguen hareiri aurrerik hartzerik.*

Leher egindda egon, geratu. 1. Behia jota, lurra jota geratu. *Leher egindda geratu zan.* 2. Ukatuta, neka-neka eginda geratu. *Leher egin dot./ Leher egindda nago.*

Leher eragin. Besteren bat ukatu, errebentau. *Leher eragin arte./ Leher eragin oskun.*

Lekia euki, harrapau. Atxurra harrapau, bixamona euki. *Ikaragarriko lekak harrapauten dittu./ Tremendako lekia ekarri dau.*

Lekutan egon. Urrin egon. Atajuz egon. *Lekutan dago Uruguai!/ Jesus, lekutara fan zara lana egittera!/ Lekutatik ekarri dozu sagarduori!/ Lekutan xagok Mendaro!*

Lelo-, ume-, titi-usaiñak kendu. Lelokerixak, umekerixak, txatxalakerixak egitteko goguak kendu. *Kendu xaue ume-usaiñok./ Han kenduko dostai lelo-usaiñok./ Eskolara fan zanian kendu otsain titi-usaiñok.*

Lelua(k) halakua(k). Esandakuari inddarra emuteko. *Leluak halakuak!/ Kaikua halakua!/ Txatxalia halakua!/ Kirtinak halakuak!*

Leon kastillo egin. Txanpona gora bota eta erabagi. *Azkenian leon kastillo egin eta erabagi geben.*

Lihorrian galdu ez. Nekez galdu, edozein lekutatik onik urteten jakin. *Manolo ez-tala galduko lihorrian! Ez, horixe!*

Lotsak galduta egon, ibilli, euki. Lotsa-usain barik. Lotsia zer danik be ez jakin. *Zuen mutikua lotsak galduta dago./ Horrek lotsak aspaldi galdu zittuan.*

Mahatsa egon, euki, ibilli. Pagotxa. *Hemen dago mahatsa!/ Horreik dakoi mahatsa!/ Horreik dabilen mahatsa!/ Taberna horrek dabil mahatsa!*

Makarro ibilli. Ondoezik. Gorputzaldi onik barik ibilli. *Iragoko egunetan makarro nabil.*

Mankauta egon. Gorputza nekatuta oso. Gogortuta. *Atzo sekulako lanaldixa jo geben eta gaur mankauta gagoz./ Postura txar batian geldik egon ezker, jagieran mankauta gaketan nauk.*

Marka izan. Sinisketan zailla. *Hau markia da gero, negua izan eta hain epel egittia!/ Markia da gero, aitta arotza eta ultze bat ez etxian!*

Marmarka ibilli. Murmuxetan ibili. *Zuk eztakozu marmarra besterik./ Betik marmarka zabiltzai.*

Medikuak etsipena emunda egon. Medikuak gaixuari eztakola salbaziñorik esanda. *Aspalditxuan eguen medikuak etsipena emunda./ Etsipena emun xaue.*

Mehe hartu. Beste pertsona batekin gura dauen dana egin. *Kaka burutik behera egin. Ibilli zatez kontuz, honeik mehe hartuko zaue-eta! Horrelako lekuetan gaztia mehe hartzen daue.*

Meko egin, meko-meko egon. Kina jo. Pott egin. Behia jo. Aurrera egin eziñik geratu, leher egin. *Launian hainbestian be moldau zan, baiña Uribarriko aldapak agertu ziranian, meko egin eben./ Meko-meko dago oraingo aldixan.*

Mela-mela egon, geratu, etorri. Hazurretaraiño bustitta. Blai egindda. *Mela-mela etorri dira./ Erropa honeik mela-mela dagoz.*

Mikia harrapau. Mozkorra, atxurra, legatza harrapau. *Ikaragarriko mikia harrapau eta etxera.*

Min leuna euki. Berbetan faltsu samarra izan. Fraidia. Zurixa. *Miña leuna xakon arrai-xuorrek!/ Nik eztakot haren moduko min leunik, baiña neuk be bota dittut neuriak.*

Minpekorik ez euki. Barriketa erraza, etorrixa euki. Jijimajarik ez. *Eztako horretxek be minpekorik! Minpekobagia da horixe be!*

Mira iritzi. Baten baten eza, zerbaiten eza... esateko. *Etxat bape mirarik irizten./ Orain ezta etorten eta miria irizten xaugu./ Neuk be gazbagia jaten dot eta etxat bape mirarik irizten.*

Mugapera egin, ibilli. Narrutan egin, baiña neurrixak hartuta andria haurdun geratu eztadin. *Oraingo gaztiak mugapera egitten daue./ Mugapera egin ezker, nasai./ Mugapera ibilliko haiz orain be?*

Mukukixo egon. Pixua bernen gainian eta ipurdixa aidian egon. *Lurrian ezin jasarri eta mukukixo egon bihar.*

Mun egin, emun. Pa emun kurtziari, abadiari eskuetan... *Kurtziari mun egin./ Eskuetan mun emun./ San Antoniori mun egin.*

Murku egon. Muturbaltz, bekozkuagaz egon. *Murku dago gaur zuen Antonio.*

Murmuxetan ibilli. Agopeian berbetan jardun. Gaizki esaka jardun. *Harek eruan dau murmuxetia!/ Hor dabiltz murmuxeta baten.*

Nagixak atara. Geldik egon eta gero, ugetik jaiki eta gero, besuak eta hankak luzetu. *Nagixak be atara barik argittu da./ Ez hadi hasi hemen nagixak ataraten.*

Nahikua eta lar. Gehixegi. Lartxo. *Nik nahikua eta lar be jan dot./ Gaurkoz nahikua eta lar be egin dogu./ Nahikua eta lar esan dosk./ Hareik nahikua eta lar egin euein.*

Narru gorrixan egon, ibilli. Pillosik edo erropa asko barik. Hor egoten dira narru gorrixan eguzkittan./ *Ixa narru gorrixan agertu xaku afaritten gegontzen lekura.*

Narrua euki. Bape inporta ez, bape lotsarik ez izan. *Narrua baiña euki!/ Zuek dakozue narrua!/ Narru sendo bat.*

Narrutan egin. Sexu hartu-emunetan jardun. *Horreik narrutan egittia besterik eztakoi buruan, narrutia.* Sin. **ttakuan egin, narrua jo, burtzilla jo, larakuan egin.**

Narrutik ordainddu. Larregi pagau, garesti. Amenaza moduan be ebalten da. *Ta-bernan ondo emun doskue, baiña bai narrutik ordainddu be./ Narrutik ordainddu bihar dau ba!*

Negu-madarixak. Guardia zibillak, edo “Guardabazillak” leku batzutan. *Negu-madarixak be hor ebiltzen ba!* Sin. **sardiña zaharrak, txakurrak.**

Nekaniko etorri. Makal, erkin hazi landara, pertsona edo animaliak. *Ondo nekaniko dator landara hau!*

Neuriak, heuriak, beriak, geuriak... eta bi entzun, esan. Haundixak, kristuenak esan, entzun. *Beriak eta bi entzunda fan da./ Geuriak eta bi esan doskue./ Gaur entzun bihar dittue eurenak eta bi.*

Odoletan jarri. Sutan jarri, polboria letxe. *Odoletan jarten nau.*

Oillalurrian egon, ibilli. Etxe inguruan. Bizilekutik, herritik urrin barik. *Oillalurretik asko urten barik, hementxe./ Gure edadian oillalurrian onduen./ Hori eztago oillalurretik ataraterik.*

Oiña eta soiña. Erropia eta oiñetakuak. *Geuk egingo dogu oiña eta soiña.*

Oiñaztuan ezkutau, fan, etorri. Abixada batian, oso aguro. *Oiñaztuan ezkutau da./ Oiñaztuan pare fan zan, haren billurra!* Sin. **tximistiaren pare.**

Ok egin, egon. Nahikua eta lar janda. Beteta. Aseta. *Ok nago, ezin dot gehixago jan./ Ok egin arte emun doskue.*

Oker egon. Arrazoia izan ez. *Gura dozuna esango dozu, baiña botika-kontu horretan oker zagoz.*

Onenak emunda egon. Urtietan aurrera doianari edo hondaketan hasitta daguenari esaten xako. *Hozkauilluau be onenak emunda dago./ Salinas (futbolarixa) be onenak emundakua da.*

Onetik urten. Pertsona irakitten ifiñi. Sutu. *Han hasi xakun zarata batian, bere onetik urtenda.*

Ordiak emun, hartu. Norbaittek eginddako edo sufriutakua bueltau. Bengau. *Igaz egin zittuan egittekuak, baiña aurten berak hartu dittu ordiak./ Hiretako be etorriko dittuk ordiak.*

Orduak kontauta euki. Hilkorrak izan. *Hemen danok dakogu orduak kontauta.*

Ormaiztegiko txakurrarena egin. Aurria hartu. Harrapau eta pasau. *Horrek guri Ormaiztegiko txakurrarena egin dosku./ Anae gaztiak horri Ormaiztegiko txakurrarena egin xao.*

Ospa hemendik! Aide hemendik! Ondotik norbait bialketako, uxaketako, esaten da. *Zertara etorri zara hona? Ospa hemendik!*

Otamotzekua. Kiputza. *Otamotzekua da.*

Otsuaren begirakunia euki. Begiratu itsusixa. Begirakuna txakurra. *Otsuaren begirakunia dako horrek./ Hori da otsuaren begirakunia dakozuna!*

Pa emun. Mosutxua. Umiakin ebalten da. *Emun aittajunari patxo bat./ Patxo bat bez?/ Pa emun eta ugera.*

Pasadia egin. Afari, bazkari... izenekua egin. Ez bihar dan moduko otordua. *Afari-pasadia egin dogu./ Amarenian egin dot bazkari-pasadia.*

Patrifiliuak egin. Zirt zart egin. Aguro erabagi. *Laister egitten dittu hemengo patrifiliuak./ Ha etorten bada, berihala egingo dira patrifiliuok.*

Pattal(a) egon. 1. Motela. Ongarritubagia (janarixa). Ez gatz eta ez berakatz. *Bakaillaua pattala dago./ Sagardauori pattal samarra da.* 2. Makal, nano, ahul egon, ibilli. *Ondo osasuntsua izan da hori, baiña aspalditxuan pattalduta dago./ Ez pentsau, neu be pattal samar nabil.*

Pertsona bat, animalixa bat garbittu. Hil. Akabau. *Hori egitten badostazu, garbittuko zaut./ Bilbon polizia bat garbittu daue./ -Zer egingo xaugu txakur honi? -Jo buruan eta garbittu!*

Pikutara bialdu. Modu txarrez bialdu. *Fan hadi pikutara!./ Harek pikutara bialdu ninduan.* Sin. **txakurren salara bialdu, txakurra puztera bialdu, haizia hartzera bialdu.**

Porru-hazixa egin. Burubidia atara. *Zer porru-hazi egingo xuagu? Eztakit horrek zer porru-hazi egingo dauen baserrixan.*

Pott egin. Kina jo. Kuku jo. Behia jo. *Gogor ekin otsan, baiña laister egin eben pott./ Pott egindda nago./ Pott egitteko be etxako asko falta.*

Putza! Putzazaharra! Kakazaharra! Putza! Putzazaharra!

Sakristixako atia zabalik euki. Fraketia zabalik euki. *Zer egitten dozu sakristixako atia zabalik dozula?*

Sekulako onduen. Oso ondo. Mereziuta eukan. *Sekulako onduen egin xako!/ Sekulako onduen, poza emuten dost.*

Senper egindda egon, ibilli. Ukatuta egon, ibilli. Gau eta egun lanian. *Lan barrixorrek senper egindda nago./ Senper egindda dabil Gregorio be fandaneke bi hillabetian.*

Senper(renak) egin. Tremendakuak, egundokuak, kristuenak egin. *Senperren lanak egitten./ Gaur goizian senperrenak egin dittut bihor horreik eruaten.*

Sororik soro ibilli. Noraezian ibilli, iparra galduta ibilli. *Sororik soro gabiltz./ Gaztetan betik sororik soro ibiltten gintzan./ Hasieran enekixen nundik jo eta sororik soro ibilli nintzan.* Sin. **Andrakatik Mundakara ibili.**

Taixua euki, ekarri, eballi. Itxuria euki, kaskarra gehixenetan. *Figuria. Horrek dakar taixua!/ Harek ekarriko eben taixua urtebete basuan egindda!/ Zuek ebaliko zeuen taixua!/ Taixo ederra dakon!*

Takaz ibilli, egin, ikasi, jakin. Umia oiñez ibilli, oiñez hasi. *Takaz badabil?/ Egitten dau takaz./ Ene! Takaz ikasi dau gure txikiñak-eta!/ Honek takaz jakin bihar leuke.*

Tonto-usaiñak kendu. Norbaittek espabilau. *Ibilli, ibilli hola, han kenduko dostai tonto-usaiñak!*

Topo egin. Alkartu. *Neuk horregaz topo egingo baneu, entzungo littuke beriak eta bi, horregatio.*

Trenari burua emun. Bere burua trenera bota. Bere buruaz beste egin. *Endredauta ebillen eta azkenian trenari emun otsan bere burua.*

Trikitx egin, trikitxau. Bidian kurtzau. *Bidaurretan egin dogu trikitx./ Zuen etxeaurrian trikitxau naiz berarekin./ Pasilluan trikitxau gara./ Hantxe dago txikitx egitteko lekua./ Trikitxlekuak egitten dihardue.*

Tripa truke egon. Tripia bete alde. *Orduan mutikuak tripa truke faten gintzan kria.*

Tripajatiak euki, eballi. 1. Inbirixia euki. *Horrek dako tripajatiak!/ Hareik dabillei tripajatiak!* 2. Kezkia. *Neuk be baxabiñat tripajate batzuk.*

Tripazorrixak euki. Gosetuta egon. *Neri tripazorrixak hasi xat eskian.*

Ttakuan egin. Narrutan egin. *Noiz ezkerro ttakuan egin barik?/ Ttakura fango haiz?*

Txakurra puztera bialdu. Pikutara, txakurren salara bialdu. *Berihala bialdu nittuan txakurra puztera./ Honezkero bialdu ñuan txakurra puztera!*

Txakurrak ortozik ibilli. Leku guztietan kontuak egon. *Han be nunbait txakurrak ortozik dabiltz./ Txakurrak ortozik leku guztietan.*

Txakurren bioliña! Ezezko borobilla. *Baitta zera be! Eztago gure astua lokatzaan! -Joxe, gaur zaborra atara bihar dozu. -Txakurren bioliña! Atzo be neuk atara neben.*

Txakurren salara bialdu. Pikutara bialdu. *Nik laister bialduko neuke txakurren salara!*

Txantxetan ibilli. Benetan ez ibili. *Txantxetan esango dozu horregatio!/ Zuen aitta txantxetan dabil.*

Txapelen Lontxoren moduan geratu. Mutilzahar geratu. *Zu azkenian Txapelen Lontxoren moduan geratuko zara./ Txapelen Lontxoren moduan geratu gintzuan.*

Txikar(ra) egin. Ikaslia eskolara, euskaltegira, unibersidadera fan ez. *Azkenengo egunian txikar egin neben./ Ezkeukan gogorik eta txikarra egin geben./ Txikar asko egitten dau. Zela ikasiko dau ba horrenbeste txikarra egindda? Sin. kalba egin.*

Txinddurrittu hankia, besua. Geldik euki luzaruan eta odol zirkulaziño faltiagatik-edo, lo hartuta modura geratu. *-Zer pasau xatzu? -Hankia txinddurrittu xat./ Butakan etzindda hankia txinddurrittu egin xat.*

Txipistin baten ibilli. Demandan, alaketan ibilli. *Hauxe da hauxe, betik txipistin baten!*

Txittik be etxok etara. Ixil-ixilik egon da.

Txitto garbi dago. Dana garbi dago.

Txori-etxe geratu. Baserrixa edo etxia hutsik eta abandonauta geratu. *Goribargoiti txori-etxe geratuta dago./Fan ziran danakkalera eta orain auzoko baserri gehixenak txori-etxe geratu dira.*

Txorittik urten. 'Salir del cascarón'. *Oraintxe dagoz ba guriak txorittik urteten!*

Uhe bete loguraz egon. Loguriak erreten egon.

Ukatuta egon, geratu. Leher egindda, etenda, ixota egon. *Ukatuta geratu gara harritzarrok kamionera jasoten./Pelota-partidu gogorra jokatu dau eta orain ukatuta dago.*

Xemikorik ez euki. Bape dirurik ez euki. *Nik xemikorik be eztakot aldian./Danak gas-tau Safermiñetan eta xemiko barik Araotzera.*

Zaixo egon. Argi egon. Arlet egon. *Maixua aurki etorriko da eta zaixo egon zatezai.*

Zapua euki. Hasarria euki. *Zapua eukan neretako.*

Zartadia euki. Harrikadia, zoro-aizia. *Horrek dako zartadia!*

Zaunka egin. Demanda egin, hortzak erakutsi. *Ezta hurreratuko horregatio, jentiak zaunka egingo xao-eta./Horrek zaunka egin oskun.*

Zazpi ontza inporta. Bost inporta, bost ajola. *Neri zazpi ontza inporta dost./Horri zazpi ontza inporta baiña!*

Zezipalduta egon, geratu. Galduta. Hazurretan. Mehe. Zezipal egindda. *Azkenengo gaixoaldixak gogor erasan xao; zezipalduta geratu da./Soldaduskatik zezipalduta etorri zuan.*

Zilla sikatutakua izan/sikatuta euki. Umia ez izan. *Danak dira zilla sikatutakuak./Horrek be zilla sikatuta dako eta berorrek ikusiko dau zer egin.*

Zimela, zimelduta egon. Menustuta. *Eztako pixu askorik, zimel-zimela dago./Guretik zimela fan zan./Zimelduta etorri zintzain.*

Zirixa sartu. Larakua sartu, engaiñau. *Hori zirixa sartu doskuzuena!/Zirixak sartzen hori lakorik!*

Zoli egon. Argi, arlet, zaixo egon. *Zoli egon ondo entzuteko.*

Zotz egin. Bi zotz luzera ezbardiñekuak aukeran ifiñi eta bat aukeratuaz erabagittia. *Bixak ezbaixan eta zotz egindda erabagi euen azkenian.*

Zur eta lur egon, geratu. Sinistu ezindda geratu. *Zur eta lur dago ama./Zur eta lur itzi eben./Lur eta zur itzi gau.*

7.6. Naturarekin eta eguraldixarekin lotutako esamoldiak

Arabako mutilzaharra. Hego haiziarri esaten xako Araotzen. *Arabako mutilzaharra xabilk.*

Arbola haundirik ez e, etxe onduan! Arbolatzarrak etxia bota leikelako haizete bation, jausten bada gaiñian edo zuztarrak urteten badaue goruntz.

Artuak San Pedruetarako belia tapau. Belia baiño haundixagua egitten dala, esan-guran.

Babia-eta sartzeko, Aloña berde egon bihar da.

Edurrak hankak lotzen ditu. Edurrak sutondua harrapo eragitten dau. Edurrak sutondora arrimau eragitten dauela pertsonia.

Eguraldi ona, bera praka ta bera gona! Erropa gutxi bihar dala, esanguran.

Eguzkixa ertzian, esnia pertzian eta neskatzak etxian.

Ostruen etorreria eta ostruen faneria (udabarrixa eta udazkena) **oso kontuz ibil-**
tteko sasoiak dira. Osasunari erasan egitten xaueillako.

San Andresetarako garixak, behintzat, ereindda. San Andresetan Uribarriko fiestak;
garixak erein eta auzoko jaixetara.

San Juan, egunik luziena. Santiago egunerako, ordubete gutxiago.

San Lorentzo eguna: ura edo sua. Hau da, eurixa goixa behian edo sekulako berua.

Santikutzak eurizaliak. *Santikutzak lehen be eurizaliak izaten ziran.*

Santiorako ordubete mozteen dau eguna, eta San Sebastianerako ordubete luzatu.

7.7. Eguraldixaren gaiñeko berbak

Aidaatu (jaso) egingo dau eguraldixa.

Ase ditu bazterrok orainguan.

Astuna dago itsasaldia.

Atertu dau. **Aterri** dago.

Atzo **ondo biharreko** eurixa egin eben.

Atzo tremendako **berua jo** xuan.

Aurten **onera egitten** dau aguro.

Baraandako girua egon.

Bart gabian haizionek egin ditu ba **pultzakada** galantak.

Berihala **sendatu** dau edurra.

Busteko **laiña** egingo dau bakarrik.

Edurra **egitteko baiño** hotzago dago.

Edurra zurixa baiña baltza.

Eguraldi **berdia**. Haize **berdia**.

Eguraldi **gosia**. Haize **gosia**.

Eguraldi **kakatsua**.

Eguzkittu dau. **Eguzkixa atara** dau.

Eramaittu honegaz behixak hobeto zagozak etxian.

Eramaittu hotza (eurixa, edurra...).

Eramaittua dakar.

Eramaittura joten badau, edurra!

Erasua dakar barriro honek.

Eskuak **alatuta** (gogortuta) hotzaz. Eskuak **alaketan** xat.
Eurixa egingo dauen **moduan** esan xok irratixak.
Gaur **era baten** haizia hotza ibilli da.
Gaur eztago **bero-usaiñik**.
Gogotik xiharduk.
Goixa behian da (eurixa). Idolaz.
Haize **zatarra** dabil.
Haizia **atara** dau.
Hemen gagoz gu **hotzak alaketan**.
Honek **izotzera joko** dau.
Horeittik dabil aspaldixan.
Idolaz dihardu (eurixa). **Edarrolaz botata letxe**. Goixa behian.
Izarratu dago.
Koskabilluekin da (eurixa).
Laiñua **ateraiño** sartuta.
Lehenguren aldian hau **edur frankua** da.
Lurmendu dau.
Mentertzak argixak dagoz, Maria!
Negua **bihar baiño lehenago** sartu dosku-eta.
Negua otsuak eztau jaten. Lehentxuago edo gerotxuago etorri egitten da negua.
Nordia sartu dau illunkara aldera.
Sanmigel zaragixak. San Migel inguruko eurixak.
Tantaka ederrak egin dittu.
Toketadia egin dau. **Toketada** txarra bota dau.
Txarrera egingo dau.
Zaldizkuekin da eurixa.
Ziri-ziri edurra, eurixa.

8

Eskribituko idaztarau edo argibidiak

8.1. Sarrerria

Danok dakigun moduan, edozein hizkuntza ebalten dogunian, bi modu edo era nagusi dittugu komunikaitteko: agozkua eta idatzixa. Beste modu batera esanda, aixkomentea, hizkuntza baten bittartez komunikaitten garienian, bi eratara moduketan dogu komunikaziño hori: berbaz edo letraz.

Euskeriaren historixiari begiratuta ikusten dogu agozko komunikaziñua garatu dala batez be geure hizkuntzan, agozkuak izan dauela nagusittasuna eta inddar gehixago eskribiutakuak baiño; hona horren adibide: erromantziak, kopla eta kantu zaharrak, bertsueta, ipuiñak eta abar, agozko literatura guztia azken fiñian. Eskribiuzko euskeriak, berriz, garapen motelagua izan dau eta, batez be, azkeneko berrogei urte honeittan euskera batuaren sorreriarekin garaketan eta inddarketan fan dala esan geike. Honekin konturaketako nahikua da geure nagusixen hizkuntzan fijaittia, hareik berbetan oso egogixak dira eta berezko etorrirra dakoi, gaztion aldian komestante asko be hobiak, baiña idatzittako hizkuntzia gutxittan landu daue; hau da, berbetan maixu-maistra, eskribitten motz.

Gaur egunian, baiña, eskribittiori derrigorrezkua da; gure eguneroko eginbiharretan segidu ikusten dogu testu idatzixaren presentzia eta premiña. Testu idatzi bari ezta hizkuntza moderno eta landurik imajinau be egitten. Eskribitten ezpada, hizkuntzia ezta ez zuztatu ez meioraitten. Bihar-biharrezkua da eskribittia edo kodigo idatzi batian agerketia geure eguneroko gorabeherak eta autuak, gure berbetia kultura-mailla batera jaso eta iraun eragittia gura badogu behintzat.

Eskribituko, berriz, norma, arau edo erregela batzuk bihar dittugu, eskribiuz komunikaitten garienian, danok bardin samar egin eta nundik nora jo jakin degigun. Arau horreik ifiñi eta onartu ondoren, Oñatiko berbetiari eusteko, herriko euskeran eskribitten erakutsi biharko litzake, hau da, modu zuzen batian egitten, bai eskoletan bai euskaltegixan. Bestela, erakusten ezpada, eta irizpiderik emuten ezpada, hizkuntzia gero eta sakabanatuago egongo da: batek modu batera idatziko dau eta bestiak bestera, eta azkenian hondaketan, desitxuraketan eta desegitten fango da azukar tontorra uretan galtzen dan moduan. Horregatik ba, herriko jentia bere hizkuntzan edo berbaeran eskribi gura dauenian helduleku edo erreferentzia garbi bat euki degixen, biharrezkua dogu ortografixako arau batzuk izatia eta onarketia,

hortik aurrera herriko idazliak, kazetarixak, maixu-maistrak eta edozein herritarrek bilddur barik eta trankil asko eskribiu ahal degixen bere euskeran.

Puntu honetara ailegauta, baten batek preguntauko dau zergatik ibilli bihar dogun eskribittek arau barrixak asmaitten, euskera batuak berak arau horreik sortuta baldin badittu. Honi erantzunez, esango dogu euskera batuak badittuela bere ortografixa-arauak, eta arau horreik euskera osorako egiñak dirala, herri haundi eta txiki askoren euskeriaren ezaugarri orokorrak BATUaz, baiña ez herri haundi eta txiki horrein danen aparteko berezittasunak jasota. Horregatik ba, euskera baturako dagoen arauak geure berbetiaren ezaugarri danak eztittuela jasoten ikusitta, geure berbetiaren ezaugarrixok hobeto eta egogixago jaso eta agertuko dittuen gomendixo honein premiñia ikusten dogu. Baiña esan biharra dago, iñor bilddurtu eztedin, ortografixa proposamen barri honetan euskera batuaren idaz-legiak errespetaitten dirala neurri haundi batian, eta *batuaren* erreferentzia betik izan dogula begi bistan; baiña aurretik esan dogun moduan, oñatiarron euskeriaren ezaugarrixak jaso, gorde eta errespetauko zittuain arau batzuen billa ibilli gara, gure euskeria eta euskera batuaren arteko orekiorri eusteko asmuagaz.

Goguan hartzeko beste ohar bat be egin gura dogu eta haxe dozue:

Geure berbetan azkenaldi honetan erderatik hartutako berba bat ebalten dogunian, esate baterako: *direktoria*, *periodikua*, *rebistia*, *akzidentia*, *presentau* eta abar, eta euskara batuan beste berba bat ebalten danian hori esateko, geuria baiño erro edo jatorri euskaldunagua dakona, euskara batuko berba hori hartuko dogu, adibidez: *zuzendarixa*, *egunkarixa*, *aldizkarixa*, *istripua*, *aurkeztu*,... eta abar, batetik euskara batuaren eragiñez gazte danak eta heldu alfabetauak ezagutu eta ebalten daueillako, hau da, XXI.mendeko oñatieraren corpusaren parte diralako dagueneko, eta bestetik, geure euskerari gradu bat emun eta bixen arteko zubixa egin, eraiki edo sortu gura dogulako.

8.2. Idaztarauak

8.2.1. Orokortasunak

- Euskera baturako jarritta dagoen idaztarauak izango dira erreferentzia nagusixa. Hareik errespetau eta *batuaren* eredutik larregi ez urrinketia izango litzake gure asmua. Aldi berian, gure berbaeriaren nortasunari eutsi eta bere ezugarriak gorde eta agerketan saiatu, eta *batua* eta Oñatikuaren arteko armonixia zainttu ahal danik eta onduen.
- Ahalik eta laburdura gutxien ebaliko da, berbak ahal dala osorik eskribiuaz, adib.: *dakixenak indeixela* → ***dakixenak egin degixela***; *fanbiakoda* → ***fan bihar-ko da***; *inbiaxat* → ***egin bihar xat***; *mangautzetan* → ***manga hutsetan***.
- Fonetismuak gure herriko berbetiaren marka haundixa izanda, eskribitterakuan be ebalik egin biharko gittuke. *Behixa, ixilik, xelegre; aitta, itturriza, ohitturia; hildda, inddarra; aguazilla, oillua; baiña, gaiña, laiñua ...*
- Berba bera era desbardiñetan esaten badogu Oñati barruan, (*abare-abade, baikotza-bakoitza, irisko-idisko, mahaikara-mahaikada, ...*), eskribittekko orduan era bakarra komeni danez, *batutik* hurren dagueña (***abade, bakoitza, idisko, mahaikada, ...***) ebaliko dogu.
- Berba bera era desbardiñetan esaten badogu Oñatin eta euskera batuan, Oñatiko eria ebaliko dogu: *edur*/elur, *kerizpe*/gerizpe, *pultza*/bultza. Ikusi ejenplu gehixago gehigarrixaren “Letra-aldaketak” izeneko atalian.
- Oñatierako berba ‘formalik’ topaitten eztozunian, *batuko* lexikora joko dogu eta ez erderara.
- Eta azkenik, danon gustua egin ezin dogunez, argiketatzeko bat: Oñati barruan berba asko eta askotan *-e-* eta *-a-* ren arteko alternantzia emuten da. Auzo batzuetan berbok *-e-* kin esateko joera haundixagua dago beste batzuetan baiño; Holakuetan *-a-* ren aldeko hautua egitten dogu gehixenetan:

Atien/Atian, Behintzet/Behintzat, Berihela/Berihala, Bihetz/Bihatx, Bixer/Bixar, Dedin/Dadin, Diren/Diran, Etara/Atara, Etxien/Etxian, Etziren/Etziran, Gabien/Gabian, Geizto/Gaizto, Goizien/Goizian, Hemen/Hamen, Hereñegun/Harainegun, Kalien/Kalian, Lanien/Lanian, Ugezaba/Ugazaba, ...

Erabagi bat hartu bihar dogu, bikoiztasun hau eztatuko oso aproposa izkributarako. Ahal dala, *batukuaren* hurren daguen formia eskribiu biharko litzakela uste dogu:

Atian. Behintzat. Berihala. Bihatx. Bixar. Dadin. Diran. Atara. Etxian. Etziran. Gabian. Gaizto. Goizian. Hemen. Hereñegun. Kalian. Lanian. Ugazaba.

8.2.2. Arauak

1. H

Batuan letxe: *harrua, haundixa, hi, mahaixa, ...* Baitta “h” horrek diptongua apurketan badau be: *behia* (lekua), *behixa* (ganadua), *mehia, ohia* (uhe)...
Baiña fonetismuagatik: *bixar, bixaramona, gixarria...*

2. Z/S

Oñatin, Bizkaixa eta Gipuzkuako beste hainbat lekutan egitten dan lez, **Z** ahoskari **S** egitten dogu betik, baiña eskribitterakuan bereizketia komeni da, *batuan* egitten dan modura:

sasoia, sendorra, sua...

zarramarria, ziharka, zikiña, zopia, zuztarra...

3. TZ/TS

Aurreko kasuan letxe, **TS** → **TZ** edo batzuetan **TX** esaten dogu; hala eta be, eskribitterakuan bereizi egingo dittugu, *batuari* jarraituaz: *baltza, etsipena, etzi, labrantzaia, mahatsa, zumitza...* baiña batzuetan berbiari beste esangura bat emun gura xaugunian: *atxua, baltxa...*

NOR-NORI-NORKen indikatibuan eta baldintzan **EUTSI** da aditz-laguntzaillaren errua edo zuztarra. Horregatik, hemendik aurrera **ts**-rekin idatziko dogu, eguneroko berbetan **-tz-** entzuten bada be. Adib.: *balotsa, banotsa, banotsu, banotsue, dotsut, dotsuet, notsun, notsuen, otsan, otsain...*

4. X

Esaten dan moduan gordeko dogu eskribitterakuan, *egosixan-egosixan, garbixa, gorrixan, horixa, kamuixia, mendixa, ogixa, oolduixa, zohixa, zurixa...*

5. Bustidurak: DD, IÑ, ILL, ITT

Eskribiu egingo dittugu berba barruan doiazanien: *aginddu, finddu, inddarra, maspilddu, zikinddu; baiña, gaiñian, makiña; dabillenian, hilletia, maratillia, zailla; aitta, dittu, itto, larrittu, politto...*

Baiña ez berba akaberan: *nik hori badakit edo eztakit; ondo dabil; hil egin da; zail samarra da; eskuak zikin-zikiñak dako...*

6. Bokal arteko -g-

Berba egitterakuan askotan fonema hori irauntsi egitten dogu. Eskribitterakuan berbia dan moduan ebaliko dogu, osorik: *ebaixa* → *ebagixa*; *iñ-eiñ* → *egin*; *eon* → *egon*; *erei* → *eregi*; *erain* → *eragin*; *deidan* → *degidan*; *gaoz* → *gagoz*; *jai* (jaiki) → *jagi*; *uazaba* → *ugazaba*; *zeontzen* → *zegontzen...*

Ganorabaia → *ganorabagia*; *lotsabaekeixia* → *lotsabagekerixia...*

7. Bokal arteko -d- eta -r-

Nahiz eta sarritan **-r-** edo ezer ez ahoskau, eskribiu betik **-d-** egingo dogu:

*Bi edo hiru abade bidian gora oiazen.
Gurian bada uhe adiña uhepe.*

[-KARA] atzizkixa -KADA idatzi:

*kamionkara → kamionkada
ostikara → ostikada
burdikara → burdikada
otzarakara → otzarakada*

8. EZ partikulia ebalixaz sortzen diran aldaketa fonetikuak ('sandhixak'), eskribiu egin biharko gittuke:

*Ez + b = Ezp- ; Ez bagagoz = Ezpagagoz ; Ez baletor = Ezpaletor
Ez + d = Ezt- ; Ez dator = Eztator ; Ez dittu = Eztittu ; Ez dotsu = Eztotsu
Ez + g = Ezk- ; Ez gabiltz = Ezkabiltz ; Ez gara = Ezkara ; Ez giñan = Ezkiñan
Ez + l = El- ; Ez leuke = Eleuke ; Ez litzake = Elitzake
Ez + n = En- ; Ez nator = Enator ; Ez noia = Enoia
Ez + x = Etx- ; Ez xakixat = Etxakixat ; Ez xakuat = Etxakuat ; Ez xatok = Etxatok
Ez + z = Etz- ; Ez zan = Etzan ; Ez ziran = Etziran ; Ez zoiaz = Etzoiaz*

Ez partikuliaren ondorian datorren aditz laguntzaillia bokalez hasten bada, bananduta idatziko dogu: ez eben, ez ebillen, ez eguen, ez etorren, ez eukan, ez ekixen...

Alkarketa-moduak	Esateko eta idazteko modua
<i>Ez + b = Ezp-</i>	<i>Ezpaletor / Ezpadaki / Ezpadabil</i>
<i>Ez + d = Ezt-</i>	<i>Eztator / Eztira / Eztoskue</i>
<i>Ez + g = Ezk-³⁰</i>	<i>Ezkara / Ezkiñan / Ezkoiaz</i>
<i>Ez + l = El-</i>	<i>Eleuke / Elirake / Elotsake</i>
<i>Ez + n = En-</i>	<i>Enoia / Enaiz / Enekixen</i>
<i>Ez + x = Etx-</i>	<i>Etxakixat / Etxakok / Etxatzu</i>
<i>Ez + z = Etz-</i>	<i>Etzan / Etziran / Etzatezen / Etzatezai</i>

³⁰ Nahiz eta Oñatiko berbetan bixetara esaten dogun: *ezkara* edo *ez gara*, *ezkiñan* edo *ez giñan*, goiko alkarketa danak bardin idaztiagatik eta nahasketarik sortu eztedin, kasu honetan be *ezkara*, *ezkiñan* eskribittia proposaiten dogu.

Gure herriko berbetiaren ezaugarri haundixenetakua berba egitterakuan, sandhixak egittia da. Sandhixok aditz morduan agerketan dira, zukakueta zein hikakueta: *enabil, eñabik; eztakot, etxakuat; etxuan; eztator, etxatok*;... eta abar. Ikusten denez, hikako formetan nabarmenago edo indartsuago egiten dittugu sandhixak. Hori hola dala ikusitta eta esaten dogun moduan idatzi ezker, geure berben azentuaziñua eta esaldixen prosodixia hobeto agertu eta gordeko litzakela pentsauaz, sandhixok idazterakuan be gordetia proposaiten dogu.

EZTIT, ETXUAT eta EZTITTUT, EZTITXUAT

Forma neutruan: Esan eta idatzi		Hittatuan: Esan eta idatzi	
SINGULARRIAN		SINGULARRIAN	
Nik eztot	iñor ikusi	Nik etxuat/etxonat	iñor ikusi
Hik eztok/n	“ “		
Harek eztau	“ “	Harek etxok/etxon	“ “
Guk eztogu	“ “	Guk etxuagu/etxonagu	“ “
Zuk eztozu	“ “		
Zuek eztozue	“ “		
Hareik eztaue	“ “	Hareik etxuai/etxonai	“ “

Forma neutruan: Esan		Idatzi	
PLURALIAN		PLURALIAN	
Nik ettut	umiak ikusi	Nik eztittut	umiak ikusi
Hik ettuk/n	“ “	Hik eztittuk/n	“ “
Harek ettu	“ “	Harek eztittu	“ “
Guk ettugu	“ “	Guk eztittugu	“ “
Zuk ettuzu	“ “	Zuk eztittuzu	“ “
Zuek ettuzue	“ “	Zuek eztittuzue	“ “
Hareik ettue	“ “	Hareik eztittue	“ “

Hittatuan: Esan		Idatzi	
PLURALIAN		PLURALIAN	
Nik etxuat/etxunat	umiak ikusi	Nik eztitxuat/eztitxunat	umiak ikusi
Harek etxuk/n	“ “	Harek eztitxuk/n	“ “
Guk etxuagu/etxunagu	“ “	Guk eztitxuagu/eztitxunagu	“ “
Hareik etxuai/etxunai	“ “	Hareik eztitxuai/eztitxunai	“ “

EZ partikulia sartzerakuan sortzen diran aldaketa fonetikuak eskribittiaren aldekuak garienez, uste dogu hola idatzi ezkeror, batetik, osorik idazten dogula, ahalik eta forma biribillenak ebaluatu bihar diralako eta bestetik singularra eta plurala bereiztuta geraketan dirala.

9. BIHAR aditza osorik idatzi, berak sortzen dittuen kontrakziñuak desegina³¹.

Biaa → *Bihar da*

Biakostazue → *Biharko dostazue*

Biok → *Bihar dok*

Biostak → *Bihar dostak*

Biozu → *Bihar dozu*

Bixok → *Bihar xok*

10. Aditzian bokal arteko -d- fonemia.

Berba egitterakuan galdu egitten bada be, eskribiu betik egingo dogu:

Ekarriost → *Ekarri dost*

Ikusiok/n → *Ikusi dok/n*

Ikusiozu → *Ikusi dozu*

11. Berba berezi batzuen idazkeria.

● Ba

Batuan bada idazten dana, Oñatikuan *ba* idatziko dogu.

Zer xagok, ba? Nun dittuk, *ba?*

Zer, ba? Nun da, *ba?*

● Be

Ere → *be* eskribiuko dogu. *Be bai, be ez, be ezta.*

Bokal nahiz kontsonante ostian *be* eta *ba* eskribiuko dogu, eta ez *pe* eta ez *pa*:

Hori be ona da.

Horrek be egin xok egittekoa!

Zer esan dozu, ba?

Zer esan dok, ba?

● Ezebez

Ezebez → *Ezer be ez*

³¹ *Letra baltzaguaz* fango da eskribittekogomendaitten dogun eria.

● **Bapez / Bape**

Bapez → **Bat be ez**

Inddarketako **bera** ebalten dogu: **bat bera be ez**:

*Lau alkondara probau dittut eta **bat be ez** gustokua, **bat bera be ez**!
Baxaguan perretxikorik? Arrastorik be ez! **Ezta bat be**!*

Baiña **bape**-k beste esangura batzuk be euki leike; adibidez:

*Alkondara hori etxat **bape** gustaitten, **bape be**.
Atzo, egun osua aterri, **bape** euririk ez eben egin!
Bape perretxikorik topau dozue? **Bape be ez**!
Bape lorik egin dok gaur? **Bape be ez**! **Ezta bape be**!*

Bape → **bape**

Eta era inddartuaguan:

Bapebe → **bape be**

Bapebez → **bape be ez**

● **Iñor be / Iñora be**

Iñobe → **Iñor be**

Iñobez → **Iñor be ez**

*Etzan **iñor be** etorri despedidara. **Iñor be ez**? **Ezta iñor be**!*

Iñoabe → **Iñora be**

Iñoabez → **Iñora be ez**

*Hola etzara fango **iñora be**. **Iñora be ez**!*

● **Eta**

Eta konjuziñua betik osorik eskribiuko dogu:

Aitta ta ama → **aitta eta ama**

Berrehun da bat → **berrehun eta bat**

Hala ta be → **hala eta be**

Zazpi tta bost → **zazpi eta bost**

Da, enda, ta, tta... eskribitterauzkuan baztertu egingo dittugu.

● **Ezta**

Eta, ez partikularekin badoia, bixak batuta eskribiuko dittugu:

*Beste guardasol hau gustaitten xatzu? Hau be **ezta**!*

*Etxatzula gustaitten? **Ezta bape be**!*

● **Zeozzer**

*Batuko`zer edo zer', Oñatin **zeozzer** eskribiuko dogu:*

***Zeozzer** egin degigun, dana alperrik galdu aurretik!*

*Hau **zeozzerren** billa baxabik!*

● Itxi, Itzi eta Jare

ITXI, `zerrau´ esanguriagaz bada, **-tx**-ekin idatziko dogu; `jare´-ren esanguriarekin danian, ez nahasketako, **-tz**-rekin; ikusi adibidiak:

Itxi egizu atia .

Itxiko zaut kiltziagaz.

*Akordau zatez atia ondo **ixteiaz**.*

Itzi bakian, bakian daguena.

*Atia batuta **itzi** egizu.*

Itzi zure gauzak uhe gaiñian.

*Eztakit gauzak nun **izten** dittuten be!*

JARE, zerbait “libre” izteko esanguriarekin badoia, **-ri-** (**Nori**) atzizkixa erantsiko xangu betik “libraittera” doian horri: ***jare txakurrari; urari jaretera** noia; **jare** egiztek behixairi.*

Baiña... ***jareko** dostak bost euro?; **jare** poltsia lurrian; **jare** bakian; dana **jare** eta **jare**, eta azkenian bage!*

● Berriz

Ezta komeni *barri*-ttik datozen berbak eta *berriz* nahasketia. Hemen argibide eta eredu batzuk:

BERRIZ, adberbixo eta lokailu modura ebalten dogu betik:

*Esan **berriz** faborez!*

*Horrekin hator orain **berriz**?*

***Berriz** be?*

*Beste **berriz** saiatu biharra dago.*

*Ez egizu hori **berriz** egin!*

*Harek ez ekixela ezer, **berriz**?*

*Arpegixa barrez; bihotza, **berriz**, negarrez.*

Baiña BARRI, izen, adjetibo edo aditz modura ebalten dogu:

*Zer **barri** ba?*

*Badago **barririk**?*

*Zaharrak **barri**!*

*Etxe **barri-barrixa** erosi dogu.*

*Etxe**barriko** mutilzaharra.*

*Etxe **barrittik** urteten.*

*Zubi horrek badako **barriztau** biharra!*

*Etxia **barriztaitteko** planuak eskatu dittugu.*

*Hemen gagoz, kontu batzuk **barrittu**-eta...*

Nahiz eta batzuetan adberbixo modura be bai:

*Lehenengo **barrixan** entendi ezin.*

Aillegau **barri** gara.

Barrixan barri hasi biharra xagok hemen.

● **-pe (ian)**

Lotuta eskribiuko geuke:

Usakoko presapeia; besapeia; errapeia; haizpeia; minpeia; okozpeia...

Arbolapeian; banastapeian; elizpeian; errotapeian; gonapeian; illunpeian; kontzejupeian; lurpeian; mahaipelian; mantapeian; tellatupeian; txintxinpeian; uhepeian; zubipeian...

12. -z gero = ezkerro.

Batuan etorritz gero, hartuz gero... eskribitten badira be, Oñatikuan *etorri ezkerro, hartu ezkerro...* eskribiuko dogu.

13. Erderaz r- batekin hasi eta geureganatu dittugun berbak.

Arrabixia, arratoia, arrazoia, arriskua, ernegau, erramua, erregau, errege-erregiña, erremedixua, erreteillia, errezelua, errezetia, erromerixia, errosarixua...

Baiña:

Radiadoria, radixua, rebeldia, rejillia, rekonoziu (medikuarenian), rekreua...

Ezta samurra kasu honetan araurik jartia, baiña badirudi berba zaharrakin ebalten dittugula gehixago hasierako **erre-** eta **arra-** horreik, berba barrixaguakin baiño (**re-** eta **ra-**).

14. Erakusliaren errepikapena.

Oñatin erakusliak birritan esaten dittugu, zerbait hurrian daguela adierazteko (*hau txakur hau, hori gizon hori*). Oso forma jatorra da eta ebaleria gutxittuaz doianez, babestu eta zabaldu biharrekua. Baiña eskribitterakuan bigarren erakuslia berbiari lotuta eta **h-** barik eskribiuko dogu. Hau da: *ha mendixa, hau txakurrau, hori etxiori, hori gizonori, hori mendixori...*

8.2.3. Deklinaziñuaren inguruan jakin biharreko nagusixak.

● **NOREN eta NUN kasuak:**

Oñatin **Noren** kasua, *batuarekin* konparauta, modu laburtuaguan deklinaiten da, bittarteko **-re-** barik. Esate baterako, *batuko andrearen*, Oñatin *andrian; amaren* → *aman*; *mendiaren* → *mendixan...* ebalten dira. Beraz, **Noren** eta **Nun** kasuak esaldixaren testuinguruak bereiziko dittu berbetan gagozenian.

Hala eta be **Noren** eta **Nun** kasuak ondo bereiztiarren, bittarteko **-re-** hori eskribiu egingo dogu:

NUN

Kalian ibilli naiz

Etxian nenguen

Kiltzak *amaren kotxian* dagoz. (Eta ez *aman kotxian*)

Kotxiaren kiltzak amak dako. (Eta ez *kotxian kiltzak*)

NOREN

Kaliaren zabaleria

Etxiaren izena

● **NORENGANA[NOGANA]:**

-g- letriaren arrastoren bat geldiketan danez, eskribittia erabagi dogu singularrian. Pluralian **-k-** ebaliko dogu.

Esan

Eskribiu

Singularra

Plurala

Lagunaana

Lagunagana

Lagunakana

Mutillaana

Mutillagana

Mutillakana

Neskiaana

Neskiagana

Neskaakana

● **NORUNTZ**

Nahiz eta beste garai batzuetan baiño gutxiago, orainddiok be ebalten dogu tarteko **-n-** hori. Galdu eztedin, eskribiu egingo dogu betik: *errekalderuntz*, *etxeruntz*, *mendiruntz*...

● **NORENTZAKO/NORENDAKO**

Seguru asko, jatorriz bardiñak ez izan arren, **-tzako** eta **-dako** deklinaziñuen artian bereizketarik ez egittia erabagi da, forma bixak gordiaz esangura berarekin. *Batuan* be era bixak onarketan dira.

Amarentzako = *amarendako*.

Umiarentzako = *umiarendako*.

Herrixarentzako = *herrixarendako*.

● **SOZIATIBO KASUA**

Kasu honetan ikusten da bi eredu bizi dirala alkarrekin Oñatin:

a) **NOGAZ/ZEIÑEGAZ**

-G- hori esaten ezpadogu be, betik eskribiu egingo dogu: *amagaz*, *astuagaz*, *bi umegaz*, *lagunagaz*, *lau urtegaz*, *nahikua lanegaz*, *osasunagaz*, *Xabierregaz*, *Amaiagaz*...

Enaiz **iñogaz** geratu.

Enaiz **iñogaz** fixaitten.

-GAZ formia singularrian eta mugabagian bakarrik ebalten da; **-KIN** dakogu pluralerako: *umiakin, behixakin, lagunakin, andraakin, alabaakin...*

b) NOREKIN / ZEİNEKIN

Nahiz eta mugatu singular eta pluralian bardin ahoskai: *umiakin etorriko naiz* (bat bakarrik danian) eta *umiakin etorriko naiz* (umiok bat baiño gehiago darian be), idatziz bereiztu biharra dagunez, singularrian *umiarekin etorriko naiz* eskribiuko dogu.

Mugabageko zenbat *umekin etorriko zara?* be, bide berari jarraituaz, zenbat *umerekin etorriko zara?* idatzia proposaitten dogu.

Kontsonantez akabaitten bada, esate baterako, *lagun* berbiarekin:

Zenbat **laguneGAZ** etorriko zara? Bi **laguneGAZ**.

Zenbat **lagunEKIN** etorriko zara? Bi **lagunEKIN**.

LagunAGAZ etorri naiz = **LagunAREKIN** etorri naiz. (Lagun bat)

LagunAKIN etorri naiz. (Lagun asko)

Bokalez, esate baterako, *neska*:

Zenbat **neskaGAZ** fango zara? Bi **neskaGAZ**.

Zenbat **neskaREKIN** fango zara? Bi **neskaREKIN**.

NeskiAGAZ fango naiz = **NeskiAREKIN** fango naiz. (Bat)

NeskaAKIN fango naiz. (Asko)

MUGABAGIA	MUGATU SINGULARRA	MUGATU PLURALA
<i>umeGAZ</i>	<i>umiAGAZ</i>	<i>umiAKIN</i>
<i>umeREKIN</i>	<i>umiAREKIN</i>	<i>umiAKIN</i>
<i>artzaiñeGAZ</i>	<i>artzaiñAGAZ</i>	<i>artzaiñAKIN</i>
<i>artzaiñEKIN</i>	<i>artzaiñAREKIN</i>	<i>artzaiñAKIN</i>

Xabierrekin, Amaiarekin...

Enaiz **iñorekin** etorriko

Iñorekin berbaatu zara?

8.2.4. Bokalismua (berba akabera batzuen idazteko moduen gai- ñia)

• HIATUAK

- **a + a = ia (singularrian):** *alaba* → *alabia*; *aitzakixa* → *aitzakixia*; *gauza* → *gauzia*; *neska* → *neskia*; *arantzia*, *hormia*, *sokia* ... *Harrokerixa* → *harrokerixia*; *lelokerixa* → *lelokerixia*; *mutikokerixa* → *mutikokerixia*; *zatarkerixa*, *zikinkerixa*, *zorakerixa* ...

Baiña *ama*, *aitta*, *aittajauna*, ... ez dira aldaketan.

- **a + a = aak* (pluralian):** **-a** berria dakoin berba askotan: *alaba* → *alabaak*; *berna* → *bernaak*; *ixa* → *ixaak*; *leka* → *lekaak*; *pilla* → *pillaak*; *txarrikuma* → *txarrikumaak*, ... baiña *kaja* → *kajak*; *lora* → *lorak* ...
- Noren kasuan pluralian, **a** luzia: *andra* → *andraan*; *neska* → *neskaan*.
- **e + a = ia:** *lege* → *legia*; *seme* → *semia*; *urre* → *urria* ...
- **i + a = ixa:** *mendi* → *mendixa*; *ogi* → *ogixa*; *zelai* → *zelaixa*; *ipurdi* → *ipurdixa*; *ugarri* → *ugarixa* ...
- **o + a = ua:** *arto* → *artua*; *asto* → *astua*; *guraso* → *gurasua* ...
- **u + a = ua:** *buru* → *burua*; *katu* → *katua*; *liburu* → *liburua* ...
- **a + e = e:** *arbola* → *arboletan*; *botika* → *botiketan*; *eliza* → *elizetan* ...
- **e + e = ie:** *alkate* → *alkatien*; *senide* → *senidien*; *ume* → *umien* ...
- **i + e = ixe (pluralian):** *herriko jaixetan*; *mendi* → *mendixetan*; *etxeko zelaixetan* ... Joera haundixa be badago **-i**-rekin akabotako berbak **-itt** egiteko pluralian: *herriko jaittan*; *gure mendittan*; *etxeko zelaittan* ... Era bixak onartuko dira: *jaittan* = *jaixetan*; *mendittan* = *mendixetan*; *zelaittan* = *zelaixetan* ...
- **o + e = ue:** *arto* → *artuen*; *asto* → *astuen*; *guraso* → *gurasuen* ...
- **u + e = ue:** *buru* → *buruen*; *katu* → *katuen*; *liburu* → *liburuen* ...
- **a + o = oo*:** *arbola* → *arbolook*; *botika* → *botikook*; *eliza* → *elizook*; *taberna* → *tabernook*; *alaba* → *alabook*, *alaboona*; *arriba* → *arribook*, *arribaona*; *neska* → *neskook*, *neskoona* ...
- **e + o = io:** *abade* → *abadion*, *abadiona*; *bide* → *bidion*, *bidiona* ...
- **i + o = ixo:** *behi* → *behixok*; *herri* → *herrixok*, *herrixotan*; *mendi* → *mendixok*, *mendixotan* ...
- **o + o = uo:** *asto* → *astuok*; *zoro* → *zoruok*; *tontuok halakuok!* ...
- **u + o = uo:** *buru* → *buruok*, *buruon*; *katu* → *katuok*, *katuon*; *liburu* → *liburuok*, *liburuon* ...

*Bokal luzien zergatixa³²: Oñatiko euskera badago beste berezitasun bat oso argia, bokal bikoitzak edo luziak ebalteko joeria. Mitxelena jaunak “Fonética Histórica Vasca”n dixenez, antziñatasun seinalia da hau. Gu ezaugarrixau

³² Argibide gehixago 2.1.2. puntuan.

gordetiaren aldekuak gara, orain arte hala esan izan dalako eta orainddiok be esaten dalako; gehixago Arantzazu eta Araotz aldian, kalia eta behekaldeko auzuetan baiño. Eta uste dogu ezaugarri hori eskribu ezker, geure berben azentuaziñua eta esaldixen prosodixia edo musika berezixa elitzakela galduko.

Erderatik hartutako berbak.

- **eo + a = -ua**: mausoleo → *mausoleua*; video → *bideua* ...
- **ia (diptongua)**³³ = **-ia + a = -ia**: farmacia → *farmazia* → *farmazia*; gracia → *grazia* → *grazia*; industria → *industria* → *industria*; sustancia → *sustantzia* → *sustantzia*; India → *India*; kolonia → *kolonia* ... Joera nagusixa hau da, baiña hala eta guztiz be badira salbuespenak: envidia → *inbirixa* → *inbirixa*; familia → *famelixa* → *famelixa*; memoria → *memorixa* → *memorixa* ...
- **ía (hiatua)**³⁴ = **ixa + a = -ixia**: armería → *armerixa* → *armerixa*; carnicería → *karnazerixa* → *karnazerixa*; filosofía → *filosofixa* → *filosofixa*; ingeniería → *ingenirixa* → *ingenirixa*; lotería → *loterixa* → *loterixa*; ortografía → *ortografixa* → *ortografixa*; relojería → *erlojerixa* → *erlojerixa*; batería, fotografía, *makiñerixa*, *paketerixa*, *porterixa* ... Eta hemen be badira salbuespen batzuk: *amnistia*, *fantasia*, *merkantzia*, *polizia*, *poesia* ...
- **ón = ue + a = -oia**: balcón → *balkue* → *balkoia*; botón → *botue* → *botoia*; cajón → *kajue* → *kajoia*; jergón → *jergue* → *jergoia*; melón → *melue* → *meloia*; patrón → *patrue* → *patroia*; salón → *salue* → *saloia* ...
- **ión = iño + a = -ua**: bendición → *bendiziño* → *bendiziñua*; estación → *estaziño* → *estaziñua*; operación → *operaziño* → *operaziñua* ...
Baiña avión → *abion/abiue* → *abiona/abioia*; camión → *kamion/kamiue* → *kamiona/kamioia*; clarión → *klarion* → *klariona* ...
- **dad = dade + a = -dadia**: calidad → *kalidade* → *kalidadia*, ez “kalitate”; universidad → *unibersidade* → *unibersidadia*, ez “unibertsitate”.

Erderatik hartutako aditzak.

- **-ar = -au**: cantar → *kantau* (ez *kantatu*); escalar → *eskalau* (ez *eskalatu*).
- **-er = -iu**: atender → *atendiu* (ez *atendidu*); mover → *mobiui* (ez *mobidu*).
- **-ir = -iu**: seguir → *segiu* (ez *segidu*); sentir → *sentiui* (ez *sentidu* eta ez *sentitu*); escribir → *eskribui* (ez *eskribidu*).

Erderatik hartutako lanbide izenak.

- **-ero + a = -erua**:
barrendero → *barrenderua*
hojalatero → *hojalaterua*
jardinero → *jardiñerua*

³³ bokal bikotia silaba baten esaten da, (farmacia).

³⁴ bokal bikoteko bakoitza silaba desberdinetan esaten da, (ortografía).

- **-or = -ore + a = -ria:**

escultor → *eskultore* → *eskultoria*

pintor → *pinttore* → *pinttoria*

- **-rio = -rixo + a = -ua:** *botikarixo/xua...*

- **-ria = -rixa + a = -ia:** *botikarixa/xia...*

- **-co = -ko + a = -ua:** *mediko/kua ...*

- **-ca = -ka + a = -ia:** *medika/kia...*

8.2.5. Gehigarrixak

Letra-alaketak:

	Oñatin	Batuan
AN / AIN aldaketia	Ezpan	Ezpain
	Gorantziak	Goraintziak
	Labandu	Labaindu
	Zan	Zain
	...	...
AR / ER aldaketia	Atara	Atera
	Aztartu	Aztertu
	Bardin	Berdin
	Barri	Berri
	Barriketa	Berriketa
	...	...
B / G aldaketia	Aboniokua	Agoniakoa
	Burdi	Gurdi
	Bolda	Golde
	...	...
G / B aldaketia	Fugola	Futbola
B / R aldaketia	Obatu	Oratu
D / L aldaketia	Bedar	Belar
	Idar	Ilar
	Zidar	Zilar
	...	...
F / J aldaketia	Fan	Joan
	Fuerga	Juerga
F / P aldaketia	Frakak	Prakak
	Derrefente	Derrepente

G / H aldaketia	Ago	Aho
	Igaz	Iaz
	Ugal	Uhal
	...	...
G / K aldaketia	Ebagi	Ebaki
	Egogi	Egoki
	Erabagi	Erabaki
	Golpe	Kolpe
	...	...
A / E aldaketia	Barri	Berri
	Barriketa	Berriketa
	...	...
K / O aldaketia	Betik	Beti
	Geldik	Geldi
	...	...
K / G aldaketia	Kaltzada	Galtzada
	Kaltzak	Galtzak
	Kerizpe	Gerizpe
	Kiltza	Giltza
	Kiputz	Giputz
	Kittarra	Gitarra
	Korotz	Gorotz
	Kurtze	Gurutze
	...	...
N / L aldaketia	Nahar	Lahar
	Narru	Larru
	Nasai	Lasai
	...	...
P / B aldaketia	Pekatu	Bekatu
	Pillozik	Biluzik
	Pake	Bake
	Pultza egin	Bultza egin
	Denpora	Denbora
	...	...
P / F aldaketia	Alper	Al fer
	Napar	Nafar
	...	...

• `Aditza + -ELA´ eta `aditza + -EN´

Goguan hartu bihar dogu `aditza + -ELA´ edo `aditza + -EN´ zela ezkonketan diran, zenbait kasutan aldaketa fonetikuak izaten dira-eta.

a) Indikatibua

IZAN

Gara + ela = gariela / Ezkariela	Gara + en = garien
Zara + ela = zariela / Etzariela	Zara + en = zarien
Zarai + ela = zarailla / Etzarailla	Zarai + en = zarain

EGON

Dago + ela = daguela	Dago + en = daguen

Baiña:

Dagoz + ela = dagozela	Dagoz + en = dagozen

EDUN

Dau + ela = dauela / daela	Dau + en = dauen / daen
Daue + ela = daueilla	Daue + en = dauein
Dot + ela = dotela / du(d)ala	Dot + en = doten / du(d)an
Xau / o + ela = xauela / xaola	Xau / o + en = xaon (3. pertsona singularra)
Xaue + ela = xaueilla	Xaue + en = xauein (3. pertsona plurala)

EUTSI

Dost + ela = dostela / dostala	Dost + en = dosten / dostan
Dostei + ela = dosteilla	Dostei + en = dostein / dostain

Antton gaixorik **daguela** entzun dot.

Anttonek gaba ospitalian **egin dauela** entzun dot.

Hor **daguen** mutilla Antton da.

Anttonek zeozer **egin dauen** kontua zabaldu da.

b) Baldintziaren ondorixua

Hemen be aldaketa fonetikuak sortzen dira:

-KE akaberia dakoin adizkixak lege hau jarraiketan daue:

Neuke + ela = **neukela** / neukiela
Leuke + ela = **leukela** / leukiela

Neuke + en = **neuken** / neukien
Leuke + en = **leuken** / leukien

Leukei/leukiei + ela = <i>leukeilla</i> / leukieilla	Leukei/leukiei + en = <i>leukein</i> / leukiein
Littuke + ela = <i>littukela</i> / littukiela	Littuke + en = <i>littuken</i> / littukien
Gittuke + ela = <i>gittukela</i> / gittukiela	Gittuke + en = <i>gittuken</i> / gittukien
Litzake + ela = <i>litzakela</i> / litzakiela	Litzake + en = <i>litzaken</i> / litzakien
Lirake + ela = <i>lirakela</i> / lirakiela	Lirake + en = <i>liraken</i> / lirakien

Era bixetara esaten da Oñatin. Idazteko bat bakarra komeni denez, euskera batutik hurren daguena, -letra **baltzaguaz** eta *etzindda* adibidietan-, ebaltia gomendaitten dogu.

c) **Ahaleria**

Hemen be bardin:

Neike + ela = <i>neikela</i> / neikiela	Neike + en = <i>neiken</i> / neikien
Leike + ela = <i>leikela</i> / leikiela	Leike + en = <i>leiken</i> / leikien

● **Astegun eta hillabetien izenak deklinauta**

Astegunak:

Astelehena, martizena, eguaztena, eguena, egubaikotza, zapatua eta domekia.

	Astelehen, astelehena	Martizen, martizena	Eguazten, eguaztena	Eguen, eguena	Egubaikotz, egubaikotza	Zapatu, zapatua	Domeka, domekia
Noiz	astelehenian	martizenian	eguaztenian	eguenian	egubaikotzian	zapatuan	domekan
Noizko	asteleheneko astelehenerako	martizeneko martizenerako	eguazteneko eguaztenerako	egueneko eguenenerako	egubaikotzeko egubaikotzerako	zapatuko zapatutarako	domekako domekarako
Noiztik	astelehenetik	martizenetik	eguaztenetik	eguenetik	egubaikotzetik	zapatutik	domekatik
Noiz arte	astelehenera arte	martizenera arte	eguaztenera arte	eguenera arte	egubaikotzera arte	zapatutara arte	domekara arte

Hillabetiak:

Ilbaltza, otsailla, martixa, apirilla, mariatza, bagilla, garagarrilla, agustua, agorra, urrixa, zemendixa eta abendua.

	Ilbaltz, ilbaltza	Otsail, otsailla	Marti, martixa	Apiril, apirilla	Mariatz, mariatza	Bagil, bagilla
Noiz	ilbaltzian	otsailian	martixan	apirillian	mariatzian	bagillian
Noizko	ilbaltzeko ilbaltzerako	otsailgo / otsailleko otsailerako	martiko martirako	apirilgo / apirilleko apirillerako	mariatzeko mariatzerako	bagilgo / bagilleko bagillerako
Noiztik	ilbaltzetik	otsailletik	martittik	apirilletik	mariatzetik	bagilletik
Noiz arte	ilbaltzera arte	otsailera arte	martira arte	apirillera arte	mariatzera arte	bagillera arte
Datia edo fetxia emuteko	ilbaltzaren batian	otsailaren bixan	martixaren hiruan	apirillaren lauan	mariatzaren bostian	bagillaren seixan
	ilbaltzaren bata	otsailaren bixa	martixaren hirua	apirillaren laua	mariatzaren bosta	bagillaren seixa
(Gaur)→	ilbaltzak bat	otsaillak bi	martixak hiru	apirillak lau	mariatzak bost	bagillak sei

	Garagarril, garagarrilla	Agustu, agustua	Agor, agorra	Urri, urrixa	Zemendi, zemendixa	Abendu, abendua
Noiz	garagarrillian	agustuan	agorrian	urrixan	zemendixan	abenduan
Noizko	garagarrilgo / garagarrilleko garagarrillerako	agustuko agusturako	agorreko agorrerako	urriko urrirako	zemendiko zemendirako	abenduko abendurako
Noiztik	garagarrilletik	agustutik	agorretik	urrittik	zemendittik	abendutik
Noiz arte	garagarrillera arte	agustura arte	agorrera arte	urrira arte	zemendira arte	abendura arte
Datia edo fetxia emuteko	garagarrillaren zazpitan	agustuaren zortzitan	agorraren bederatztan	urrixaren hamarrian	zemendixaren hamaikan	abenduaren hamabixan
	garagarrillaren zazpita	agustuaren zortzita	agorraren bederatztita	urrixaren hamarra	zemendixaren hamaika	abenduaren hamabixa
(Gaur)→	garagarrillak zazpi	agustuak zortzi	agorrak bederatzi	urrixak hamar	zemendixak hamaika	abenduak hamabi.

8.2.6. Ohar orokorra

Zortzigarren atal honetan garatuaz fan garien puntuak erakutsi doskue geure herriko berbetan idazteko arau ortografikuak BATERATU biharrian gagozela, eta bera gorde eta hobeketako, arauok ERRESPETAUAZ idatzi bihar dogula, danok era baten, era jaso baten egiñaz.

Argibide honeik **eskribittek**o dira bakar-bakarrik. Erderaz be [e komprau] eta [e pensau] esaten diranak, *he comprado* eta *he pensado* eskribitten dira, eta Oñatiko [nun dau ba, nik bianebena? Zuk biazebena emen dau], berriz: *nun dago ba, nik bihar nebena? Zuk bihar zebena hemen dago.*

9

Akaber: ko
bertsi a

F Argazkixak Gesaltzako Graziano Anduaga bertsolarixarenak dira. Bertsua, barriz, beria dalakotangagoz, baiña ezta koguhori baieztauko leuken dokumenturik. Bertso hau ezta agerketan ez Grazianoren hiru liburuetan, ezta Arantzazu aldizkarixan be.

Guk ezin izan dogu bertso honen orijinalik zuzendu, orduan ezta kigu zein urtetakua dan, eta topau dogun bertsiañorik zaharrenaren grafia eta berben formia, gehixen batian, errespetau egin dittugu.

Bertsuan aittaketan diran "Goiko mendikuak" arantzazutarrak dira. ("Goitxetarrak" be esaten xaten).

*Goizean kantatzen du txori argitsuak
erantzuten diola, birigarrotxuak.
Zikirixo mosuak Garagaltza auzokuak
Babazorruak dira Urrexolakuak*

*Kontrabandista famatuak Araotzekuak
Esamiñadoriak, Goiko mendikuak
Bien bitarteko Uribarrikuak
Buztin zakatzalle Lezezarrikuak*

*Laixari famatuak, Berezaukuak
Morena graziosa Murgi-betekuak
Neskatilla panpoxak, Olabartakuak
Buztanikarak dira Larraña auzokuak*

*Serbilleta mosuak Torre auzokuak
Perretxiku batzalliak, Mendiko kalekuak
Banastagin ederrenak, Santamañakuak
Kale garbitzalliak Kale Barrikuak*

*Neskarik ederrenak, Lekunbarrikuak
Andrarik ederrenak San Juan kalekuak
Zartai garbitzalliak kale artekuak
Txokolate jantzalle, Kale Zarrekuak*

*Ipurtandixak dira Goribar auzokuak
Berbarik leunenak Zañartukuak
Bidietako txixagiñak Garibai auzokuak
Praka-txuriak dira Santxolopiztikuak*

*Kaleko merienda egilleak Zubillagakuak
Errondari famatuak, Aurrekomendikuak.
Horra hogetasei bertso guztiak egiak
Onrak merezi dizkik Oñatiko herriak.*

- Antxia, J., Ane Loidi eta Jon Sarasua. 1995. *Aretxabaletarako idazkera liburutxoa*. Loramendi euskara elkarte.
- Aranberri, F. 1996. *Ermua eta Eitzako Euskara*. Ermuko Udala.
- Azpiaz Ugalde, A. 2009. *Gipuzkoako Hegoaldeko euskara. Brinkolan jasotako lexikoa eta etnografia gaiak*. Burdinola Elkartea. Legazpi.
- Badihardugu Deba Ibarreko Euskara Elkartea. 2006. *Euskalkian idazteko irizpideak*.
 — — — *Deba Ibarreko Aditz-Taulak*. Oñati eta Eibar. 2005; Bergara eta Elgoibar. 2006; Elgeta eta Aretxabaleta, Eskoriatza eta Leintz-Gatzaga. 2007; Antzuola. 2010; Aramaio. 2011.
- Basauri, S. eta A. Sarasua. (koor.). 2003. *Eibarko Hiztegi Etnografikoa*. Euskara Mintegia, Eibarko Udala.
- Del Castillo, V., B. Giralte, eta J.A. Romo. 2001. *Azkoittiko euskerie*. Aizkibel beka, Azkoittiko udala.
- Eibarko Euskara Mintegia. 1997. *Eibarreraz idazteko oiñarrizko erizpideak*. Eibarko Udala.
 — — — 1998. *Eibarko aditza*. Eibarko Udala.
- Elxepuru, J.M. 2004. *Bergarako aldeko hiztegia. Leintz-Aramaio, Oñati eta Eibar inguruko herbeekin osotuta*. Bergarako udala.
- Elortza, J., E. Garro, J.L. Ormaetxea, J.M. Garai, eta E. Plazaola. 1999. *Arrasateko euskara*, Arrasateko Udala.
- Etchebarria, J. M. 1991. *Zeberio Haraneko Euskararen Azterketa Etnolinguistikoa*. Ibaizabal, Euba.
 — — — 1991. *Euskal fonetika eta fonologia. Euskera biziaren azterbidean*. Labayru ikastegia, Bilbao.
- Euskaltzaindia. 1987. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I*. Bilbo: Euskaltzaindia.

- — — 1987. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-II*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- — — 1990. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-III (Lokailuak)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- — — 1993. *Euskal Gramatika Laburra: Perpaus Bakuna*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- — — 1994. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-IV (Juntagailuak)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- — — 1999. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-V (Mendeko perpausak- 1)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- — — 2010. *Hiztegi batua*. Euskaltzaindia, Bilbo. Elkar argitaletxea.
- — — 2000. *Ohiko Euskal Mintzamoldeen Antologia*. Euskaltzaindia, Bilbo.
- Fraille, I eta A. Fraile. 1996. *Oiartzungo hizkera*. Oiartzungo Udala.
- Gaminde, I. 1988. *Bizkaiko Aditz Trinkoen Alokutiboak*. F. L.V. XX. 52 (1988): 181-240.
- — — 1999. *Bakio barbarik berba*. Labayru Ikastegia.
- — — 2002. *Bizkaiko euskararen ezaugarri fonologiko batzuen inguruan*. Euskalingua 2002, 1, 4-14. Mendebalde Kultur Elkarte.
- Goenaga, Patxi. 1980. *Gramatika bideetan*. Erein, Donostia.
- Hualde, J.I. 1997. *Euskararen Azentuerak*. ASJUren gehigarriak XLII, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- Iturain, I., eta L. Loidi. 1995. *Orioko Euskara*. Orioko Udala.
- Izaguirre, Candido. 1970. *El vocabulario Vasco de Aranzazu-Oñati y zonas colindantes*.
- Izaguirre, Candido. 1994. *El vocabulario Vasco de Aranzazu-Oñati y zonas colindantes*.
Indice inverso: Gerardo Markuleta.
- Labayru Ikastegia. 2001. *Bizkai euskeraren jarraibide liburua. Lehenengo pausuak*.
- — — 2005. *Bizkai euskeraren jarraibide liburua. Bigarren pausuak*.
- Larrañaga, J. 1998. *Antzuolako hizkera*. Antzuolako Udala.
- Larrea Beobide, A., eta J. Rekalde Izaguirre. 2010. *Arratia inguruko hiztegia*.
- Lasa, X. 2004. *Urretxu eta Zumarragako euskara*. Zintzo-mintzo elkarte, Urretxuko udala eta Zumarragako udala.
- Laspiur, I. 1979. *Azentu diakritikoa Eibarko euskarari*. Euskera, 24-1: 175-268.
- Laspiur, I. 1999. *Eibarko euskeraren deklinabidia eta entonaziñua*. Euskara Batzordea, Eibarko udala.
- — — 1999. *Eibarrera jatorraren bidetik. ...eta kitto!* Euskara Elkarte, Eibar.

- Michelena, L. 1990. *Fonética Histórica Vasca*. ASJUren gehigarriak, IV. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia. (Lehenengo argitalpena, 1961).
- Mogel, J.A. 1999. *Peru Abarka*. Edizio dijitala: Josu Lavin, Euskal Literatura Konputerizatua, Eibar.Org Elkartek interneten ezarria ([http:// www.eibar.org/materixala/peru](http://www.eibar.org/materixala/peru)), 1999.11. (Lehenengo argitalpena, 1883).
- Narbaiza, A. 1990. *Eibarko gatzizenak*. Egoibarra Batzordea, Eibarko Udala.
- — — 1998. *Eibarko Euskara: Gutxiespenaren Historia*. Euskara Batzordea, Eibarko Udala, Eibar.
- Oar-Arteta A., eta Hiart Legarra. 2006. *Euskal deklinabidea bizkaieraz*. Ikasgaiak eta Ariketak/8. Labayru Ikastegia.
- Olano, M. 1998. *Areso eta Leitzako hizkerak*. Nafarroako Gobernua, Aresoko Udala eta Leitzako Udala.
- Oñatiko udal euskaltegia. 2002. *Oñatiko euskeriaren aditz-atalak*. Bedita Larrakoetxea Oñatiko udal euskaltegia.
- Oñederra, L. 1990. *Euskal Fonologia: Palatalizazioa. Asimilazioa eta hots sinbolismoa*. Argitalpen Zerbitzua, Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Ormaetxea, T. 2003. *Aramaioko euskara*. Aramaioko udala.
- Plazaola E., Karmele Agirregabiria eta Karmen Bikuña. 2005. *Ahozko jarduna hobetzeko proposamenak. Debarroko hizkeretan*. Badihardugu Euskara Elkartea.
- Roman Bravo, I. 2001. *Berrizko euskera*. Berrizko udala.
- San Martin, J. 1960. *Zirikadak*. Itxaropena, Zarautz.
- — — 1965. *Eztenkadak*. Itxaropena, Zarautz.
- Sangroniz, M. 2001. *Eibarko euskeriaren unidate didaktikua*. Euskara Saila, Eibarko Udala.
- Sarasua, A., A. Agirrebeña, L. Zenarruzabeitia. 2005. *Eibarko euskara. Gure hizketaren doinu eta berbak*.
- Telleria, Alberto. 2003. *Berbeta berua*. Badihardugu Euskara Elkartea.
- Txillardegi (José Luis Alvarez Enparantza), 1985, *Euskal azentuaz*. Donostia.
- Txurruka, A. eta J. Urbietak. 2003. *Debako euskara*. Debako Ostolaza Kultur Elkartea.

- Ugarte Azurmendi, M. 1995. *Legazpi Barrutiko Itzen Bilduma*. Legazpiko Udala.
- UNED. 1988. *Bergarako Euskara*. UNED, Bergara.
- Villasante, L. 1974. *Palabras vascas compuestas y derivadas*. Serie “Luis de Eleizalde”, fascículo 3. Editorial Franciscana Aranzazu, Oñate.
- Yrizar, P. 1981. *Contribución a la dialectología vasca*. Donostia.
- Zuazo, K. 1998. *Euskalkiak gaur*. FLV, 30 (1998): 191-233.
- — — 1999. *Deba Ibarreko Euskeria*. Deba ibarreko udalak.
- — — 2002. *Deba Ibarretik Euskararen Herrira*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- — — 2003. *Euskalkiak. Herriaren lekukoak*. Elkarlanean, S.L.
- — — 2006. *Deba ibarreko Euskara. Dialektologia eta Tokiko batua*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- Zubiri, I eta Zubiri, E. 2012. *Euskal Gramatika Osoa*. IkasBook, SL. Bilbo.

Liburu hau *Gertu* inprimategixan amaittu da 2014ko mariatzian.
500 ale kaleratu dira.